This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

STANFORD·VNIVERSITY·LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SAMLADE SKRIFTER

AV

AUGUST STRINDBERG

SEXTONDE DELEN

LIKT OCH OLIKT

FÖRRA BANDET

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Digitized by Google

839.74
S911L

Digitized by Google

LIKT OCH OLIKT

SOCIALA OCH KULTURKRITISKA UPPSATSER FRÅN 1880-TALET

AV

AUGUST STRINDBERG

FÖRRA BANDET

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Digitized by Google

Copyright. Albert Bonnier 1913

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1913

Digitized by Google

LIKT OCH OLIKT

Digitized by Google

Digitized by Google

Om det allmänna missnöjet, dess orsaker och botemedel.

Inledning.

Efter att i fyra månader ha levat i franska republiken, som är en idyll mot kejsardömet, och där hämtat många lärdomar, anträdde jag en resa till Schweiz, dels för att vila, dels för att känna behaget av att leva i ett land, där folket styr sig självt och avlönar sin valde ordförande med 12,000 francs om året, där folket försvarar sig självt och där ett anständigt uppförande icke är så sällsynt, att det behöver särskilt utpekas genom yttre kontramärken i lysande färger, och, ännu en sak, där naturen är av den överväldigande beskaffenhet, att den trotsat alla civilisationens attentat. Man har visserligen fått ett hål i Mont Cenis, men Alperna äro ännu lika höga, sjöarne lika blå, och luften troligen lika ren som för tusen år sen.

Nåväl! Vid gränsen möta oss gendarmer och tullbetjäning. Alltså »ordning och ekonomi»! Efter att i Lausanne på ett andra klassens hotell ha blivit serverad en tvångs-table-d'hôte på åtta rätter mat, vilket gav en hög föreställning om landets välstånd, gick jag till en behövlig vila. Efter ett par timmars sömn väcktes jag likväl av trumslag. Klockan var då mellan elva och tolv på natten och hela huset

Digitized by Google

kom i rörelse. Därpå hördes skott. Troende att elden var lös sökte jag komma till visshet härom, men erhöll den upplysningen, att bullret härledde sig av de om dagen hållna »valen» till kantonalrådet, och sedan jag lugnats med den underrättelsen att de »liberala» segrat gick jag ånyo till sängs. Följande morgon gick jag ut i staden. Husväggarne voro här och där beklistrade med proklamationer i olika färger. Alla började med: Citoyens! Den som var undertecknad med de »oberoende liberala» vädjade till patriotismen och dylikt och tycktes vara nära släkt med våra »verkligt frisinnade», d. v. s. konservative. Den som var undertecknad »demokrater» gick på sak och hade siffror. Så här ungefär: Kantonen Vaud har omkring 200,000 innevånare och betalar i skatter 4,500,000 frcs samt ökar ändock skulden! Är det för mycket? Ja! Kantonen Vaud har 200,000 innevånare och över 2,000 ämbetsmän! Äro de för många? Ja! De som vilja en revision av författningen rösta på den demokratiska listan!

Segern var alltså hos de konservative!

Jag gick förbi en kyrka längre fram på dagen. Vid porten stodo några karlar och utdelade tryck-saker. Det var listor till kompletteringsvalet, och röstningen företogs inne i kyrkan där altaret fordom varit; det var nu borta, ty kyrkan var »reformerad». I kyrkan träffade jag den skomakare, hos vilken jag några ögonblick förut handlat. Han var mycket missnöjd med valet föregående dag och sade att landet ruinerades av ämbetsmän; uppgav sig ha hört att Sverige var ett mycket lyckligt land, vilket jag utan att vara överdriven patriot bejakade. Jag gick därpå in i en boklåda för att skaffa mig litteratur

Digitized by Google

om det nuvarande Schweiz. Men man hade ingenting om det nyare Schweiz, men däremot en hel mängd om Vilhelm Tell. Slutligen hittade jag på disken: Lausanne's polisreglemente, på 192 sidor. Det var alldeles som vårt! Kanske värre! Jag bläddrade och fann ett kapitel om kyrkogårdar, däri varje medborgare förbjöds att låta sköta graven av annan än kommunens trädgårdsmästare. Näringsfriheten tycktes inskränkt, ty ingen fick borsta stövlor (i gathörnen) utan en personlig tillåtelse av styrelsen, efter en taxa à 20 centimer för skor, 30 för stövlor. Den som vill slakta sin häst (även för egen räkning) skall först vända sig till polisinspektören, som skall konstatera djurets hälsa (närmare bestämt i sex paragrafer). Vidare: tio paragrafer om Kalv-polisen (La police sur les veaux!!!) varav tredje paragrafen lydde:

»Vid en kalvs födelse bör ägaren, antingen han är böjd att uppföda den, döda den eller sälja den, om födelsen underrätta boskapsinspektören inom 48 timmar, och giva honom ett detaljerat signalement på kalven.»*

När man har så mycken omtanke om kalvarne, tänk då hur man skall omhulda människorna! Och det gör man också! De behandlas som barn och därför bli magistrarne också så dyra. Att åka ner

* För att icke bli misstänkt för dikt måste jag citera källan:

»Arrêté du 15 Décember 1857 concernant la police sur les veaux.

Art. 3. A la naissance d'un veau, le propriétaire, qu'il ait l'intention de l'élever, de le tuer ou de le vendre, devra aviser de cette naissance l'inspecteur de bétail de la commune dans les 48 heures, et lui donner le signalement détaille du veau.»

Digitized by Google

för vissa branta backar är belagt med plikt på 6 francs, oaktat vem som helst kan se att en störtad häst och en avbruten hals skulle bli den naturliga plikten.

Men vidare: i boklådan funnos politiska karikatyrer. Jag frågade fruntimret som förestod butiken vad de skulle betyda.

— Å det är bara de missnöjda, svarade hon. — Ni ha alltså också missnöjda? — Sådana finnas överallt, svarade hon. — Det var rätt svarat!

Här finnes också en provkarta på missnöjen. Missnöje med den dyrbara styrelsen och det myckna styrandet, yttrande sig i proklamationer och karikatyrer. Missnöje med ekonomin, yttrande sig i arbetarnes fordran på arbete, understöd och dyr fattigvård. Missnöje med alltsammans, hela tillvaron, vilket yttrar sig i stundliga tankar på himlen, många yttre gudstjänster, anslag på väggar av »Kom till Jesus» o. d. Ja man har till och med missnöje med reformerna, som man nyss hälsat med jubel. Dödsstraffet, som avskaffades 1874, har blivit återinfört i en del kantoner och de andra hålla på med petitioner om dess upptagande! Industrin är missnöjd, ty den saknar avsättning, jordbruket emedan jorden ger så litet. Boskapsskötseln likaså. När nu detta skett på det färskaste trädet i hela Europa, vad skall då icke ske på alla de torra? Behöver jag tala om Rysslands nihilism, Tysklands socialism, Englands fenier, Frankrikes anarkister, och — törs jag tala om Sverige? Det finnes optimister, yrkesoptimister, som genom börd, vana, ställning och konjunkturer se sig oförhindrade att förneka missnöjet. De tala om telefoner, konsumtionsföreningar, höga arbetslöner, oljefärgstavlor och lättade kom-

Digitized by Google

munikationer, de peka på banker (som icke ramlat), välgörenhetsinrättningar (med pietism och förödmjukelser), om elektriskt ljus (som förstör ögonen och förlänger arbetsdagen — för arbetaren), liksom om icke allt detta vore idel yttringar av ett feberaktigt jagande efter ett bättre. De tala om avund, liksom om icke avunden vore en sida av rättskänslan, de tala om oförnöjsamhet, ty de tro att människan lever bara av bröd! De förstå icke i sin självviskhet att andra kunna lida, därför att de själva äro oberörda av allt som lider omkring dem, de ha aldrig känt den ammoniakaliska luft, den får andas, som ser allt lågt upphöjas, allt naturvidrigt lovas, allt bestående prisas; de ha aldrig känt opinionens unkna bolstrar tryckas mot munnen, de ha aldrig sörjt sig sjuka över det lönlösa arbetet för framåtskridandet, där det är som att röra i en myrstack ena dan och komma igen den andra och se att allt är hopplockat; de ha aldrig känt sig olyckliga, så olyckliga som den, vilken en dag vaknar upp och finner sig inspärrad bland dårar, vilka alla ha den fixa idén att de arbeta för eget och andras väl, men i själva verket knoga på sin undergång. Vad värre är: de väpna sig med nya vapen och förfäkta, att det bestående är en följd av utvecklingen och sålunda berättigat, men glömma, att ett sjukligt anlag också kan utvecklas ända till sjukdom, utan att sjukdomen därför är något gott.

Men jag lämnar optimisterna och återgår till de missnöjda! Jag vill antaga för denna gång på försök att vi alla äro sjuklingar och vill behandla oss därefter; jag vill icke tro att några elaka människor ha förgiftat oss, jag vill icke tro att några brottslingar

Digitized by Google

finnas som kunna göra oss alla så ont, då de därmed ju skada sig själva! Jag vill heldre tro att det är felaktigheter i inrättningarne, även om jag därigenom gör mig skyldig till ett ännu värre brott än att angripa personer, nämligen att angripa samhället; och vad värre är, även om jag skulle råka in i en bevisnings-cirkel som lyder så här: det är samhället som förstört människan, men människan har skapat samhället. Vems är skulden?

Härur kan jag endast reda mig genom att lämna frågan om skulden och blott se på saken; det vill här säga orsaken till det allmänna missnöjet.

Att jag ser bara svart är icke sant, ty jag har botemedlen i bakfickan och skall taga fram dem i sinom tid, ehuru med föga hopp om att de skola bli använda. Att jag hämtat dem från sådana män som Rousseau,* Spencer, Mill, talar ju gott för dem, isynnerhet vad Rousseaus medikamenter beträffar, ty de ha ju den stora obestridliga fördelen att vara gamla och, vad bättre är, prövade — snart i hundra år! Att jag själv analyserat dem under loppet av tio år betyder väl icke så mycket, men att jag tror på dem, det fredar mitt samvete, då jag går att föreskriva dem.

* Det är en egendomlig företeelse att varje förslag till förbättring i människornas villkor, som går ut på ett naturenligt behandlingssätt, genast anses kullkastat bara man säger: det är ju Rousseau! Och ändå: det är ju Rousseau som vi levat på i 100 år; det är han som »gjort» franska revolutionen, det är hans Emile som gjort om uppfostran, det är han som gjort om romantiken (huru förfuskad den än blivit), det är han som gjort 1848 och det är han som skall göra framtiden.

Digitized by Google

SAMHÄLLET, som nu i våra dagar får bära skulden till mänskligheten lidanden, företer verkligen en anordning, som minst sagt kan kallas upp och ner vänd, och visar så många motsägelser, att man knappast kan tro att det uppkommit på naturlig väg, vilka misstankar också ha bekräftat sig.

Staten uppger sig ha till ändamål att befordra framåtskridande, utveckling, att arbeta på allas väl. För att uppnå detta ändamål uppletar staten alla de personer som gjort sig fördelaktigt kända för att vilja hindra utvecklingen och sätter dem att styra. Staten håller till och med en statstidning, där varje medborgare, som söker befordra utvecklingen, stämplas som en brottsling, där allt som för det ännu i växten stående släktet är heligt, stort och välsignelsebringande, smädas, hånas och dras ned i smutsen. Den nyare filosofien erkänner endast ett slags brott såsom brott, och det är brott mot naturen. Den som söker hindra den naturliga utvecklingen är således den enda veritabla och alltså största brottslingen, då ju också hans förbrytelse drabbar hela släktet, under det mördarens, tjuvens i vanliga fall endast drabbar en eller ett par individer. Nu har så tillgått att staten uppsöker, utmärker och belönar alla

Digitized by Google

dessa brottslingar, vilka jag, enligt mitt försöksantagande att människan är jämförelsevis oskyldig, vill kalla dårar. När staten driver sådana satser i praxis, är det då underligt att hela släktets föreställningssätt blivit upp och ner vänt? Det finnes något som kallas »socialt anseende». För att vinna detta måste man, följdriktigt nog, söka på allt sätt motarbeta utvecklingen, göra sig känd som en förföljare av alla förbättringsförsök, och göra sig döv för alla de nödrop orättvisan framkallar. Det första sålunda en man har att göra är att avhända sig det sociala anseendet; men därigenom berövas ju hans ord varje vikt, ty samhällsmedlemmarne äro så förgiftade av fördomarne, att de icke tro på en mans ord som avsagt sig det sociala anseendet. Så insnärjt i motsägelser är hela samhällslivet, och därför står också den enskilda personens tänke- och verksamhetssätt i den blodigaste motsägelse mot samhällsmänniskans, den offentliga personens.

Det finns också något som kallas politik. Politik betyder stundom ett svekfullt förfarande för att vinna något. Men politik betyder även alla åtgöranden som befordra samhällets välfärd. Nu menar yrkes-styrelsen att samhällets välfärd (politiken) icke får omhänderhavas av var man. Vi ha nyligen med sorg sett huru en ärlig och varmhjärtad framstegsman varnat arbetarne för att syssla med politik, det vill säga sin nästas välfärd. Vad skall detta betyda? Vi ha sett huru skalder, som, så länge de roade allmänheten med skådespel smickrande för nationalfåfängan och rörande likgiltiga ting, uppburo en halvt gudomlig dyrkan, så snart de togo befattning med frågor om nästans väl och ve, hånades och smädades och ansågos som fallna stor-

Digitized by Google

heter. Är detta också samhällets skuld? Vi måste svara ja, ty det är ju samhället som förstör människan och vi måste ju beklaga i stället för att anklaga. Nu skola vi i stället för att beklaga söka förklara huru detta förvända uppkommit och måste därför skärskåda samhället.

Först en bild som belyser, om den ock icke bevisar. Den moderna trädgårdskonsten, som älskar abnormiteter eller missbildningar, har nyligen börjat pryda våra parker med varieteter av våra vanliga trädslag, vilka utmärka sig genom ett missbildat yttre. Jag finner sålunda i Experimentalfältets årskatalog och priskurant en varietet av almen som är lågväxt och har slokande grenar som tårpilen, hängasken m. fl. Sådana varieteter kallas vanligen pendula. Nu säger man att eftersom trädgårdsmästaren icke tuktat till dem i denna façon, de äro naturliga och alltså inga missbildningar. Men huru hava de då uppkommit! Vanliga vildväxande almen är ett träd som kan bliva åttio fot högt; träffas nu det unga trädets topp av en stormil och blir avbruten, eller kommer en insekt och med sina bett rubbar kärlens läge inne i stammen, så kan det inträffa att en topp eller en gren tar riktningen nedåt i stället för uppåt och trädet fortfar att utveckla sig — nedåt. Så kommer trädgårdsmästaren och tar ympkvistar av missbildningen, sätter dem på lämpliga andra stammar och gör sålunda missbildningen konstant. Med detta vill jag sålunda visa, att en utveckling kan för det första störas av tillfälliga rubbningar, och för det andra kan rubbningen bevaras och utvecklas. Så menar jag tillgått med samhällets utveckling och den första störande rubbningen var arbetets för långt utsträckta delning. När varje människa tog en bit, en detalj

Digitized by Google

för sig, blev han utmärkt färdig i den detaljen, men krympling i alla andra, och vi äro duktiga specialister, från leksaksfabriksarbetaren i Nürnberg, som tillbringar hela sitt liv med att måla rocken på tennsoldaten, till den lärde filosofen, som kan Grekernas och Romarnas filosofer på grundspråket, men icke kan läsa Spencer därför att han ej lärt engelska; vi äro utmärkta i var sin detalj men äro dåliga samhällsmänniskor. Vi äro genom specialiseringen så angripna av andliga yrkessjukdomar, att vi ej förstå varann oaktat vi tala samma språk. Se vi icke hela utvecklingsarbetet i våra dagar försiggå under en sådan förbistring att vänner hugga varandra och fiender gå arm i arm; se vi icke välmenande känsliga själar arbeta på samhällets ofärd och till och med taga martyrskapet, allt med den brinnande tron att de göra väl, ja att de äro »sända» till och med för att rädda människorna från fördärvets inbrytande flodvåg! Vad vållar detta? Jo, att de inkastats genom födseln i en samhällsklass där man varit van och inlärd att tänka, tala och se på det sättet. Genom att bilda samhällsklasser har människan förlorat förmågan att överskåda det hela, och det är endast genom att utgå ur samhället, genom tillfällig isolering man så småningom kan kämpa mot det ärvda och inuppfostrade åskådningssättet och se det hela, och det var icke för ro skull eremiten drog sig undan världen när han ville tänka över världsplanen. Genom att oupphörligt se världen från en samhällsklass synpunkt får hjärnan slutligen den benägenheten att överskatta sitt och endast anse sitt berättigat, och därför finnas också lika många tycken som sinnen. Av alla de stora frågorna på dagordningen anse sålunda arbetarne sin vara den enda

Digitized by Google

som kan lösa samhällsfrågan, bönderna sin, kvinnan sin, tjänstefolket sin och dock kunna alla dessa frågor endast lösas i sitt sammanhang med alla andra. Jag tillhör icke något politiskt parti, har inga partipassioner som förblinda mig, men har, efter att ha varit inne i alla klasser, från tjänarens (som informator) till ämbetsmannens, fått se sakerna från en mängd synpunkter, har sedan i böckerna verifierat och justerat mina omdömen och slutligen i ensamheten sökt reda vad jag levt och lärt. När jag således går att yttra mig om samhället, är det icke därför att jag känner mig fullt kompetent därtill, men därför att jag anser mig lika berättigad därtill som de, vilka hava anseende av att vara kompetenta, och jag gör det dessutom som en plikt, tung men bindande.

*

Samhället indelar sig självt av naturen i två genomgående klasser: de oumbärliga och de umbärliga (de närande och de tärande). Den första stora tänkare som gjorde det ekonomiska samhället till föremål för vetenskap, de Quesnay, och vilken kallas nationalekonomiens grundläggare, benämde dessa grupper de produktiva och de improduktiva. Att sedermera ett parti anser Adam Smith ha vederlagt denna indelning betyder icke detsamma som att den förra meningen är vederlagd, och skulle jag räkna mig till någon skola, skulle det vara till den Fysiokratiska som de Quesnays kallas, ty den har det ovederläggliga för sig, nämligen naturen och det verkliga förhållandet.

Digitized by Google

Om vi anse att mänskliga livets första uppgift är att underhålla tillvaron, så äro de vilka frambringa tillvarons huvudvillkor — mat, kläder, husrum och bränsle — de oumbärliga. Så länge nu de oumbärliga bytte sins emellan av varor, som den ena orten saknade och den andra ägde i överflöd, så funnos ännu inga samhällsklasser. — Men när mellanhänder befordrade bytet uppstod en handelsklass, som intet frambragte, och med handelsklassen uppstod städer, med städerna lyx, med lyxen nöd och nöden uppfann alla dessa konstgjorda sysselsättningar, som när de äro som bäst, såsom vetenskap och litteratur, endast gå ut på att återställa det naturliga tillståndet eller införa surrogater för de naturalster eller naturkrafter som antingen uttömts genom lyx eller blivit nerlagda. Det kostar på den andliga högfärden att höra det hon äter bondens bröd, men hon gör det likafullt. Genom denna arbetsdelning föddes hos de icke-producerande klasserna så småningom den oriktiga föreställningen att bonden var en tjänande broder och hans arbete blev ringaktat. Varje improduktiv samhällsklass åt sig in i den meningen, att han var i en undantagsställning, som befriade honom från arbetet och varigenom han stod över den klass, som arbetade under honom. Huru dessa föreställningar urartat, nedärvts, och gjort samhället till ett sådant förbistrat Babylon i våra dagar skola vi se genom att betrakta de andliga yrkessjukdomarne, som de i våra dagar visa sig. Vi skola därvid på samma gång se huru de stridiga intressena uppkommit, vilka slita samhället och göra varje operation så olidligt smärtsam. Vi skola därvid upptäcka, att indelningen umbärliga och oumbärliga

Digitized by Google

sammanfaller med kulturmänniskan och naturmänniskan, eller icke alltför strängt taget stadsbon och lantbon, och det är just där frågan stramar som värst i våra dagar, icke blott i vårt land, utan i alla länder, och det är där som striden står. För att undvika de förhatliga benämningarne närande och tärande vill jag begagna naturmänniskan och kulturmänniskan, med det förra namnet menande den egentliga befolkningen, lantfolket, som gjorde landet till ett land genom jordens odling, den enda erövring som erkännes (och vilken även finnes gå igen i inmutningslagen, som dömer nödigt att jag inom viss tid bearbetar gruvan jag upptäckt på andras mark, om jag skall få bli ägare till den andres jord), med det senare menande stadsbon, arbetaren, som för den intet producerande stadsbon förvandlar till lyxartiklar eller nödvändighetsartiklar de råämnen som tagas ur naturen, ämbetsmannen som »styr» och »förvaltar», artisten som roar, vetenskapsmannen som upplyser om misstag och våld på naturen eller upptäcker nya utvägar, då de gamla äro stängda, o. s. v.

Bonden, vilken anses ha stannat i utvecklingen (den sjukliga nämligen), är den som minst begagnar sig av arbetsdelningen och är därför egentligen en motsats mot stadsbon, och han skulle, om ej det »sociala anseendet» funnes, aldrig känna sig tryckt, och han skulle aldrig vara olycklig eller i nöd om han aktade sig för att skapa nya behov. Han har i regel en stark kropp, god hälsa och gott förstånd, och övergår därigenom kulturmänniskan såsom genomsnittsmänniska. Hans sinnen äro oförstörda; hans öra är icke fördärvat av gatubuller, men genom iakttagelser så skärpt, att han kan höra på längre

Digitized by Google

håll än stadsbon; hans öga är ofördärvat och han behöver sällan glasögon; hans nerver äro mindre känsliga och han är därigenom besparad en mängd lidanden som kulturmänniskan är underkastad, ju mer ju högre hon står; hans blod är sunt och han lider icke av blodbrist, om ock hans föda är knapp, ty hans hjärnförbränning är icke så stor, och hans friska luft och naturenliga levnadssätt giva honom icke anledning till onödiga nattvak och utsvävningar, som den olycklige stadsbon måste tillgripa för att skaffa sig någon illusion i sin stenpyramid, där han är levande begraven. Man har bland annat vant sig att anse bonden som en ointelligent natur med låga själsförmögenheter, och man blygs icke i staden tala om hans låga ståndpunkt. Fordras då mer intelligens att sätta huvudet på knappnålen än att veta när man skall plöja och så, vilket beror på en hel mängd noggranna iakttagelser över meteorologiska fenomen, som icke stå i Almanackan eller i några tabeller. Fordras det mindre intelligens att sköta sig själv i alla förhållanden än att som ämbetsmannen sköta en bokföring, uppbära sin lön och sedan vara så hjälplös, att man icke kan tända eld i sin kakelugn en gång. Om jag skulle ta Darwin till hjälp skulle jag få alla dennes anhängare att erkänna det bonden är det fullkomligaste species av släktet människa, för så vitt som han äger alla kroppsliga och andliga egenskaper, som fordras att hålla ett kraftigt släkte vid liv. Att han av kulturmänniskan anses stationär eller konservativ därför att han stannat vid det ändamålsenligaste, det är en förebråelse som är ett beröm. Han älskar icke lantbruksakademiens oprövade teorier, därför att han har sin praxis; han

Digitized by Google

vill icke skuldsätta sig för att köpa en engelsk plog, då hans gamla är lika god, om den ock tar något mera arbete, på vilket bonden har tillgång, då pengar däremot oftast saknas. Han tröskar hellre med en slaga under de långa vinterdagarne, då folket stundom kan gå sysslolöst av brist på arbete, än han köper ett tröskverk för en 3 à 400 kronor, en summa som motsvarar ett litet årsarrende. Han är för klok att köpa artificiella gödningsämnen med grekiska namn, vilka i många fall icke tillföra jorden nya näringsämnen, utan endast, genom de kemiska föreningar de framkalla, påskynda näringsämnenas framforcerande ur jordarterna och därför åstadkomma hastiga resultat med åtföljande utmattning. Han är för vis att vid sin gård anställa en agronom som kan göra en kvantitativ analys på en jordart men icke köra en rät plogfåra. Och för allt detta kallar man bonden stationär. Han älskar icke att ta barnen från arbetet för att sätta in dem i kaserner, där de få lära sig judiska fabler och konungalängder, men han låter gärna farmor på lediga stunder lära barnen läsa och skriva och räkna så mycket han för sina små villkor kan behöva. Att veta det nyttiga är gott, men att veta det onyttiga är ont, även om det under nuvarande förhållanden kan medföra mera socialt anseende att säga latinska namnet på en sällsynt ört (helst utländsk) än att kunna skilja på råg och korn. Man säger att okunnigheten är en olycka. Ja, så länge den har mera anseende som känner huvudets ben hos Pottfisken än den som under livets alla förhållanden kan hjälpa sig själv. Man talar om bondens själsmördande sysselsättning. Jag vill påstå att det icke finns något arbete så intelligent

Digitized by Google

och genom sin omväxling så litet själsdödande som bondens, och detta icke minst därför, att han har de krafter till sin hjälp, vilka skänkas med slösande hand av naturen. Han bygger sitt hus själv, förfärdigar sina kläder, bakar sitt bröd, brygger sitt öl, smider sin spik, skor sina hästar, förfärdigar sina vagnar, redskap, båtar, fisknät. Han är sålunda utom jordbrukare, fiskare, boskapsskötare och jägare, tillika vävare, bagare, kock, mjölnare (understundom), skräddare, smed, sotare, sjöman (understundom), snickare, skomakare (understundom), vagnmakare och köpman. Han är tillika sin egen polis, brandsyn, kommunalman, oftast även läkare, och har icke alls visat sig vara oduglig till statsman när det har behövts, och detta utan att ha tagit studentexamen. Han är ganska litet trakasserad av polisreglementen, och det välförstådda intresset avhåller honom från att i onödan bråka med grannar, ty därpå skulle han förlora själv genom grannens repressalier. Där han mest råkar på styrelsens ingrepp är hos prästerskapet, som fordrar att han skall äga kännedom om Mose lagar innan han får gifta sig; landets lagar behöver han ej känna, och styrelsen ser ogärna att han tar någon underrättelse om dem. Med dessa mångahanda sysselsättningar, som i staden kräver var och en sin man, avhålles han från att förfalla i yrkessjukdomar, och han är oftast en sund själ i en sund kropp, lider icke av griller eller sjukliga drömmar, är en man för sig, som vet vad han vill och icke hoppas mer än han vet, med ett ord, den minst ensidiga av samhällets medlemmar, den lyckligaste och den fullkomligaste av sin art. Hans arbete är tungt, men det

Digitized by Google

demoraliserar honom icke genom osundhet eller enformighet, och han glömmer icke, att han har naturens hjälp att tacka för de skördar jorden ger, ty det växer verkligen på åkern medan bonden sover, om ock det icke växer utan att han plöjer och sår. Han känner sig därför som gäldenär till naturen eller försynen vad han eljes kallar den, och sin skörd tar han in under festlig glädje, bara en gång om året visserligen, men med helt annat sinnelag än den buttre ämbetsmannen, som kvitterar sin aldrig tillräckliga lön en gång i månaden eller den förtvivlade arbetaren en gång i veckan. Inga klockslag, ty solen är hans ur, och lediga stunder kan han ta sig utan att det hela går sönder, och vilan är hans största lyx. Varje årstid medför omväxling i hans göromål. Om vintern kör han timmer och ved ur skogen, fiskar på isen, ser om ladugården, sköter om redskapen, bygger nät i stugan, slöjdar och vilar sig vid brasan; om våren plöjer han och sår och röjer ängar; om sommaren bärgar han fodret och på hösten skördar han.

Men hans missnöje? Ja, därtill återkomma vi längre fram!

Om man betraktar en individ av den klass, som framför andra anser sig ha kommit högst på utvecklingens stege, därför att hans förfäder släkte efter släkte avhållit sig från att arbeta och endast njutit urvalda näringsämnen och skyddat sig från ett kallt klimats olägenheter, så finner man, att det som mannen av börd eller ädlingen anser som sin stolthet är de vita händerna och eljes den vita hyn, den förnäma hållningen, smidigheten i lemmarne. Men dessa äro just tecknet på hans degeneration, ty för

Digitized by Google

att vara så genomskinlig, att den låter blodkärlen lysa igenom, har huden redan förlorat sin viktigaste egenskap att skydda. Ädlingen, som skulle vara typen för arten människa genom det skydd han fått i kampen för tillvaron, är däremot motsatsen; hans fysiska egenskaper försämras genom brist på kroppsarbete, och hans hjärna, som icke behöver arbeta med omtankar för uppehälle, blir småningom ur stånd att utföra något svårare tankearbete. Därför gå de gamla ätterna också ut, oftast med föregående förfall.

Och kulturmänniskan i allmänhet, vilken får ansträngа sin hjärna för mycket med omtanke för näringen, vilken eländig varelse är ej den! Förstörda nerver, hjärnanemi, evig oro, dålig sömn, fruktan för dålig ekonomi och därmed skadat socialt anseende; jäktande efter befordran, och den tärande ängslan att bli förbigången. Och kroppsligen fördärvad genom att andra göra alla »lägre» sysslor. Han kan icke bära hem ett paket från boden, icke bädda sin säng, icke tända i sin kakelugn, och han skulle svälta ihjäl vid de olagade ingredienserna till en måltid, av okunnighet om beredningssättet. Saknande de största njutningar livet ger, luft och ljus, måste han söka ersättningar i konstlade njutningar. En evigt tärande oro över att en — låt oss kalla den dumhet — är begången, måste dövas genom musikaliskt buller, glasens klang och samkväm. Kulturmänniskan tyckes jagad av ett ont samvete, som gör att han jämnt skall ha sällskap, och varav han byggt den lärosatsen att »människan är ett sällskapligt djur». Kommer han ut i den stora naturen, blir han ängslig, och skulle i en djup skog få hallucina-

Digitized by Google

tioner om han lämnades ensam. En dunkel drift vaknar varje vår och han får en oemotståndlig »längtan till landet». Därav för de förmögnare sommarnöjet. Men för att stadsbon skall trivas på sommarnöjet måste det något litet påminna om staden; räta gångar, jämna häckar, putsat och överskådligt, och nära grannar! Därav den lille pariserkrämarens livsdröm att arbeta ihop så mycket att han kan sluta och köpa en gård på landet.

Men vi känna alltför väl kulturmänniskans eländiga tillstånd med hennes sundhetspolis, järntinkturer och morfinspruta, och vi skola nu se huru samhällsklasserna hava bildat sig genom arbetets för långt drivna delning och vilka andliga yrkessjukdomar som därav uppstått.

Vi börja i toppen och råka därvid på en mycket gammal bekant:

Försten.

En folkförsamling anser sig behöva en stadigvarande ordförande och väljer, inkallar och hedrar med uppdraget en lämplig eller olämplig person. Folkförsamlingen, som upphöjt privatmannen till förste, vill nu att han skall hållas fri från alla privatmannens små intressen, ger honom ett så, eljes orimligt, stort anslag att han icke behöver tänka på sin utkomst. I egenskap av ordförande med imperativt mandat av ministrarne är han icke och kan icke vara ansvarig för regeringens, det vill säga ministrarnes, beslut; hans gärningar och person äro därför mot åtal fredade. Skulle folket ha lämnat någon makt åt försten, så skulle folket också ha gjort för-

Digitized by Google

sten ansvarig. Som nu folket icke givit någon makt ifrån sig åt sin ordförande, har det icke heller ansett vådligt att låta ordförandeskapet vara ärftligt, men däri låg ett misstag. Ty genom känslan av arv, som ursprungligen är gåva, insmyger sig snart känslan av rättighet. En son som ärver sin far anser sig icke ha fått något: han inträder endast i sin rättighet.

Hur kan då den av folket upphöjda privatmannen och hans efterkommande råka in i så falska föreställningar som att de äga landet, att de äga makten och att folket är till för deras skull? Jo genom att lämna åt en person ett detaljliv, utbildades han ensidigt, och kan icke se tingen från mer än en enda synpunkt. I andra släktledet, då den unge försten uppfostras till en undantagsmänniska, födes med alla de värdigheter och utmärkelser, som medborgaren får efter ett långt liv av arbete, uppfödes hos honom den föreställningen, att han är över alla andra. Alla beröringar med det verkliga livet förnekas honom och han blir van att se allting uppifrån. Hans väg löper jämnad och krattad fram och han slutar därav, att det är lätt att vandra på livets väg; han får allt sitt vetande i andra hand. Han får en årlig redogörelse om rikets tillstånd och behov, tryckt på satinerat papper, med de tydligaste siffror uppsatta av redliga män, på vilka han litar, men vilka som han blivit vanda att se allting abstrakt, det vill säga utan hänsyn till det verkliga livet sådant det är. Alla hans mänskliga böjelser få underordna sig, såsom vid valet av maka, där ej hans tycke får råda, varav dålig avkomma blir följden. Genom att vänjas vid att »representera»

Digitized by Google

folket och på dess vägnar uppbära beröm, tar han snart, genom vanans allmakt, allt beröm åt sig personligen, och gör sig identisk med allt utmärkt som kan finnas hos nationen. Han blir sålunda en dubbelnatur, en söndergången varelse, en abstraktion, som minst av alla duger att vara ordförande, ty han vet till sist icke vad diskussionen gäller. Som människa är han säkerligen mycket olycklig och förtjänar det största deltagande.

Ämbetsmannen,

som av naturen är en folkets tjänare, råkar oftast in i samma yrkessjukdom som försten: att han tar sin ställning som överordnad, då den är underordnad. Folket, av vilket han får kost och lön och som är hans husbonde, betraktas av honom som tjänare.

Den civile ämbetsmannen, vars stillasittande, enformiga arbete, gör honom till en knarrig, av allmänheten ganska fruktad person, har i de flesta fall tagit sysslan för lönen, ty sysslan kunde ju med sin tråkighet ej locka honom. Lönen blir sålunda huvudsak och maktutövningen vid sysslans skötande hans tröst; ty ett så ointelligent arbete som avskrivning skulle förnedra honom, om han icke i självförsvar satte känslan av makt. Hans omtalade knarrighet är en mycket naturlig sjuklighet, härrörande av sysslans beskaffenhet, såsom då han skall sitta och svara på samma frågor dagen i ända. När han svarat samma svar hundra gånger, kommer han ju lätt på den tron, att hela mänskligheten bör ha reda på saken. Domaren vänjer sig lätt vid den tanken att han är lagen själv och tar åt sig person-

Digitized by Google

ligen den helgd, som skänkes honom endast som lagens handhavare.

Den militära ämbetsmannen, som ursprungligen var avsedd till landets försvar, har sedan fått en annan bedrövlig uppgift, nämligen att ställas gent emot eller över folket. Det egentligen råa i hans syssla, där kroppslig strid, dödande eller slaktande, vad man vill kalla det... måste för mänskliga blygdens skuld överskylas med estetiska medel: grann toalett och turkisk musik. Som under krigstid de borgerliga lagarne annuleras, får militären lätt den föreställningen att han står över lagen. Som hans förnämsta göromål består i att öva trupp i lydnad, blir han själv en befallande och får slutligen, där allmänt militärtvång är infört, den fixa idén att hela folket är en trupp som skall lyda honom. I fredstid blir han snart en beskedlig gendarm, som hjälper polisen att upprätthålla ordningen och får därvid just den idén, att han är ställd emot folket.

Den andliga ämbetsmannen är kanske mest av alla utsatt för villfarelsen att han är en annan än en examinerad student. Hur han kan komma till den tron, att han är sänd till att tala i det högsta väsendets namn, är en psykologisk gåta, då han ju vet, att vilken lekman som helst kan få bli präst, om han lär sig utantill de och de böckerna och låter några professorer förhöra sig.

Troligen är det väl vanan att tala i Guds person från altaret och det underliga bruket att prästen skall representera Gud vid livets viktigaste tillfällen, födelsen, giftermålet och döden, som orsakat detta. Jämför han sin egen syndiga obetydliga person med den diktade han skall föreställa, så blir han ohar-

Digitized by Google

monisk; och genomskådar han en dag det falska i sin ställning, så ligger olyckan nära, och han är då genom klass-ställning dömd till ett fruktansvärt hyckleri, ur vilket han knappast skall vara mäktig att rycka sig. Han är då den mest beklagansvärda av alla samhällets offer.

Huru, frågar man sig, hava dessa skaror av ämbetsmän, som nu utgöra tronens stöd och folkets fasa, uppkommit? Hava människorna genom kulturen blivit så oregerliga och oärliga att man skall behöva skriftligt på allting? Det vore ju att tala emot kulturen! — Nej, saken har sin enkla förklaring i vad jag kallar villomeningen om det sociala anseendet. En ämbetsmans son kan ju icke bli annat än ämbetsman, ty att »stiga ner» det kan han ej. Nåväl, ämbetsmännen föröka sig de som andra och deras söner fordra bröd och socialt anseende, ja de sätta det senare över det förra. Alltså måste nya tjänster uppfinnas och uppfinningsförmågan är i detta fall stor. Ett stående motiv vid en ny tjänsts inrättande är att folkmängden ökats! Det är ett gruvligt sant motiv och just mitt eget, om nämligen med folkmängden menas ämbetsmännen. När människovärdet en gång blir omtaxerat och den sociala skalan blir rättvänd, så skola icke så många sökande uppträda till dessa delvis förnedrande göromål under knarriga husbönder och evigt befordringsävlande kamrater, där framkomsten är beroende på ett dödsfall eller en kamrats felsteg. De som avundas ämbetsmannen veta icke vilket liv av förödmjukelser, personliga kränkningar, våldföringar på karaktären han har att utstå. Hans ställning är sämre än tjänarens, ty han kan icke byta husbonde; han har

Digitized by Google

många husbönder i stället för en, han är jämförelsevis illa lönad, och hans arbete är ofta icke mera intelligent än en ladugårdspigas! Och ändå, ändå vilja så många dit! Ja, det är för att vinna det där — sociala anseendet. Eller skulle ämbetsmännens söner ärva predispositioner, anlag, böjelser för ämbetsmannayrket, vilka icke kunna övervinnas? Vem vet? Luftseglaren Sivel föddes med så avgjorda anlag för luftsegling, att han redan i skolan funderade över ballongers styrande, sedermera gifte sig med en luftseglares dotter och slutligen dog av kvävning 8,000 meter över havsytan i ballongen Zenith.

Läkaren.¶

Det finns ingen som på så nära håll får se människans andliga och kroppsliga skröpligheter som läkaren, helst då denne genom vidsträckt praktik kommer att få se in i alla samhällsklassers förhållanden. Att han icke talar om för världen allt vad han ser, kommer dels av hans tysthetsed, dels av att han blygs på mänsklighetens vägnar; men säkert skulle samhället vinna litet mera på att få del av hans iakttagelser på samhällslivet och människan såsom samhällsmedlem än av hans lärda sjukdomsberättelser i facktidskriften. Men han hindras därifrån av de två anförda skälen, och genom att oupphörligt endast se lidanden måste han förhärda sina nerver, sätta skärm för ögonen och laga sig ett dövöra.

I dag kallas han att bota en rik som har förätit sig till magkatarr och i morgon till en fattig som svultit sig till hungertyfus. Vad skall han ordi-

Digitized by Google

nera? Jo att den rike må äta litet mindre och den fattige mycket mer. Men vem skall bestå den fattiges medikament, när de skola utgöras av biffstek och porter? Fattigvården? Nej, den består endast apotekarens pulver eller droppar, om den består det!

Vad tänker då läkaren? Det säger han icke, men vad han känner, det sväljer han!

Hans dubbelställning såsom välgörare, ty det är han, och hans såsom människa den där skall leva, gör hans ställning pinsam. Han skall utöva välgörenhet, men han skall också leva, han måste ha betalt. Men man kan icke begära att en finkänslig människa skall ha taxa eller skriva ut räkningar. Problemet är olöst och läkarens tillvaro är prekär man kallar. För att gottgöra honom har samhället ställt honom över all rang liksom excellenserna. I den moderna komedien har han fått den vackraste rollen av den upplyste som genomskådat samhällseländet.

Ingen skulle emellertid som han kunna leda sjukdomarnes ursprung från avvikelser från naturen och ingen skulle som han kunna uttala domen över den prisade kulturen; men samhället är ett ordenssällskap som icke tillåter att någon röjer dess hemlighet. Ve den som gör det.

Läkarne hava emellertid icke alltid, och detta till lycka, varit så tystlåtna. Hemlighetsmakeriet går undan och naturmedicinen synes numera undanträngа medikamentsmedicinen. En sådan bok som till exempel Handbuch der Gewerbe-Hygiene,* på mer än 900 sidor, har upplyst mycket om de offer kulturen kräver.

* Av H. Eulenburg, Berlin 1876.

Digitized by Google

Läraren.

Han går igenom skolan; slutar den lyckligt och väl; kommer till universitetet; slutar sin examen där. Och då får han börja om i skolan igen. Kanske stanna i en skolklass och hela sitt liv hålla på att lära ut samma sak år ut år in. Detta är formeln för det mest olyckliga tillstånd av enformighet. Det är som att få bakläxa på en läxa man kan; det är att stanna i växten. Otack av lärjungar, rektor som husbonde, föräldrar i bakgrunden som skylla allt på magistern; ringa socialt anseende. Kommer därtill, att han ofta får ämnen att undervisa uti, om vilkas nytta han hyser tvivel, så skall han icke anse sitt liv mycket värt. Själv pinas han av att lära ut dumheter; lärjungarne ser han också pinas av dumheternas inhämtande, men det finns ingen återgång. Är det kunskapsbegär som skickar barnen i skolan? Nej, det finns ingen som föds med ett osläckligt begär att få veta hur amo heter i supinum eller året när konung Sigismund dog, det är föräldrarnes harm att deras barn icke skola veta så mycket som »de andras» barn. Det är kampen för det sociala anseendet.

Köpmannen.

Köpmannen producerar intet, men påstås ge varan sitt värde genom att uppsöka och alltid kunna tillhandahålla avnämare. Genom att besitta sådana hemligheter blir han ett slags försyn för både köparen och säljaren och intar sålunda en ståndpunkt över dessa, som samhället även medgiver honom, om han

Digitized by Google

nämligen lyckas. Hans ställning blir ändå högre om varan aldrig passerar hans händer och han endast blir spekulant eller börsman. Att veta var man skall köpa billigt och sälja dyrt är hans vetenskap och den är väl så god som någon annan. Vilka oblodiga strider han får utkämpa med konkurrenter, vilka offer av personliga hänsyn, vilket bortarbetande av finkänslighet! Han ser människorna slutligen endast såsom köpare och säljare, och stora olyckor, såsom missväxt, krig, kriser kunna stundom göra hans lycka, vilket väcker illvilja mot hans klass.

Den märkvärdiga dikt, som kallas penningen och vilken i större myckenhet endast förekommer hos köpmannen, har utstrukit det sociala strecket, som skiljer honom från ämbetsmannen, och han kan mottagas i vilken societet som helst, där till och med den fattige ämbetsmannen är utstängd. Då han ser att han värderas för sina pengars skull, anlägger han naturligtvis samma värdemätare på andra, dock icke alltid. Det är emellertid orättvist att kalla köpmannen obildad och säga att endast hans pengar ge honom värde. Ty hans mångfaldiga beröring med alla samhällsklasser, hans sysslande med verkligheter, hans ständigt ökade kunskap om naturalsterna och deras förekomstorter, om tillverkningssätt och nya uppfinningar håller honom vid vigör och ger honom något allmäntmänskligt, kosmopolitiskt, som gör honom angenäm i umgänget med de bättre lottade, men obehaglig för de fattiga klasserna, ty hans ställning och yrke har givit honom den falska åsikten, att »all fattigdom är självförvållad». Att han överger den meningen då han tillfälligtvis blir

Digitized by Google

ruinerad, visar, att åsikten blott är en klass-åsikt, en yrkessjukdom.

Sjömannen

är en arbetare åt köpmannen. Han blir så specialist på sjön att landet för honom endast blir en hamn, där det finns krogar eller i bästa fall en väntande hustru. Han har till och med sitt eget språk fullt av tekniska termer, som ännu mer söndrar honom från landets bebyggare. Om det är en kung eller en drottning i landet bryr honom icke. Hans yrke, som härdar hans mod och ger honom en stark kropp, gör honom icke sällan övermodig, så att han anser alla som bo på land vara stackare. Detta är hans yrkessjukdom, vilken dock icke har något vidare inflytande på samhället, då han så sällan är hemma. Den enda myndighet han någon gång kommer i beröring med är redaren och polisen. Hans umgänge har något uppfriskande för kulturmänniskan, som hos honom påträffar en behaglig frihet från landbackens fördomar. Sjömannens föraakt för lärdom är bekant. Han kallar allt lärt för »Ablativus» och han beledsagar detta ord med ett löje, som anger, att han icke menar det skämtsamt, utan på allvar.

Hantverkaren,

som tillverkar nyttigheter skulle enligt det mänskliga förnuftets ordning stå över den som byter, men som den sociala skalan nu en gång är upp och nervänd, så sättes han under köpmannen. Många yrken fordra en lång övningstid, mycket studier och stun-

Digitized by Google

dom konst- och smaksinne. Att varje hantverkare vet bestämt huru svårt hans yrke är, men icke vet något om andras, åstadkommer oftast, att var och en i sitt slag anser sitt yrke som det viktigaste. Vissa kroppsliga yrkessjukdomar medfölja hantverken. Sålunda få skräddare och skomakare genom hoptryckning av bröst och underliv lungsot och leverlidanden. Men vad som gör hantverkarens liv bittert är, att han ser det nyttiga arbetet ringaktat och ju nyttigare arbetet är desto mindre aktat, så att den som gör lyxartiklar, till exempel guldsmeden, är mer aktad än den som gör det nödvändiga, till exempel skomakarn.

Fabrikanten,

vilken själv varken frambringar eller förädlar, utan endast genom kapital eller kredit skaffar råvaran, som arbetare under verkmästarens ledning förädla, står nära köpmannen, men ställes över hantverkaren. Kapital är hans drivande kraft. Kapital säges vara samlat arbete, men om det är kapitalistens samlade arbete eller arbetarnes samlade arbete, har man ännu icke avgjort. Arbetarne mena det senare och klaga därför över fabrikantens stora vinster och deras egna små. Det är på denna mark den stora striden om kapital och arbete står. Arbetaren har sin strejk, men till strejken fordras kapital och därför kommer striden i sista hand att föras mellan kapitalen. Det är ett bedrövligt borgerligt krig detta, och de skarpaste huven och de bästa hjärtan hava ännu icke kunnat formulera själva stridsfrågorna, ty så invecklat är samhällsproblemet vordet. Att makten ingriper

Digitized by Google

och ställer sig mot arbetarne är orätt, ty det uppskjuter frågans lösning och ger kapitalet ett sken av våldsmakt.

Fabrikanten är en jämförelsevis ny samhällstyp och har något odeciderat i sin fysionomi, isynnerhet när han driver en rörelse vars teknik han icke känner, ty då får han lätt utseende av att vara slavägare, helst då han vädjar till våldet för att hålla arbetarne kvar vid platsen och därigenom förnekar arbetarens rätt till fritt avtal. Och därmed övergår jag till.

Arbetaren,

därmed menande huvudsakligen fabriksarbetaren, lämnande hantverksgesällen till en annan gång.

Arbetaren är utan tvivel den mest olycklige av alla samhällets medlemmar, ty hans ställning är den sorgliga att sitta i mellanhand. Han måste besitta en stor färdighet i sitt yrke, vars förvärvande är ofta svårare än att lära sig några läroböcker utantill, och han måste leva ett liv i osund luft, fördärva hälsan med att intaga onaturliga ställningar, som hindra kroppen att fritt operera med sina organ; han har jämförelsevis liten avlöning, och de sunda njutningar naturen ensamt kan skänka är han berövad i staden. Han söker ersättning i samliv och, liksom kulturmänniskan i allmänhet, i bedövningsmedel. Hans själ kan dock aldrig bedövas så att han glömmer att han lever på nåd. Han riktar sitt missnöje mot kapitalisten, vilken återigen är beroende av avsättningen. I dag kommer till exempel lackerade möbler på modet. Alla skola ha lackerade möbler. Fabriker uppstå i mängd och arbetare upp-

Digitized by Google

fostras eller inkallas. I morgon äro lackerade möbler ur modet. Ingen vill ha dem mera. Några fabriker stängas, arbetarne avskedas och stå på gatan. Ingen kan ge dem arbete. Då fordrar arbetaren, som fått livets gåva, att få uppehålla sitt liv och han begär att staten, det vill säga alla de andra medborgarne, skola ge honom arbete. Men staten anser sig ej ha rätt att lägga en ny skatt på de andra samhällsklasserna genom att upprätta verkstäder för lackerade arbeten, som ingen vill köpa. Och där står man i en ny återvändsgränd bland de många.

Ett annat exempel. Jag talade i inledningen om valen till råd i kantonen Vaud, ty jag ville ta föredömen ur de bästa samhällena, icke ur de sämsta. Demokraterna i kantonen Vaud yrkade på sparsamhet med kantonens medel och talade om den stora skuldsättningen. Nåväl! Under striden får man läsa ett nytt plakat på Lausannes väggar undertecknat av arbetare. I plakatet läses en varning mot demokraterna, vilka vilja göra tusentals arbetare till tiggare genom att inställa alla allmänna arbeten. Så här resonera arbetarne. Sedan 1868 har kantonen Vaud utgivit 6 millioner 9 hundra tusen francs för allmänna byggnaders uppförande, varav så många mureriarbetare haft sin utkomst. Nu vilja demokraterna icke längre göra några byggnadsarbeten mer, utan äro nog omänskliga att ångra dessa för arbetarnes väl utgivna pengar! Vad skall man säga om detta? Byggnaderna voro icke nödvändiga för kommunen, men kommunen satte sig (d. v. s. även arbetarne) i skuld för nära 7 millioner francs, blott för att en liten del (mureriarbetarne) av kantonens

Digitized by Google

250,000 medlemmar skulle få leva. Vilka ha rätt att klaga?

Se där de moderna samhällsproblemen, uppkomna genom att industrin framlockat en befolkning på artificiell väg, vilkas intressen stå i strid mot alla de andras. Arbetarnes konsekvens är den socialism, som yrkar beskattning av samhället för ett fåtals skull; överproduktion* av onyttigheter och och ny översvämning av arbetskrafter! Men deras socialism är lika berättigad som ämbetsmannens, när han fordrar nya ämbetens inrättande, eller universitetens, då de inrätta nya professurer därför att de icke vilja se en hop framdrivna docenter svälta.

Huru vi skola komma ifrån socialismen skall jag i kapitlet Botemedel framlägga, ehuru med så ringa hopp om att man skall vilja antaga dem.

Arbetaren är emellertid kulturens stadigvarande offer tillsvidare.

Tjänstefolket.

Dess ställning är ett minne av träldomen och kommer snart att undergå nödiga ändringar. Pigan

* Att överproduktion på fabriksalster är rådande kan man se därav, att dessa måste utbjudas för att kunna avsättas. Vore de av verkligt behov påkallade skulle köparen uppsöka dem. Nu genomströvas riket av handelsresande, som bjuda ut. De flesta köparne köpa emedan varan lägges under deras ögon och de därigenom frestas att köpa.

På samma sätt är det med stadens bodfönster och skyltar. Om man skulle förlägga bodarne inåt gården, skulle troligen icke så många köpare upptäcka behov av den och den varan och icke hälften av varorna skulle bli sålda. Därav till en del hemligheten med att en stad kan föda ett par millioner människor inrymda på några tunnland jord, som icke frambringar ett grässtrå.

Digitized by Google

förlorar sitt familjenamn och kallas vid dopnamn. Anna och Lovisa kunna tjäna ett år i huset, utan att husbönderna veta vad de heta, förr än vid mantalskrivningen. De hava sålt sitt liv, hela sitt dygn åt husbonden, och de ha icke såsom arbetaren en klocka eller ångvissla som förkunnar att dagens möda är slut; de ha icke ens vilodagen fri, ty då har herrskapet vanligen främmande och helgdagsmottagningen tar mer arbete än vardagens. Men husbönderna fordra icke blott ett oklanderligt arbete och insikt i de så mångfaldiga inom ett hus förekommande göromålen, de fordra även trohet och tillgivenhet. Tjänaren får aldrig ha annat än goda tankar om husbönderna, huru dåliga dessa än må vara; tjänaren skall ha intresse för främmande personer med för dem främmande intressen, ofta stridiga mot deras egna.

Husböndernas klagomål över tjänstefolket är endast ett tidens tecken att tjänstefolkets självkänsla vaknat, och den onaturliga undantagslagen som kallas tjänstehjonsstadgan har redan i praxis blivit annullerad, förkastad av både herrar, fruar och tjänare.

Billighetens fordran kvarstår ännu, nämligen att tjänaren endast fritt lämnar sitt arbete vissa timmar om dagen och att varje timma som däröver kräves betalas kontant. Att tjänaren därigenom kan spara något för en oviss ålderdom, och att herrskapet lär sig litet mera att »hjälpa sig själv», blir en vinst för båda parterna, om ock några sysslolösa fruar därigenom finge mindre tid övrig till de nöjen som kallas bazarer, till exempel för »troget tjänstefolk», varigenom återigen det trogna tjänstefolket slapp för-

Digitized by Google

ödmjukelsen att i form av välgörenhet mottaga en gåva som borde vara en rättighet.

Striden som nu föres mellan tjänstefolk och husbönder är ganska skarp och gör otrevnad i hemmen. Det svider hårt i »uppfostrade» människor att nödgas erkänna, att tjänaren har rätt i huvudsak, då striden antar så vidriga former som den gör; men husbonden måste därför vara betänkt på att ändra villkoren och framför allt träffa bestämda avtal med tjänaren om hur mycket arbete han skall lämna och därigenom lära sig betrakta tjänaren som en fri varelse, som endast lämnar sitt arbete i utbyte mot kost och lön och icke säljer sin själ.

Att hjälpa sig själv helt och hållet utan tjänare kan icke kulturmänniskan; det kan endast bonden och arbetaren, vilka tillsammans med hustrun äro sina egna tjänare, och därmed röra vi vid kvinnofrågan, som fordrar sitt särskilda stora kapitel och skall få det längre fram.

Kulturmänniskan företrädesvis. Den lärde.

I forntiden sökte den vise att överskåda hela sammanhanget i skapelsen, att därur draga slutsatser nyttiga för medmänniskorna (jämf. Plato, Aristoteles o. s. v.). Då funnos visserligen inte så mycket böcker som nu, vilka måste genomdykas och plockas på citater för att ordet skulle få vikt. I nyare tider har man genom en för långt driven arbetsdelning fått en massa specialister, som, var och en, veta en liten detalj; därav har den olyckan inträtt, att överskådligheten blivit nästan omöjlig och att den lärde blivit en krympling; men vad värre är, veten-

Digitized by Google

skaperit har blivit en kult av det onyttiga. Ju onyttigare en lärd avhandling är, dess större anseende åtnjuter den; och vädrar man det minsta syfte till direkt välfärd för mänskorna, då är arbetet förkastat såsom ovetenskapligt. Därav också denna de lärdes fasa för alla populariseringar av vetenskapen, vilken fasa endast är ett uttryck av den brutalaste egoism. Därav dessa vetenskapliga strider om ett skiljetecken och dessa bokmakerier om ingenting.

Kulten av det onyttiga är de lärdes brott, om vi få tala om brott hos sjuklingar. Att skriva om den förlorade näsan på en sönderslagen marmorstaty förlänar mer anseende än att skriva om fattigvården.

När många slå sig på en vetenskap så blir slutligen frukten, att d e n vetenskapen tillmätes ett ovanligt stort värde. Därav våra dagars överskattning av naturvetenskaperna. Darwin själv, som mest av alla överskådat sammanhanget i skapelsen, kunde endast göra detta genom att underlåta studiet av vissa grenar av vetenskapen, ty huru skulle en hjärna kunna medhinna alla. Han får därför nöja sig med att anföra andras meningar i fysiologi och kemi, över vilka vetenskaper han själv endast hann ta en hastig blick. Hade han försökt inträngа i alla grenar hade han förlorat överskådligheten och aldrig blivit Darwin. Buckle är ett exempel på den moderna vetenskapsmannens försök att vara specialist i allt; han stupade också på försöket och lämnade ett otillfredsställande fragment. Han anför visserligen, begagnande ensidigt induktionsbeviset, 500 fall, vilka

Digitized by Google

ingenting bevisa, då 5 millioner återstående fall icke blevo anförda.

Sedan nu Darwin ådagalagt arternas härledning genom utveckling, och alla upplysta inse det förnuftiga i hans lära, fortfara ändock materialsamlare att söka bevis, genom att upptäcka nya arter, vilka skola fylla luckorna. Det är ju att göra gjord gärning, eller vetenskaperi.

Vetenskapen åtnjuter ett överdrivet anseende hos de utom stående, därför att konsten att bedöma en specialists arbete fordrar en specialist, och vetenskapsmännen hota därför att för utvecklingen bli lika farliga som prästerna med deras föregivna höga vetande.

Då man vid vissa vetenskapliga upptäckter av omtvistat värde frågar cui bono? Till vad nytta för mänskligheten? får man alltid det svaret: till nytta för vetenskapen! Det som är av nytta för vetenskapen erkännes sålunda icke alltid vara till nytta för mänskligheten. Det finnes många stora upptäckter, som endast äro av nytta för vetenskapsmannen, men ändock upphöjas till välgärningar för mänskligheten.

Nya vetenskaper göras oupphörligt och nya professurer vid universiteten bliva därav en följd, ofta endast till nytta för professorn.*

* Det finns vid ett undervisningsverk i Stockholm en professur, vars innehavare under många år endast infann sig på de utsatta timmarne för att se efter om ingen åhörare var där, och sedan med lugn återvände hem. Och det var ändock ett nyttigt ämne, ett verkligt nyttigt. Samtidigt var Stora Börssalen överfylld med åhörare av föreläsningar över söndriga marmorfigurer.

Digitized by Google

Författaren.

Vad skall jag säga om författaren, som själv har sådana synder? Kan jag se klart i den frågan, där jag själv är inne, eller har icke ståndets yrkessjukdom också förvillat mina sinnen? Troligen det senare, men då är jag ju också ett levande exempel på min lära och har dock varit till någon nytta om också ej till oblandat nöje; och om jag desavouerar en del av min föregående verksamhet som »lekare», så har jag därmed icke erkänt, att jag var någon bedragare, men väl en bedragen.

Här möta vi kanske den skarpaste skillnaden mellan det nöjsamma och det nyttiga. Författaren var ursprungligen en lekare, som skulle »roa» den olycklige kulturmänniskan på hans lediga stunder, ty kulturmänniskan kan ju aldrig vila, i stilla kontemplation över livet och sig själv och gissa över det kommande. När författaren blev led på att vara gycklare och ville undervisa, då blev allmänheten ond och ville slå honom. »Konsten är konst», sade man, och filosofien är filosofens tillhörighet.

Vad menade man då med konst? Det sköna!

Det sköna bestod i att för den osaliga kulturmänniskan restaurera livet sådant det var innan kulturmänniskan tog hand om det; det sköna bestod i att avkläda människan hennes skröplighet och visa henne stor, ädel, dygdig; det sköna bestod även i en hop små lögner om ett och annat som passerat, särskilt i fäderneslandets och regenternas historia, och Nationalskrytet, det dummaste men tacksammaste av allt, blev genom skalden underblåst. Nu uppstod den vådan, att människan tog de restau-

Digitized by Google

rerade bilderna (som dock aldrig återfördes på naturen, utan på det för tillfället bestående idealet) för verkliga, och därmed uppstodo överdrivna fordringar på människan och livet, vilket alstrade missnöje än mer. Men då voro skalderna till hands och sade antingen att allt var bra, att missnöjet bara var avund och allt det där, eller också sade de på ett blommerat sätt att allt var bakvänt och allt det där.

Det finns folk som, när man vill upplysa dem om en illusion (synvilla), förklara att de icke vilja bli berövade sina illusioner; de säga rent ut att de veta (eller starkt misstänka) att synvillan är en lögn, men de bedja att få tro på sin lögn. De vilja ha det sköna skenet kvar, ty de skulle förgås i den förfärliga verkligheten. Äro de icke i sin rätt? Jo, till en del.* Om jag är sjuk så har jag rätt att förgifta mig med morfin. Men jag gjorde klokare om jag sökte upphäva sjukdomens orsaker. Men vi utgingo ju från att vi icke äro kloka! Det är nu skaldens uppgift, sådan människorna fordra den, att han skall trösta de missnöjda med att det är ohjälpligt. Detta är således en ganska tarvlig uppgift, och om den drives så långt att den nedlåter sig till att hindra de flestes väl, så blir den vådlig, för att nu icke säga klandervärd. Onyttig är den, strängt taget, och kanske därför den är mest skattad.

Den författare som däremot inbillar sig att illusionernas uppehållande hindrar arbetet på allas väl,

* Detta är ett modifierande av vad jag i en del av min föregående författarverksamhet uttalat, förblindad av författarens yrkessjukdom; men det är icke ett återtagande av allt.

Digitized by Google

som tror att det är bättre att vara nyttig än att roa, han skall snart inse att det onyttiga är mera aktat än det nyttiga.

Vår tid har något litet börjat ledsna på vackra osanningar och fordrar veta hela sanningen. Författarne hava delvis gripits av en viss pliktkänsla att icke längre vara lögnare på god tro och i god avsikt. Ännu slår det i seglen, och det dröjer nog innan man får skutan att vända. Författarne, svaga människor de också, hava så svårt att lämna poesiens fria lustgårdar, där man ännu har rättighet att vara som en vilde, bara man gör det vackert, hava sökt en medelväg, en olycklig medelväg.* Man vill till exempel angripa en institution. Men en institution är en abstrakt företeelse med §§ och romerska siffror. Författaren behöver kött och ben. Han gör en typ i mänskohamn av institutionen; men för att få sanning över den, så att mänskorna verkligen kunna få den sannolik, plockar han ihop kända drag från alla håll, likgiltigt var. Som alla typer äro falska, emedan det icke finns typer i verkligheten, måste för den moderna människan typen individualiseras, och det sker just genom hopletande av mänskliga drag. Nu kommer olyckan! A. känner igen det draget hos X. Haha! Där ha vi X. Men så känner han ej igen det draget. Haha! Där har författaren beljugit X. Författaren kan ändock ha varit så naiv att han, i full avsikt att icke såra, borttagit eller uraktlåtit begagna sådana drag, som skulle ha gjort modellen fullt igenkänlig, ty hans avsikt var ej att teckna en människa för människans skull.

* Detta är en självbekännelse om en villfarelse — vi skulle ju icke begagna ordet brott.

Digitized by Google

Denna åtgärd av humanitet ådrar honom beskyllningen för feghet att säga rent ut och dylika beskyllningar, som han, om han icke tar dem åt sig, dock må noga begrunda, till vad resultat denna begrundan må föra honom. Är detta förfalskning eller icke? Avsikten är väl icke så, nu skola vi begagna ordet, brottslig,* ty vem vill väl dömas till förfalskning för ro skull, men ändamålet, institutionens angripande, är förfelat, emedan så många hjältar anmäla sig som de kära institutionernas försvarare och genom att skydda dem med sina personer ställa sig för huggen. Det ligger också något av mänsklig fåfänga hos en obetydlig person att få framträda som martyr för ett angrepp och därigenom vinna ryktbarhet. Ett exempel! Edouard Pailleron, författaren till Le monde ou l'on s'ennuie, given på Théâtre Français, försvarar sig i företalet till ny upplaga av denna pjäs, mot beskyllningar för skandal, på detta sätt:

»Att man har funnit kända personligheter i denna komedi, överraskar mig icke: man finner alltjämt personligheter i karaktärskomedier likasom sjukdomar i läkarböcker. Sanningen är att jag icke har åsyftat någon individ mer än någon salong; jag har tagit i salongerna och hos individerna de drag, av vilka jag gjort mina typer; men var ville man väl jag skulle ta dem? Och de äro så goda typer och så dåliga porträtter att man har uppgivit ända till fem olika namn på var och en!»

* Att Zola och Daudet nu ogenerat avrita döda eller störtade personer helt och hållet utan andra hänsyn än att de ändra deras namn, skulle kunna kallas feghet, om man icke visste att trycktvång hindrat dem förut.

Digitized by Google

Är detta ett antagligt försvar? Har icke skadan skett, att till och med fem personer känt sig sårade? Hade det varit bättre än om det bara varit en! Och känner sig Pailleron oskyldigare därför att han blev invald i Franska Akademien? Möjligt, i den händelse hans avsikt var oskyldig, men omöjligt, om han lider av att ha gjort människor ont, utan att ha gagnat.

Nu är frågan: hava nutidens författare förlorat fordna tiders förmåga att uppfinna figurer utan att ta drag ur verkligheten, hava de förlorat fantasien med ett ord, eller ha månne icke alla tiders författare förfarit på samma sätt? Litteraturhistorien lär oss att alla stora författare förfarit på samma sätt och ännu mera hänsynslöst! Dante var en fullblodig skandalist, som skickar alla sina fiender i helvetet och sätter ut deras namn, Shakespeare tar sina fordringsägare, Molière sina ovänner och Goethe sin förläggare, för att icke tala om Dickens, som till sin Nicholas Nickleby gjorde en särskild studieresa upp i landet för att rita av en skollärare, vilket han öppet bekänner i företalet till ny upplaga, ehuru han ursäktar sig med att det var skolväsendet han ville åt. Varför har man då i våra dagar blivit så ömskinnad, att sättet icke numera duger? Jo, våra dagars författare ha tidningarne över sig. Författaren är ju ett slags trollkarl, som med ganska vanliga och enkla medel, några livserfarenheter, litet kombinationsförmåga eller fantasi skall trolla fram en tavla för allmänheten; får han nu hållas och i ro göra sina hokus pokus, så har allmänheten endast oblandat nöje; men står nu en tidningsskrivare bakom och ser i hans apparater och

Digitized by Google

sedan skriker ut för allmänheten hur konststycket går till, ja då är trollkarlens makt slut att åstadkomma illusion eller det intryck han åsyftat. Detta tror jag är orsaken att vår tids alla författare av betydelse hava fått denna fläck på sig. Bekräftelsen härpå kunna vi ju finna, då ett arbete i sitt eget land är skandal, bara det kommer över gränsen, där man ej mera känner de »lokala förhållandena», blir det litteratur, såsom Ibsens De unges förbund, Ett dockhem o. s. v. Att tidningarne hava rätt, betyder icke att deras hjärtan äro så rena, eller att författarnes så orena, det betyder bara att demokratiseringen pågår på alla håll och kanter och att ingen får genom specialisering bli ett undantag.

Eller är det ett symptom till den så kallade skönlitteraturens förestående död? Eller vad betyder den ohejdade skallgång efter varje uppstickande författare. Det ser ut som om man icke vidare ville utfärda några flera oktrojer på författarverksamhet! Har månne tiden ett dunkelt behov av att få rena, enkla sanningen utan några lätt igenomskådliga slöjor! Då är det ett i sanning vackert tidens tecken och då få vi böja oss, ty vi vilja ju icke skriva bara för att roa!

När nu författaren icke längre vill roa, aldra minst roa elaka människor med att låta dem skratta åt andra, så får han också göra sitt offer, sitt stora påkostande fåfängans offer och upphöra att vara diktare. Om nu också icke hans dikt är förfalskning, så får den som skall tala sanningen icke begagna dunkelt tal, icke säga A, när han menar B, icke utsätta sig för den avlägsnaste misstanke att han ljuger, ty då har han ju förfelat sin uppgift, och då skall man icke tro att hans uppgift var så allvarlig. Vill

Digitized by Google

han fortfara att vara »lekare», vilket han ju helst vill, då det förlänar det mesta sociala anseendet i det upp och nervända kultursamhället, så skall han också leka vackert och efter tidens smak, ty eljes är han förlorad.

Språkbruket har flera namn på dem som författa. Det högsta är skald, sedan kommer författare, sist litteratör.

Skalden är den som skriver vers, mer eller mindre goda. Han skall tala i bilder, och oftast består hela poemets värde i en bild, det vill säga i att säga ett och mena ett annat. Poem få icke handla om några av livets viktigare frågor, ty poemet skall roa, väcka angenäma känslor; icke låtsa om att det finnes fula sidor i livet; elände, mörker, olyckor, brott; bör helst säga artigheter åt mänskorna, helst dem som hava övertaget. Därför åtnjuter skalden det mesta sociala anseendet, och hans konst anser till och med fursten som en ära att kunna utöva.

Författaren, som har det svårare, och om han tar saken rätt, nyttigare arbetet att skriva pjäser eller romaner, är mindre ansedd än skalden. Han har att skildra hela livet sådant det i sin rika mångfald företer sig, att forska efter orsakerna till missförhållanden, påhitta botemedel och ingiva förhoppning om ett sakernas bättre tillstånd. Detta fordrar ett övat förstånd, stor erfarenhet och en stark panna, allt egenskaper som skalden, den lycklige, kan undvara.

Litteratören är en modern samhällsmedlem. Skall jag tala till hans lov? Ja! Samhället sätter honom lägst på författarskalan och ändock är han den nyttigaste. Icke som om icke litteratören kan vara förfalskare och säga Abdera när han menar Stockholm,

Digitized by Google

icke som om icke han kan ljuga fastän han sätter ut namnen, icke som om icke han kunde lida av sin yrkessjukdom, att överskatta dagens fråga, därför att han lever i aktualiteter. Men, det är han, som när han är ärlig, säger det rena ordet i rättan tid utan alla kryphål, det är han som gör reformen som stunden kräver, det är han som förbereder de stora frågorna och säger i dag vad som icke gagnar, om det säges i övermorgon. Det är framtidens skald och författare, och när mänskorna bli leda på yrkeslek och lära sig förstå att det nyttiga är mer än det sköna, att det nyttiga är värt aktning, så skola alla de känsliga och fåfänga författarne ställa sig i den nyttiga litteraturens tjänst.* Vi som äro uppfödda vid romantikens blomsterprydda ho, vi skola ha mycket svårt att göra offret, och äro vi offervilliga, så ha vi ändå så många »gengangere» i våra hjärnor som vi icke kunna utrota; vi äro så uppmatade med förfalskning (illusioner, idealer) att det skall dröja kanske tre släkten innan vi kunna lära oss tala sanning.

Men skall tidningen locka arbetare, som vilja göra offer, skall tidningen locka skalden från lyran och lagern, teaterförfattaren från den öppna ridån, då måste han ge något bättre än vad den offervillige lämnat. De stora kulturländerna giva icke några goda föredömen, då de förvandla tidningen till annonsblad och lynchdomstol för partiet, det lilla intresset eller den enskilda hämnden. Om såmhället givit den redlige tidningsmannen mera socialt an-

* Tidningsskrivarens kända benägenhet att hålla efter författare är sålunda dikterad av en dunkel känsla av orättvisa, och icke bara rena avunden, som man påstår.

Digitized by Google

seende, skulle tidningen icke ha intagit en så låg ståndpunkt. Nu hämnas han på samhället och utövar på svaga själar en terreur, som är både ömklig och bedrövlig, ty tidningen begagnar såsom sitt mest fruktansvärda vapen det att beröva folk deras sociala anseende, vilket är en mycket enkel sak för den som har courage. Tocqueville, som redan på sin tid såg skräckväldet börja, anbefallde absolut pressfrihet som botemedel, ty, sade han, ju flera tidningar vi få, dess mindre betydelse får vars och ens ord, som när de äro få, tillmätes en sådan vikt. Detta har redan bekräftat sig, ty i våra dagar kan t. ex. en författare fortfara med sin verksamhet och åtnjuta allmänhetens förtroende oaktat han är svärtad av många tidningar. Tidningen är en makt som icke får bli terreur och han skall godvilligt nedlägga det vapen, som under namn av anonymiteten eller pseudonymen »vi» förvandlar den enskildes lilla ord, som blott får verkan, om det är sant, till en opinion. Det är icke ärligt spel att en person, vars utsatta namn skulle annullera hela verkan av hans ord, får imponera genom att tala i andras namn, som aldrig givit honom mandat. Publiken citerar en anonym, som han skulle vända ryggen om han kände. Författaren, som sätter ut sitt namn, är ju också rättslös mot en mask och kan icke bemöta ett »vi»; han ger ju hela sin person till pris, talar i sitt eget namn, men mötes av en ofta på redaktionsbyrån tillverkad opinion.

Varför nu tidningsverksamhet är mindre skattat än skönskriveri, beror på det upp- och nervända samhällsförhållandet och på en ogrundad fördom, att det senare skulle vara svårare och fordra mera

Digitized by Google

talang än det förra. Jag tror att konsten att just nu, medan sättaren väntar, behandla en fråga av vikt för kommande tider, fordrar mer sinnesnärvaro, klarsynthet och skarpt förstånd, förmåga att urskilja huvudsaken från alla överflödiga detaljer, att just nu träffa det enda slående motivet bland så många som erbjuda sig, men som den smala tidningsspalten ej rymmer, fordrar mera talang än den långsamt hopknogade, på den tysta kammaren, i den stilla naturen samman-mediterade pjäsen eller romanen; och en ledande artikels verkan är vanligen så stor, om den är sann, att statsmannen alltid skall tillgripa den, när alla andra medel svikit.

Skönlitteraturens värde som uppfostringsmedel är högst tvivelaktigt, om man får döma av erfarenheten. Skratta icke hundratals högfärdiga studenter åt Erasmus Montanus än i dag så gott, som om det endast var på 1600-talet det fanns högfärdiga studenter.

Är icke tidningsreferenten författare? Han skall övervara en rannsakning, ett möte, en olycka av betydelse för hela samhället; han skall sen i ett ögonblick, ty sättaren väntar alltid på honom, skildra allt vad ögat ser, vad örat hör; han skall ta ut den ledande tanken och på samma gång sätta de handlande i »milieun», den förklarande mise-en-scènen. Sannerligen! Jag har läst referat som kunde vara goda kapitel i vilken modern verklighetsroman som helst. Norge har Meltzer som fick ett n a m n. Jag känner två referenter i Sverige som sakna n a m n endast av det skälet att de skrivit anonymt. Dickens lärde sig sin stora konst som tidningsreferent och Zolas storhet består i att vara referent.

Digitized by Google

När vi nu se tidningarnes nakna ord, under förutsättning att det är ett sant ord, och därmed jämföra författarens i romanen eller pjäsen, så må man erkänna att verkan av det blanka ordet är större än det förblommerade författarspråkets. Pjäsen och romanen komma efteråt, när det är för sent, publiken går av gammal outtröttlig vana till boken eller teatern för att roa sig, icke för att få duvningar. Finns det något som stöter, så stöter det alldeles förtvivlat och pjäsen väcker harm, boken slänges undan. Nu finnas också vissa egenskaper i själva skönförfatteriet, som göra detsamma mindre pålitligt såsom förbättrings- eller upplysningsmedel. Författaren är en offentligt uppträdande person; publiken följer med hans lärospån, ser honom gå framåt; tidningarne följa hans verksamhet med kärlek och mikroskop; han går på en lina över ett vattenfall; så länge han går fint, så törs ingen vissla, man överbjuder tvärtom varandra i applåder för att visa man har smak, men man kan såsom publik icke undgå att känna en viss, varför icke säga förnöjelse, om han ramlade. Kritiken väntar bara på signalen, och den skall genast kasta sig över den ramlade, för att sätta knä på bröstet, men sedan åter, ehuru ogärna, vara färdig att visa sin smak och sin opartiskhet, om den där lindansaren skulle resa sig och äntra upp på sin höjd igen. Varför åtar sig författaren en sådan lindansarroll? Jo, för att få bifall! Alltså icke för att vara nyttig. Detta att skriva för bifall medför nu under själva arbetet sina vådor; författaren sätter sig i positur; ingenting får sägas enkelt, såsom det säges i vardagslag, utan det skall ta sig ut; situationen skall vara spännande, figu-

Digitized by Google

rerna stilfulla o. s. v. Det enkla, det sanna, det verkar icke; därför finnas så många romaner, där alla de talande försöka tala genialiskt; så många pjäser, där en kvickhet skall fram på sanningens bekostnad, en spetsig replik göra ett scenslut, ehuru situationen kräver en replik i en helt annan ton; det är författarens värsta fördömelse att han icke kan, även med bästa vilja, vara sann. Han ser alltid den månghövdade publiken framför sig och han blir falsk som en festtalare. Kommer härtill en icke oväntad kroppslig feber, som alstras av det onaturliga arbetet och driver blodet till hjärnan, skall man icke förvåna sig över dessa exaltationer, som yttra sig i en onaturlig förstoring av föremål, tillmätandet av en oändlig vikt åt småsaker, isynnerhet den egna personen, som ofta, isynnerhet i vers, vilkas framställande fresta hjärnan i högsta grad, jämföres med Gudar och djävlar o. s. v.* Jag glömmer aldrig det oerhörda jätte-intryck jag fick av Zolas beskrivning på Hallarne i Paris, i romanen le Ventre de Paris. Jag hade visserligen sett dem förut, men kunde icke erinra mig huru pass stora de voro. När jag återkom till Paris, sökte jag snart upp hallarne för att kontrollera. Min häpnad över deras litenhet gav mig uppslaget till en mängd tankar över författeriets hemligheter, vilka jag på annat ställe vill sammanföra.

Hur skall man då kunna våga lita på en författares ord, då han har skrivit ner dem under ett tillstånd av partiellt vansinne. Att han ofta icke vet efteråt, när arbetet är slut, vad han menat, därpå har man lysande exempel, och när ett arbete slutar med

* Jämför noten sid. 45!!

Digitized by Google

en olöst gåta, då kunde det ju varit oskrivet, så vida det ej nöjer sig med att vara »til lyst»! Ibsen har tre olika slut på sitt Dockhem. Visserligen sant att den historien kan sluta på tre sätt eller flera, men vilket slut har författaren bestämt sig för? Intet! Hans hjärna har gått på sin egen väg, och när den kommit fram till slutet, så är författaren icke med. Vem vill tro att en nutidens nyktre författare, som sitter med skrivbordet överlastat av handböcker i lagstiftning, statistik, patologi, kan fattas av den där »yran», som förr i världen spelade en så stor roll och gav skaldens ord en betydelse som om de kommo ovanifrån! Läs en betydande författares manuskript och se huru många dumheter som äro utstrukna vid den nyktra genomläsningen, plocka sönder riktigt alla djupsinnigheter och tag dem icke på god tro, och du skall kanske finna, att det djupa stundom endast var en obegriplighet, ett foster som kom för tidigt, ett omalet korn som slank igenom, eller kanske ingenting alls, några osammanhängande ord, som sluppo ur pennan under det hjärnan stod stilla ett ögonblick. Skönlitteraturen är farlig och det är icke för ro skull, han är så strängt poliserad av kritiken. Jag skulle nästan, dock icke ännu, vilja hålla med dem som vilja förneka författarne rätt att taga befattning med de stora frågorna, ty deras kongestioner giva icke någon garanti för att de icke se rött när ögat är blodsprängt av ansträngning för att kunna få se syner på ljusa dagen.

Nu har jag sagt allt ont jag vet om författarne, icke minst om mig själv, och kommer nu till

Digitized by Google

Artisten.

Ingenting har i nyare tider blivit så överskattat som de sköna konsterna. De kallas civilisationens blomma och deras utövare anses födda med några högre ingivelser. Konstnärsdriften kan uppträda så våldsamt att den individ som behärskas av densamma kan lida allt, nöd, förödmjukelser, bryta alla band, och till och med gå under för att få uppfylla den. Hur har en sådan drift kunnat uppstå! Den finns icke hos vilden och icke hos andra än de västerländska folken! Jag vill våga en förklaring. Konsten är ju en högt uppdriven färdighet, och ingen födes konstnär; sysslar nu en konstnär hela sitt liv med att till exempel i färg återge vad hans öga ser eller hans minne giver honom igen, så skall hela hans fysiska person omdanas och hans efterkommande förr eller senare födas med driften och kanske också anlaget, vilket senare icke alltid följer med, underligt och beklagligt nog. Men man ser ju så ofta anlag eller drift bryta fram där intet påbrå finnes. Visserligen, men vid nogare efterforskning skall man i många fall hitta en anherre, som varit en okänd dilettant utan namn, vilken slutade sin bana med ouppfyllda drömmar; kunna icke dessa så länge ruvade önskningar givit en riktning åt den efterkommande! Måhända! Mozarts far var en dålig musiker, Rafaels en dålig målare. Fröet behövde två generationer för att gro och slå ut. En dramatisk författare som jag känner, började vid 21 års ålder skriva pjäser och bröt alla familjeband, slutade examina, slet ont, misslyckades i tio långa år och var nära att förgås av nöd; han lockades in på

Digitized by Google

andra banor med mera ära och bröd; han gifte sig, kastade sig in på det lärda, men fick aldrig någon ro; var aldrig nöjd, aldrig glad. Det grodde och grodde i honom och slutligen kastar han bort sin syssla, sin lärdom, sin ställning och skriver pjäs — och lyckas.

När han blev äldre och läst Darwin, började han söka i sin genealogi efter något påbrå, men kunde intet finna. Hans far var handlande, hans farfar handlande och hans farfars far präst.

Slutligen en dag fick han av en händelse i sin hand en tryckt teaterpjäs, som bar hans farfars, handlandens namn på titeln och var skriven, samt uppförd i ett ordenssällskap i början av århundradet. Hade han rätt att tro på ett ärftligt överlämnande av den hos farfadern ouppfyllda driften? Han hade åtminstone anledning. Att det icke var författaranlag i allmänhet utan speciellt dramatiska visade sig därav att hans sju första arbeten och de bästa av hans senare voro pjäser.

Alla barn leka teater, måla, rita och sådant. Det bevisar, att konsten ursprungligen är en lek, om den också sedan genom arbetets delning blivit uppdriven till den högre färdighet som kallas konst.

Att den i våra dagar är så högt värderad såsom till exempel dramatisk framställningskonst och sångkonst, lär bero på att konkurrensen är jämförelsevis ringa, vilket återigen har sin grund i att intet yrke är förlänat med så ringa socialt anseende som en misslyckad konstnärs, och att fruktan att misslyckas avhåller från konkurrens. Så förklarar den vise mannen Tocqueville saken. Men den kan även förklaras så, att intet yrke fordrar sådana specialstu-

Digitized by Google

dier som den konstarten, och att dessa studier icke ligga i var mans skön att förvärva sig, ty särskilt den dramatiska konsten kan endast studeras för öppen ridå, och det ligger i teaterdirektionernas makt att bestå eller icke bestå sådana, för dem kanske, dyrbara lektioner. Att måla bra kan man lära sig utan att vara beroende av någons särskilda tillstånd och därvidlag hjälper flit på kammaren.

Definitionerna på det sköna äro legio, men ingen enda är nöjaktigt uttömmande. Att det sköna skänker glädje åt människan är ju en viss nytta, men att det endast njutes av kulturmänniskan inskränker dess nytta till surrogat. Den som har naturen för ögonen beständigt saknar icke konst, förstår den knappast; men den som endast ser stengator och bakgårdar i vardagslag, kan fröjdas åt att få gå på ett museum och se några surrogat för naturen.

Det finns två riktningar inom konsten, vilka alltid tvärs igenom konsthistorien stått emot varandra, ehuru de borde stå bredvid varandra: de kallas med de kända namnen idealism och realism. Den förra riktningen, idealismen, begagnar de yttre föremålen till att framställa huru naturen skulle se ut efter artistens önskningar, det vill säga om han fått vara med vid skapelsen; den senare, realismen, visar naturen huru den ungefär nu är. Den antika bildhuggarkonsten företer ett märkvärdigt exempel på en idealism, som är på rätta vägen och nära på kan kallas realism. Den antika bildhuggaren har nämligen i sina skönaste bilder icke återgivit den av kulturen fördärvade människokroppen, utan människokroppen sådan den var, innan livet hopdrogs av gördeln, innan bröstkorgen böjdes över skrivbordet, innan sandalens

Digitized by Google

remmar klämde ihop tårna, innan armarne förlorade sina muskler genom att göra ingenting. Den är således ett återgivande av naturen, innan den blev av kulturen förstörd.

Som nu ett modernt konstverk, till exempel en holländsk genre, innehåller både sköna, fula, till och med grova saker, så kan icke begreppet skönt tilläggas varje konstverk, men i allmänhet skall man se, att så snart konstnären velat lägga in någon mening, idé, något »högre», så har konstverket gått sönder, blivit mindre skönt, men har därmed icke förlorat i värde annat än som konstverk, och då är förlusten ringa, då man fått något bättre. Alla stora konstverk av betydelse äro ganska osköna såsom Michel Angelos tavlor och bildhuggarverk. Laokoon-gruppen är ful, särskilt äro sönerna gräsliga, helst de tillika äro osanna.

Begreppet skönt är även mycket beroende på nationalitet. Jag vill nu icke tala om det Ostasiatiska skönhetsidealet, utan bara hålla mig till det Västerländska. Sålunda har Venus Milo efter våra begrepp för stora fötter, för lång hals och för litet huvud. Vi få sålunda endast erkänna, att hon var skön för de gamla grekerna. För nygrekerna, såvida de ej tro på estetiska läroböcker, är hon icke skön, icke heller för oss. Hur långt avguderiet med antiken gått, kan man döma därav, att alla bildhuggarverk, som uppgrävas i antik mark, anses som sköna. Hade då icke antiken också fuskare såsom vi? Och vart ha deras arbeten tagit vägen?

Att de förnuftiga gamla grekerna icke satte konsten så högt, oaktat de levde i ett skönhetsdyrkande tidevarv, kunna vi döma av de två största

Digitized by Google

tänkarnes åsikter om konster. Vi skola höra Plato (idealisten) och Aristoteles (realisten).*

Båda äro genast ense om att (huru förödmjukande!) konsten är en efterbildning efter naturen och en lyxartikel. Plato säger i sin Stat (bok 2):

»Den sunda staten, om vilken jag först talat, börjar bli för liten. Man måste öka till den och i den införa en mängd folk, som lyxen, icke behovet har infört i staterna, såsom jägare av alla slag, och sådana, vilkas konst består i efterhärmning (mimäsis), antingen av figurer, färger eller toner.»

Och i tionde boken är han nog hädisk att sätta målaren, som framställer på duk ett bord, i rang under snickaren, som förfärdigat det verkliga bordet. Resonemanget är långt men förtjänar återgås:

»— Hör då eller snarare, svara mig! — Fråga! — Kan du säga mig vad efterhärmning i allmänhet vill säga? Vad mig beträffar, erkänner jag, att jag knappt förstår dess natur. — Tror du att jag förstår det bättre? — Det skulle icke ligga något förvånande däri. Ofta se de som hava svag syn föremålen förr än de som hava stark. — Må vara. Men jag skulle aldrig i din närvaro våga säga min mening om någonting. Skåda, jag ber dig, själv. — Vill du att vi gå till väga enligt vår vanliga metod vid denna undersökning? Den består, som du vet, i att sammanfatta under en allmän idé denna mängd av föremål och som alla begripas under ett namn. Förstår du? — Jag förstår. — Låtom oss taga vilket som helst av dessa föremål. Det finns till exempel

* Ehuru jag själv icke anser någons åsikt bindande, finnas ännu svaga käril som icke kunna tro på något som icke Plato eller Aristoteles sagt förut.

Digitized by Google

en myckenhet sängar och bord. — Utan tvivel. — Men dessa båda slag av möbler äro sammanfattade, det ena under idén säng, det andra under idén bord. — Ja. — Vi bruka också säga att arbetaren, som tillverkar det ena eller andra slaget av dessa möbler, endast gör denna säng och detta bord efter den idé han har därom. Ty det är icke idén själv som arbetaren arbetar. Det kan ju icke vara så? — Nej säkerligen icke. — — —

— Tag en spegel; vänd den åt alla sidor: och i ögonblicket skall du framställa solen, och alla himlens stjärnor, jorden, dig själv, djuren, växterna, konstverken och allt vad vi talat om. — Ja, jag skall skenbart framställa allt detta, men icke något reellt som äger tillvaro. — Mycket bra. Du är fullkomligt ense med mig. Målaren är en arbetare av detta slag. Icke sant? — Utan tvivel. — Du säger kanhända, att det icke finns något verkligt i allt vad han gör. Emellertid framställer målaren också en säng på visst sätt. — Ja, en skenbar säng. — Och snickaren, vad gör han? Har du icke nyss sagt att han icke gör idén själv eller som vi kalla sängens väsen, utan en bestämd säng. — Jag har sagt det, det är sant.* — Om han sålunda icke gör själva sängens väsen, så gör han intet reellt, utan endast något som föreställer det som verkligen är. — — —

— Det finns sålunda tre slags sängar: den ena, som är i naturen (idén säng) och som vi kunna, tyckes mig, säga att Gud har gjort. Vilken annan

* Plato ansåg att de yttre tingen endast voro skenbilder av idéer, vilka ägde sin tillvaro någonstädes »högre» upp.

Digitized by Google

skulle man kunna tillskriva dess uppkomst? — Ingen annan. — Den andra är den som snickaren gjort? — Ja. — Och den tredje är målarens? — Ja visst. — — — Vad skola vi nu kalla målaren i förhållande till sängen, är han dess arbetare eller upphovsman? — Ingendera. — Vad är han då i förhållande till sängen? — Det enda namn man rimligen kunde giva honom vore efterhärmare av vad de två andra (Gud och snickaren) hava gjort. — Gott, du kallar sålunda efterhärmare upphovsmannen till ett verk, som befinner sig tre steg under naturen? — Alldeles riktigt. — Sålunda är tragöden i egenskap av efterhärmare tre steg under sanningens konung. Det är samma förhållande med alla andra efterhärmare. — Ja, det ser så ut. — — —

— Vilket är målningens ändamål? Är det att framställa vad som är sådant det är, eller det som synes sådant som det synes? Är målningen en härmning av skenet eller verkligheten? — Av skenet.»

Om vi nu såsom mera upplysta än Plato skulle gå en medelväg, så ha vi fått målaren, tragöden och alla de andra till imitatörer av naturen och då ha vi troligen kommit sanningen nära.

Av samma skäl som jag anfört Plato vill jag nu anföra Aristoteles.

»Epopén, den tragiska poesien, komedien, den dityrambiska poesien, auletiken, kitaristiken, befinnas alla i det hela taget vara efterhärmning.»

Och att efterhärmning är konstens kärnpunkt, framhåller han i Poetikens fjärde kapitel. »Det finns två saker, två naturliga saker, som synas giva upphov åt poesien. Efterhärmningsförmågan sitter i människan ända från barndomen; och det som skiljer

Digitized by Google

människan från de andra djuren, det är hennes tillböjlighet till efterhärmning; de första kunskaper hon förvärvar får hon genom efterhärmning och hela världen finner behag i efterhärmning.» Detta må vara nog. Den som läst Aristoteles' Poetik vet att ordet efterhärmning (mimäsis) förekommer på varje sida.

Vad rör oss emellertid vad Plato och Aristoteles tänkte om konsten. Mera graverande blir för våra konstdyrkande landsmän en utsaga från deras egen profet, filosofen Boström, vilken jag icke kan neka mig det oskyldiga nöjet att anföra. Han säger nämligen så här i sina Grundlinjer till filosofiska statslärans propedeutik* (pag. 78 och 79):

»Den estetiska förmågan kan lämpligen kallas på svenska människans förlustelseförmåga, emedan det närmaste ändamålet för hennes funktioner är förlustelse eller det nöje, den tillfredsställelse — den behagliga känsla, som ligger i själva verksamheten såsom blott sådan, när den är överensstämmande med människans tillstånd eller bestämdhet för tillfället. Den estetiska verksamheten uppnår således ej, såsom den teoretiska och praktiska, sitt ändamål först i sin fulländning (i sitt slut eller resultat), utan den har det omedelbart inom sig själv under sin fortgång; den är, kan man säga, en verksamhet, endast för verksamhetens skull, d. v. s. den är endast en Lek, vars hela ändamål är blott nöje eller förlustelse.»

Det var ju hårda ord, men det ligger en fin

* En underlig bok för övrigt, som tyckes sammankommen av Platos filosofi, Lutheri katekes och Sveriges grundlagar före 1865.

Digitized by Google

iakttagelse till grund härför, och den som utövat konst vet nog vilken oerhörd njutning det ligger i själva frambringandet, vilket även fått namnet skapa.

Den som tagit själv något i pensel och levat intimt bland målare har icke undgått att häpna över de olika betraktelsesätt kritikern och artisten anlägga på en målning. Artisterna tala aldrig sins emellan om annat än huru »det är gjort», och konstverket får sitt värde för dem endast om »det är bra gjort»; om idén, något högre och allt det där talar aldrig målaren. Han läser med håren på ända en kritik över sin målning och ber Gud bevara sitt förstånd, ty han kan ej fatta huru kritikern (i händelse han fått beröm) kunnat se så många syner i hans tavla; eller också ler han i sitt skägg och håller till godo, varav han finner sitt intresse. I Paris, där nu konsten har sitt högkvarter, yttrar sig aldrig någon annan om konst än den som något sysselsatt sig med dess teknik; i Tyskland konstrueras konstkritik ur folianter av professorer. Härigenom har på det förra stället konsten, särskilt målningskonsten, blivit en kotterisak, som endast värderas av målare och deras vänner, varför också det finnes gällande moder för dagen. Sålunda har en sådan abnormitet som Edouard Manet, vilken ovillkorligen hade fel på ögonen eller något ändå viktigare organ, blivit i våra senaste dagar upphöjd till mästare och skolstiftare. Att jag vågar lita på mitt omdöme i denna fråga emot sådana bjässar som några av de franska kritici, beror därpå, att jag icke tillhör något målarkotteri, icke en gång Emile Zolas, och sålunda är befriad från yrkessjukdomen ensidighet, och yrkesavunden, vidare därför att jag något litet hanterat

Digitized by Google

pensel och känner till förfaringssättets svårigheter, samt därför att jag har en säker måttstock på konsten — naturen. Edouard Manet har för exempel målat en melon, bara en melon, men vilken icke alls liknar en melon. Det är ett runt föremål som reflekterar ljus, men icke synes hava vuxit på någon känd art av melonplantan. Han har troligen velat framställa just det Plato kallar melonens begrepp och därför har han icke målat någon melon. Han har begagnat färger som icke finnas i naturen, och därför är han i mina ögon en dålig målare (utom i några stycken där han lämnat sin teori), vilket han också var i hela franska allmänhetens, ända tills han dog, då han blev stor och man fick École des Beaux Arts' lokal till att utställa hans arbeten uti. Därav ser man huru genom specialisering och ensidigt användande av förmögenheterna ensidighet kan utvecklas ända till oförnuft, och huru det som skulle vara lek blir yrke. Detta senare, att leken, som skulle vara en vila på lediga stunder, blivit ett yrke, förklarar också den djupa förtvivlan, i vilken artisten kan råka, då han antingen finner det dåraktiga i sin sysselsättning eller känner sin lust att leka slås ner av det förfärliga arbete, som hans konst kräver. Det finns å andra sidan ingen som artisten hatar så mycket som dilettanten, det vill säga den som leker med vad för honom är yrke.

Jag vet av erfarenhet, och en målare som reflekterade över sin konst har bekräftat det, att naturen ter sig helt annorlunda för artisten än för den vanliga människan. Naturen betraktas som ämne för en tavla i alla dess detaljer; de stora naturfenomenen såsom solens upp- och nedgång, vårens vak-

Digitized by Google

nande och så vidare kan han ej njuta oreflekterat så som lekmannen kan det. Hans öga ser endast huru det och det skulle göra sig i tavla, huru det och det verkar störande och så vidare. Därav har ett så till utseendet orimligt yttrande som det Marcus Larssons bekanta kunnat fällas, när han gjordes uppmärksam på ett vackert månsken uti naturen: »då har jag gjort f-n så mycket vackrare». Han såg nämligen, att det månskenet icke skulle »taga sig ut» i en tavla, vilken är avsedd att ses vid dagsljus i ett rum, omgiven av en hel mängd föremål, som eljes icke bruka ses vid månsken.

Upplärd i gängse målarteorier, van vid målarsynpunkter, målarintressen, kommer han slutligen så långt in i sitt yrkes alla ensidigheter, att han blir oförstådd av allmänheten och lever ett litet kulturliv i sin klass. Och allmänheten, som icke kan genomtränga hans mystiska hölje, står utanför och tvingas av trycket oppifrån att beundra. Väljer målaren såsom genremålare eller historiemålare ett motiv som allmänheten känner igen eller älskar, då tystnar tadlet, och en illa utförd målning vinner stort rykte och allmänhetens sympati, allt till de andra målarnes förtvivlan, som beklaga att allmänheten icke kan se, att det »är illa målat». Ibland är det åter det skickliga utförandet som slår allmänheten med häpnad, men då blir den lärda kritiken gråhårig över att allmänheten kan beundra ett innehållslöst konstverk. »Så många huvuden, så många sinnen!»

Som människa löser sig artisten genom sitt sysslande med overkligheter från det samhälle i vilket han lever, och som hans språk är hela världens, blir han lätt kosmopolit. Har man sett en enda artist

Digitized by Google

bland rikets representanter? Är han mera oskicklig att yttra sig om landets angelägenheter än en bonde? Troligen, ty han vet oftast så orimligt litet om det land han lever i och bryr sig så litet om andra, att han blir liksom en människa för sig. Njutning är självisk och artistens arbete är njutning, därför blir han lätt självisk. Hans konst lever på nåd, ty om icke stipendier och statsunderstöd funnes, skulle han ej finnas. Efterfrågan på hans arbeten är ringa, och de kunna endast köpas av den mycket rike. För en tavla av en medelmåttig artist begäres ända till tusen kronor. Ett litet arrende, som föder en familj på man, hustru, tre barn och tre tjänare, kostade i fjor tre hundra kronor. Tavlan kostar sålunda mer än tre gånger så mycket.

Är det underligt att artisten blir aristokrat och håller sig i de rikes och styrandes farvatten? Konsterna hava därför aldrig blomstrat så som under de »stora» despoterna Augustus, Ludvig XIV och Gustav III. Konsten är nationens stolthet och stora lyxartikel, som man ogärna berövar sig, och därför votera alla samhällsklasser, även de som icke förstå konst, gärna anslag till dem, och göra några det icke gärna, så förmås de lätt därtill av den tvingande hedern att anses bildade.

Kastad mellan det djupaste förakt och det högsta anseende lever artisten en underlig tillvaro, mera blygsam egentligen än hans beundrare, som låna glansen av hans sol.

Vår tids demokratiska försök att föra konsten ut i livet och pryda allas rum, allas bohag, och glädja alla har mött på starka hinder icke minst från konstvännerna. Man vill »dra ner» konsten, säger man,

Digitized by Google

från hennes höga salar. Som vi sätta det nyttiga högre än det onyttiga, så har denna neddragning endast att betyda en ärofull upphöjelse, men om den meningen få vi icke många anhängare ännu på länge.

Missförståndet mellan artisten och samhället består däri, att artisten alltid anser att allmänheten icke förstår hans konst. Det finns intet så bittert som att vara missförstådd, men han glömmer att det är hans fel om han talar i ett obegripligt språk. Missförhållandet mellan den stora tillgången och den ringa efterfrågan gör också att artisten har svårt att få leva. Han skyller denna grymhet på allmänhetens obildning och ringa konstförstånd och det gör han med skäl, men allmänheten har också sina skäl, att den icke vill tillfredsställa behov som den ej äger.

Mest klaga bildhuggarne i vår tid på allmänhetens likgiltighet och okunnighet. Bildhuggaren framställer företrädesvis nakna människor. I Grekland, där man stundom gick naken, kunde detta hava något intresse, men för oss, som gå klädda, saknas alla jämförelsemedel mellan konstverket och naturen.

Arkitekten klagar över att mänskorna låta bygga så fula hus. Mänskorna vilja hava varma och bekväma våningar där de skola bo om vintern, och de ha ringa nytta av om fasaden är vacker men rummen dåliga. Ett glädjande tecken för estetikern är emellertid, att mänskorna börjat bliva så dåraktiga att de bekväma sig bo illa för att visa »den resande utländingen» en vacker gatuprofil.

Skådespelarkonsten brukar i estetiken räknas till de »vidhängande» konsterna, emedan den arbetar

Digitized by Google

efter författarens eller kompositörens chabloner. Detta tror jag våra firade sångerskor i synnerhet ej vilja vara med om; men vinna de en överdriven ära, som lyckas, så lida de däremot så mycket djupare, som ej få lyckas.

Den överproduktion av artister som vår tid erbjuder skall kanske reglera missförhållandet och överskattningen reduceras. Men staten skulle icke genom skydd och understöd hindra denna naturliga korrigering, ty den ådrar sig ansvar om den lockar in människor på banor, som ej kunna nära sin man, och den hindrar »det naturliga urvalet», som låter de bästa komma fram, genom att understödja en institution och icke en annan.

De urspårade.

Det moderna samhället uppträder med fordran att varje medlem skall intaga en plats i detsamma; det hjälper icke att opponera sig mot denna samhällets fordran; men samhället åtager sig icke att skaffa var och en plats; och den har icke plats för alla. Det har endast ett begränsat antal, och en hel mängd reserverade; det anställer kapplöpningar om de samma. De som komma först eller ha starka hjälpare intaga snart sina platser, de som komma för sent, ja, de bli utanför. Men samhället är nog obarmhärtigt att behandla dem som kommo efter såsom brottslingar eller i bästa fall som odågor. De som anses vådliga sättas inom lås och bom, de andra få gå. Men de som kommit först invaggas snart i den föreställningen, att de hava sin egen förtjänst att tacka för sin plats och se med vanvördnad ner

Digitized by Google

på de svaga som blivit utanför; ja, de ha en hel mängd fula namn på dem, som jag icke vill återge.

Nu finnas sådana som vilja arbeta och icke få; och sådana som icke vilja arbeta om ock de få.

De förra äro sannskyldiga offer. Oftast kastas de in av föräldrar på banor, där de skola vinna mera socialt anseende än föräldrarne. De få uppfostran; men när föräldrarne lämna dem, examen är tagen, och den unge skall störta sig in i kapplöpningen, finner han alla reserverade platser upptagna, ty de bästa platserna äro alltid reserverade eller också ärftliga. Den genom uppfostran till nyttigt arbete ovande stötes tillbaka och står på gatan. Att tigga blyges han och grava har han icke lärt och orkar icke. Ett exempel bland tusen. Fattiga föräldrar, som ville att sonen skulle bli någonting, sparde och försakade, för att sonen skulle få lära något, det vill säga bli student. Han blev icke student, ty han kunde icke få fortsätta så långt. Han sökte plats på kontor, men fick ingen. Slutligen fick han plats i en musikhandel. Affären var obetydlig och kunde icke utvidgas. Efter några års trogen tjänst begärde han påökning. Musikhandlaren förklarade, att han ej kunde öka på. Vår man stannade; men efter ett halvt år föll han i en sjukdom, som höll honom sex månader på ett lasarett. Musikhandlaren var naturligtvis nödsakad ta ett nytt biträde och det kunde ju ingen förtänka honom. Vår man stod sålunda utan plats. Utan plats! Se där börjar urspårningen. Vår man går en tid att söka plats. Så länge han icke behöver pantsätta de snygga kläderna till mat, kan han ännu söka plats. Men många dagar gå icke förrän de snygga kläderna äro förtärda och då börjar

Digitized by Google

det gå utföre. Oregelbundna, ofta uteblivande måltider ersättas med en sup. När nu den olycklige går att söka upp gamla skolkamrater för att begära en skärv, luktar han brännvin. En sådan kan man icke rekommendera utan att chikanera sig själv och det aktar man sig för. Man ger honom en slant, ber honom icke vara högfärdig utan söka vad arbete som helst. I förtvivlans mod går han till en smed. Han får försöka sig, men får naturligtvis bråck av den tunga släggans hanterande och kommer på sjukhuset. Utkommen söker han åter upp gamla kamrater, men hans eländiga yttre tillskrives fylleri eller andra laster och han får visserligen en slant igen, men mera goda råd. I ett nytt anfall av blygsel går han till hamnen. Hamnen är solig och ljus, där är liv och folkmassor, i vilka man kan försvinna. Han får slutligen tillåtelse att bära kolsäckar per styck. Där får han stryk av konkurrenterna och blir bortjagad; patronen, som icke är glad över en dålig arbetare, låter honom gå utan att räcka ett finger efter honom. En av mina vänner, av vilken jag har historien, berättar om sitt sista sammanträffande med den olycklige ungefär så här:

»Jag hade själv mycket smått och hade många gånger hjälpt honom. När jag slutligen en gång icke hade en krona i huset till min familj, kom förre kamraten och bad om hjälp. Jag svarade att jag ej kunde, utan skulle själv ut att låna pengar. Han trodde att jag ljög, och om aftonen slog han, i en bitterhet som jag nu kan förstå, in ett fönster hos mig (jag bodde nämligen på nedra botten). Så blev han borta en längre tid, men så kom han igen och ringde på min dörr. När jag såg hans eländiga till-

Digitized by Google

stånd, glömde jag fönsterrutan och bad honom in. Han hade ett papper i handen som han bad mig läsa. Det var hans dödsattest, det var läkarens betyg på att han var obotlig sjuk i alcoholismus chronicus, vilket skulle skaffa honom in på den avdelning av arbetshuset, som är för obotligt sjuka. Han hade ett papper i handen som han bad liten förmån hos vaktmästaren på stället. Jag bjöd honom först på ett mål mat; men han var så ovan vid att äta, att han icke fick behålla maten. Det var en förfärlig syn. När jag skildes vid honom bad han mig om förlåtelse och sade, att jag icke skulle vara ond på honom. Ond på en olycklig! Vi gräto båda två i tamburen och jag tog avsked av honom såsom om han skulle gå till döden. Och det gjorde han också, ty två månader efter var han död i en ålder av 32 år. När jag såg mina friska, livliga barn, tänkte jag på vad öde som skulle kunna drabba dem, om jag också skulle vilja genom 'uppfostran' göra dem omöjliga för den blodiga kampen för tillvaron.»

Nåväl! Icke få vi anklaga föräldrarne för att de ville sonen skulle få uppfostran och bli »så god som de andra», icke få vi säga, att det var deras högfärd som vållade det. Om samhället gav alla redliga arbetare lika anseende, skulle jakten efter anseende icke kräva så hiskliga offer. Som samhället nu är, blir människan aldrig förståndigare. Att mannen i exemplet icke var ett offer för överbefolkning skall jag senare bevisa, ty jag tror icke på överbefolkning i sin helhet, men på överbefolkning inom vissa klasser och under nuvarande förhållanden tror jag, och begagnar tillfället giva min

Digitized by Google

värderade vän Knut Wicksell äran av att ha lett mina tankar på det viktiga ämnet, om jag ock icke kan anse hans föreslagna åtgärder nog radikala, ty han resonerar med övergivet hopp om en ändring i samhällsförhållandena.

Jag återvänder emellertid till de urspårade, som vilja arbeta men icke få. Samhället är ytterst ömtåligt om skenet, vilket visar att det är en ömtålig inrättning. Det behöver stundom blott komma ett sandkorn emellan hjulen, och kuggarna hoppa ur, remmarne trassla sig och mekaniken är sönder. Att förlora sin plats kan gå till på många sätt utom genom sjukdom. X. var en ung man med god vandel, anställd på ett kontor. Över en söndag reste han upp till Uppsala för att hälsa på några bekanta bland studenterna. Vid sammanvaron åsåg han huru en skål beledsagades med att glasen slogos i väggen och krossades. Hemkommen till Stockholm sökte han vid första bästa tillfälle på ett kafé införa den effektfulla seden. Men värden skickade efter polis; herr X. »kallades» och kom i tidningen, varpå han erhöll avsked från sin plats, och som han icke kunde förete några rena betyg vid nästa sökning efter plats, blev han utan. Ett krossat glas hade stjälpt hans lass. Och så började resan utföre. Han hade ju varken sårat moral, lagar, sedlighet, blott den yttre anständigheten och därför skulle han förkastas, hans liv avbrytas. Principalen skulle aldrig ha haft något emot glaskrossningen, kanske tyckt att det var roligt, om han åsett den, icke heller mot kallelsen till polisen, ty där hade han varit själv en gång, men att det kom i tidningen, se däri låg det; ty därigenom skadades firmans anseende och därmed dess kredit.

Digitized by Google

Vilken bräcklig byggnad detta anseende, som också anses som det dyrbaraste vi äga! Med vilken förtrytelse utbrister icke den, som får höra att andra människor ha tagit sig friheten hysa mindre fördelaktiga meningar om honom och uttala desamma, med vilken förkrosselse utbrister han icke: »han har skadat mitt anseende»!

Det är uti detta, att kulturmänniskan genom att packa sig tillsammans och väva ihop sig med andras existenser, som detta det dåraktigaste av allt och orsaken till all dåraktighet uppkommit, nämligen att människan icke mera lever för sig själv utan endast har sin varelse uti andras meningar om henne. Det är därför hon icke vågar kläda sig efter sin hälsas och sitt tyckes fordringar, det är därför hon icke vågar äta efter sin smak, det är därför hon spränger sina barn för att de skola veta lika mycket (onyttigheter helst) som andras barn, det är det som förnedrar henne, så att hon till slut tiger, när hon ser en dålig handling av dem som ha anseende, det är det som gör att så många sälja sina själar, det är med ett ord det sociala anseendet, som gör kulturmänniskan så missnöjd — och så nöjd!

Nu finnas sådana som icke på några villkor vilja arbeta, eller också högst obetydligt. Dessa behandlar samhället som bröttslingar och tvingar dem till arbete. Har samhället rättighet att, av princip att alla äro födda att arbeta, tvinga någon att arbeta, då det icke tvingar alla? Det finnes sålunda i Sverige 215,188 husägare, kapitalister, pensionärer och dylika, som samhället icke tvingar att arbeta; det finnes av staten underhållna militärer (Indelta armén!), som endast arbeta 60 dagar av årets 365, det finns präster,

Digitized by Google

som arbeta på den sjunde dagen och vila de sex i veckan och så vidare. Med sådana höga föredömen kommer lätt en person med klipsk slutledningsförmåga och ringa aktning för socialt anseende på sådana farliga tankar som att: vad som icke gäller för alla, kan icke gälla för någon enskild såsom lag, utan endast som våld; ty i begreppet lag ligger just att det och det skall gälla för alla. Nu finnas också några moderna naturfilosofer som påstå, att människan icke är född till arbete, vilket de vilja bevisa på följande sätt: varje oförd ärvad människa har en instinktlik motvilja mot att arbeta, isynnerhet med sådana arbeten, vilkas direkta nytta för existensen icke kan skönjas genast; sålunda är industriarbetaren olustigare till arbete än bonden, ty arbetaren kan icke se sammanhanget mellan tillverkandet av ett knivskaft och uppehållandet av livet, då bonden ser fröets nedläggande i jorden, uppväxt o. s. v. ända fram till brödet; nu är arbetet enligt sin natur endast ett medel att uppehålla livet, sedan nämligen människan övergivit de glada länder, där man endast behövde skaka på ett träd för att brödet skulle regna ner, och där arbetet sålunda icke var nödvändigt, och sålunda icke heller kunde bli påbjudet av samhället, som heldre lekte än genom överansträngning skaffade sig lyx. Dessa människor i det kultiverade samhället, som icke vilja arbeta, äro troligen sådana där glada reminiscenser från den gyllene åldern, då jorden gav skördar utan arbete (såsom den än i dag lär göra delvis i Japan och på Tahiti). De veta att människan behöver så fasligt litet för att leva, rätt och slätt; beduinen kan leva på en näve mjöl med vatten, och man har nyligen sett en amerikanare som svalt

Digitized by Google

i 40 dagar; bostäder äro i det närmaste onödiga om sommaren, och om vintern får man alltid låna husrum. Som dessa sorglösa människor alls icke tycka om samhället, kan icke fruktan för att förlora samhällets erkännande narra dem att offra sin frihet för att få en sådan där eftersökt plats, vilken då lika hastigt kan förloras, om man icke genom långvarig övning lärt sig vara en maskindel.

Men samhället har sin point d'honneur och vill inte visa sin skam offentligt, och därför spärrar det in sådana där fribytare, vilka icke erkänna samhällsfördraget, eller också få dessa fribytare tillstånd att söka en skylt, som anger att en viss slags nytta medföljer deras lösdriveri. Sålunda uppkomma fågelfängare, positivspelare, artister och författare. Samhället har nämligen gruvligt tråkigt och blundar gärna på ena ögat om det kan bli roat; ja, det har så hiskligt tråkigt, att det till och med beviljar den aldra högsta grad av socialt anseende åt dem som kunna roa det riktigt kapitalt, såsom vi ovanför sett i kapitlet konst; ja, det går så långt att det, för att icke lämna sina teorier, inrättar ett begränsat antal professorsplatser med löner och rang åt sina aldra bästa roare, ty man kan icke skänka högt socialt anseende åt andra än sådana som ha en plats; »man måste skaffa dem en ställning» heter det.

Och det är härvidlag samhället visar sin registrerande verksamhet och framställer sin fruktansvärda fordran på att alla skola vara medbrottsliga. Men å andra sidan, om samhället är ett bolag, som repartiserar om religion, polis, gas- och vattenledning, gatläggning, trädplantering och dylikt, har då den, som icke bidrager med något, rättighet att begagna

Digitized by Google

kyrkan och polisen, låta lysa sig av gasen, dricka av vattenledningen, gå på gatläggningen och svalka sig i skuggan av trädplanteringen? Det kunna vi ej säga att han har. Alltså, ut med honom ur staden! På landsvägen får han icke helfer gå, ty den är anlagd och underhållen på andras bekostnad, i gräset får han icke trampa och i skogen, där vill han icke vara. Nu har dessutom samhället några, kanske icke ogrundade, misstankar, att dess ovän, om han blir utan mat några dagar, kommer att dra ut konsekvenserna av sina frihetsteorier så långt, att han tar av vad andra arbetat ihop. Då upphör samhällets ovän att åtnjuta samhällets och mina sympatier, ty han uppträder i detta icke oväntade fall såsom tyrann på det mest obehagliga sätt, det sätt varigenom alla tyrannier med slaveri uppkommit, nämligen genom att låta andra arbeta för sig och äta frukten av vad andra sått, och då måste några åtgärder vidtagas för att hindra naturfilosofen att gå omkring och sprida slaveriteorier i praktik. Men vilka? Ja, det blir väl icke annat än arbetshuset! Bättre vore dock, som vi sedan skola se, arbetsfarmen, ty arbete i fria luften demoraliserar icke så som i stängda gemensamhetsrum. Kanske också export till ett främmande, icke alltför nära beläget, land, där maten växte på trän, vore lämpligast och rättvisast, om det icke skulle stöta på fosterländska svårigheter.

Emellertid har denna atavism, detta återfall i utveckling till en gyllene ålders sköna dagar, icke så få offer, om också icke alla fall hava så vådlig utgång. Vilken svårighet har man icke att få barn att göra nytta, jag vill icke tala om läsa läxor och gå i skolan, vartill de egentligen måste drivas med käpp

Digitized by Google

eller med retande av deras fåfänga. Huru svårt är det icke att få rike och förnäme mäns söner, som veta att de icke behöva arbeta för sitt uppehälle, att bli något nyttigt. De flesta bli jämförelsevis nyttiga, emedan de äro äregiriga eller ha ledsamt. Jag vill nu icke tala om de olyckliga döttrarna, vilka ofta vilja arbeta, men icke få, emedan det i deras stånd ej är passande att arbeta. Men dessa alla senare spåra icke ur, ty samhället kan suspendera lagen om att »alla skola arbeta» i sådana fall, där det finnes rikedom, vilket anses vara ett bevis, att föräldrarne arbetat så mycket, att det räckt för ett par generationer.

•

Nu har jag skärskådat arbetsdelningens för stora utsträckning, huru den bildat samhällsklasser, alstrat kunskapsförmågans inskränkning, framkallat dyrkan av det onyttiga och ställt samhället upp och ner, så att det som var nyttigast kom längst ner och det som var onyttigast kom längst upp, varav uppkommit jakten efter det sociala anseendet, vilken håller människan i en evig oro och övar henne in i falska föreställningar om ära, vilka föreställningar ärvas och bliva allt svårare att utrota — vilket allt jag fann vara en av de väsentligaste orsakerna till missnöjet.

Den andra orsaken till det allmänna missnöjet vill jag nu angiva:

Kulturen, vilken egentligen börjar med städernas uppkomst, är endast det samma som lyx; och med lyxens tilltagande har brist på nyttigheter upp-

Digitized by Google

stått, varigenom återigen kulturmänniskan samtidigt lever det mest bekymmersamma liv, omgiven av en lyx, som hon betalar med överansträngning. Kulturen har genom lyxen pressat ut de gamla kulturländerna, så att de redan länge måst införa en del av sina nödvändigheter från andra länder, under det att de sysselsätta sig med lyxproduktion hemma.

Jag kallade dem som producerade nyttigheter för de oumbärliga. Därmed har jag icke förnekat nyttan av s. k. högre intressen, men jag kan icke finna något högre intresse än våra medmänniskors väl; härtill hänför jag varken Mose lagar eller konungalängderna, ännu mindre amo, moneo, lego och audio och aldra minst oljefärgstavlor; jag är nog fördomsfri att anse det som ett högre intresse att skaffa bröd åt dem som svälta än att skänka negrer kasserad teologi. Som erfarenheten lärt att de flesta brott begås av nöd, så anser jag det vara ett högre intresse att undanrödja brottets orsaker, nöden, än att ställa sig och dundra emot brottet. Den som arbetar med sin kropp för sitt och de sinas, det vill säga det kommande släktets, bröd, han uppfyller ett mycket högre intresse än den som arbetar på sin äregirighets tillfredsställande, och den förres själ skall icke taga någon skada, ty i en sund kropp bor oftast en sund själ, under det att den äregirige arbetar i fåvitsko, ty äregirigheten kan aldrig tillfredsställas, men den kan endast med stor kamp utrotas, om ock själen aldrig kan komma till ro.

Digitized by Google

Landet föder staden! Man vill till och med förneka denna enkla sanning, ty vad vill man icke förneka? Staden suger ut landet; den tar bara emot, men ger dåligt igen. Stäng stadsportarne och staden skall svälta ihjäl, ty det växer intet på gatorna. Det belägrade Paris fick lära sig i vad beroende en stad egentligen står till landet, men det var en dyr lärdom. Och när milliarderna skulle betalas, då var det de små bönderna, som öppnade sina penningpåsar. Bonden skickar mat och bränsle, virke och ull och lin till staden. Vad får han igen? Brännvin, tobak, kaffe och socker, det vill säga några fattiga lyxartiklar. Men staden är nog oartig att plocka ut det sämsta, ty av vad beskaffenhet de varor äro som lämnas ut till marknader och lanthandlare, det känna vi. När emellertid staden byter med bonden, och bonden är nöjd med de onyttigheter han får, hur kan då staden sägas suga ut landet?

Den som reser över Nordsjön ner åt Engelska kanalen skall, då han kommer nära engelska kusten, se att havet mister sin färg och att en stor grågul ström, stark nog att gå med egna vågor, stryker fram åt öster till. Vad är detta för en flod som synes 75 engelska mil från dess källa och vad heter den källan? Floden är landets must, och källan är staden London. I London, den fläck på vilken det största antalet människor packat sig tillsammans, förtäres årligen av över 4 millioner människor: 400,000 oxar, 1½ million får, 130,000 kalvar, 250,000 svin, 8 millioner stycken höns och vilt, 2 millioner muids vete, för att icke tala om fiskar och krustacéer. All denna mat tages till största delen från Englands jord, något införes från utlandet. Som man

Digitized by Google

nu vet att materien har sitt kretslopp för sig, och att skillnaden mellan den av djurkroppen upptagna och av kroppen verkligen tillgodogjorda näringsmängden är betydlig, så skulle, om man tänkte på hushållning, denna differens återgå till jorden; men nu släppes den ut i floden och går ut i havet. Floden, vid vilken staden ju helst brukar ligga, är således den ständigt öppna åder, genom vilken landet förblöder. För att underlätta lantmannens självruin och utpressning av jorden har man skaffat kommunikationer som kallas järnvägar. Vem har icke hört det jubel som åtföljer en järnvägs öppnande, och hur skall jag våga höja mitt svaga rop mot denna flammande Jaggernautsvagn, under vilken så många troende lägga sina huvuden att dö. Jag vill försöka på, om ock utan annan påföljd än mitt eget ökade illabefinnande. Jag läste i min ungdom en bok som hette Upptäckter och uppfinningar, bearbetad från Figuiers franska original av professor Fock. I kapitlet om järnvägar läste jag med förvåning, att järnvägar i Sverige (boken var nämligen skriven innan vi fått järnvägar), skulle aldrig bära sig, emedan befolkningen var för liten och landet för stort. Den svenske bearbetaren visar med siffror, att anläggningskostnaden skulle bli så oerhört stor, att man aldrig skulle hinna amortera den innan materielen vore utsliten och skulden ökad med en ny sådans anskaffande. Han föreslog landsvägslokomotiv. Men hans röst nedtystades av patrioternas, och utförandet överlämnades åt Nils Ericson. När jag nu läser den vise mannens Betänkande rörande statens järnvägsbyggnader, avgivet 1856, och sett de senare åren bekräfta hans farhågor, så har jag fått starka tvivel

Digitized by Google

om det förnuftigas framfärd här i livet. Med en generalsblick har han, utan alla intressen och små privatidéer, överskådat landets naturliga tillgångar, innan han med fullmakt satte det i en skuld, som kommande släkten skulle betala. Jag har aldrig läst ett Betänkande, som varit så fullt av storblick, av poesi skulle jag vilja kalla det, och så fullt av ren mänsklighet. Grundtanken är den, den stora naturfriska, varför icke Rousseauiska, tanken, att där man har naturkrafter, där är användandet av dyrbarare mekaniska medel slöseri. Han pekar på våra naturliga vattenkommunikationer och de med enkla medel såsom kanaliseringar underhjälpta, och hans alltid återkommande motivering är den: där vatten finns, där är järnväg ett slöseri. Men hur har man utfört hans stora planer! Han dog i tid för att slippa se ruinen! Den första omedelbara ruinen består i bolagskonkurser med åtföljande skuldsättning av landet, orsakat av att man dragit järnvägsskenor på sjö- och flodstränder, ja på kanalbank, bara för att få järnväg i sina knutar. Vad han ej fick se och vad våra efterkommande först få se är landets utsugning genom frampressad kultur; landets förvandlande till en enda stad, där järnvägsstationerna äro lika många marknadstorg. Svenska jorden är myllfattig; den består huvudsakligen av svårt bearbetad glaciallera och rullstensgrus. Den mesta jorden är upptagen och den lille hemmansägaren måste skicka ut sina överloppssöner till staden, för att han icke skall klyva hemmanet längre än till besutenhet, varmed menas förmågan att på jorden kunna föda ett hushåll av minst tre arbetsföra personer, en häst eller ett par dragoxar, två eller tre kor och fem eller sex får

Digitized by Google

eller getter. När nu bonden finner avsättning, så lockas han till överproduktion genom nyodling. Odling är ju ett gott i och för sig, men om såsom hänt mellan 1865—75 man upptager 403,000 hektarer plogbar jord för att exportera avkastningen, så är ju detta att ta ut av reserven, ty de övertaliga sönerna och alla missnöjda som utvandra skulle haft detta att tillgå. Nu tar man ut i förskott för kommande släkten och underhåller visserligen därmed den stora lyx som kallas industri, det vill säga lever över sina tillgångar. Men kulturen slukar även andra offer genom sin misshushållning. I Frankrike finnes numera icke en timmerstock på roten. Paris och de andra städerna lägga in sina golv, paneler och väggar i husen med plank och bräder från Sverige och Amerika. I Frankrike är veden så dyr, att man säljer de minsta pinnar och kvistar som ved och numera nästan allmänt begagnar stenkol. Stenkol är nutidsoptimistens käpphäst och stående motiv mot alla farhågor för skogsförödelse. Men när de engelska stenkolen ta slut? Ja, svarar man, då har Sibirien outtömliga förråd! Gott! Men vad skall en tunna stenkol kosta i frakt från Sibirien till Paris?

Eller kan detta kallas förnuftig hushållning? Sverige utförde år 1880 ända till 14 millioner kubikfot pitprops eller gruvstolpar, vilka i England och annorstädes skulle tjäna som stöd i kolgruvor. Men Sverige införde samma år 43 millioner kubikfot stenkol (koks och stybb). Äter icke sålunda stenkolsgruvan upp skogen i gruvstolpar, så ätes denna av järnvägsmaterielen som först medelst ved skall förvandlas i arbetsbart järn? Vad få vi av Frankrike för Norrlands skogar, som lära skydda hela åkerbruket?

Digitized by Google

Konjak (brännvin) och vin huvudsakligen! Vi ruinera oss sålunda och landet för att få konjak och vin, det vill säga lyxartiklar! Och vilket vin och vilken konjak! Det lär vara vårt eget brännvin, som skickas ut att färgas med våra egna blåbär, och det högsta fransmannen består är några plommon och litet bresilja!

Jag återvänder till kulturens stora misshushållning att icke använda naturkrafterna utan att gå omvägar.

Järnvägarne pinade ut jorden genom att locka till överproduktion; själva materielen uppäter skogarne, direkt genom ökad järntillverkning, ty vår vän järnet har alltid ätit skog, och indirekt genom att äta stenkol, som åter i sin tur äter våra skogar och vår spannmål, som skall bytas mot stenkolen. Järnvägarne konkurrera med kanal- och sjöfart och Göta kanal, som kostat 15½ millioner kronor och hälsades som en nationalvinst, blir väl snart igenlagd.

Och ångbåtarne! Vilka martyrer, innan den uppfinningen kom till användning! Och nu, sedan de ätit upp kol och skog, har man nödgats återvända till det fortskaffningsmedel som kostar intet, vinden. Maurys tabeller är kanske nutidens största bedrift, större än uppfinnandet av ångbåten, ty genom iakttagelser på vindarnes konstanta riktningar har man kunnat med fördel åter införa segelfartyg mellan Europa och Amerika såsom farliga konkurrenter för ångbåtarne, vilka på den linjen göra falliter oupphörligt! Naturens väg är sålunda värd all ära och behöver icke gås »på alla fyra» då den kan gås för fulla segel (bästa herr Voltaire!).

Digitized by Google

Varför utbytte man ångkvarnen, den skogätande ångkvarnen, mot vattenkvarnen eller väderkvarnen? Därför att tid är pengar! Tid att ruinera sig har man alltid, men det kostar mera pengar att ruinera sig än ge sig till tåls.

Skall jag våga säga ont om telegrafen, som kan låta mig på några timmar få veta börsnoteringen i New-York eller få nys om furst Bismarcks reumatism? Jag vågar knappast! Men telefonen? som tillåter mig beställa vagn till teaterns slut eller ordinera min middag på Lidingöbro, eller bjuda mina vänner på kortspel och sista nyheten? Ännu mindre! Eller elektriska ljuset, som förstör ögonen?

Alla hava det gemensamt att de gagna industrien, och industrien ruinerar landet, om ock den riktar den enskilde för stunden, ty industrien frambringar intet; den förädlar, det vill säga den förvandlar nyttigheter till lyxartiklar, och den slukar för sin tillvaro alla jordens nyttigheter. Detta var en grym anklagelse och har anspråk på en hel bok, vilken ännu icke kan vara färdig.

Huru hava emellertid dessa härdar för industri uppkommit, vilka kallas städer och som nu hava tagit suprematien över den övriga egentliga folkstocken och utvecklat sig till ett särskilt förkonstlat tillstånd som kallas kultur? De hava tillkommit på många sätt, men det äldsta sättet är våld; det är smärtsamt för mina goda tankar om mänskligheten att erkänna det.* I Sverige började en större grad av arbets-

* Att andra författare hava andra meningar om städernas uppkomst, utgör icke något hinder för mig att ha min, och min mening är därigenom icke heller vederlagd om den också är kullvoterad för tillfället.

Digitized by Google

fördelning med alla dess vådor, när styrelsen, landförsvaret och själavården uppdrogos åt särskilda klasser. Där yrkeskonungen med sitt hov slog sig ner och där själavården bedrevs som yrke, det vill säga kring kungshus och offerplatser, senare residens och biskopssäten, uppstodo våra aldra äldsta städer, Birka, Sigtuna, Uppsala. Krigarne och prästerna voro de första människor, som undandrogo sig arbetet; alltså måste andra arbeta för dem och i skydd av deras fästen, detta blev borgerskapet; därför har man också vid alla våra äldsta städer träffat spår av fästen, av vilka ett trettiotal nedrevs av Engelbrekt. Ett exempel i nyare tider är Mariefred. Den uppstod, när slottet började begagnas mera flitigt som kunglig bostad, och dess befolkning utgjordes till största delen av hovbetjäning, ända tills man i slutet av förra århundradet därstädes anlade ett kronobränneri, då den växte med fart, för att sedan åter förfalla. Ett annat exempel är Vaxholm och alla de små städer, som uppstått, där en garnison är förlagd. Senare, när man ansåg lämpligt att förlägga marknadsplatser i städerna, flyttades handeln dit. Köpmännen, som ju icke heller frambragte sina nödvändighetsartiklar, behövde sålunda hantverkare, och hela tiden framåt är staden en samling av ämbetsmän, köpmän och hantverkare. Bönderna, vilka skulle bestå råvaror, funno sig emellertid ej belåtna med dessa inrättningar, vilka bara gåvo dem skräp i utbyte mot nyttigheter, och fortforo med byteshandeln till stort förfång för städerna, vilka vid medeltidens slut hotade att förfalla. Det är då våldet ånyo uppträder till städernas förmån under förbud mot landsköp, det vill säga genom våld på det fria bytet.

Digitized by Google

Gustav den I, som anses börja Sveriges »nydaningstid», utfärdade de flesta av dessa våldslagar och satte som bekant pris på böndernas oxar. Staden med dess härliga kultur har sålunda sin upprinnelse: 1:o) i ett misstag: arbetsdelningen, då försvaret, styrelsen och själavården gjordes till yrken; 2:o) i ett brott: då det fria bytet genom våldslag förbjöds. Hade man stannat vid 1:o) och låtit saken haft sin naturliga gång skulle städerna ha förfallit. Det är emellertid detta brott som går igen, då staten håller på att slitas i stycken av de två snart sagt fientliga makter den har inom sig: land och stad.

Storstaden är, sådan han nu visar sig, en orimlighet, över vars tillvaro man icke kan nog förvåna sig, och stadsbon är en helt annan människa än lantbon. »Människan är god, men människorna äro onda» säger min oförgätlige vän Rousseau. Och så snart människorna gyttra ihop sig, bli de sämre. Då givas anledningar till alla möjliga sammanstötningar och därav alla dessa polisreglementen, över vilka vi klaga, men av vilkas välgärningar vi njuta. Utan dem skulle man bli överkörd och knuffad på gatan, icke få sova om nätterna, få ökade utsikter att bli innebränd, andas ändå sämre luft, bli ändå mer bedragen i handel, o. s. v. Vi skola sålunda icke gnata på polisreglementena, ty de äro framkallade av nödvändigheten, utan vi skola undersöka om denna nödvändighet är så nödvändig — och dit komma vi strax.

Lyx och nöd leva bredvid varandra i staden så som den icke gör på landet. Lyxen har i senare tider av vissa sofister fått ett sken av helighet om-

Digitized by Google

kring sig, emedan den skall ge arbete åt så många. Ja, men lyxen är en ombytlig herre, som i dag ger bröd, i morgon intet. Den framkallar en artificiell folkstock, som lever på nåder, och när som helst kan störtas i elände. Lyxen fördärvar människan, ty den gör henne hjälplös i den stora kampen, den låter kulturmänniskan svälta och frysa, där en annan skulle finna sig mätt och varm. Men lyxen är ett svagt ersättningsmedel för naturen. Stadsbon, som endast har att titta i en husvägg utanför fönstret eller se sig galen på de enformiga, om eviga kvalen erinrande, tapeterna, måste fylla sitt rum med föremål som trösta hans sjuka öga. Är han rik köper han en landskapsmålning, är han fattig klipper han ur en illustrerad tidning. För att mildra det olidliga grå ljuset, som störtar in genom hans fönster, hänger han upp brokiga gardiner, kläder möblerna i lysande färger o. s. v. På landet känner icke bonden detta behov, och om han också blir rik, köper han icke någon landskapsmålning av det skäl, att han ej behöver kopian när han har originalet. Jag lever vanligen fyra månader om året på landet i en bondes stuga, som jag hyr och begagnar sådan den står för hans räkning om vintern. Aldrig känner jag något behov av lyx i rummens utstyrsel, och när jag en gång hämtade ut några tavlor från staden för att hänga på väggarne, tyckte jag de togo sig så slätt ut, att jag tog ner dem igen. De tavlor man stundom finner på bondens väggar äro mindre för att pryda än för att vara minnen, såsom de kända gratulationerna.

Stadsbon begagnar starka drycker i dagligt bruk. Bonden tar sig ett rus vid någon särskild, helst festlig

Digitized by Google

anledning. Stadsbons dryckenskap är motiverad av hans detalj-göra, som icke låter hans själs verksamheter förbliva i harmoni; han vill återställa jämvikten eller sätta sin av arbete ansträngda och nedslagna hjärna i rörelse, och alkoholn har ju den förmågan att röra fantasien, framkalla glada syner och giva själen en viss känsla av kraft som den förlorat under arbetet. Superiet är sålunda ett symptom, som borde mana oss att söka efter sjukdomen, det vill säga orsaken, ehuruväl genom ärftlighet superiet också kan vara en enkel fysisk sjukdom.

Genom arbetsdelningen har samhället blivit ett stall, där var och en har sin spilta, allt för överskådlighet och ordnings skull. Varje samhällsmedlem har blivit så van att hitta den andre i hans spilta, att han känner sig bortkommen om den andre har gått i en annan och han skulle aldrig få tag i sin man om icke det förfärliga bullret väckte uppmärksamhet på var han fanns, ty det blir ett förfärligt buller när någon går i en annan spilta. Härav kastkänsla och klassificering. Herr X. har i femton år skrivit krigshistoria. Han var lyckligtvis militär och konkurrensen i krigshistoria var icke stor. På sextonde året vill han skriva historia. Då blir ett stampande och ett slående i stallet; historieskrivarne gnägga och bitas och resultatet blir: han *får* icke skriva historia. De som förut icke haft höga tankar om hans krigshistoria äro nu nog infama att berömma hans krigshistoria bara för att få komma åt hans historia, och de som förut berömt hans krigshistoria, de erkänna nu med ånger, att de slösat sitt beröm på en ovärdig, ty det är ovärdigt att gå in i andras spiltor. Samhället är upprört, ty det är rubbat i

Digitized by Google

sin grundval, som heter klassificering. Kommer då någon spjuver, som tycker det är roligt se på när andra slåss, så förklarar han herr X. berättigad att skriva historia efter som historia endast är krigshistoria. Men då blir samhället ändå mer uppskakat, ty spjuvern i fråga har rubbat samhällets grundval, som heter sträng klassificering.

Samhället har ett hårt ord för dem som vilja byta om spilta, när de känna att de kommit i galen; de kallas äventyrare. Det finns intet så missrekommenderande som att byta om levnadsbana, såvida man icke byter en »sämre» mot en »bättre», ty då »stiger» man. Nu vilja alla förbättra sin ställning, och därav uppkommer den blodiga fejden efter »lyckan». Den blir blodig, därför att i kultursamhället endast ett par platser finnas för var och en som skall lyckas, och varje succès är en annans undergång eller åtminstone en sten i hans väg. Aldrig är kampen för tillvaron så bitter och så omoralisk som i kultursamhället, ty även den bäste skall snart enligt sakernas natur bli så låg, att han glädjes åt andras undergång, då ju densamma befordrar hans framkomst.

Men utom att samhället gjort oss till maskindelar, då var och en kunnat vara åtminstone en hel maskin, till likplundrande hyenor, då vi kunnat jaga åtminstone som vargar, har det också gjort oss till dubbelgångare, och det är där kulturmänniskan lider mest. Genom att bo ihop, har man måst lägga på sig band, som endast längta att få bli brutna; konvenans, artighet, etikett, allt sådant är nödvändigt, men det är en förfärlig nödvändighet, ty det är falskhet. Samhället har icke dödat vilddjuret i

Digitized by Google

oss, endast förnedrat det genom dressyr, en dressyr, som icke är mer att lita på än all annan dressyr, ty glömmer tämjaren sin revolver hemma, så är vilddjuret löst. Den upplysta kulturmänniskan lider av att utanpå sin enkla vardagsmänniska behöva bära en samhällsmänniska; det är den senare som håller festtalen, åt vilka vardagsmänniskan ler, det är den som skriver de stora orden, som predikar den stränga moralen, besjunger den fosterländska äran. Det är samhällstvånget, samhällshyckleriet som förnedrar individen och fördubblar honom, så att han lär ett, men lever ett annat. I våra dagar har man på vissa områden av forskning, särskilt litteraturhistorien, sökt härleda författarskapets alster ur författarens liv och leverne, och bemödat sig att finna ett sammanhang dem emellan, men man har endast sett ett stort svalg. Se vilka klyftor mellan Tegnér i hans brev och Tegnér i hans dikter och framför allt i hans tal; mellan den fritänkande Thomander och den stränge biskopen! Vem vill säga att de voro falska! Den som i likhet med mig har tagit dem som exempel på samhällslögnens offer, han har icke kastat sten efter dem, men väl efter samhället!

Det finnes tysta överenskommelser, offentliga hemligheter som hålla samhället ihop. Röj dem, lyft på förhängena och hela samhället skall rasa! När jag gjorde det en gång, glad i hågen, som när man gjort en upptäckt,* kommo hederliga, trohjärtade vänner till mig och sade enskilt: »du har rätt, det kan icke nekas, men det får icke sägas!»

Jag mottog enskilda brev från vänner, som bådo om ursäkt för att de måste racka ner mig i sin tid-

* I den berömda skriften Det Nya Riket.

Digitized by Google

ning, men som gåvo allt erkännande åt mitt vackra uppsåt att undersöka samhället, ty de insågo, att jag icke hade för avsikt att bara hålla mig till personer, ehuru jag då trodde rätt mycket på personligt inflytande på samhället.

Det fick icke sägas! — Jag sitter ännu som bedövad och söker efter meningen i dessa ord och det lilla jag funnit, det har jag skrivit ner här.

Man har i våra dagar börjat skylla allt ont på samhället, då man sett att människan är så insnärjd i samhällsfördomar, band och tvång, att hon blivit så gott som ofri. Man har från höger, där man eljes brukar vara nöjd, då man har det bra, hört skulden skjutas på samhället, därför att vänstern är så omoralisk, och från vänster hört detsamma rörande högern. Missnöjet med samhället synes sålunda vara den enda punkt, där vänner och ovänner råkas i broderlig endräkt. Låtom oss alltså vara vänner, Cinna, och gemensamt angripa samhället för att sedan se efter om det finns några botemedel! Jag har gjort mitt angrepp efter bästa förmåga och övergår därför till

Botemedlen.

Som jag funnit roten till det onda huvudsakligen ligga i arbetets för långt utsträckta delning, varigenom samhällsklasser uppkommit, vilka genom långvarigt arbete åstadkommit den begreppsförvirring, att det nyttiga blivit mindre ansett än det onyttiga, och att samhället sålunda blivit upp- och nervänt, och att därigenom en artificiell folkstock, som strängt taget icke arbetar, underhålles på de

Digitized by Google

arbetandes bekostnad, vilka i sista hand måste utpressa jorden, så kan botemedlet naturligtvis endast sökas i

1:o. Arbetets mindre utsträckta delning (= Självhjälp).

2:o. Samhällets rättvändning, så att det nyttiga kommer överst, varigenom lagen om det sociala anseendet kommer att omgöras (= Självstyrelse).

3:o. Hushållning, varvid särskilt bör fästas avseende på naturkrafternas användning (= Lyxens hämmande).

Med arbetets mindre utsträckta delning menar jag ingenting mer och ingenting mindre än att kulturmänniskan, ifrån att nu uppfostras till en detalj, en krympling, som söker sitt levnadsmål i att samla kapital för att undgå arbetet, uppfostras till sådant arbete, varav hon säkert kan leva, med bibehållande av kroppens alla färdigheter och därmed själens. Det är sålunda icke annat än vad alla förnuftiga människor predika då de uttala ordet: s j ä l v h j ä l p. Gör dig beroende av befordran, av arbetsgivare, som i sin tur äro beroende av efterfrågan, av kapital, som kan förlora sitt värde, av äran, som är en dikt, av socialt anseende, som är ett misstag, och lev för dig och det kommande släktet; utveckla alla din kropps och själs krafter och bliv en sund, fullständig människa och släktet, ja det sjuka samhället, skall bli sunt. Arbetsdelningen, som nu prisas såsom kulturens upphov, förer skenbart släktet framåt, men dödar individen. Hur kan släktet leva friskt, när individerna äro döende?

Digitized by Google

Man talar i våra dagar mycket om livsglädjen och dess försvinnande. Vad är livsglädjen? Det är väl känslan av att vara en frisk människa, vars alla krafter äro i verksamhet för tillvarons uppehållande. När är livsglädjen störst hos kulturmänniskan? Mellan 15 och 25 år, innan ännu samhället hunnit klippa, putsa och spaljera upp den unga växten, som då är i savningen. Det är vid den tiden, då den unge mannen skulle ge liv åt ett kommande släkte, men nu hindras därifrån av brist på en ställning, det vill säga mat åt de kommande. Att samhället fordrar äktenskap såsom varande en garanti för att de kommande skola få mat, det gör samhället rätt i, under nuvarande förhållanden, och det visar förnuftig omtanke hos samhället, men individen begår bestämt ett brott, då han offrar det kommande släktets livskraft genom att uppskjuta äktenskapet för att erövra sig en ställning i stället för gott bröd och god luft. Att han genom att gifta sig sent blott ger vad som är över av livskraft, det vet man. Men barnen få sedan uppfostras av utbrunna gubbar och gummor och det skall också göra dem snart till åldringar. Ja, man kan ju se barn, som födas lillgamla, riktiga underbarn. Men vart taga alla underbarn vägen? Köp en i drivhus uppdragen växt och ställ den i ett boningsrum, så får man se om knopparne bli blom ens.

Denna känsla av avtagande kraft har hos våra dagars ungdom äntligen brutit ut i en spasmodisk ansträngning att rädda sig; och sporten har därför en betydelse av sjukligt symptom, ett i och för sig onyttigt arbete, då så mycken muskelkraft an-

Digitized by Google

vändes på att icke frambringa något. Ty den kraft som förnötes genom sport kan ju icke uppträda produktiv i den stillasittandes sysselsättning, och redan den tanken att intet direkt uträttas med att lyfta ett par järnkulor skall förtaga verkan. Sporten är ett surrogat, en omedveten dragning åt det rätta hållet.

När man i de Engelska fängelserna ansåg orätt att låta brottslingen konkurrera med den frie arbetaren, införde man ett arbete, som icke frambragte något; man lät fången trampa eller väva ett hjul. Så länge fången levde i den tron att han gjorde något nyttigt, mådde han väl, men så snart han fick veta, att han drog eller trampade tomning, blev han modstulen och föll av. Sporten är bara ett tramphjul, om den också ökar matlusten. Varför inför man ej en nyttig sport? När Greve Moltke stiger upp från sina kartor och depescher, går han i sin trädgård, och Furst Bismarck lär vara en skicklig jordbrukare.

Aten, som var kulturstaten i sin glans, hade omkring 20,000 medborgare, som gjorde sport i palestran, och filosofer, som spatserade i pelargångar, och artister, som skulpterade gymnasterna och filosoferna. Men för att dessa kulturmänniskor skulle få vara kulturmänniskor, så måste ett par hundra tusen slavar arbeta jorden och öva hantverk. Naturen tog en gruvlig hämnd! Den förde filosofernas och gymnasternas sinnen på sådana avvägar, att de icke längre ville föröka sig, utan förföllo till onaturliga laster! Har man icke rätt att därav sluta det naturen icke vill ha några gymnaster och filosofer på sådana villkor? Grekland gick na-

Digitized by Google

turligtvis under och kan i våra dagar knappast kallas ett kulturfolk i ny mening. Men Rom tog upp exemplet och gick samma undergång till mötes.

Man beklagar i vår tid den försvunna härligheten och gräver upp bevisen på det förgångnas elände. Italienaren däremot, som återfått livsglädjen, betraktar en tysk professor med sitt utvecklade kranium som en missbildning. Och vad skall han tro, när han ser en gammal man komma ner till det sköna landet och i stället för att njuta av naturens alltid nya skådespel gå med en tumstock och mäta sönderslagna kolonner, vilkas skönhet han icke en gång njuter av? Men den tyske professorn anser italienaren vara ett djur! Vem är lyckligast och vem är nyttigast?

Huru skola vi komma därhän, att vi skola få det kroppsliga arbetet aktat, ty det är egentligen därför att det är ringaktat, som man icke ger sig till det? Jo, vi skola vända samhället rätt igen. Och det är återigen på denna punkt jag träffar samman med alla dem som icke genom specialisering eller intressen förlorat förnuftet. Det är genom *självstyrelse*!

Om människorna icke hade intresse av att styra sig själva skulle man få ha en polis för varje individ. På landsbygden, där man bor på längre håll från varandra, kommer man icke i så många konflikter som i staden. Därför kan en lantman leva ett helt liv utan att se annan styrelse eller ha direkt beröring med annan styrelse än kronofogden, åt vilken han betalar skatten. Han kränker icke grannens rätt, icke därför att han fruktar länsman och ting, utan därför, att han är rädd grannen skall

Digitized by Google

kränka hans rätt igen. Så går det till i verkliga livet.

Är det nu så svårt att styra ett land, så att man skall behöva ha en yrkesstyrelse, som skall skriva upp allting, likt och olikt? Staten förnekar det själv i praxis. Att vara förste anses vara det lättaste, ty det blir man vid aderton års ålder, om man nödtorftigt lärt sig rida, fäkta och tala franska. Nå, invänder man, i den konstitutionella monarkin är det ministrar och riksdag som styra. Gott! Staten fordrar ingen examen av sina ministrar, och till riksdagsman duger ju en hantverksarbetare, ja till och med(!) en bonde: och märk väl, man ser ju att riksdagsmannen kan sköta det svåraste av styrelsevärv, lagstiftarens, utan att överge sitt yrke! Det är dit jag ville komma!

Olägenheterna av att utbilda yrkesämbetsmän har jag ovan anfört: ett till ärftlighet urartande ämbetsstånd, som tror sig ha rättigheter där det ensamt har skyldighet; som invagga sig i tron, att de stå högre än de andra medborgarne på den grund just, att de icke hava något nyttigt arbete som håller dem vid samma intressen som medborgaren, varigenom de snart lösas från allmänna mänskliga band och stanna i en icke kroppsarbetande klass.

Men, invänder man, ämbetsmannen har sin svåra examen?

Men, invänder jag, varför skall han på en lägre underordnad plats ha en svårare examen än riksdagsmannen och ministern?

Att svara på det blev en ny anklagelse, som jag spar med. Men nog antyder detta missförhål-

Digitized by Google

lande en bristfällighet i statens organisation att så skall vara.

Vi hava fått kommunallagar och landsting och vi peka med stolthet på denna självstyrelse! Nåväl! Låt oss göra denna självstyrelse till verklighet, och låt de centrala ämbetsverkens arbete delas ut på lantregeringen och låt riksdagen vara en kongress från provinserna och städerna, som endast besluter om riket såsom statsförbund, bestämmer om krig och fred, slår mynt, o. s. v. Det är centralisationen, som på papper och i tabeller är så vacker, men i verkligheten dödar allt mänskligt liv. Sverige är sammankommet icke allenast av Svealand och Götaland utan även av Danmark, Norge, Finland och — Mongoliet. Det är icke så länge sedan Skåne, Halland och Blekinge annekterades. Den ena provinsen har de sedvänjorna och den andra de; Skåne har mellersta Tysklands klimat och tar sin kultur från Danmark, Norrland har Norrlands klimat. Nu vill man lagstifta över en bank för alla dessa! Är det underligt att det stramar då? Den nationella enheten skall vinna därpå, och exemplet med Tysklands beprisade enhet skall endast om en viss tid ådagalägga, att enheten blir orsaken till sprängningen.

Det är det myckna styrandet, som gör människorna så kinkiga, och när de ej kunna inse nyttan av en styrelse, tro de lätt att ämbetet är till för ämbetsmannens skull, och så kan det stundom vara. När staten har en hop zoologer som gå och svälta, så vill staten skaffa dem sysselsättning och bröd. Så gjorde den en gång, under föregivande av allmänt väl, några fiskeri-intendenter, som skulle lära

Digitized by Google

våra fiskare att fiska. Följden blev snart en lagstiftning, som bestämde bland annat om maskornas storlek i notkilen. Detta i den lovliga avsikten att skydda fiskynglet. Men nu började en razzia efter fisknotar, ty intendenterna skulle ju något göra. Därav uppstod stor förbittring hos fiskarfolket, ty de till exempel, som hade gott vassbuksfiske fingo numera, om de ville ha någon vassbuk, bli lagbrytare. Och de kunde ej finna, att lagen hade någon avsikt att skydda fiskynglet, som de själva skyddade, ty de kastade alltid tillbaka i sjön den småfisk, som de fingo i noten. Förbittringen blev stor, när man gjorde ett notbeslag, ty en not kostar 3 à 4 hundra kronor och är en liten fiskares förmögenhet. Några år senare, då de gamla notarne hunnit bli utslitna och man gjort nya, kom en gång en intendent och skulle syna en ny not. Han fann maskorna för små. Fiskarena bedyrade att noten var lagenlig. Tvist uppstod. Landshövdingen, som händelsevis befann sig i närheten, tillkallades. Ny mätning verkställdes och se, maskorna voro ändå för små. Då upplyste en gammal fiskare, att maskorna voro för små på land, när noten hängde torr på gistena, men i sjön voro de laggilda, ty då spändes noten av hallarne (sänkena) och garnet töjde sig, och, anmärkte han, här i socken bruka vi aldrig dra not på land. Anmärkningen befanns riktig och intendenten besvärade sedan icke fiskarena med några syner. Men någon tid efteråt hade han grundat ut ett nytt sätt att salta strömming, och som han även ville hugna fiskarena med sin nya upptäckt, drog han ånyo ut att predika. Han hade nämligen funnit, att det var en stor nationalförlust att rensa

Digitized by Google

strömmingen och att strömmingen skulle bli mycket fetare, om han fick behålla råken då han låg i laken, ty inälvorna voro särdeles fett-haltiga (jag tror han begagnade uttrycket »höllo kolväten». Fiskarena invände, att den metoden var gammal och på grund av rön förkastad av deras farfäder: 1:o emedan det fetthaltiga innandömet fordrade så ofantligt med salt, att själva köttet liksom brändes upp och blev som horn; 2:o ville ingen köpa deras strömming, då halva tunnan bestod av salt, och 3:o kunde handelsmannen tala på dem för falsk vara, då en fjärdedel av tunnans innehåll bestod av avskräden.

Intendenten vidhöll sin mening och fick anslag att skriva en bok om strömmingssaltning; och fiskarena läste aldrig den boken av den enkla anledningen, att de i allmänhet icke kunde läsa, men de vidhöllo också sin mening om strömmingssaltningen och hålla vid den ännu.

Detta är ett exempel på övermått av välvilja från statens sida och på en besvärlig sådan. Det är att kränka gammalt förståndigt folk, då man behandlar dem som barn, och därför blir ropet på självstyrelse allt högre.

Med självstyrelse följer sålunda av sig själv konungadömets avskaffande. Detta kan aldrig ske med några våldsamma åtgärder, vilka endast framkalla reaktion, utan kommer nog, när upplysningen stigit ända till samhällets höjder, av sig själv att nedläggas, ty när det parlamentariska styrelsesättet blivit en full verklighet, skall ingen förståndig människa vilja åtaga sig den löjliga rollen att vara en mannekin.

Med självstyrelse följer naturligtvis också rätt för var och en att bestämma om sin själs angelägen-

Digitized by Google

heter, så att man icke som nu skall av samhället tvingas att understödja en lära man ej tror på och därmed ytterligare inöva sig i osanningar.

Med självstyrelse följer också jury-domstolar och likhet inför lagen.

Med självstyrelse följer även yrkesarméernas avskaffande, varigenom samhället befriar sig från en klass, som är försatt i den omoraliska belägenhet, att den har intresse av att folken retas ihop till krig.

Självstyrelsen är naturligtvis byggd på allmän rösträtt.

Men de missnöjda? Ja, med samhällets rättvändning följer ju, att det nyttiga äras och det onyttiga får mindre efterfrågan, och arbetet med kroppen kommer att åtnjuta det mesta sociala anseende. Jakten efter kapital och succès skall bli mindre, och människorna skola icke spränga sig för att nå ett pris, som fallit i värde.

Men land och stad med sina olika begrepp om stort och icke stort? Ja de få väl göra som Abraham och Loth! De få skiljas, när de icke kunna draga jämnt!

Men staden, som är en utväxt på samhället, som bygger pesthärdar, vilka icke kunna hjälpas av sundhetspolisen, som ger anledning till alla dessa polisreglementen? Den får väl göra som landet en gång gjorde för hundra år sen, när bönderna packat ihop sig i byar med eviga bytvister. Den får göra ett storskifte. Man får, som den kvicke anmärkt, »lägga städerna på landet», vartill de förmögne redan gjort en början med Villastäder, och kommunerna med esplanader och planteringar.

Och de olyckliga arbetarne? Jo, dem skall staten

Digitized by Google

giva jord att odla! Det finns sådan i riklighet, och frågan om kronodomänerna var ju en handräckning åt min lära. Jag tror så visst, att det icke finnes en arbetare i fabrik, som om han är missnöjd med sin dåliga luft, sin dåliga mat, sina dåliga bostäder, icke skulle vilja byta den ohälsosamma verkstaden mot ett permanent sommarnöje; och jag tror han hellre skulle stanna hemma och odla sitt land än resa till Amerika och börja om samma kamp han så illa kämpat hemma; och kan icke den gamle arbetaren, som är född i staden, bryta med ett livs vanor, så skola hans barn göra det, och det är ju för släktet som kommer vi tänka och skriva.

Men de missnöjda bönderna? Varför utvandra de i sådana massor? Är det verkligen grundskatterna? Till en del.* Dessa skatter äro nämligen icke en ränta, som bonden erlägger för att han fått jorden av staten, ty han har icke fått den, utan hävdat den med odlarens och den förstkommandes rätt. Dessa skatter äro till en stor del tillkomna med det våld regenten haft ett slags rätt att utöva, huvudsakligast genom krigsförklaring. Han förklarar ett krig: sedan frågar han för syns skull, när fienden står i landet, om bonden vill försvara sig. Med kniven på strupen svarar man alltid ja. Staten skänker sålunda icke bonden något, när han återbördar tvångslån.

* I Uppland finnas 5 hemman med en skatt av 50 à 60 procent av avkastningen. I Stockholms län finnas 7 med en skatt av 40 à 50 procent. I Stockholms, Uppsala, Västerås och Nyköpings län finnas 39 hemman med en skatt av 30 à 40 procent. I hela Sverige finnas 125 med en skatt av mellan 20 à 30 procent och 308 med en skatt av mellan 10 och 20. (Carlson, Grundskatterna.)

Digitized by Google

Men om nu också dessa skatter kunna gå till 60 procent av avkastningen, så skulle väl icke nu först missnöjet ha tagit en sådan våldsam form, att hela utvecklingsmaskineriet hållits stilla i nära tjugo år, att ett helt uppväxande släkte icke sett ett spår av frihet växa i 1865 års djupplöjning och därför blivit modstulet, gammalt i förtid och allt vad det anklagas för, och att med stillastående reaktion och radikalism kunnat ostörda driva fram såsom de gjort. Nej, det är grundskatternas förhatliga natur, ett minne av träldomen, som dyker upp som ett spöke. Det är landet, vilket stannat i sunda, enkla vanor, som reser sig emot staden, mot det dekomponerade kultursamhället med dess pockande på att bli fött av landet och fött gentilt. Det är missnöjet med att vara landets herrar och bli behandlade som lastdragare; det är rikets fyra millioner lantmän, som förklara sig icke vilja draga den halva millionen stadsbor med dess misstänkta kultur och ämbetsmanna-institut och konstskolor och teatrar; det är naturens uppror mot en sig upplösande kultur.

Det är sålunda icke ett parti i mening av kotteri, det är helt enkelt befolkningen i stort taget som reser sig mot kotterierna.

Men ett eget sken, liksom från en blindlykta i natten, faller över de förhandlingar, som vid de offentliga mötena i riksdagshuset hållas mellan regering och bönder. Regeringen lovar bönderna avlösning (ibland avskrivning) av skatterna, om bönderna i erkänsla vill giva regeringen (obs.!) en armé. Vem är regeringen, som uppträder som antagonist mot bönderna? Är regeringen en annan person med andra och motsatta intressen än folket

Digitized by Google

(= bönderna)? Har regeringen (= folket) något att skänka bort åt bönderna (= folket) mot en gengåva av bönderna (= folket). Det blir sålunda uttytt: folket skänker sig självt en gåva av skattelindring mot att folket i gengåva får nya skatter i form av en armé. Eller är det regeringen i egenskap av antagonist mot folket, som begär en armé? Vad skall regeringen med en armé? Kanske för att införa nya grundskatter. Eller är regeringen helt enkelt ett parti?

Så ledsamma förvecklingar hava emellertid uppstått i en stat genom yrkesregerings utbytande mot självregering, att folket uppreser sig emot sig självt? Kan man begära något värre? Eller kan man föreslå något annat botemedel än Abrahams och Loths?

Vad skall bonden svara på de tillvitelser han får, att han är obildad och icke förstår statens höga intressen? Han svarar, att han skall be att få vara obildad som hittills, och att han icke vill ge ett öre för en bildning, som icke gör människorna bättre eller lyckligare, tvärtom! Han vill inte veta vad Cæsar sade, när han gick över Rubicon, han vill inte känna året när Karl Knutsson tredje gången blev konung, vad amo heter i supinum eller på vilken vägg Rafaels sittande madonna hänger; han har alldeles tillräckligt av att veta vad Abraham sade, när han icke offrade Isaac, men skulle gärna vilja, att staten lärde honom statens i stället för Mose lagar. Så obildad är han.

Jag tillskriver sålunda bondens utvandring icke överbefolkning (i stort taget, ty städerna äro nog överbefolkade), ty Sverige är nästan lika stort som Frankrike med dess 36 millioner. Man säger visser-

Digitized by Google

ligen alltid så, att landet icke kan föda sig med åkerbruk och boskapsskötsel. Så säger man i Schweiz (där jag skriver detta): »Vi skulle svälta ihjäl om vi ej hade industri.» Men man behöver bara resa omkring något litet, skall man se huru jorden är begagnad. De bästa kullarne äro betäckta med vin; stora sträckor ligga som betesmarker med fruktträdsodling. Därför får man här dåligt bröd och dåligt vin, ty Schweiz är intet vinland. Hur odlar man jorden i Frankrike efter den kan ge så mycket? Jo, man hackar den, och samma jordlapp, som under vanhävd gav 1, ger nu 2. Det är sålunda misshushållning, som vållar skenbar överbefolkning, eller att landet synes icke kunna föda så många som det kan. Och det är industrien som lockar folket från jordbruket, så att jorden knappt kan odlas. Det är där det kniper. Det viktigaste får ligga efter.

Skola vi tala om brännvinsbränningen, som nödsakar oss att införa spannmål? Jag, som icke är nykterist och unnar människan ett gott rus på en ledig stund, vill icke tala mot brännvinet; men det finns andra sätt att få rus och mycket godare rus och rus som man får laga hemma utan att ha någon äldre officer, som luktar i pannan. Varför lagar icke bonden sig ett starköl eller, ändå bättre, varför tar han icke upp det gamla mjödet? Bin föda sig själva och litet malt kan han ju släppa till. Mjöd ger ett förträffligt rus och ett glatt sådant, under det att brännvinet bara dövar och närer onda passioner. Varför gör han sig icke Bordeaux, när druvan växer på blåbärsriset och metoden kan läras i Lübeck; varför planterar han icke äppelträn, som trivas

Digitized by Google

så väl i vårt land och som giva den sköna cidern, som skulle gå utanpå det dåliga, oftast kopparförgiftade svagdrickat? Varför äter han icke sina champinjoner och sina sköna murklor, riskor, kantareller? Varför sätter han icke några tobaksplantor själv i stället för att köpa kålblad, susade med saften av på gatorna upplockade cigarrstumpar? Varför håller han icke ankor, gäss, duvor, kaniner, som skulle ge honom köttmat litet oftare än han nu får, då han skall sälja slaktdjuren för att få brännvin? Varför håller han sådana dyrfödda, ömtåliga och olämpliga dragare i åkern som hästar? Varför har han icke en trädgårdstäppa, som barnen få sköta? Där han kan ha sin kål, sina gurkor, sin persilja? Jo, därför att han är loj, svarar man! Ja. Men hur har han blivit det? Han har blivit misshandlad i århundraden! Han har blivit van att få sina åkrar nedtrampade, sina visthus skövlade, sina söner utskrivna och därtill ovett. Sådant kan i längden nedtrycka sinnet och slutligen bli ett släktmärke. Han föraktar stadsbon som en krympling, den där icke kan gå över en gärdsgård och icke vågar se en tjur i ögonen, men han vill gärna ha hans manér, då han ser att de ge anseende. Men när han icke kan göra om sig, så faller han tillbaka och blir likgiltig, så mycket mer då han hör på avstånd hur »herrarne i Stockholm» styra och ställa och jubla och regera och tala om saker, som han icke vet om, och som slutligen uppenbara sig i form av en kungörelse från predikstolen.

Han klagar över den styva leran han skall bruka och den är styv, men han förbättrar den ogärna med dyjord från torvmossarne eller kärret. Han

Digitized by Google

begagnar ogärna märgeln, som just skulle göra hans jord lika drivande som sydländingens. Han har vid havskusterna guldgruvor av tång, men lämnar den i många provinser obegagnad. Han är stationär, säger man! Ja, men hur har han blivit det?

Idealstaten vore den: där var och en födde sig själv, klädde sig själv, utan att schackra och byta: där sålunda intet utfördes ur landet, aldra minst av näringsmedel, som utbyttes mot lyxartiklar, där sålunda icke heller något behövde införas. Det vore självhjälp i ordets största, och vidsträcktaste bemärkelse. Då skulle icke kulturmänniskan behöva leva med andan i halsen för sin utkomst, icke begagna sport och sjukgymnastik för stillasittande liv, icke brunnar och bad för överflöd i mat och dryck, icke ådraga sig lungsot i kapplöpning efter en syssla eller ett äretecken och icke föda ett blodlöst släkte, som icke längre kan med bibehållen heder nära sig, utan måste begagna sitt överkloka förstånd i stället för sina krafter. Och de enda skillnader mellan människorna, som skola kvarstå, äro de som naturen utstakat mellan man och kvinna, starka och svaga. Men hur skola vi komma dit? Icke går det med jordens delning, som några socialister vilja det, icke med egendomsgemensamhet, som kommunisterna tro, icke med styrelselöshet som anarkisterna mena! Kanske det icke går alls?

Ett hopp men ett svagt finnes, och det är: att nöden tvingar oss därhän! När världen gjort bankrutt, när tron på penningen och krediten upphört, när det nämligen visat sig praktiskt, att penningen var en dikt, att den icke var något samlat arbete, mycket mindre ett upplag av nyttigheter, då kanske!!

Digitized by Google

Stödes detta hopp något av den erfarenhet vi äga om naturens oändliga förmåga att bota själv, att lägga rättelsemedlet i misstaget, läkemedlet bredvid sjukdomsfröt, då kanske!!

Vad ha vi då att göra? Icke att komma med kniven nu och operera, utan avvakta och understödja naturen. Icke åtminstone lägga några hinder i vägen för dess verkningar genom skydd och prohibitiv; icke plåstra med för mycken lagstiftning, icke frukta något ord, icke förfölja någon mening men icke heller giva laga skydd åt någon — med ett ord låta naturen verka — i frihet! Men detta kan icke naturen förr än vi återfått vår av naturen oss givna frihet, som jag kallat: självstyrelse! Den är utgångspunkten, från vilken vi sedan kunna verka. Giv oss den på prov, och vi få se! Eljes hava vi lagliga medel att taga den, och det är ännu blott försagdhet, som hindrar oss att begagna de lagliga medlen!

Digitized by Google

Livsglädjen.

Vem har icke känt behaget av att, väl utkommen på sommarnöjet, få lägga av löskragen, som hindrar blodomloppet i huvudet och ger så trånga tankar, att få utbyta den snäft skurna livrocken mot en kavaj, att få sticka fötterna i ett par tofflor eller sjöstövlar! Vem har icke känt behaget av att från en société, där tanken arbetat på att finna ord, som icke säga vad man menar, få gå ner på kaféet och bland personer av samma åskådningar få nämna varje sak vid dess namn, att få vara naturlig, att med ett ord få vara rå!

Det vill stundom synas som om människorna tröttnat på att vara oppspetade och gå och spela roller som äro dem motbjudande; det vill stundom synas som om kulturmänniskan i ett enda tag av trötthet kastade av hela uppfostrans maskering och kostymering och njöt av att få vara sig själv; då tystna de stora orden och löjet lyser vänligt eller föraktfullt över hela striden och vi le alla åt oss själva, att vi kunna taga en sak så allvarsamt, då hela sammelsuriet icke är värt ett så stort offer som en dålig middagssömn.

Efter långa tidevarv av frivillig eller ofrivillig lögn, av förkonstling i seder och språk, vaknar stundom ett sådant allmänt behov av brutalitet, en

Digitized by Google

yrvaken lusta att få riva av sig kläderna och gå naken, att blotta det otillbörliga, att nalkas det frånstötande, att få vara ett lyckligt och muntert djur. Behovet har nog funnits förut, men det tog sig icke uttryck i annat än i det enskilda samtalet eller brevet, och eftervärlden får stundom endast reda på det i en efterlämnad handskrift antingen den utges eller icke! Med vilken fasa lästes icke Tegnérs brev av vissa personer, som hellre ville ha en gud än en människa. Att Sverige fick en ny Tegnér och, tänk! enligt andras mening större än den som syntes i de Valda skrifterna, vilka började bli föråldrade, därför att de icke voro nog mänskliga, det var en lycka för Tegnérs minne, ty det uppvuxna släktet fordrade mänsklighet framför allt!

Den som läst Luthers stridsskrifter skall finna med vilken vällust han begagnar de råaste ord tyska språket ägde, efter att ha uttömt hela sitt förråd av latinska fraser. Den som sett Teniers' tavlor, skall fråga sig om detta är skönhet, om detta är konst? Och han skall först förstå Teniers och njuta av hans nuditeter, när han sett sig mätt på Rubens gudar och gudinnor!

Frankrike hade under sin sista kejsartid, vilken själv var ett brott emot naturen, ett enda kolossalt hyckleri, lärt sig att hyckla till en otrolig grad! Liderligheten fanns nog och serverades i en halvklädd form hos Offenbachs librettförfattare, och romanförfattare sådana som Bélot, men den stötte icke, ty den begagnade icke de råa orden, men den retade i dess ställe desto mer. När så kejsardömet ramlade och det icke vidare fanns någon att »göra sig till för», då föll masken och människan visade

Digitized by Google

sitt satyransikte! Men det hade även inträffat något emellan, som förberedde sinnena. Vise män hade upptäckt, att människan var ett djur, och tillika övertygat världen, att det icke var någon skam att vara ett sådant, då ju skaparen drog försorg om att icke den minsta sparv föll till jorden utan hans vilja. Då kom Zola, först sakta och, vi måste erkänna det, vackert, i sin Fortune des Rougons. Ännu söker han, och strider med gamla fördomar. Så bryter han ut och säger saken sådan den var! Då ryste kulturmänniskan, ty hon kände igen sig och hon måste erkänna, att hon icke var annat än ett utklätt djur. Så talade ungherrarne, när de voro för sig själva, så viskade de unga damerna, när ingen hörde dem! Blygsamhetskänslan grep som vanligt till lögnen, och formeln för motståndarnes bevisning blev den kända: »jag förnekar faktum». Så kommo de som gjort mest ont i världen, de dumma, vilka hade skaffat sig auktorisation på att de voro upplysta! Som de bara kunde tänka med en halv hjärna, så sågo de numera bara smuts! De hade glömt den härliga La Faute de l'Abbé Mouret, ett kolossalt skaldestycke, de hade blundat för den fina och gripande Conquête de Plassans, som kan läsas av ett barn. Man sade, som vanligt: men livet är icke bara svart och smuts, varför bara draga fram den sidan! Det var ju en kapital lögn, ty Zolas roman heter Les Rougon-Macquart och i densamma finnes allt vackert (jämför Au Bonheur des Dames) och allt fult som livet ger. Och denna skildring skulle ha varit osann, om det fula fattats! Underligt är emellertid att nästan alla de gamla stötas av Zola och alla unga dragas till honom. Jag har aldrig funnit något retande i hans vidriga

Digitized by Google

skildringar. Kanske de gamle äro annorlunda skapade än vi unga! Men så kommo imitatörerna och då var olyckan framme: Herrar Guy de Maupassant och Huysman m. fl. För dem synes mänskolivet verkligen bara röra sig om könens umgänge! Allt annat har ingen betydelse för dem! Och ändå, Zola, som berör alla frågor och har könsfrågan som detalj, blir icke omtyckt av de gamle, men hans imitatörer bli det, ty de förstå att reta! Man kunde verkligen tro, att omdömet slutligen vilar ytterst på passionen! Eller är det ett medgivande åt riktningen, oaktat stoltheten förbjuder en att giva Zola rätt? Eller är det medelmåttans offer åt medelmåttan? Må vara huru som helst! Zola anses vara den som tagit bort alla illusioner för ungdomen och därigenom berövat dem levnadsglädjen! Levnadsglädjen är ett nytt ord, som börjar spöka i alla språk! Och mot ungdomen riktas oftast den förebråelsen, att den icke är glad mer! Jag som står emellan de båda partierna, ty de uppträda numera som partier, de gamla och de unga, kan kanske yttra mig något om den saken! Nog tyckte jag mänskorna voro gladare i min ungdom, men det kan bero på att jag börjar åldras och att allvarliga strider gjort min mannaålder mindre glad; men jag tror också att mänskorna verkligen roade sig mer i min ungdom, oaktat jag själv icke hade någon överdrivet glad ungdom! Man dansade till exempel, utan att anse sig vara på en boskapsmarknad, där honor utbjödos, man sjöng, utan att tänka så mycket på vad man sjöng, man lekte lekar, gamla och unga, mest pantlekar, som då voro oskyldiga, men nu skulle anses liderliga, man gjorde utflykter i det gröna med matkorgen och gitarren,

Digitized by Google

till och med i ämbetsmäns kretsar, där man nu skall ha en vagn till Hasselbacken. Man gick och lade sig tidigt om kvällarne i stället för att sitta regelbundet på krogen, den stora musik-krogen som nu lockar ungdomen, och man steg upp utvilad och med goda krafter! Man hade då ordenssällskaper i stället för diskussionsklubbar, och man gick på teatern för att ha roligt i stället för att få föreläsningar!

I höstas i Paris kom jag att på Théâtre Français få se Le monde ou l'on s'ennuie. Jag hade icke varit på den teatern sedan 1876, då jag såg en förfärlig tragedi vid namn Rome vaincue, där dramatik och skådespelarkonst visade sig på höjden av onatur, som gränsade till det löjliga. Det fanns dock en skådespelerska, som då stack av mot alla de andra och mitt i eländet gav ett svagt hopp om något bättre. Det var Sarah Bernhardt. Hon spelade en blind moder och hon spelade med en sanning som krossade. Det var naturens återvändande! Så sitter jag nu här igen efter sju år och ser Paillerons fars! Fars på Théâtre Français! En fars där man skrattar åt tragedien! Vad har då hänt? Mänskorna ha vaknat! Först stöttes jag av den unge hjältens moralkaka till det unga Frankrike, där han hyvlar dem, därför att de icke vilja skratta längre, utan hellre läsa filosofi och vara allvarliga! Han hackar på sina landsmän, därför att de äro allvarliga efter en riksolycka som 1870—71, vilken endast vållades av att nationen skrattat för mycket förut! Nåväl! Så dragas de fram alla som läsa sanskrit och kinesiska, och de gisslas. Det kunde vår hjälte ha rätt i, ty det gagnar icke att läsa kinesiska, när världens öden skrivas på engelska och tyska! Men kinesiskan är

Digitized by Google

ett symptom; det är ett opiat, som den tillgriper, vilken icke har mod att se nutidsarbetet på en säker undergång. Men det förstod icke författaren. Och när han på samma Théâtre Français gör ett stort narr av tragedien, då var jag med och jag såg, att tiden har vunnit en stor seger! Tragedin är död! Gudarne äro döda, men Pan lever! Naturen firar sin återuppståndelse — och realismen, den fulingen, går till himlen!

Så drager han fram ungdomens begär att analysera, plocka sönder allting, se efter hur det ser ut inuti; och där var jag med honom ett stycke på väg, ty, analys i all ära, men det finns något som kallas reflexionssjuka också! Och det är den ungdomen lider av! Naturens stora oändliga krafter, som yttra sig i passionerna, dem analyserar man sig icke ifrån, men man kan hindra deras stora, välgörande spel! Reflexionen hindrar handlingskraften, föder tvivel och ger förtvivlan. Därför är en del av den uppväxande ungdomen utan kraft, utan tro, utan mod. Den vågar icke slå till av fruktan för att begå ett misstag (som kan ändras), den tar skäl där den skulle vara oböjlig och den blir genom försiktigheten överklok. Och framför allt, den får tråkigt.

Jag kan icke neka till att den gamla gummans tämligen oklyftiga anmärkningar tilltalade mig understundom ganska livligt. »Så var det icke i min ungdom» är visserligen icke något argument för att det som nu är icke är berättigat, men nutidsmannen, som vet att vi äro djur, skall icke glömma, att djuren äro glada, oaktat de slåss skarpt för tillvaron, och att leka är en god sak, som icke en gång Gudar ha försmått. Spencer själv, den stora utilisten, har

Digitized by Google

nyss predikat att människorna roa sig för litet, och han har haft mod förkunna för de unga utilisterna att glädjen är nyttig.

En del av vår ungdom har tillgripit sport och gymnastik, men man blir icke glad av excercisreglementen, och det offentliga uppträdandet ger en eggelse, som den besegrade åtminstone icke blir munter av.

Men vi skola se efter om de gamle äro i själva verket så glada, och om icke tungsinthet är en hela släktets sjukdom, orsakad av att vi ha varit för mycket glada förut och att ångerns dagar sedan kommit. Det finns något som ligger tungt över människan och gör henne olycklig, i vilken ställning hon än må befinna sig, och det hjälper icke att hon söker skratta aldrig så mycket. Pietisterna tro sig ha funnit det i synden, jag tror mig ha funnit det annorstädes. Man har upptäckt kroppsliga yrkessjukdomar i våra dagar, och man börjar spana efter de andliga. Det finns en kroppslig kultursjukdom, som i våra dagar börjar sticka upp i litteraturen. Jag har hittat den hos Spencer och senast i Daudets Evangéliste. Det är hjärnanemi, eller blodbrist i hjärnan på grund av överansträngning. Många fall har jag hört omtalas hemma i Sverige, där personer med intellektuell sysselsättning stupat rent av. Andra hava drabbats av sömnlöshet, hjärnförslappning, melankoli, så att de måst nedlägga sin syssla för att stanna på ett sjukhus eller söka en ny sysselsättning.

Vad betyder morfinsprutan? Vad dryckenskapen och dess följder nykterheten och läseriet? Läseriet är en radikal metod, ty den vänder ryggen åt alltsammans och spanar mot himlen, och det må den

Digitized by Google

göra, ty det fordras ett förfärligt långvarigt och mödosamt arbete till att reda ut en så trasslig härva som samhället, och där hjälper inte att bara blåsa på den. Och de som taga befattning med den frågan och få ögonen öppna, de förlora snart all glädje, ty de kunna icke mer andas den kvävande luften och icke se de på långa håll hopp om ett bättre. Vår ungdom, som nu tyckes ha vaknat, kan icke känna sig glad, då den ser sig född i en kongregation, där det nyttiga är ringaktat, det onyttiga dyrkat, där förnuft anses vara själssjukdom och oförnuftet prisas som snille. Den som fått upp ögonen och insett, att han befinner sig i en falsk ställning, där han antingen måste hyckla bifall till galenskapen, vörda det fåniga och sätta sin heder på spel, eller också gå under, den kan icke känna livsglädjen. Den som vet, att sanningens enkla ord förbises och ändock vill gagna, den måste nedlåta sig till flärd, ty för honom finns endast ett, och det är att hans röst blir hörd*.

Kampen för tillvaron, för maten och ungarne har blivit bittrare än förut, ty dels ha mänskorna förökat sig, så att brödet är knappare, dels ha de lägre samhällsklasserna ökat sina fordringar, så att allting blir dyrare. Det är ett motiv! Men det finns en annan kamp, som i kultursamhället blivit blodigare än eljes, det är kampen om det sociala anseendet. Socialt anseende är bröd, ryktbarhet är pengar, titlar äro pengar, men allt tillsammans utgör vad män-

* Ett försök jag nyligen gjorde att tala några allvarligt menta ord i en tidning, avlopp så, att jag därför åtnjöt mindre »anseende», än den gång jag nedlät mig att gyckla med allvarliga ting! Jag skall minnas det!

Digitized by Google

skorna kalla lycka. I Schweiz har jag träffat de jämförelsevis lyckligaste människorna, ty de hade nästan alla samma sociala anseende; inga oberättigade värdigheter över sig som tryckte, inga utmärkelser som sporrade till en hetsjakt, inga stora rikedomar som kränkte rättskänslan (väckte avunden). Jag var i en aftoncirkel, som roade sig vid bara vin och bakelser från klockan 8 på kvällen till 2 på morgonen med lekar, dans och sång; och jag kan icke säga om jag var bland fattiga eller rika, förnäma eller ringa. Jag har aldrig sett en så okuvad, glad, frimodig ungdom och ett så hjärtligt otvunget sätt bland alla.*

Jakten efter socialt anseende har två ändamål: äran och penningen, men äran är det första. Vad äran är, det har Falstaff förträffligt sagt: ett ord! Det är en fiktion, men en ohygglig sådan. Man strävar efter beröm av personer, som man föraktar och avundas. Dit har kulturen fört oss på sina vansinniga vägar. Det är för att icke vara sämre än andra, som en familj med 2,000 kronors inkomster köper på avbetalning ett piano för 700 kronor, som skall svältas ihop, för att sedan ungdomen skall pina föräldrarne och sig själva med skalor och övningar i kanske tio, tjugo år. Och därför skall ungdomen lära sig noterna, gråta över Kalkbrenners etyder, gnatas av en lärare med förstörda nerver, sitta inne med baklexor i stället för att leka, och slutligen komma i en barnkammare eller ett kök, under det att pianot tjänar som bord för hattar och andra ömtåliga saker. I

* Att missnöje finnes i hela världen och även i Schweiz har jag i en föregående uppsats visat, därmed antydande att missförhållanden finnas som icke kunna avhjälpas med en republik. Pretentionerna hava sålunda stigit!

Digitized by Google

min ungdom, som den gamla gumman sa', köpte man en gitarr för 10 kronor, och efter den dansade man, och efter den sjöng man glada och ledsna visor, och den var med ute i gröngräset och på roddarbåten, och att spela en vals eller ett ackompagnement, det lärde man sig på lediga stunder! Då var glädjen billig och den var ännu en lek, icke ett yrke eller en vetenskap, som skulle erövras med tårar och förstörda nerver! O, du gamla gitarr, kanske du ännu kan bli ung igen! Kanske våra Bellmanssångare, som sitta med ryggen åt sina åhörare och hamra ihjäl dikten, skulle komma att vända sig rätt igen, och man fick se deras glada ansikten lutade över den klassiska »kaffebrännarn», som icke behöver stämmas av en stämmare som aldrig råkas hemma, och som aldrig överröstar sångaren. Kanske våra öron slutligen bli så förstörda av gratismusiken och fortepianot, att sundhetspolisen kommer att förbjuda dem och att läkarne slutligen ordinera gitarr!

Erövrandet av det sociala anseendet har haft lyxen i sitt följe, och det är icke för att skaffa bröd kulturmänniskan stupar, utan för att skaffa lyx. Huru mycken lyx ingår ej i uppfostran, som gnager av själva roten till livskraften. I min ungdom lästes 3 levande och 2 döda språk i skolan, då ett levande kunnat vara nog, ty huru många komma i livet i tillfälle att begagna ens ett främmande språk. Och på vad sätt lärdes dessa? Jo, enkom på det »vetenskapliga» sätt, att man efter tio års studium av franska språket icke kunde meddela sig om de enklaste saker med en fransman, vilket ju dock är meningen med språket. Jag förbigår med tystnad för denna gång latinet och grekiskan, ty de utgöra för sig till-

Digitized by Google

räckligt ämne till satirer. Och matematik sedan! Jag läste sex böcker Euklides, trigonometri, stereometri, logaritmer och serier, och vid 35 års ålder kan jag bedyra, att i min praktik jag aldrig behöft använda mer än Regula de tri och Kedjeräkning och med det har jag rett mig bra. Min köksa, som icke kan regula de tri och inte vet vad bråk är, kan ändock räkna ut vad 2½ ort kostar, när skålpundet kostar 57½ öre! Om vi söka orsaken varför barnen skickas i skolan, så är det ju icke för att förvärva nyttiga kunskaper, utan för att de skola bli så goda (det vill säga så dåliga) som de andra. Demokratien är ett samhällets försök att hålla klasserna i jämvikt, påminnande om lagen för vätskors jämnvikt. När frökenreformen infördes i Sverige, ströks strecket mellan frälse och ofrälse kvinnor. Det var en stor reform! Men jämnvikten var störd och nu döko jungfrurna upp och ärvde mamselltiteln. Det var ju alldeles rätt, och det finns ingen anledning, varför en tjänare skall kallas du eller vid förnamn. Men, med den upphöjelsen i stånd, ökades tjänarnes fordringar på lyx, och därmed kommo anspråken på lika kost med husbönderna och lika klädedräkt, följaktligen högre lön, och därmed husböndernas klagomål på »dåligt» tjänstefolk. Tjänarne hade rätt! Men nu ökades också husböndernas utgifter, icke minst därför, att de nya fröknarne skulle spela piano och kammas i håret, men inkomsterna ökades icke, och därav uppstod nöd och jämmer, som slutade med att man måste bedja bönderna om hjälp, och man fick dyrtidstillägg — åt ämbetsmännen, de andra, köpmän och borgare, de togo sig sådant. Men då stego prisen på alla varor och dyrtidstilläggen gingo

Digitized by Google

åt till prisstegringen. Följaktligen uppstod balans och man måste låna eller arbeta mera, och man gjorde bägge delarne. Och därför är man överansträngd, går med rep om halsen och ligger en vacker dag i sängen.

Det ligger nu i mannens natur en viss benägenhet att vilja ha hustru och något senare även barn. Ungkarlen, som har fullt upp att göra med att försörja sig, förälskar sig, gifter sig. Då skall han i vanliga fall börja försörja tre, ty med giftas följer en tjänare, det vill säga han måste arbeta tre gånger så mycket som förut. Detta går ännu an, ty han kan verkligen arbeta mer än förr, då han som gift förer ett ordnat liv och icke behöver söka enfaldiga nöjen ute. Men om ett eller annat år har han barn, och då får han försörja fem, ty med barn följer barnflicka och barnkammare. Hur går det att fördubbla sina krafter? Och året därpå sex o. s. v. Förr då man hade pigor, som åto vad som helst med fem kronor i månadslön, gick det bättre, men nu när de skola ha lika som husbönderna, så går det icke bra! Det sociala anseendet skall uppehållas och inskränkningar få icke komma ifråga! Kan då en man sexdubbla sina krafter? Ja, om han vill spränga sig som en häst under sporrarna! Men vart tog livsglädjen vägen?

När naturen en gång kommer att rätta dessa missförhållanden, och de lägre klasserna tränga på och jäsa som en vulkanisk grund, då springer alltsammans sönder och då först kan en ny grund läggas! Dit går det så småningom!

Men om vi hålla oss till närvarande förhållanden, så finna vi även andra orsaker till att livet blir så

Digitized by Google

mörkt. Vad ger man människan till andligt stöd för livet? Kristendom! Men vilken kristendom? Kristus kunde icke vara så glad av naturen, då han varit nog olycklig få upp ögonen för det bakvända i världen, och han gick ofta i ensamheten att låta tankar och tvivel mogna ut. Men han var också med och var glad bland de glada, ty icke kunna vi tro att han gick på bröllop och gästabud för att bland druckna människor dricka och sedan predika nykterhet. De talrika förebråelser han erhöll, för att han tyckte om dåligt sällskap med tullvaktmästare och skökor, visa, att han icke var så noga på umgänget; och vid bröllopet i Kaana vart ju ganska skarpt drucket. Att han på söndagen föredrog promenader i naturen under lärorika samtal framför att gå i kyrkan, ådrog ju honom stort klander för att vara världsligt, icke andligt sinnad! Och Kristus hade nog för avsikt att söka ställa om samhället på förnuftiga grunder, ty han har en hel mängd praktiska förslag, om ock han trött på alltsammans vänder sig från världen och för att hämta tröst pekar mot himlen. Han var stundom pessimist, som vi skulle kalla det, men han ville icke att människan skulle dö ifrån hela världen, utan endast att hon skulle skilja sig ifrån dess uselhet, äran, guldet, makten! Men hur har man sedan gjort sin Kristus? Icke kan han stå för nutidsmänniskan som något ideal, ty vi sakna hos honom sådana sidor, som kunde göra honom till en jämförelse. Han gick ut ur samhället; hade ingen anställning, ingen fast bostad; var icke gift, hade inga barn. Allt som binder oss vid livet fanns icke för honom! Vad levde han på? skulle en socialist i våra dagar fråga. På kollekter, och när det var som svårast, på smulor

Digitized by Google

från andras bord! Han tog ax av åkern och åt, står det! En sådan tillvaro erkänner icke vårt moderna samhälle och Kristus kan därför icke bli dess ideal!

Pietismens Kristus är pessimist absolut! Världen är oss endast given med all dess ondska för att härda oss mot frestelser. Jag vill nu icke tala om bibeln, som de unga få hämta ur, ty det gamla testamentet har vackra herdedikter, som icke äro alltför mörka, men också offringshistorier som drypa av blod; det nya testamentet är skrivet för de bedrövade, dock icke för att göra den bedrövade glad, om ock det kan trösta en bedrövad att se hur svårt man har haft det i alla tider, när man icke velat vara kejsarens vän. Men det finns utom bibeln så kallade andaktsböcker, som dragit de sista pessimistiska konsekvenserna ur kristendomen. En sådan är den vanliga konfirmationsboken Kristi efterföljelse av Thomas a Kempis. Den har endast i det glada Frankrike upplevat mer än 1,800 upplagor. Detta måste något betyda och mer än annat tala för att hos människan måste ligga ett hemligt missnöje med livet sådant det ter sig, och att andaktsböcker måste smygläsas av människorna, vilka blygas att visa sin tillfredsställelse med de sköna anordningar lysande förfäder, statsmän, snillen och hjältar vidtagit.

Jag har icke haft någon viktigare anledning att läsa Thomas a Kempis på de sista aderton åren, oaktat jag nog icke varit så alldeles nöjd med min värld. Jag fann nämligen icke hos honom de försök till förklaringar över världens uselhet, som Schopenhauer och Hartmann avgivit. Nu har jag, då jag ville söka roten till den kristna pessimismen, som under namn av läseri i våra dagar gripit omkring

Digitized by Google

sig, först av allt omläst Nya testamentet och sedan Thomas a Kempis, med vilka båda jag för 20 år sen var intim.

Nu hade jag endast ett litterärt verk för mig, vars alla förutsättningar jag kände. Jag visste, att Kempis var en munk som levde och skrev på 1300-talet, mitt i svarta medeltiden, då alla de brott begingos, på vilka samhället sedan upptimrades och vilka brott ligga som lik, vilka ge stank ifrån sig, så snart man bryter upp en järndörr, som leder till de hemlighetsfulla valven. Jag gick till verket som till en kemisk analys eller en dissektion. Det är en underfull bok! Det var det intryck den gjorde. Den är icke så tröstlös som Schopenhauer, ehuru lika pessimistisk, ty den vill åtminstone inbilla den olycklige, att det är bättre i en annan värld; men vad skall den ha för inverkan på ungdomen, det kommande släktet, som äntligen tyckes ha beslutat sig för att icke vända högra kinden till när slaget kommer på den vänstra, en ungdom, som icke har lust att bli född till världen för att beskedligt dö undan för dem, som ha lust att leva! Hur skall man med denna bok kunna väcka mod och kraft att taga itu med det stora arbetet som förestår, då man får veta att alltsammans är elände och icke värt att ta i. Sådana läror som dessa lär man än i dag in i ungdomen: »Fåfänglighet är att endast se på detta livet och icke betänka vad som komma skall. Fåfänglighet är att älska de ting som med hast förgås, men icke hasta dit, där evig fröjd finnes!»

Och huru mycken sanning måste icke den förtvivlade finna, som sett allt försök att upplysa vara fåfängt. Huru frestande för den trötte att hängiva

Digitized by Google

sig åt denna stilla sorg över alltings ohjälplighet och fästa sitt hopp på det kommande. Och huru präktig är icke denna predikan för de som rätten hava, ty de få ju därigenom grassera i fred, under det att stillsamma, bedrövade människor knoga och släpa för deras skull. Det är en farlig bok!

Vilket förakt för all slags forskning i det förflutna, där bevisen om det närvarandes brott ligga gömda, finnes icke här predikat. »En var haver av naturen begär till kunskap; men vad gagnar kunskap utan gudsfruktan (d. v. s. gillad och censurerad av prästadömet!). Bättre, är i sanning en ödmjuk bonde, som tjänar Gud, än en högfärdig lärd, som betraktar stjärnornas lopp, men giver icke akt på sitt eget hjärta!»

Det är ju ett tveeggat svärd, som med ena eggen sårar vän, med den andra fiende. Ty ovan anförda språk kan ju vändas både mot lärdomsaristokraten, som med sitt maktspråk jävar det sunda förnuftet, och mot den fria forskningens kämpe, som icke vill se gudsfruktan lika med tillbedjan av examinerade teologer.

Och detta: »Och huru kan man älska ett liv uppfyllt med så mycken bitterhet, underkastat så många farlighet och vedermöda? Huru kan väl det kallas liv, som alstrar så mycken död och förödelse?» — »Min son, dig är nyttigt att vara okunnig om många ting, och att anse dig såsom en, vilken för jorden är död, och för vilken hela världen är korsfäst.»

Att munken på trettonhundratalet skulle vända sig med grämelse och vämjelse från världen kan icke förvåna, men om nutidsmänniskan känner sig frestad

Digitized by Google

att göra det, så är det blott ett uttryck av sorgen över att se ett lönlöst arbete på att få det bättre. Vill man därför på allvar, såsom man förebär, få människorna att vara mindre självisk och förmå dem att angripa det stora förbättringsverket, då skall man icke göra dem modstulna med sådana läror, utan då skall man visa dem ut på livet och lära dem, att om ett misstag eller brott är begånget, det dock kan hjälpas, men om det icke kan hjälpas av oss, är det ändock vår plikt att börja, så att de kommande släktena finna något undangjort. Och därmed förjagar man icke livsglädjen, ty det är vackrare och större att få mänskan att göra ett verk, vars frukter hon icke själv får njuta än att narra henne med förespeglade hastiga resultat, som icke infinna sig, utan blott lämna ännu flera krossade illusioner!

Hastiga resultat! Se där ett av vår tids sjukdomsfenomen. Leva för dagen såsom om världen ginge sin undergång till mötes, är en tidens lösen och tyder på att odödlighetstanken börjar slockna! Det finns ingen artikel som är så efterfrågad hos trädgårdsmästarn som dvärgträn. De ge frukt första året, men dö på 10 eller 15 år! De högstammiga bära ej förr än i 6:te eller 8:de året, men de kunna leva i 200 år! Är icke detta ett symptom lika som skogarnes nedhuggande? De unga, de tro icke på den personliga fortvaron, men de tro på fortvaron i släktet, och när den tron blivit levande, skola vi se en annan moral än den självisk, som avlar goda gärningar och en tarvlig välgörenhet i hopp om en personlig belöning efter detta. Jag har hört en nutidsman, som en afton bröt ett lag och gick hem att sova därför att — han var familjefar och icke

Digitized by Google

ville ha en sjuklig far åt sjukliga barn. Jag har sett en nutidsman, som lade bort att dricka starka drycker därför att han icke ville föda drinkare till världen! Är detta icke moral? Men jag såg också många idealister sitta kvar till morgonen och dricka, emedan de ville unna sig livsglädjen! Och de tro icke att det är livsglädje att se ett blomstrande släkte växa upp under ens händer, ett släkte, som skall få mera glädje av en frisk kropp än vi kunde stjäla oss till vid ett nattligt dryckeslag!

Den världsåskådning, som kallas idealism och som uppfann den lögnen, att allt på jorden var fullkomligt, att tron och hoppet voro nog, men gärningarna överflödiga, som predikade ett slapp sybaritism, att det icke var så farligt ställt med våra orättvisor, att vi voro lika goda kålsupare allihop, att man dock måste leva, denna åskådning, som var ett hopkok av glad hedendom och mörk kristendom, av rå egoism och teoretiskt missnöje med att rosen hade fått törnen, att fjäriln bara levde en dag, att solen hade fläckar och att flickan blev gumma, denna världsåskådning har icke givit någon solid livsglädje, som den påstår, ty den har lärt människan att fordra det orimliga, såsom att månen alltid skall vara klar, människan alltid ung, könsdriften alltid vid vigör, magen alltid i skick o. s. v. Alla dessa fordringar äro ju enligt sakens natur illusioner och måste ramla. Alla ramlade illusioner medföra sorg! Därför bort med illusionerna! Utgå ifrån att solen slocknar, och du skall bli glad att den lyser ändå, utgå ifrån att vi skola åldras, och vi skola förvåna oss över att vi äro så unga! Och vi skola glädja oss! Därför, sätt ner fordringarne på allt, på lyx, på ära, på

Digitized by Google

makt, framför allt på anseende och jag tror livsglädjen skall komma igen. Återvänd så mycket som möjligt till naturen, gå icke med hopsnörd hals, hopknäppt bröstkorg; vaka icke, när du skall sova, och drick icke när du skall äta; kasta upp din bädd själv och spräng icke ditt huvud på att hålla en husa, som skall ha tio kronor i månaden och ta provision på kaffebrödet, skaffa dig icke hjärnanemi på att få tråkiga och dyra nöjen, men lek, spring, åk skridskor, slå boll och var ung med de unga. Du skall få en sund kropp och en sund själ, som skall tro på livet och med mod gå i kampen, ty kampen skall komma, men den skall icke bli så vresig, så gallbitter; där skall slås friska sår, så att blodet rinner rött, men där skall icke förgiftas, så att blodet stannar svart och tjockt! Och du skall slåss med glädje, ty din sunda kropp skall ge dig hopp om seger, och om du ligger som en slaktad kalv, skall du ändock känna att det kittlar i vänstra sidan och drar i mungipan, ty då har du livsglädjen i nervändarna, och de hålla ut i det längsta; ja, ända fram till den dagen, då vår ande får en ny luft att andas och våra själar få en annan föda, och då ha vi livsglädjen på fullt allvar, men först då! Jag har läst för mycket av Thomas a Kempis för att få vara med om den, men jag vill ändock arbeta för den, ty jag tror på det kommande släktet!

Digitized by Google

Kulturarbetets överskattning.

Du har varit nog oerfaren, att du i en teaterpjäs inlagt en stor inbillad upptäckt, som du tror skall göra mänskorna stor glädje och stor nytta. Klockan är sju på aftonen och vagnarne stå i en lång rad gatan längs utåt. Salongen är i uppror och skottet har träffat. Det är icke applåder, som tillfalla en aktör eller en aktris, utan det är skrik, som på ett slagfält, där sårade tjuta, segrare och besegrade slunga segerrop och förbannelser mot varandra. Nu tror du, att du har lyftat en sten från den grund, som bär huset du vill riva! I morgon slåss tidningarne och i övermorgon vet »hela» Sverige — vad? Jo, att en teaterpjäs gått på den och den teatern. Pjäsen går femtio gånger och är då beskådad av omkring 30,000 personer, ty många hava såsom till exempel fribiljetterna, sett om den, dels för dekorationernas, dels för aktrisernas, dels för författarens skull. Den tryckta pjäsen köpes högst av 1,000 personer. Låtom oss nu undersöka, hur djupt skottet tog i det gamla pansaret, som tycktes ogenomträngligt. Riket har en folkmängd på 4,565,668 personer. Drag nu ifrån dem, som sett och läst pjäsen, så få vi se, om det stora talet är mycket förändrat. Så här ser det nu ut: 4,534,668. Det är bara två siffror mitt i som ändrats. Skulle du ha sagt, att

Digitized by Google

rikets folkmängd är 4 och en halv million i runt tal, så hade ändock de som icke sett pjäsen utgjort 4 och en halv million (och ändå 34,000 till, just dina åhörare!) Kommer då till att dessa dina åhörare endast voro Stockholmare (på få undantag när), så skall din blygsamhet nödgas erkänna, att du i detta fall endast skrivit för Stockholms teaterhabituéer, vänner, recensenter och några till! Hur kan du då tro, att du skrivit för hela landet, och hur mycket mindre för mänskligheten? Se nu efter verkningarne av ditt förmenta grundskott! Tidningslarmet tystnar efter åtta dagar. Märker du några spår av din framfart i litteraturen, i lagstiftningen, i allmänna livet, i riksförsamlingen? Inte alls! Samma fraser du hånat och fått mänskor att skratta åt, tryckas och talas om igen; samma lögner, du fått mänskor att vämjas vid, upprepas och gå som guldmynt och vördas. Och skulle i bästa fall några Stockholmare ha blivit väckta, så vad betyder det! Flertalet, folket, för vilka dina ord skulle ha varit nya, de få aldrig höra dem. Arbetaren slutar sitt arbete klockan åtta, tjänaren är icke ledig alls, handlanden stänger icke förr än 9 eller 10, och de fyra millioner bönderna, våra lagstiftare numera, de få aldrig höra talas om att din pjäs funnits. Och så tror man, att teatern är en uppfostringsanstalt för folket! Och tror man det icke, så inbillar man lagstiftarne det, eller inbillar dem, att de äro obildade, om de icke tro det.

Men en sak till. Av dem, som sågo din pjäs, gingo de flesta för att se på de spelande, några för dekorationerna, några för att de icke vågade icke ha sett det sista teaterevenemanget. Vilka blevo

Digitized by Google

övertygade? Jo, de som trodde förut. Ingen blev omvänd! Skulle man icke kunna tro härav, att det är omöjligt upplysa människorna! De tro endast vad de veta; och vars och ens tro är en frukt av hans erfarenhet och hans tankar. Det högsta vi kunna göra är att reda några begrepp och väcka de indifferentas egen tankeverksamhet. De som hava sina åsikter färdiga, släppa dem lika litet ifrån sig som sitt rödaste guld!

Men, invänder man, kan det icke vara nog att ha tänt en gnista hos några? Jo, det får nog bli vad vi måste nöja oss med, och därav kunna vi se huru oändligt sakta kulturarbetet går. Res utanför staden ett par milar. Du är en ryktbar författare sedan tio år i huvudstaden. Tror du, att en bonde vet ditt namn? Icke alls! Alltså icke läst de skrifter du skrivit enkom för honom. Vet han ditt namn, så har han det genom några smädelser han om det samma läst i en tidning! O, vi författare, som tro att vi skriva för folket! O, isynnerhet, vi teaterförfattare! Men vad skulle vi göra där? Vi ha ju tidningarne, som är det enda folket läser, och som säljas på 1,785 postkontor, under det vi endast hava omkring 150 boklådor, och dessa i städerna.

Som de sköna konsterna anses, med stor orätt, såsom kulturens blomma, finns intet så överskattat som dessa. Försök att konstruera fram, hur världen skulle sett ut, om Rafael och Shakespeare aldrig levat? Troligen skulle den katolska världen varit mera protestantisk utan Rafaels förföriska madonnor, vilka givit den kulten ett gott stöd! Troligen skulle icke så många ynglingar ha gått och Hamletiserat bort sin ungdom och mandom, om de icke förgapat sig på

Digitized by Google

Hamlet; troligen skulle Drottning Elisabeth varit i världens ögon en lågsinnad kvinna i stället för en stor härskarinna, om icke Shakespeare skrivit Henrik VIII! Har Falstaff framkallat några nykterhetstendenser? Troligen icke, ty det man hjärtligt skrattar åt, det hatar man icke. Men överskattningen har antagit ändå vidunderligare former; dels genom eftersägningen av dem som frukta att anses obildade, dels genom bokskrivning av sysslolösa som gjort vetenskaperi. Gå i Louvre och se Salon Carré, där man uttryckligen tillkännager, att endast världens största mästerverk i målarkonst äro samlade. Se då att börja med på Philippe de Champaignes döda Kristus! Den som i denna bild kan se mer än ett fult kadaver, den kan också se »kejsarens kläder»! Men den är väl målad? Den är icke det ens! Och om så vore; så blev den ju endast ett väl målat fult kadaver. Var tog då det sköna vägen, som ju skulle vara konstens föremål? Fråga tyskarne! Taine och en nutidsman skulle lämna frågan om det sköna och säga så: »Denna tavla visar huru man målade i det katolska reaktionära 1600-talets Frankrike på Champaignes tid, av målare, som hade Champaignes föregående och utveckling!» En utilist skulle inte alls bry sig om Champaigne utan vända ryggen åt kadavret och säga: »Denna avbildning har icke haft det ringaste inflytande på Franska utvecklingen, ty den har varken gjort Fransmännen lyckligare eller bättre! Hade målaren däremot i sin bild vetat framställa sanningskämpens öde här på jorden, då hade målningen kunnat tjäna som tröst för dem som lida samma öde.»

Skall jag tala om Paolo Veroneses stora Bröllop

Digitized by Google

i Kaana? som inte alls föreställer vad den ger sig ut för, utan handlar om en festmiddag i Venedig på 1500-talet, där Kristus på ett obegripligt sätt kommit med! Var är komposition, hållning, mening, idé, gode herrar estetici? Det är färg, svaren I!

Det har varit, påstår jag! Och där äro väl tecknade figurer sägen I! Gott! Men det är ju det aldra minsta man begär av en målning, ehuruväl man också kan få se mästerstycken med illa tecknade figurer? Men, vad mer! Det är ingenting mer! Nej! Det är icke mer än väl målade och tecknade figurer! Se där allt!

Det våldsammaste utbrott av konstöverskattning är väl Thorvaldsens museum. Hur skulle Danmark sett ut, om den store mannen icke gjort sina vackra variationer på antiken? Skulle Slesvig kanske ännu varit Danskt. Jag tror, att Thorvaldsensdyrkan var ett symptom av det förfall, som alstras av konstdyrkeri, och den pånyttfödelse Danmark nu undergår har det icke att tacka Thorvaldsen för! Icke ett spår! Den lilla nationen behövde förguda sig i den »Europeiska ryktbarheten», det var allt!

Men det finns även andra kulturens triumfer, över vilka människan gjort ett fasligt väsen och varmed hon tror sig ha stormat himlen. Icke vill jag förringa värdet av läsa och skriva, men icke tror jag det gör en människa till ett högre väsen, och vår Svenska högfärd led ett betydligt avbräck, då beväringsynglingarnes färdighet i dessa konster sattes på prov. Jag tror, att man kan vara en förträfflig familjefar, en duklig medborgare och en skicklig ekonom utan dessa färdigheter; ja man kan äga den själens bildning, som icke böckerna förlänar, och

Digitized by Google

man kan till och med ha takt och smak utan dem. I fyra somrar umgicks jag i skogen, på havet, i hans hem och i mitt, med en arrendator, som var den skickligaste jordbrukare, den bästa fiskare och sjöman och i jaktkonst oöverträfflig; han kände många yrken, såsom smedens, snickarens och båtbyggarens; förstod veterinärkonst och letade brunnar, m. m. Han var dessutom kommunalman, och åtnjöt stort anseende i sin församling. Alltid hade han något att lära mig. Av honom fick jag reda på jordegendomens givande förmåga, skatternas natur, kommunalväsende och lantregering. Att han för mig skulle vara vetenskapsman i jordbruk, fiske och jakt behöver jag icke säga. Hans uppförande stötte mig aldrig; han var aldrig taktlös vid mitt bord, fast han åt med kniv, han sårade mig aldrig. Han hade också talanger; han kunde dansa, berätta historier, sjunga visor, spela något på harmonika och var en utmärkt värd. På fjärde året av vår bekantskap lämnade jag honom ett brev att läsa: Han måste bekänna att han icke kunde läsa skrivet. Huru kunde han reda sig då i alla livets förhållanden, vilka för honom voro av större mångfald än till exempel ämbetsmannens, som bara kan skriva? Han begagnade sitt minne och sitt förstånd! Äro icke då skrivkonstens välsignelser överskattade? Och av vilka har då detta streck mellan bildade och obildade dragits? Jo, naturligtvis av skrivkarlarne. Men skulle icke alla min okunniga väns färdigheter till utkomst i livet också kunna dragas som ett streck över alla dessa samhällets välsignade skriverier?

Vi tala om bildning och bildade människor! Vad begär kulturmänniskan av en bildad? Jo, att

Digitized by Google

han skall ha galoscher, när han går på visit, och näsduk med mille fleurs; att han skall ha sett sista pjäsen, läst sista romanen, sett senaste tavlan; att han skall kunna dölja sina tankar under betydelselösa ord, det vill säga föra ett samtal; vidare dansa, spela kort och om möjligt piano, och framför allt visa sig nöjd med allt, som göres av dem, som vilja ha allting ogjort. Men det blir för långt att upprepa! Det som icke fordras av den bildade, det är förmågan att dra sig fram i livet, och vara hederlig! Är icke den så kallade bildningen, kulturen själv då något överskattad?

Så komma de stora uppfinningarne, som var och en hälsas med brakande hurrarop i världens 32 hörn! Den nya tiden brukar i historieböckerna inledas med kompassen, krutet och boktryckerikonsten. Nu kände Asien både kompass och krut förut, men Asien räknas icke med i Europas »Världshistoria», oaktat Europa endast är en koloni, förbrytarkoloni kanske från Asien. Jag upprepar än en gång, att jag anser de stora uppfinningarne vara utmärkta i alla avseenden; men att icke de förändrat världen så mycket som man påstår eller äro alldeles oumbärliga, det vidhåller jag. Huru långt hade Fenicierna seglat utan kompass? Hade de verkligen sett Ultima Thule, och krånglat sig fram på solen, stjärnorna, och landkänningar? Åtminstone vet jag än i dag en socken i Roslagen, där pojkarne bygga briggar och gå med dem till Holland och Frankrike — utan kompass! Inte vill jag därför råda någon att gå över till Amerika utan sådant instrument, men sjömän hava försäkrat, att i tjocka kan man gå runt med skutan fastän man har kompass! Jag har själv varit med att från öppna

Digitized by Google

havet gå in i hamnen under snöstorm, då luften var svart. Vi hade tio kronolotsar ombord och fyra (bärgade) kompasser, men vi gingo ändå fyra streck förbi hamnen och stannade mellan några stengrund, vilka visade oss var vi voro. En gammal lots skall alltid mera lita på landkänningar, strömsättningar och båkar än på kompassens missvisningar, så att nog har den uppfinningen sina svaga punkter. Därför är det första sjömannen gör, när han kommer ut till havs, att ta sitt bestick, det vill säga observera solen; och den lär icke missvisa mera i Nya tidens historia än i den Gamla.

Så ha vi krutet! Det har sin obestridliga förtjänst, att ha avskaffat det gamla nobla krigföringssättet, då man slogs massa mot massa. Nu ligger man i skyttgropar eller bakom buskar och sträcker sin fiende till marken under egen betäckning! Det är onekligen mycket vackert. Man spränger också berg med krutet! Hannibal lär ha övat bergsprängning i Alperna med eld! Därtill fordrades inga krutkvarnar, men det var enklare.

Där krutbössan absolut ligger efter är såsom jaktredskap vid den lilla jakten. Smällen skrämmer villebrådet och rödskinnen kunna icke nog förbanna Europeerna, som förstört deras jaktmarker, vilket icke hindrar rödskinnen att med krutbössa bränna på de vita, vilka dock icke vilja låta skrämma sig. Men i alla händelser: huru långt går nu en Remington med hagel av den enklaste sorten? En skärkarl lossar aldrig skott på ejder och annan sjöfågel med hagel n:r 9 på längre håll än 50 à 70 fot. En storjägare som Barth, berättar i jägarförbundets tidskrift (3:e häftet 1883) att han icke kunde få död på ripor under

Digitized by Google

70 fot med n:r 9 (engelska). I samma tidskrifts samma häfte omtalas målskjutning med hagel på 40 yards, omkring 120 fots, avstånd för att utröna skillnaden i styrka mellan svenskt och engelskt krut. Hur långt gick nu medeltidens armborst? Man antager, att den skulle kunna nå fram mellan de torn som flankerade murlängan, och det bör vara ett gott stycke.

Lubbock anför följande om de icke krutbrukande folkens kast- och slungvapen, vilket visar att bågen, vad jakt beträffar, kunde tävla med och överträffa hagelbössan. »Den nordamerikanska indianen avskjuter sin pil med sådan kraft, att den genomborrar en häst eller en buffel.» — »Kapten Grey förtäljer oss, att han ofta sett infödingarne i Australien döda en duva med spjut på trettio stegs (60 fots) avstånd.» — »Om en hottentott, på jakt efter en hare, rådjur eller vildget, kommer på 30 eller 40 fots avstånd från djuret kastar han rackumkäppen, och djuret faller vanligen alldeles genomborrat av vapnet.» — »Brasilianska indianer döda sköldpaddor med båge och pilar, men om de siktade rakt på djuret, skulle pilen glida av det hårda skalet, därför skjuta de i luften, så att pilen faller lodrätt ned på skalet, som den då förmår genomtränga.»

Patagonierna träffa vildbrådet på 80 fots avstånd (jfr 40 yards) med sin bolas, bestående av två stenar förenade med ett 9 till 12 fot långt rep. Vad skola vi säga om Australiens Boomerang, en krokig käpp, vanligen avrundad på ena sidan och platt på den andra, omkring tre fot lång och två tum bred samt tre fjärdedels tum tjock, vilken har den sagolika egenskapen att återvända till slungaren efter att ha

Digitized by Google

träffat målet. Eller ändå bättre, samma lysande nations kastspjut, som slungades med en käpp. Cook säger »att på ett avstånd av 150 fot voro dessa indianer säkrare om målet, än vi kunde vara med en vanlig bössa». Det vore ju något att tänka på! 150 fot med ett vapen, som icke smäller och som icke kostar något!

Måhända ett gott armborst på sin tid överträffade den dåliga och i fyrtio tempi laddade muskedundern? Vem vet? Länge behöllos bågarne sedan krutbössan redan var i gång och motståndet mot nyheten var ganska långvarigt!

Saken har, som man ser, sina sidor!

Vem vill tala ont om boktryckarkonsten? Ingen förmodar jag, men det är här endast fråga om dess överskattade verkningar. Att mera lögn spritts genom tryckpressen än sanning, det vågar man påstå, ty uppfinningen togs genast i beslag av dem, som hade intresse av att hålla sanningen dold. Därför är friheten att ha tryckpress än i dag inskränkt till städerna, och den sköna gåvan ställd under vederbörlig uppsikt av den offentliga lögnens vårdare. Se i ett större bibliotek på paleotyperna, d. v. s. boktryckarkonstens första alster under 14- och 1500-talen. För typografer äro de roliga nog, men läs dem! Kyrkans handböcker och bibeln! Man hälsar översättningen av bibeln som en händelse den där skulle ha givit andarne frihet! Vi fingo ju just i bibeln en ny ohygglig påve, som vi ännu icke fått ner från stolen. Luthers ovettiga stridsskrifter äro uppfriskande nog, men torde för vår finkänsliga tid vara för »personliga». Sedan kommer 1600-talet med mera teologi och tyvärr även juridik. En och annan filosof, vars

Digitized by Google

röst tonar bort i krigsbullret. Några fabelaktiga resebeskrivningar och rätt mycket kunglig krigshistoria; örteböcker och ekonomiska skrifter*. På 1700-talet kan man säga att boktryckarkonsten först kommer till gagns, ehuru ännu sådana män som Schiller och Goethe måste skriva med dedikationstvång och därför icke alltid kunde tala så fritt som de velat eller bort. Och litet läste man den tiden, ty boktryckaren, som var förläggare, kunde icke ge några arvoden, endast ett par presentexemplar, (vilket icke senare hindrat Cottas Verlag att ta millioner på Schiller och Goethe). Huru liten skulle då verkan av deras ord vara och huru onaturligt låter det icke att Schillers Räuber och Goethes Götz väckte hela Tyskland! »Hela Tyskland» är väl en större myckenhet studenter och privatdocenter.

När vi höra talas om vilket »ändlöst jubel» Tegnérs Frithiofs saga väckte vid dess utkomst i Sverige, så tro vi, att hela nationen sprang rusig och jublade. Jag har läst en samtida tidnings recensioner och de voro ganska svala. Och när vi nu höra talas om huru samma poem gick Europa runt, så erinrar jag mig Goethes mycket måttliga beundran!

Hur långt sträckte sig verkan av Kants »epokgörande» Kritik der reinen Vernunft och Urtheilskraft? Litet utom Königsberg och Uppsala! Fransmännen anse sig nu först efter kriget vara skyldiga att citera Kants namn! Förut kände de honom ej! Och Engelsmännen? De hade sina »Upplysningsfilosofer», som gjort Rousseau och Voltaire och hela Franska Revolu-

* En stor del av dem dedicerade till ett kopparstick av en furstlig herre, som bestått tryckning och censur.

Digitized by Google

tionen! Vad brydde de sig om Kants spekulationer, som sluta med en dogm! Jag vill inte tala om sådana länder som Italien och Spanien, ty där skulle man ha spärrat in honom!

När man läser Madame Staëls De l'Allemagne efter att ha i skola och Uppsala erhållit en dundertysk uppfostran, så häpnar man över sin överskattning av den tyska litteraturen och filosofien! Hon skriver om Tyskland i avsikt att presentera ett nytt okänt kulturland för sitt fädernesland. Med vilken lätthet hon överskådar grumlet och blåser undan dammet! Goethes Faust recenseras som en annan teaterpjäs! Jag glömmer aldrig vad detta sårade mig först, men roade mig sedan! Vilken glädje att se en annan människa, som icke led under smärtan att nödgas hyckla beundran för ett djup, som endast var dunkel! Det var den första väckelsen till att tänka på överskattning jag fick!

Och ångan! Vilka martyrer i Papin och Fulton! Och vilket jubel sedermera! Tidevarvet kallas ju efter kokt vatten! Och nu! Nu har John Ericsson upptäckt, att alla jordens skogar och stenkolsgruvor skola vara uppbrända inom en icke avlägsen tid, om ångmaskinerna få fortfara! Som han är en man med tuber i huvudet, ser han längre än till halvmesyren elektricitet, som fordrar metaller och syror; han ser bortom trollkonsterna och får syn på solen igen, som skall bli och är den största kraftkällan, vilken aldrig sinar, om icke hon verkligen skall slockna, men då behöva vi inga maskiner mer! Varav framgår att den nytta ångmaskinen medfört uttages av den ohjälpliga ruin den tillfogat naturens stora hushållning.

Digitized by Google

Huru farliga hava icke de överskattningar visat sig vara, som nästan alltid komma betydelsen av dagens stora frågor till del. Vad väntade vi oss av 1865? Klass-skillnadens upphävande, sociala reformer, kyrkliga sådana, demokrati med ett ord. Och vad ha vi fått? Kapitalvälde med svindel, en ovärdig röstskala, stillastående och reaktion. Men vi ha också fått fördelar, det är sant, men vi ha icke fått det vi väntade, ty det få vi på andra vägar än genom riksdagen, och det var endast det jag ville säga.

Huru har man (och jag icke minst!) icke överskattat arbetarfrågan? Jag trodde en tid, att samhällets väl vilade på att rikets omkring 60,000 biträden vid tillverkningsindustrien hade ständigt och väl betalt arbete! Det var kortsynt, ty arbetarfrågan har en helt annan roll! Arbetarens press nerifrån skall nämligen reglera det osunda i industrialismen, som ju till stor del förädlar råvaror, det vill säga förvandlar dem till i de flesta fall lyxartiklar, i några till nödvändighetsvaror. Det är sålunda just arbetarnes nöd som skall forma om samhället! Arbetarens missnöje är berättigat och det skall endast verka som ett lägligt sprängämne nerifrån, för att leda till allas väl, men icke blott till arbetarnes, som de oegentligt kallas, ty samhället består av 4 och ½ million människor utom industriens biträden. I så måtto är arbetarfrågan överskattad just därigenom, att den är i själva verket underskattad.

På samma sätt är det med böndernas grundskatter! De äro orättvisa och måste bort, men man skulle icke sätta hela samhällets väl på att de lyckligt lottade (= jordägarne) erhålla en lindring i skatten. Det är en halv åtgärd eller ingen åtgärd alls, efter

Digitized by Google

den icke kommer till stånd! Bondefrågan har däremot sin stora kulturhistoriska betydelse i, att den är en opposition mot de orättvisa privilegierna, på vilka staden med all dess onatur och elände vilar, dess falska kultur, dess övermodiga anspråk; den har sin betydelse i, att den är en rörelse till att få jämnvikt i samhället, men det har troligen icke bönderna fått klart för sig under en aristokratisk ledare.

Hur har man icke begagnat Darwins lära om utvecklingen till sina ändamål? Hela det unga släktet har genom densamma blivit optimister och anse, att vår nuvarande skenbara utveckling är en sund utveckling, och glömma att också en sjukdom kan ha utveckling, till kris med tillfrisknande eller död! Har icke aristokratien också fått sitt stöd genom samma lära, som lär att de starkaste (= de som äga medel till sitt och sin släkts uppehållande) hava rätt, och att aristokraterna genom att skydda sin avel i generationer genom jordegendomsbesittning, fideikommiss och ärftlig tillgång till inbringande sysslor, utvecklat sig till en fullkomligare art! Hava nutidsoptimisterna i hans lära fått stöd för den hjärtlösa meningen att de svaga s k o l a gå under, att det är deras skyldighet att gå under, och att det är orätt att skydda dem? Har icke en sådan människovän som Spencer snärjt sig i den sofismen, att de för tillfället förtryckta äro de svagaste, ehuru de, om naturen fått verka, varit de starkaste, och gå icke arbetarne, vilka av naturen äro de starkaste, först av alla under i en ojämn strid, där de bleksiktiga och enerverade genom vapenmakt hava skaffat sig en skenbar styrka, som icke är deras?

Låtom oss sålunda på grund av allt detta icke

Digitized by Google

överskatta, vare sig vi se framåtskridande eller kräftgång, ty därigenom bespara vi oss illusioner, vilkas krossande förlama vår kraft.

Det går framåt, framåt mot kris, det vågar ingen förneka, men det går icke så fort. De gamles hjärnor hade stannat av trötthet efter krossade illusioner, men de unges gå så mycket fortare. Det är en oskön tid vi leva i, men den är gruvligt nyttig! Låtom oss dock icke överskatta verkningarne av vårt arbete, så att våra barn icke bli lika desillusionerade och trötta som vi!

Digitized by Google

Nationalitet och svenskhet.

Begagnande mig av den rättighet, som detta mitt tidningsskriveri skänker mig, nämligen: att få nedsätta tankar i tidens frågor utan att behöva inlägga dem i skönlitteraturens konfektaskar, att få gå med kniven ända in i dödköttet utan att känna obehaget av att ha skurit någon frisk, att få språka, utan att hålla tal, och få skriva, utan att författa, utan att uppträda för öppen ridå, utan att ha magistrar som utfärda betyg över framsteg, utan publik som väntar att bli road, vill jag nu upptaga några gamla trådar och njuta av nöjet att få fortsätta där jag sist blev avbruten av visslingar. Jag har sålunda tillägnat mig predikarens rätt att få ta om, och tidningsmannens att käxa, och det är gott det, ty det finns saker, som icke kunna sägas nog ofta. För att bespara mig obehaget av att bli interviewad om vad jag menar, vilket blivit en följd av tidens fordran på att få höra författarens egen mening, då han lagt en hop ord i andras mun, vill jag genast i början förklara att meningen med denna uppsats är att visa det Svensken är en Europé, med Europeiska rättigheter och skyldigheter, och vill jag därvid framhålla att svensken, om han vill utväxa till världsborgare och tellurian, först måste lämna sina små synpunkter över det stora företrädet att

Digitized by Google

vara Svensk, vilket alls icke vill säga att han skall låta äta upp sig av en annan nation, eller av fåfänga lämna sina vanor och bruk, vilka natur och klimat hos honom framkallat, och icke heller, att han skall taga utlandets små lysande fel i utbyte mot sina egna verkliga företräden. Min uppsats är sålunda i all välvilja en gensaga mot den skadliga patriotismen, som hindrar utvecklingen genom att oupphörligt ställa upp våra stora minnen från förflutna våldstider såsom mönster för vår ungdom; som vill i det Nordiska finna något säreget, som skall strängt söndra Norden från de andra Germaniska stammarne, och hindra den sammanslutning, vilken ensam kan hindra en annektion, och som är framtidens önskan.*

Denna min uppsats blir alltså, som kanske hela mitt kommande skriftställeri, en delvis gensaga mot mycket i mina egna föregående skrifter, ty vår uppfostran börjar ju först då, när vi hunnit arbeta bort hela den förfärliga uppfostran vi fått!

Länge har jag, som bekant, förföljt frågan om nationalitet och särskilt om Svensk nationalitet. Blindvis har jag gått fram och vräkt vad som icke bort vräkas, behållit vad som icke var värt att

* Sedan jag nedskrivit min första uppsats Om det allmänna missnöjet har Nils Nilsson arbetskarls skrifter råkat i mina händer för första gången! Stor blev min överraskning att i ett svenskt arbete, mest skrivet för tio år sen, återfinna mina tankar om samhället, men utredda på ett överlägset sätt. Jag skyndar sålunda, med tidningsmannens rätt, att låna de tankar jag av honom behöver och hembär författaren därför min djupa tacksamhet, erkännande min stora förbindelse till honom i många fall, men icke rörande hans idealstat, som ännu är mig motbjudande, emedan den dödar — andens frihet.

Digitized by Google

behålla För att få en rätt syn på saken har jag sedan sistförflutna års höst hållit mig på avstånd från fäderneslandet, sökt att dels först bland landsmän och utländingar i främmande land låna deras ögon, och anställa jämförelser och slutligen i ensamheten utan att på tre månader hava talat vid en svensk man, eller på sex månader läst en svensk tidning, med lugn tänka över vad jag sett och hört. Äro mina tankar om mitt hemland och mina landsmän mera fördelaktiga än sanningen skulle medgiva, då är detta ett fel, som härrör av den naturliga saknad man känner efter det land, där man är född och uppvuxen, där man lidit och njutit, och då är väl det felet något ursäktat.

*

Det arbete, som för närvarande pågår i Europa i och för utredandet av nationalitetssakerna, är av en dubbel natur. Det är som att titta in i ett kvarnverk, där somliga hjul gå framåt och andra bakåt, utan dock att det hela upphör gå framåt. Det är bedrövliga syner man stundom ser. Huru lider icke det lilla Finland under de förfärliga slitningar, som olikhet i nationalitet där framkallat! Det lär vara ett tillstånd som är upprörande: familjer söndras, vänskapsband slitas, och makar skiljas. Hela det stora arbetet på gemensam fredlig utveckling står nästan stilla, och de bästa krafter förspillas under fanatiska strider om — om något som endast framtiden i fjärran kan lösa. Detta är erövringens, annektionens förbannelse. Urinnevånarne, finnarne, som med våld togos av en svensk konung och tvingades bli svenska undersåter, hava utvecklat sig självstän-

Digitized by Google

digt med bibehållande av språk och rasegendomligheter och hava vaknat till självständighetskänsla, finna sig vara ett erövrat och till Ryssland bortskänkt folk, som till ersättning för den svenska »kultur» det fått, fått i alla tider spela den stackars bondens roll i schackspelet, att skickas före och sablas ner, blott för att svenska konungar von Zweibrücken, von Holstein och de Béarn, skulle få några lysande blad i historieböckerna! Svenska lycksökare hava begagnat Finland som ett tacksamt fält för sina exploitationer och man måste skämmas över sådana landsmän (obs. Svensk-Svenskar, icke Svensk-Finnar!), som då de på vissa banor icke kunde komma fram hemma, givit sig över Botten för att göra lycka, och där i det främmande landet uppträda och ockra på en upprörd sinnesstämning, för att lätt burna av den väldiga strömmen vinna en popularitet, av vilken de förstå att slå mynt och sedan vända landet ryggen. Den svensktalande befolkningen i Finland framhåller alltid och ädelmodigt de välgärningar Finland åtnjutit av Sverige, vilka skulle bestå i ett barbariskt språk talat av 4 och ½ million människor, skydd (!) för Rysslands invasioner, och en kultur, det vill säga ämbetsinstitut under form av universitet, vid vilka Finnarne haft nöjet underhålla övertaliga svenska professorer, för vilka icke plats fanns hemma. Svensk-finnarnes ställning är kanske lika beklagansvärd som Finn-finnarnes, dock icke så förödmjukande, och deras motiv, att de med sin motrörelse vilja hejda rysk kultur med svensk, mottages av de unga Finnarne med den invändning, att den nya europeiska kultur, som, sedan överdrifterna blivit modererade, kommer att från Ryssland strömma

Digitized by Google

in över Finland, icke är rysk sarmatism utan europeisk pånyttfödelsekultur med en frigörelse av alla andarnes band, som Sverige med sitt avlägsna läge icke kan skänka förrän det, och mycket långt fram i tiden, frigjort sig själv. Och de unga Finn-finnarne tro icke på Zardömets framtid, varför ett ryskt Finland i framtiden för dem är detsamma som ett fritt, parlamentariskt, emanciperat Finland, vilket icke som hittills skall sitta i efterhand och få avlagda kläder från Sveriges långsamma utveckling. Det är ett smärtsamt födelsearbete och det är en sorgens syn detta, men det skall gå en gång, ça ira! Som allt annat.

Skall jag tala om Norges-Sveriges, för oss, än sorgligare slitning! Det finns dock mitt i dessa mörka tider stora ljusa punkter. Det ser ut, som om Norge höll på med ett ensidigt försök att komma till nationalitet, till frigörelse från Skandinavien, men det är ej så! Vägen går genom nationens självbestämmelserätt till folkvälde och från folkvälde till folkförbund, fria avtal mellan folken och inga fideikommiss- eller familjefördrag. Jag vill lämna Slesvig och Holstein, Ungern och Irland och till och med Elsass och Lothringen med den fasta tron, att när orsakerna till missnöjet fallit bort, vilka ju bestå i övervåld, sådana som fria folk aldrig skulle komma på idén att utöva, även frågorna om nationalitet skola bortfalla. När Preussen (= Tyskland) och Frankrike en gång upphört att vara stora sträckbänkar, som staterna nu äro, då skall Elsass och Lothringen varken vara franskt eller preussiskt, det skall endast vara Elsass och Lothringen, och så med alla de andra!

Digitized by Google

Den som ännu tvivlar på möjligheten av en anslutning till ett stort Europeiskt statsförbund, en gång i framtiden, med folk talande olika språk, den skall se Schweiz, där experimentet redan är utfört och lyckat. Där får man på samma bantåg ha att göra med franska, tyska och italienska talande tjänstemän och vid Edsförbundets assemblée i Bern talas de tre språken och äro mest förstådda av alla, och någon befarad osämja mellan nationaliteterna har ännu icke uppstått, ty, och däri ligger hemligheten, varje kanton har fått behålla sin frihet! Det är därför också som Europa flyr till Schweiz, när det vill göra något för mänskligheten gott, det är därför Alabamafrågan avgjordes i Génève, det är därför den internationella post- och telegrafbyrån sitter i Bern, och det är därför den stora fredsligan, mänskligheten och århundradets vackraste tanke, bakom vilken just det Europeiska statsförbundet ligger gömt, har sitt säte i Génève. Det duger icke säga, att Schweiz har så gamla historiska förutsättningar för att kunna leva lyckligt i ett sådant månggifte, ty det är endast de fyra urkantonerna, som äro urgamla, och de 21 andra kantonerna äro jämförelsevis unga såsom kantoner, ja några icke äldre än sedan 1815. Schweiz är Europas bättre jag, dess samvete, som lämnas respekterat, ty, det är ingen hemlighet för världen, att Schweiz icke kan med sin milis försvara sig. Det lever endast på Europas rättskänsla, på en nåd, som skänkes den av det allmänna rättsmedvetandet, vilket ännu dock tyckes leva hos den europeiska mänskligheten.

Rörelsen i det nationella strävandet är, som jag ovan anmärkte, tvåfaldig, ett skenbart söndrande,

Digitized by Google

som slutar med allmän association grundad på fritt avtal. Och vi skola vid alla tillfällen märka, huru det icke är hatet mot nationen, utan hatet mot våldet, som ligger bakom allt nationalitetshat. Sålunda hatar Elsassaren icke Tysken, utan Preussaren, med Preussaren menande sekularnidingar, som föra krig såsom man driver affär; och till och med sådana patrioter som Erckmann och Chatrian foro icke ut mot Tyskarne, utan alltid mot Preussarne, vilka de hata lika djupt som och i sammanhang med Napoleon och hans Franska-Preussare. Aldrig ha väl Norrmän och Svenskar (jag räknar icke de olycklige som lida av hjärnförbening!) känt sig så dragna till varandra, som just nu i dessa schismens sorgliga dagar, ty de känna, att människans högsta goda står på spel och att det kan för en lång tid, dock icke för alltid, förloras. Det är icke Sverige som Norge hatar, det är svenskt tyranni, isynnerhet när det hotas med utländskt i bakgrunden. Låtom oss därför arbeta på nationellt oberoende, ett oberoende som icke består i att advocera till oss Norges konungasagor eller Islands Eddaböcker, icke i att skryta med förgångna tiders ogärningar, men i att vara oss själva, utan att vara oss själva nog — som Peer Gynt!

*

Finns det några specifikt svenska nationaldrag, något specifikt svenskt lynne? Låt oss först höra vad grannar och utländingar mena och lämnom de gamla anteckningar som Lagerbring givit vingar, och vilka som bekant handla om avund, brist på laglydnad, kryperi för utländingen och så vidare. I den

Digitized by Google

samtida grannlandslitteraturen har jag lagt på minnet tvenne utlåtanden om Svenskarne som jag funnit något omotiverade. Den förträfflige, manhaftige författaren till Garman & Worse, har tagit som typ för Svensken en försupen gesäll! Där ha vi dryckenskapen! Men nu är saken den att hela mänskligheten super! I Skottland och England supa till och med kvinnorna, i Frankrike befolkas dårhusen av absintörer, och för icke länge sen uttalades offentligt att tyska nationen var försupen! Jag tror, efter vad jag nu sett, att Svensken icke super mer än andra nationer. Svensken är fattig och måste ha sitt rus billigt, därför får han ta dåliga drycker, som antingen slå ner honom eller göra honom vild, men icke glad. Det är sålunda en ekonomisk fråga. I den i själsanalys så otroligt fina romanen från Danmark Fru Marie Grubbe säges i ett längre anförande, att Svensken är lättsinnig så att det stinker av honom och att han är falsk. Hur vet den värderade författaren, att Svensken är lättsinnig, då han aldrig varit i Sverige? Jo, han slutar av det förhållandet, att svenska makar begiva sig till Köpenhamn för att erhålla skilsmässa. Men detta är svenska lagens fel, ty den är ännu nog grym att fordra det ena parten lämnar landet och låter lysa efter sig, och Köpenhamn är nu den närmaste utländska ort, där den missnöjde parten kan på konsulatet avgiva sin förklaring, att han eller hon icke ämnar fortsätta äktenskapet, ty de andra alternativen, att anklaga varandra för brott (vilket är svårt, då i de flesta fall intet brott är begånget) eller underkasta sig ett års skillnad i säng och säte med förödmjukande varningar av prästerskapet, underställer

Digitized by Google

sig icke gärna en vuxen människa. Men nu är författaren till Marie Grubbe darwinist och borde sålunda icke anse ett äktenskaps upplösning osedligt, utan snarare finna ett olyckligt äktenskaps fortsättande vara osedligt! I Schweiz, kantonen Vaud, där »sedligheten» står högt, upplöstes år 1883 omkring 70 äktenskap på en folkmängd av omkring 270,000 innevånare! Månne icke just därför sedligheten står högre där än annorstädes. Och en sak till! Lättsinne! Vad är det? Stark natur, skulle Darwin säga! Kinesen anses vara den lättsinnigaste av alla nationer. Varav beror det? Jo, säger en fysiolog, emedan han dricker så mycket té! Är nu sedligheten beroende av sådana yttre omständigheter, då faller den under fysiologien och icke under moralen.

Den andra anklagelsen för falskhet är en sådan vanlig anklagelse, som alla rivaler rikta mot varandra. Dansken vet nog, att Svensken har samma omdöme om Dansken, ehuru han vid ett besök i Danmark vanligen kommer hem till Sverige med mycket höga tankar om sina goda grannar! Jag har dock hört samma anklagelse mot Svensken av en tysk kavallerieofficer, som var nog oartig, och efter segerruset övermodig, att hemma i min bostad i Stockholm säga mig i ansiktet, att Svensken spelade en ful roll under sista fransk-tyska kriget, ty han trodde så fast, att han skulle ha Svensken (och Dansken naturligtvis) i ryggen, om han förlorat de första bataljerna mot Fransmännen. Att hans dåliga tankar om Svensken sedan icke blivit minskade, förundrar väl icke, då han såg Svensken före kriget votera med Fransmannen, men efter detta

Digitized by Google

lands olyckor sluta sig till den segerrusige Tysken och överge sin gamle vän, numera olycklig och sörjande. Svaga människor nödgas ofta använda list, då de ju sakna kraft. Svensken är svag och tvingas därför begagna sitt goda förstånd mot övermakten. Men man skall också taga i beräkning, att folkens öden ännu icke styras av folken, utan av ett litet försvinnande sällskap diplomater, vilka ju äga sin största merit i att vara falska!

Som korrigering av detta ofördelaktiga omdöme, från Danskens sida, måhända härledande sig av Svenskens tillbakadragande under kriget 64, vill jag anföra ett helt annat från en utmärkt norsk siare. Han har funnit något ridderligt hos Svensken, och detta just i vad många svenskar anse som ett fel, nämligen i hans ofantliga undfallenhet för utländingen. Denne Norrman fann verkligen något storartat i den gästfrihet Sverige visat Norge, då Sverige till exempel, för att börja med 1866 års utställning gav Norrmännen sina pris, fyllde sitt museum med norska tavlor, anställde Dietrichson vid sin konstakademi och sitt nya museum (som byggdes av en tysk); huru Sverige öppnade sin första (kungliga) scen för Ibsens »skandalpjäser», som Norrmännen själva knappt vågade spela emedan de innehöllo personligheter, huru svenska operan och musikaliska akademien stodo tillbuds för norska sångerskor, huru svenska studenter fyllde sin sångrepertoar med norska sånger och huru i varje svenskt hem Björnson och Kierulf voro hemma såsom hos sig, under det att de infödde Svenskarne behandlades såsom styvbarn. Om nu en välvillig sinnesstämning dikterat detta och funnit något rid-

Digitized by Google

derligt i detta, så har Svensken, om han är uppriktig, endast däri funnit ett nödvändighetens tvång, då han ej hade något eget att komma med, och mången har i denna ridderlighet funnit just ett drag av det där vördandet av utländskt och åsidosättandet av eget.

Ty hos Svensken finnes en underlig sammansättning av kärlek till sitt och ett underskattande av sitt! Han älskar sina stora minnen, men är hård mot sina egna barn! Han vill så gärna vara svensk, men på samma gång erkänner han icke gärna något svenskt, förr än utlandet erkänt det förut. Det är i denna punkt man skall råka på hans mycket beryktade avundsjuka mot egna: den »kungliga svenska avundsjukan». Vad skall man nu säga om denna! Är den en last såsom vi så ofta vilja påyrka, en last, egendomlig för Sverige?

Jag tror det knappast, men kan icke, av helt naturliga orsaker, frigöra mig från den tanken, att en sådan last finnes till, och jag har sökt en förklaring på saken utan att därför vilja ge något försvar. Svensken är undansatt, därför att hans land ligger undan. Han kommer till utlandet och får aldrig höra sitt land nämnas, aldrig se det i tidningarne,* och när han vill tala om det samma för utländingen, visar denne en sådan tankspriddhet, som om han ville säga, att man satt och ljög om något sagolikt land, som icke fanns, eller om vilket man icke behövde äga kännedom. Europas öden avgöras utan att han frågas till råds, och han har lidit förödmjukelser i alla tider. Svensken är förödmjukad och tyckes mig något ha förlorat tron på sin kraft,

* Nu har han fått det — genom Norge!

Digitized by Google

sin förmåga! Han tror sig icke om något, och därav kommer också hans omtalade brist på företagsamhet. I många fall saknar han rent av självkänsla! När nu under denna rådande misstillit till sig själv, någon landsman stiger fram, ja, då tror han icke att denne skall duga något, eller kanske det mest är av fruktan och blygsel att se honom misslyckas, han bemöter dennes strävanden utan uppmuntran. Men har han väl lyckats, då är han glad att få erkänna honom och ser med tacksamhet på den, som spritt glans över hans lilla land. Det är ju ett mycket enkelt förlopp, men min förklaring må ju gälla vad den kan. Men när Svensken åter känner sitt missmod, sin misstro mot sin förmåga och rent av finner sig krossad under utlandets konkurrens, då tar han upp sina stora minnen och med dem sveper han sig, för att dock känna, att han en gång varit något! Detta är en sida av jubelfesterna; de hava också en annan, om vilken mycket är talat. Ty rivandet i stora minnen antyder skryt och kan verka förlamande på dem som nu arbeta.

Svensken vill framför allt vara svensk men vill också gärna vara utländing, skada blott att han icke vill höra mera talas på allvar om att han är utländing-Europé. Och dock är Svensken mer Europé än andra europeiska folk! Ja! Engelsmannen födes Engelsman med franskförakt och något tyskhat; Fransmannen födes Fransman med tyskhat och engelskt förakt; Tysken är Tysk med omväxlande franskhat och rysshat. Tyskarne lära sig på sin höjd ett språk utom sitt eget, Engelsmannen nästan intet. Fransmannen intet.

De läsa alla dessa folk, exklusiva franska,

Digitized by Google

tyska och engelska läroböcker, och anse var och en sitt land vara jordens medelpunkt. Därav ensidighet och nationalitets-skryt. Svensken däremot sitter i sin avstängda vrå; låter de stora nationerna utföra dyrbara experiment, som han sedan begagnar; Svensken lär sig alla tre de stora språken; väljer i tre litteraturer, tre filosofier, utan några större fördomar, och tar det bästa. Det är ju en ganska förmånlig ställning och som också måste göra honom mera universell än de andra nationerna. Därför, när han kommer i främmande land, är han lika hemmastadd med Fransmannen, som med Tysken och Engelsmannen, oaktat han kan känna sig mera dragen till den ena eller den andra; det beror på individen han träffar, eller på hans egen individualitet.

Svensken har sedan långa tider bäst funnit trevnad med Fransmannen och älskar icke ogärna höra sig nämnas Nordens Fransman. Vadan kan detta komma, att den egentligen lyrisk-romantiska Svensken mest finner sig dragen till den strängt förståndiga Fransmannen, som är nästan i saknad av all romantik. Är det därför, att han hos honom finner vad han själv saknar, eller är det av något befryndat i ättledning och smak, eller är det därav, att Svensken under århundraden insupit fransk bildning, som sedermera givit hela hans riktning något franskt? Och varför känner Svensken sig mer släkt med Fransmannen än med sin broder Tysken, vars språk är syster till hans! Orsaken må väl sökas däri, att Svensken icke är så exklusiv german och Fransmannen icke så exklusiv (utom i vissa fall) Fransman. Frankrikes befolkning är ju en blandras av Romare, Västgoter, Kelter, Franker och Nordmän. Franken var

Digitized by Google

av germanisk härkomst och har ju även givit landet dess nya namn. (Erckmann och Chatrian hava i sin stridsskrift mot Preussarne Le Banni visat sig vara fullblodiga sentimentala germaner.) Svensken är även en blandras av Kelt, Fris, Got; och hela hans bildning ifrån lands- och stadslagarne är germanisk, hans kyrkolag romersk; hans hov ha varit tyska och franska, hans högre undervisning romersk. Hela hans utvecklingshistoria är så universellt europeisk, att han därför numera, då han, också gripen av nationalitetssträvandets ström, söker att samla minnesmärken efter sitt förflutna, endast finner spår av all världenes kulturer. I stället för att känna sig sårad av detta och fattig, borde han känna sig stolt, men det gör han knappast. Aldrig har jag fått en så klar bild av vårt förgångna och dess utvecklingsstadier, som, då jag för några år sedan, under ett tremånaders dagligt umgänge med en bildad Japanes sökte giva denna en föreställning om vår svenska kultur och dess upprinnelse. En Japanes, menar man, har sneda ögon och kan icke se saken rätt! Ja, om man så vill. Men denna det yttersta österns son hade gjort om hela sin uppfostran i Italien, Tyskland, Frankrike och England och var mer Europé än vi alla, ty han hade inga av våra fördomar och hade börjat sin europeiska bildning utan några meningar eller omeningar och utan några nationella hänsyn, och Japan hade han lämnat så långt bakom sig, att han, då han av sin regering skulle återkallas, endast väntade sig komma till ett nytt Europa.

Jag började med att föra min gäst ut i huvudstaden, där jag skulle visa honom hur en svensk

Digitized by Google

stad såg ut. Han började med den iakttagelsen, att Svenskarne icke voro blonda, såsom man sagt honom. Han fann vidare, att de alla voro klädda såsom man är klädd i Paris, Bryssel, London och Berlin, och han fann gatorna och husen likna alla andra europeiska städers. Han bad mig visa sig en svensk byggnad. Jag visade honom Slottet. Det är ett Italienskt palats, invände han, med dekorationer från grekiska och romerska byggnader. Jag visade honom Riddarholmskyrkan. Den liknar en gotisk pagod, menade han, med påbyggnader i renässans. Det kunde jag icke förneka. Men så ledde jag honom ner till Nationalmuseum. Han sökte i sitt minne efter ett venetianskt-florentinskt palats, ty han hade sett hela Europa, som jag endast läst om. Han kunde icke finna namnet, men han betvivlade husets, stilens svenska ursprung, vilket jag icke kunde draga i bevis, då det var byggt av en tysk. Men så ledde jag honom in i huset. Vi började på nedra botten. Vårt barbari, våra stenyxor, menade jag, skulle väl då få vara svenska, och jag pekade med stolthet på våra an-yxor. Han var nog artig icke betvivla deras svenska ursprung, men han meddelade samtidigt, att dylika hade man också i Europa. Så kommo vi till bronssakerna! Jag visade honom gjutformarne! Han trodde mig, men menade att bronsgjutning icke var något särskilt för Sverige. Vi kommo till Järnåldern, och jag lyckades få fatt i några runor, mot vilka h a n icke kunde invända något. Men sedan var det slut. I medeltidens mässhakar, altarskåp och kyrkliga kärl fann han endast gotik; i Vasatidens smycken och vävnader renässans, och i 1600- och 1700-talens minnen endast

Digitized by Google

barock och rokoko, och sedan Louis XVI och Empire, vilka stilar både i möbler, kläder och smycken, gingo igenom hela Europa.

När vi kommo ut igen, stannade han vid Oden och Thor och frågade, vad de skulle föreställa för Romare; han gissade på Jupiter och Vulkan. Jag upplyste honom, att de föreställde Oden och Thor. Han anmärkte, att de sågo så nya ut. Jag svarade, att de voro gjorda i nyare tid. Han frågade, om man ännu trodde på dessa Dioser, efter man reste bilder åt dem. Jag svarade, att man icke trodde på dem, men att man ändå roade sig med att avbilda sådana ibland. Det förstod han icke alls! Jag kunde icke svara honom mera. Då frågade han, om icke Sverige bekände den judiska religionen. Jag anmärkte, att Sverige bekände kristendomen, som visserligen var en ursprungligen... judisk sekt, hjälpte han på; Ja! Det var den svenska religionen! Därpå frågade han om svenska nationens härkomst. Jag måste med skam erkänna, att vi voro från Asien. »Släkt! alltså!» sade han. — »Kanske på långt håll,» sade jag, »men vi ha några bröder, som heta Finnar, vilka påstå sig vara kusiner med herrarne!» — Han kände den ural-altaiska stammen och dess grenar in i Europa. Jag förde därpå gästen på Operan, där han fick höra en italiensk opera, på Dramatiska Teatern, där han fick se en fransk komedi. Han for till Uppsala och tog kännedom om undervisningen, vilket var honom lätt, då de flesta läroböcker voro avfattade på levande språk.

Resultatet av allt detta blev, att han fann Svensken vara en Europé helt enkelt i nivå med den europeiska bildningen och med europeiska för-

Digitized by Google

domar. Och det är allt vad jag sedan funnit bekräftat. Men något Svenskt-Svenskt kunde icke vi utleta och däröver fann han icke något att undra, ty hela kulturen är ett stort ändlöst samarbete. Han hade varit i England och sökt engelskt, men endast funnit antik, gotik, renässans, rokoko, och så vidare. Han hade varit i Tyskland och funnit detsamma, och han, som jag, var icke säker på om gotiken är av franskt, tyskt eller nordiskt (normandiskt) ursprung, men han hade sett spetsbågen användas i indiska byggnader. Antiken kom från Rom, men allt romerskt kom från Grekland, och Grekland tog sitt från Asien och Egypten. Den tyska operan, över vilken den stora nationen är så stolt, vilar ytterst på den italienska, och den italienska på kyrko- och folkmusiken. Varje litterär företeelse har sina rötter långt in i tiderna och finnes, om man lägger den under mikroskop, bestå av atomer, plockade på alla Europas allmänningar.

Bildningen är mänsklighetens, och Sverige har även sått in i världsbildningen tankefrön, från män som Linné, Berzelius och John Ericsson, men dessa män hade också lånat sina första tankar från andra nationers män. Det hela är ett beständigt utbyte, ett enda kolossalt samarbete!

Ville jag nu, efter väckelser i utländingens sällskap, efter senare studier och nu på avstånd, med tämligen lugna blickar, överskåda vår svenska bildnings skeden och ingredienser, så skulle de få följande perioder, med följande rubriker, vilka en gång kunna tjäna till stommen eller innehållsförteckningen till en svensk etnografi. Men med allt detta har jag icke förnekat, att något svenskt finnes, såsom små

Digitized by Google

egenheter i lynnen, vanor och språk, jag har endast velat visa, att »vår bildning står på ofri grund» och att »barbariet blott en gång var fosterländskt», vilka kända meningar alltför ofta och med orätt blivit tagna och citerade såsom poetiska talesätt, ehuru de äro rena sanningen.

*

Svenska bildningens urämnen:

Asiatiskt ursprung.

Svensken har i likhet med de andra indogermaniska stammarne en gång i tiderna så småningom dragit sig från det urgamla Indien (Hindostan) till Europa. Sanskrit är moder till såväl grekiska som svenska språket. Vid utvandringstiden hade alla en religion, dyrkan av naturkrafterna solen och, kanske senare, elden. Spåren av denna kult leva ännu i midsommarsbålen, som vid sommarsolståndet än i dag tändes såväl vid Medelhavet som Lac Leman, Kattegat och Östersjön. De indiska Vedaböckerna innehålla urkunderna till den äldsta gemensamma indogermaniska religionen, ur vilken så väl Olympen som Walhall leda sitt ursprung.*

Thorsdyrkan synes vara äldre än Odinskulten och Thor var ingen annan än Indra, himmelens herre, av Kelterna (Druiderna) kallad Tarann-dundraren. Kelterna anses vara de indogermaniska förtrupperna i Europa, vilka längre bibehöllo den ur-

* Se Svenska Folket, Saml. Skr. del. VIII, sid. 179, där Wallmarks sammanställning refereras.

Digitized by Google

sprungliga naturkulten i lunder och med människooffer. Till Thors- och Druidkulten hör den skara av andeväsen, som än i dag leva hos oss under namn av älvor (och tomtar).* Ett annat minnesmärke från gemensamt indiskt ursprung är det bekanta tecknet hak-korset, vilket träffas på smycken och vapen över hela Europa. Det kallas i kinesiska lexikonet Swastiska och tecknas där än i dag precis som jag nyligen sett det på ett spänne i Lausannes museum, och som det kan ses i vårt historiska museum på många föremål, ja till och med träffas som bomärke i häradstingshandlingar. Det tecknas så 卍; har i Indiskan flera betydelser, men i kinesiska lexikonet (där det angives såsom lånat från Indien) betyder det endast ett lyckligt förebud, motsvarande korstecknet läkaren ännu i min ungdom tecknade över receptet ⋕. I Sverige kallas det stundom Thors hammarmärke och kristendomen behövde bara ta bort hakarne för att av det samma få ett kors.**

För övrigt äro alla svenska fornfynd i huvudsak lika dem som träffas i övrig europeisk mark, om man undantager vissa små avvikelser, vilka äro av mindre vikt.

Att Sverige icke levde avstängt från världen, utan tvärtom levde i den intimaste förbindelse med

* Att den Indiska Indra och Thor voro samma personer har jag på annat ställe sökt visa, då ännu folktron åt båda helgat ett litet djur, med vidskepelse omfattat av hela Europa, eller den bekanta sedan döpta Maria Nyckelpiga, som i Indien helgades Indra och än i dag i Norrland helgas Frigg (= Thor).

** Att hak-korset även var en bokstav i europeiskt alfabet skall jag längre fram påvisa på annat ställe.

Digitized by Google

Europa och Asien, visa de otaliga fynd av romerska och arabiska mynt som ännu råkas i svensk jord.

Vad nu de så omtvistade Eddorna beträffar, vilka av Svenskarne först gjordes exklusivt svenska efter Preussens anfall på Danmark och av Tyskarne intogos i Universalbibliotek efter Preussens krig med Frankrike, kunna vi endast säga, att de äro Nordiska uppteckningar och bearbetningar av äldre germaniska guda- och hjältesagor, hoprörda och med kristna åskådningar vanställda. Ingen tror emellertid, att Niflunga och Völsungasagorna spela i Sverige, eller Norden, då de ju handla om gamla Burgundiska hovkabaler, och ingen tror väl, att Atle (Hunnerkonungen Attila), som bodde i To-kay, var Svensk; ingen tror väl att Thor och Oden voro exklusivt svenska Gudar, utan alla upplysta människor anse nu för tiden, att Thor och Oden voro germaniska variationer på indiska tema.

Historien om runorna lämnar jag ännu åt dess öde, tills jag kan visa, att de begagnats som skriftspråk i det övriga Europa.

Förträffligt har för ett par år sen Kreüger i Lund påvisat det ariska (gemensamma indogermaniska) elementet i våra äldsta familje- och kommunala institutioner och jag kan endast hänvisa till hans förträffliga, men av våra arkeologer något förbigångna arbete.

Digitized by Google

Kristendomen.

Läran judisk; kyrkolagarne romerska; apostlarne: franska, engelska, tyska och italienska munkar.

Att vår religion är judisk är ju en känd sak och de tio Guds bud, som ännu läsas i skolorna såsom sedelärans grunder, äro uppgivna vara författade av Moses. Bibeln, hela lärans rättesnöre är skriven på hebreiska och en grekisk dialekt. Ifrån år 1152 till 1527 står Sverige under romerska påvens medelbara överherrskap och hela svenska folket lyder samtidigt under svensk och romersk kanonisk lag.

Av apostlarne var Ansgar Fransman (född i Picardie), Sigfrid, som döpte Värend och Västergötland, Engelsman, David, som döpte Västmanland, Engelsman, och Stefan, som döpte Norrland, Tysk. Men nu skall man icke fästa sig blott vid det inflytande dessa utländingar utövade på folkets religiösa föreställningar, utan även tänka på, att dessa utländingar lärde ut från klostren en hel mängd nyttigheter, såsom nya metoder i jordbruk, jakt, fiske, vävnads- och byggnadskonst med mera, för att icke tala om huru de tusentals munkar, som sedan översvämmade landet, måste ha sått ut främmande bildningsfrön, ehuru det numera kan vara svårt att spåra de olika nationaliteterna, vilka då icke i sig själva hade så stora avvikelser.

Kristendomen har emellertid, och den katolska kyrkan mest, tryckt en bestämd prägel på hela Europa och mest av alla närmat de europeiska stammarne till varandra.

Digitized by Google

Folkungatiden

inför genom riddarväsendet fullständig europeisk kultur och de bildades dräkter, seder, litteratur och åskådningssätt blir europeiskt. Städerna inrättas efter tysk modell, och hantverkerierna läras från Tyskland, vadan våra stadsrätter och skråordningar äro fullständigt tyska.

Kalmar-unionen

gör Sverige till ett skandinaviskt land med mest utländska regenter och försök att införa feodalväldet (länsväsendet). Slutar med en stor nationell väckelse genom Engelbrekt.

Reformationen

inför ny tysk bildning, på samma gång den från Italien kommande hednabildningen (humanismen, renässansen) sätter en ny gladare färg på kristendomen.

Stormaktstiden

gör Sverige till en europeisk makt under Trettioåra kriget och de hemvändande arméerna införa bildningsfrön från alla Europas länder, mest tyska. Regenterna uppfostras av utländska drottningar och Riddarhuset befolkas med utländingar; 84 utländska friherrar mot 26 svenska; 739 utländska adelsmän mot 690 svenska. Kristina inkallar utländska lärde i stor myckenhet och skalderna dikta på franska, tyska och italienska.

Carl XII och med honom Sverige går under i kampen mot tsar Peter, ty Carl har stannat vid

Digitized by Google

ett föråldrat exklusivt svenskt ideal, men Peter är genom sin uppfostran bliven europeiserad.

Frihetstiden

söker på en rätt väg oavhängighet av utländingen, oberoende ekonomi, självständig, men av naturförhållandena begränsad nationalitet, utan inskränkt avsöndring från Europas bildning. Den franska smaken blir rådande. Näringarne upphjälpas ånyo genom inkallande av utländingar.

Enväldet

sätter landet i en obehaglig mellanhand mellan Frankrike och Ryssland, men ger ännu Sverige tillfälle att inom egna gränser leva ett storstatsliv och underhålla förbindelserna utåt med utlandets, mest Frankrikes kultur.

Efter 1809

draga återigen svenska härar ut på kontinenten, denna gång mot Frankrike, och komma hem med det nyvaknade Tysklands frihetsideal, romantik, känslosamhet och dunkel.

Den tyska filosofien härskar sedan vid universiteten och i litteraturen ända fram till våra dagar, där den nu dras med den romantiska lungsotens säkra död.

Men på 1840-talet vakna nationella rörelser över hela Europa, och Nordens ungdom känner fördelen av en sammanslutning mellan de tre Nordiska rikena.

Skandinavismen står upp, men dunkel, opraktisk och med ansatser till inskränkt avsöndring. Upp-

Digitized by Google

runnen i romantiska sinnen, strandar den snart mot verklighetens hårda krav, och den inser snart, att en politisk sammanslutning icke gagnar mot en överlägsen fiende. Rörelsen dör såsom utrikes politisk, men vaknar ånyo i våra dagar såsom en början till en gemensam demokratisk väckelse, och medför i sitt följe frågan om neutralisering, internationella skiljedomstolar och längst i bakgrunden ett allmänt europeiskt fristatsförbund.

Vad jag med allt detta velat säga, är sålunda, icke att Sverige skall uppgiva sin nationalitet, icke att Sverige skall ställa sig i beroende av någon starkare makt, icke anhålla om något beskydd; utan tvärtom hålla på sitt, men icke glömma arbetet på framtiden.

De nationella strävanden vi i det närvarande Sverige hava under ögonen, yttra sig på tvenne områden: samlandet av landsmålens ord och samlandet av lämningar från det svenska arbetets utveckling.

Att friska upp språket genom gamla goda svenska ord är en stor vinning, ty därigenom göres det svenska skrivspråket, vilket nu genom främmande ords inblandning är hart när obegripligt för allmogen, tillgängligt och förstått av alla. Det ligger något förnuftigt och demokratiskt i detta. Men saken får icke bedrivas så, att målsträvandet blir ett arbete, som går ut på att göra oss själva nog. Och får icke heller dras ut i sina yttersta konsekvenser, ty då komma vi ju till isländskan, keltiskan eller gotiskan. Sitt eget språk skall landet äga och detta rent och begripligt av alla innevånare, men vid dess sida ett främmande, men blott ett också, ty ingen kan fullständigt behärska mer än högst två språk. Detta

Digitized by Google

universalspråk behöva vi icke leta efter; det är icke det döda latinet, utan det är franskan, den nu levande franskan,* vilken synes vara antagen av alla Europas bildade folk såsom samtalsmedel, ja även av de franskhatande Preussarne och de stolta Engelsmännen. Så att den angelägenheten är redan ombesörjd.

Att vi samla minnen från vår gångna bildningshistoria är gott, ty det visar oss på varenda sida, att vi äro delägare i den stora europeiska utvecklingen, på samma gång det visar, att vi äro en nation! Men det får icke bara visa oss det senare.

En annan och större yttring av nationalkänslan är den stora försvarsfrågan. Sverige kan nu icke försvara sig med 100,000 man, ty Frankrike, som dock hade haft många och svåra krig att öva sig under, kunde icke med över 1 million försvara sig mot Tyskland; och 700,000 Fransmän med 21,500 officerare måste sträcka vapen! Varför gå emot det orimliga och ruinera det fattiga landet? Det är ingen ära att förstöra sig på ett dyrt sätt, då man kan göra det billigt. Och de män, som först nämnde om Sveriges neutralitetsförsättning med milishär, de hava uttalat det allmänna förnuftets mening, och framtiden skall giva dem rätt!

Svensken skall lämna något av sitt skryt, men vinna mera verklig självkänsla! Han behöver icke alls anse sig underlägsen, därför att han, såsom varande en fattig nation, producerar mindre av dessa

* Nils Nilsson misstager sig, då han vill ha engelskan till samfärdsmedel mellan Europas folk. Engelskan är ett kolonispråk, utom-europeiskt, men icke europeiskt. Det är lättare än franskan, men det är svårare att få infört.

Digitized by Google

lyxartiklar som kallas konstverk. Jag hade förleden höst tillfälle att se Salon Triennal i Paris. Det är en treårs utställning av urval, prisbelönt urval ur de tre senare årens måleri-utställningar. Jag kunde bland allt dåligt och gott där var, dock icke underlåta att sätta de två svenska tavlorna av Hagborg och Salmson bland de aldra förnämsta, och detta oaktat jag för tillfället icke var intagen av överdriven fosterlandskärlek. Men svenska voro de icke!

Sedan dess har jag i flera månader bott i ett land, där man saknar konst, litteratur och teater. Det är det lilla underliga Schweiz. Varför söker man förgäves i boklådan, efter en schweizerförfattare (utom Toepfer med sina eviga Nouvelles Génèvoises), varför letar man förgäves efter en konstutställning och en schweizisk teater? Jag tror, dels därför att konsterna icke beskyddas som i de andra ländernas drivhus, dels därför, att Schweizaren har sin stora härliga natur, och därför icke behöver surrogat, eller därför att han icke bryr sig om konst. Är han mindre begåvad därför? Icke alls! Jag har icke träffat så allmänt vakna och för sina medmänniskors och mänskligheten allmänna bästa så intresserade människor som där, och det kallar jag bildning. Tänk då på oss Svenskar, om icke vi äro litet överkultiverade, då vi anse, att hela nationens andliga liv skall slockna, om vi icke få ha en kunglig teater, och om vi icke varje dag få läsa i tidningen om aktören den och aktrisen den; på samma gång vi uttala förbannelser över varje försök att intressera landsmännen för de högsta frågorna, mänskligheten framtid!

Att Sverige icke har något specifikt svenskt-

Digitized by Google

svenskt konstverk (vilket dock kan vara omtvistat), det bör icke alls bevisa, att Sverige icke kan få något sådant, och kan däremot bevisa, att Sverige icke bryr sig om att ha något sådant, och det kan Sverige göra rätt i, ty man har verkligen annat att tänka på. Det ligger för övrigt något inåtvänt, något grubblande hos Svensken, som liksom blyges att ta form och visa sig, och ett konstverk, som visar honom inför sig själv, gör på honom samma intryck som om han får se det nakna. Det är ett nordiskt drag och minner på den gamle Isländaren, som, när han fick sorg, gick in i sin säng och låste in sig i den, tills sorgen var över. Och med denna hans blyghet går hans blygsamhet hand i hand, stundom, när självkänslan vaknar, brytande ut i brutalt skryt.

Ett vackert vedermäle och framför allt träffande synes det, som en ganska fördomsfri Tysk givit Svensken, och med vilket jag slutar mina betraktelser för denna gång, förbehållande mig tidningsmannens rätt att få återkomma!

Det är Egon Zöller i dennes år 1882 utkomna arbete: Schweden, Land und Volk, som med några korta uttalanden synes mig bäst av alla ha träffat hjärtpunkten i det svenska lynnet, ehuru han finner de båda lynnena (keltiskt och germaniskt?) i harmoni, där jag funnit dem ännu i strid med varandra. Han säger nämligen:

»Ett starkt utpräglat sinne för självständighet, en djupt rotad personlighetskänsla, förenad med ett sunt praktiskt förnuft, som lär att hålla den rätta måttan, det är den svenska karaktärens grunddrag...

Digitized by Google

Vad vi Tyskar såsom tecken på stamfrändskap dela med Svensken är denna personlighetskänsla, detta begär till utprägling av individuella egenskaper, detta karaktärsdjup, som driver oss att alltid inträngа i sakens innersta väsen. Under det att Svensken äger sitt rättelsemedel i sitt praktiska sinne, äga vi däremot detsamma i otillräcklig grad. Därför urartar så ofta vårt känslodjup till svärmeri och utsvävning, vårt vetande till doktrin, vårt frihetssinne till partikularism (gynnande av enskilda intressen i politiken). Därför bli vi så ofta hängande med våra bästa strävanden och förlora så ofta den oss jordiska människor och våra strävanden givna naturliga marken under fötterna. Svensken dömer däremot klarare och bestämdare och med större objektivitet än den av subjektiva känslor behärskade Tysken. I det praktiska sinnets framträdande, varigenom Svensken behandlar även de mest abstrakta frågor med sitt realsinne, och därför också uppträder såsom mer världsmänniska än Tysken, liknar Svensken vår granne Fransmannen, ehuru han överträffar honom i djup och icke delar dennes ytlighet. Under det att bristen på praktiskt förstånd ofta förde till onyttigt slösande med kroppsliga och andliga krafter, bildar den harmoniska föreningen av ett högt, etiskt sinne och praktiskt förstånd livet så lyckligt för Svensken. I staten, liksom i privatlivet, förstår han, att med de minsta hjälpmedel uppnå de största möjliga resultat. Därigenom förmår han att utjämna de ogynnsamma naturförhållandena, och icke blott tillfredsställa livets behov, utan också vårda de andliga intressena och framför allt att skapa det hos oss aldrig uppnådda jämnmåttet mellan arbete och

Digitized by Google

kroppslig och andlig vederkvickelse, utan vilket icke ett lyckligt folkliv är tänkbart.

Denna lyckliga förening av ett djupt idealt och ett sunt praktiskt sinne uppenbarar sig icke blott på alla områden av det dagliga livet, utan även i Sveriges vetenskap och konst. Just dessa trycka på samhällslivet denna karaktäristiska prägel av harmoni, vilken vi i våra betraktelser över svenskt liv och leverne alltid skola återfinna såsom det originellt svenska.»

Och för övrigt, vad gagnar talet om nationalitet! Vilken utländing som helst kan ju bli Svensk, om han bor på ett hotell och drar omkring och handlar i landet under tre år!

Schweizare kan man till och med bli på två år!

Digitized by Google

Digitized by Google

ÖVER- OCH UNDERKLASS

Digitized by Google

Digitized by Google

August Strindbergs Lilla katekes för Underklassen.

FÖRSTA HUVUDSTYCKET.

Samhället.

Vad är samhället?

En samlevnadsform som utvecklat sig under inverkan av överklassens syfte att hålla underklassen under sig.

Detta är samhällets avslöjade hemlighet. Därav dessa förfärliga anskrin var gång den uttalas och dessa milslånga s. k. vederläggningar, vilka endast bli enfaldiga invändningar.

Men överklassen, som givit oss uppfostran och skrivit böckerna, har naturligtvis alla argument till sin disposition.

Överklassen invänder att det står varje underklass fritt att »genom arbete» höja sig till överklass.

Detta är lögn! Det vanligaste sättet att bli överklass är mer eller mindre legal stöld. Den som har lättast att »stiga» är köpmannen. Men i stället för att då erkänna den som genom arbete »stigit» möter man honom med hån. En underklass, som stigit till överklass, kallas föraktligt: p a r v e n u.

Digitized by Google

Man kan även kalla klasserna de nyttiga och de onyttiga.

Förstår man då varför det nyttiga är så föraktat, (= den r å a nyttans trälar) och det onyttiga (= sköna konster o. d.) så ärat? Naturligtvis ge de onyttiga sig själva och sina onyttigheter äran!

Man har även invänt att staten är en organism och icke en uppfinning. Kolerabacillen är också en organism, men därför är han icke något utmärkt. En ruttnande kropp alstrar organismer också!

Vad är överklass?

De tärande, de styrande.

Att styra är icke ett arbete. Det är bara en sysselsättning, knappt det. Jämför de kungliga personernas ideliga jaktpartier, baler, resor och andra hemliga förlustelser.

Vad är underklass?

De närande, de styrda.

De som med sina händer frambringa mat, kläder, bostäder och bränsle äro de arbetande, de närande.

Vilka medel begagnar överklassen för att hålla underklassen under sig?

Religion, Politik, Lagar, Vetenskaper, Konster och Moral.

Alla dessa saker hava utvecklat sig av mer eller mindre artificiella behov, men i det hela under överklassens kontroll och i syfte att gagna och stadfästa dess makt.

Digitized by Google

ANDRA HUVUDSTYCKET.

Överklassens lögner.

Första artikeln: Religionen.

Vad är religion?

Ett på lägre utvecklingsstadier uppkommet behov, som av överklassen begagnats för att hålla underklassen under sig.

Överklassen skrattar hemligt åt religionen, men anser att »man måste ha en religion för folket». En uppriktig ateist har nyligen förklarat att det är synd att göra underklassen olycklig genom att beröva den dess religion.

Religionens djupa betydelse kan man finna därav att ateister uppträtt till nattvardsvidskepelsens försvar. Vidskepelsen är nyttig för överklassen.

Vilka medel begagnar religionen härtill?

Skrämsel och tröst.

Fredrik II, kallad den Store, har avgivit följande bekännelse:

»Alla lagstiftare hava hittat på gudar och samtal med gudar för att hålla hop folken. Tro mig, då vi äro rädda, uppfinna vi djävlar och helveten. Fruktan skapade gudarne. Styrkan skapade kungarne.»

Varmed skrämmer religionen?

Osalighet eller eviga straff för dem som icke lyda Överklassen.

Därför är Michel Angelos Yttersta Dom ansedd som det största av alla konstverk.

Det skrämmer mest!

Digitized by Google

Varmed tröstar religionen?

Med hopp om salighet i ett kommande liv för dem som i detta arbeta och lida för Överklassen.

Vad veta vi om Gud?

Ingenting!

Finns det något tillkommande liv?

Det vet man icke och det rör oss icke. Vi måste därför leva för detta!

Överklassen tar alltid för sig i detta livet, och bjuder underklassen på himmeln.

Vem var Kristus?

En ovanlig människa, som ville upplysa och rädda underklassen, på sitt sätt.

Olyckligtvis trodde han också på en himmel, och i stället för att visa de arbetande och betungade huru de skulle ställa bra för sig på jorden, pekade han åt det okända.

Därför är Kristus föråldrad och duger numera bara att begagnas av överklassen som tröstare åt underklassen, när den blir för hårt plockad.

Hur kunna vi veta att han icke var Gud?

Därav att han var människa.

Skall man behöva spilla tid på att bevisa orimligheten av det orimliga.

Icke av något annat?

Jo, även därav att han icke lämnat några bevis för sin gudomlighet, vilket varit både lätt och klokt.

På Place de la Concorde står en obelisk, som är 1400 år äldre än Kristus och som i stenskrift ger bevis om Ramses II:s tillvaro.

Digitized by Google

Varför ha vi icke en sådan om Kristi liv, icke en samtida urkund?

Vad är då den inneboende religiösa känslan?

Vanan att från barndomen överlämna sig åt sådana känslor.

Muhamedanens religiösa känsla bjuder honom taga många hustrur.

Korsikanen går med osaliga känslor ända tills han uppfyllt sin religiösa plikt att mörda sin fiende.

Vad är samvete?

Känslan av att man icke lytt en föreskrift.

Att döma av överklassens handlingar saknar den också allt samvete. Helt naturligt, då dess föreskrifter endast äro avsedda för underklassen. För sig själva ha de endast en lag: Vad jag gör är rätt!

Vem ger föreskrifterna?

Överklassen!

Överklassen reglerar sålunda vårt samvete genom sina föreskrifter.

Kväkarne, som vägra göra krigstjänst, hava lytt sitt förnuft, och de hava ont samvete därför att de brutit mot överklassens föreskrift.

Men genom vanans makt ha överklassens föreskrifter blivit så inrotade att de stundom uppträda som samvete. När därför överklassen vädjar till vårt samvete, framkallar den endast minnet av dess föreskrift.

Kan människan leva utan religion?

Ja, för överklassen, som har existensmedlen, är det lätt, men för underklassen, som lever i ständig ångest för sin existens, är det svårare.

När Numa Pompilius icke fick ha sina frillor i fred, gjorde han dem heliga och kallade dem Vestaler.

Digitized by Google

När Voltaire icke fick ha sitt papper i fred på ett visst ställe, lade han dit en psalmbok.

Det vore skäl att ge underklassen ateismen såsom religion, efter som det skall vara någon.

Är det icke bättre att skaffa underklassen existensmedel än religion?

Jo, det är mycket bättre.

Den mätta överklassen förebrår den hungriga underklassen att den bara tänker på att äta!

Och underklassen tar emot den förebråelsen.

Andra artikeln: Politik.

Vad är politik?

Statskonst, eller överklassens konst att hålla underklassen under sig. Med politik menas även ett bedrägligt förfarande.

Vad är utrikes politik?

Samarbetet mellan de olika nationaliteternas överklasser.

Därför har överklassen varit så klok att hålla utrikesministerposterna åt sig; och dess förhandlingar hemliga. Riksdagen skulle därför utnämna dessa poster och ensamt besluta om relationer med främmande makter.

Ambassaderna och konsulaterna äro polisagenter åt överklassen.

Kommer man i ett främmande land i relation med folk så fråga de alltid på ambassaden eller konsulatet vem man är. På svaret beror sedan ens väl eller ve. Är man underklassens vän så blir man angiven som »misstänkt person».

Vad är inrikes politik?

Överklassens bevakning av sina intressen emot underklassen.

Digitized by Google

Riksdagarne spela endast rollen av beviljare av skatter. Skatterna användas till sysslor och löner åt överklassen.

Hela riksdagsarbetet går ut på att finna vem man skall vräka skatten på.

Vad är suverän?

Överklassens fullmäktige, som bevakar dess intressen.

Suveräner kunna avskaffas på flera sätt.

Man kan vräka dem genom en revolution. Men revolution kan endast göras av krigsmakten. Därför dessa eviga arméorganisationsförslag.

Man kan trakassera bort dem, genom att dra in apanaget. Ty, fastän de säga sig tro på himlen så regera de inte gratis.

Men största hindret är underklassens fruktan för att icke anses som »bättre folk».

Varför älskar överklassen ärftliga suveräner?

För att intressena skola störas så litet som möjligt, och underklassen genom ärftlighet få föreställningarne om suveränens gudomliga ursprung inpräglade.

Bernadotte, som narrades in av några officerare efter 1809 års revolution, kallade sig likafullt med Guds Nåde.

På vilken makt stöder sig suveränen?

På kapitalet, vidskepelsen, och den råa styrkan.

Suveränen i konstitutionella länder har mera makt än man tror. Han har alla sysslor, alla utmärkelser, alla stipendier, alla reptilfonder, alla reptiler (som han håller strafflösa) till sin disposition.

Vilka medel har underklassen att bevaka sina intressen gentemot överklassen?

Rösträtt, där den finns.

Digitized by Google

Har den inga andra medel?

Revolution.

När är revolution laglig?

När den lyckas.

Hur kan den bli laglig då?

Revolutionärerna stifta en lag, som förklarar revolutionen laglig.

Så gjorde anarkisterna av 1809. Och det nu regerande konungahuset finner nog sin ställning laglig.

Är revolution att tillråda?

Det beror på dess utsikter att lyckas.

Engelbrekt, Gustav I, Carl XI och Gustav III gjorde lyckade revolutioner, därför äro de firade som hjältar, oaktat de bröto ed och lag.

Tredje artikeln: Lagar.

Vad är lagar?

Överklassens uppfinning att på så kallad laglig väg hålla underklassen under sig.

Har överklassen skrivit lagarne?

Jaa!

I sitt intresse mot underklassen?

Ja, naturligtvis!

Vad är det första överklassen fordrar av underklassen gentemot lagarne.

Aktning för lagarne.

Därav domarenas oavsättlighet (av underklassen).

Digitized by Google

Är man således skyldig aktning för lagarne?

Ja, när de bli aktning värda.

Om man skulle ha absolut aktning för alla lagar, så kunde man ju aldrig få några bättre.

Hur skall lagkommittén kunna arbeta på lagarnes förbättring, om den icke hyser missaktning för de bestående.

I denna stund kunna alla katoliker, judar, baptister och andra som förneka den »rena evangeliska läran» i Sverige sättas i fängelse.

Och ändock fordrar man aktning för den lagen, och det oaktat justitieministern själv offentligt tillkännagivit sin missaktning med densamma.

Är icke riksdagen lagstiftande församling?

Jo ibland, men riksdagen är icke underklassen.

Skall då icke riksdagen vara ett uttryck för både överklassens och underklassens önskningar?

Nej, bara för underklassens.

Är det icke orättvist det?

Nej, ty överklassen har endast en rättvisa att fordra: att den avskaffas.

Varför är överheten en hämnare?

Därför att han hämnas!

Vad hämnas han?

Underklassens berättigade angrepp på överklassen.

Alla underklassens angrepp på överklassen kallas hämnd, (simpel hämnd, lumpen hämnd o. s. v.), men alla överklassens angrepp på underklassen kallas straff.

Digitized by Google

När en underklass dödar en överklass, kallas det mord, lönnmord o. s. v., men när en överklass dödar en underklass, kallas det avrättning, dödande o. s. v.

Överklassen, som har vapenmakten, behöver icke begå sina mord i lönn, och skäms icke att begå dem öppet, och det skryter den med.

Vad är straff som ådömes av lag?

Överklassens hämnd på underklassens angrepp på lagarne som äro stiftade av överklassen.

Underklassen borde anse som sin skyldighet att hämnas alla oförrätter, ty med att tiga och lida gör man sina medmänniskor orätt.

Självhämnden avskaffades av överklassen. Det var att vrida vapnet ur handen på underklassen. Överklassen bibehöll självhämnden för egen räkning och gjorde den »laglig».

Fjärde artikeln: Vetenskaper och konster.

Ekonomi.

Vad är ekonomi?

En vetenskap uppfunnen av överklassen för att komma åt frukten av underklassens arbete.

Vad kallas frukten av underklassens arbete?

Kapital.

Kan kapital existera utan arbete?

Nej!

Därför skulle kapitalet vara arbetets slav och icke tvärtom.

Araben i öknen som hittar en påse guld svälter ihjäl.

Godsägarne i Frioul äro fattiga, emedan alla deras bönder och torpare utvandrat och de ej kunna få lega arbetare.

Digitized by Google

Vid skräddarstrejken i Paris störtade stora firmor och måste göra konkurs.

Ekonomisterna av överklassen säga nog att kapital är samlat arbete, men de akta sig väl för att säga vems arbete som är samlat. De låta förstå att det är kapitalistens.

Hur kan då kapitalet behärska arbetet?

När kapitalisten innehåller de arbetarens besparingar, som just äro kapitalet, så hindrar han honom från att behärska kapitalet.

Kapitalet behärskar arbetet genom vapenmakt och undanhållande av existens- och produktionsmedel.

Brackan har alltid gardisten bakom sig.

Stora strejker kuvas därför med vapenmakt!

Vilka medel äger arbetaren att motverka kapitalets förtryck?

Högst få, tillsvidare, så länge lagliga strejker undertryckas med olaglig vapenmakt.

Men det finns väl några medel?

Ja, strejk; men därtill fordras kapital.

Hur skall arbetaren få kapital till strejk?

Genom konsumtionsföreningar, som minska hans utgifter, och genom arbetarbanker, som försträcka lån vid strejktillfällen.

Är saken hjälpt med det?

Nej, det fordras jordens expropriering.

Det är ju ett ingrepp i äganderätten?

Icke värre än andra expropriationer till exempel för enskilda järnvägsanläggningar, där statsjord exproprieras.

Digitized by Google

Här begäres endast expropriering av enskildes för allmänt väl.

Varför stiger priset, när det är brist på en vara?

Därför att köpmannen begagnar andras nöd för att preja.

Vad kallas detta i överklassens ekonomi?

Det kallas lagen för tillgång och efterfrågan.

Filosofin.

Vad är filosofi?

Ett sökande efter sanningen.

Hur kan då filosofien vara överklassens vän?

Jo, överklassen betalar filosoferna för att de endast skola upptäcka behagliga sanningar.

Om några obehagliga upptäckas då?

Så kallas de för lögner, och filosofen betalas icke.

Historia.

Vad är historia?

Berättelsen om det förflutna, försåvitt det framställes i en för överklassen förmånlig dager.

Om dagern blir oförmånlig då?

Då kallas den skandal.

Vad är skandal?

Allt som opponerar mot överklassen.

Digitized by Google

Vad är fosterlandskärlek?

En utvecklad form av egendomskänsla. Det är mitt land och därför är det bäst. Så säga alla nationer utan att inse det de endast uttala en subjektiv dumhet, ty endast ett land kan vara bäst. Vilket icke hindrar att de alla kunna vara lika bra.

Vad är man skyldig sitt fosterland?

Ingenting!

Uppfostran har föräldrarne betalt, husrum och mat likaså, och får man en syssla, så betalar man med sitt arbete. Skyddet betalar man med skatten.

Detta inser också fosterlandet, som oupphörligt upptager nya fosterlandsvänner av vilken nation som helst, bara de vistats tre år i landet och erlägga lösen.

Estetik.

Vad är estetik?

Läran om att berömma eller förklena konstverk.

Vilka konstverk skola berömmas?

De som förhärliga överklassen.

Därför äro Rafael och Michel Angelo de mest berömda, emedan de förhärligat överklassens religiösa lögner.

Shakespeare har förhärligat konungarne och Goethe har förhärligat sig själv såsom överklassens författare.

De andra konstverken då?

»Det får inte finnas några andra.»

Zola har skildrat underklassens lidanden och överklassens brott, därför kallas han smutsförfattare. Smuts är det namn överklassen ger allt som har sammanhang med underklassen.

Digitized by Google

Naturvetenskaperna.

Varför äro naturvetenskaperna illa anskrivna hos överklassen?

Därför att de visa att samhället är emot den sunda naturen.

Finns det osund natur också?

Ja!

Säg ett exempel!

Det nuvarande samhällsskicket.

Femte artikeln: Moralen.

Vad är moral?

En rättskänsla som av överklassen disciplinerats i avsikt att narra underklassen till ett stillsamt levnadssätt.

Är moralen nedlagd i människans natur från begynnelsen?

Visst inte! Den förändras efter klimat, jordmån och överklassens gottfinnande.

> I södra länderna blottar en kvinna »av värld» sitt bröst i sällskap, när hon ger sitt barn di, i Sverige blottar hon dem endast för kavaljererna på en bal.

I vilket fall är moralen strängast?

I förhållandet mellan könen.

Varför det då?

Emedan på detta beror underklassens tillväxt, vilken om den vore överlämnad åt friheten skulle kunna bli skadlig för överklassen.

Digitized by Google

Vem har stiftat äktenskapet?

Kvinnan, som därmed bildade en ny överklass, i det hon undandrog sig arbetet.

Kvinnan har uppfunnit prostitutionen eller att ta betalt för sina favörer.

Mannen tar icke betalt. Han betalar.

Kvinnan har alstrat syfilis genom horeri. Mannen icke.

Blir det barn utom äktenskapet är han ensam skyldig inlösa barnet på barnhuset. Kvinnan icke!

Är icke kvinnan skyddad då?

I Frankrike får faderskapet icke sökas upp. Ty, faderskapet kan icke bevisas! Det är rätt!

En bedragen äkta man är löjlig, en bedragen maka är tragisk.

Det finns sålunda två moraler?

En mildare för kvinnan, en strängare för mannen?

En äkta man, som är otrogen mot sin hustru, gör ej henne därigenom någon orätt, men en hustru gör orätt, 1:o emedan hon tar betalt för trohet mot mannen; 2:o emedan hon blottställer mannen för att försörja barn, som han ej är far till. Detta beror på en enkel naturlag (nämligen att kvinnan blir dräktig, men mannen ej) och har icke med moralen att göra.

Vad är äktenskapet?

En ekonomisk inrättning varigenom mannen tvingas arbeta för kvinnan, vars slav han blivit.

Inom de lägre klasserna arbeta man och hustru med kroppen, men mannen mest; inom medelklassen arbetar mannen och kvinnan administrerar; inom de högsta har mannen en syssla och kvinnan roar sig.

De emanciperade säga att kvinnan ej är född att föda barn?

Vem skall då göra det?

De emanciperade säga sig vilja bli nyttiga. Detta är lögn. De överge hushåll och barn för att måla olje-

Digitized by Google

färgstavlor och klinka piano. Är det nyttigt! Är det icke nyttigare att vårda barnen, som nu lämnas åt slavinnorna (pigorna).

Vad är äktenskapets uppgift: att föda fram barn och uppfostra dem. Allt tal om makarnes nöje i umgänge är bara prat.

Vad har följden blivit?

Att männen icke vilja gifta sig?

Mankönet är utsläpat genom överansträngning på att skaffa kvinnan lyx och nöjen. Därför minskas deras antal. Krigen, i vilka kvinnorna aktat sig deltaga, har även ödelagt mankönet.

Därav kvinnornas överlägsenhet i antal och de ogiftas skrik.

Och följden därav?

Prostitution. I Orienten polygami, i Västerlandet asexuering (könlöshet).

Mormonerna hava försökt lösa frågan med polygami.

Det är de asexuerade, som uppträda i mödrarnes namn och vilja utplåna könsskillnaden, som naturen utstakat. Därför klä de sig som karlar och vilja bli karlar. Detta är emancipationens hemlighet.

Därför de könlöses skrik, när man vill tala om hanar och honor. De äro ingendera!

Har det blivit några andra följder?

Den ogifta kvinnans betryckta ställning och fordran på arbete.

Kan den fordran tillfredsställas?

Icke nu, då arbetsmarknaden är överfylld.

Om ett rum är överfyllt så att det står kö utanför, kan man släppa in flera då?

Vilken arbetsmarknad är icke överfylld utan står tom?

Digitized by Google

Köket och barnkammaren.

Men damerna fordra att männen skola köras ut så att de få komma in. Så har hänt i England, där hustrurna underbjödo männen hos vävaren, så att de fingo sysslorna och männen sitta hemma med barnen. Mannen fick äta nådebröd, ty hustrun var ej av lag ålagd att försörja mannen, men väl mannen hustrun.

Har kvinnan varit mera förtryckt än mannen?

Nej, mindre!

Hon har alltid varit skonad för krigstjänst, politiska bestyr, o. s. v.

Men hon har icke deltagit i lagstiftningen?

Hon har icke velat, utan funnit förmånligare stå över lagen!

Kvinnan har valt sin ställning. Nu ångrar hon sig och söker genom bedrägeri komma upp.

När skall kvinnan ha rösträtt?

När hon uppfyller medborgerliga skyldigheter (gör krigstjänst) och arbetar.

Från krigstjänst äro de undantagna som föda barn. För rasens hållande vid liv fordras fyra barn. Två barn skola ersätta far och mor, när de dö undan. Det tredje går åt till dödsprocenten och de ogiftas remplacerande.

När skall gift kvinna ha äganderätt?

När äktenskapet är upplöst. När mannen blivit befriad från att ensam vara familjeförsörjaren och kvinnan av lag dömes bidraga till sina barns och sitt underhåll.

Eljes skall under nuvarande förhållanden mannen kunna tvingas försörja en rik hustru, som från familjens utgifter undantar sina inkomster.

Digitized by Google

Allt kapital, all egendom är skapad av mannen, och därför tillhör den honom såsom varande dömd ensam till skyldigheter att vara familjeförsörjare.

Därför är det rätt att kvinnans s. k. egendom går under hans förvaltning och att de smulor hon kan medföra i hemgift betalar hans ungkarlsskulder, genom vilka han lärt ett yrke att försörja familjen med.

Vad har överklassen för morallag?

Godtycket!

Vad menas med osedligt?

Det som bryter mot överklassens tillfälliga morallag.

Är det osedligt att blotta sin kropp?

Icke i varma länder, bara i kalla, och där icke alltid?

Är det osedligt att framställa det dolda?

Icke i erkända konstverk?

Vilka konstverk äro erkända?

De som behaga överklassen!

TREDJE HUVUDSTYCKET.

Överklassens talesätt, för att narra underklassen.

1:o. *Reformera dig själv innan du reformerar andra!*

Svar: Om vi skulle reformera oss, så skulle Ert samhälle ramla, ty det är byggt på lögn och osedlighet. Ty

Digitized by Google

om vi ville vara moraliska,

så skulle vi uppsäga konungahuset tro och lydnad, emedan det är omoraliskt förlita sig på förstar.

Vägra göra krigstjänst, ty det är omoraliskt gripa till svärdet.

Utträda ur Statskyrkan, som tvingar minderåriges samvete.

Aldrig begagna starka drycker, varigenom staten berövades 14 millioner i bara brännvinsskatt.

Upphöra med lyx i mat, dryck och kläder, varigenom staten berövades 27 millioner tullmedel och industrin störtade.

Vägra betala skatter till statslyx och ämbetsmän.

Icke sätta barnen i statens skolor, emedan de lära sig statslögn och religiös vidskepelse.

Vi måste alltså låta bli att reformera oss om det nuvarande samhället skall bestå.

I dess ställe böra vi reformera samhället genom att stryka ut överklassen och dess lögner.

Så bli vi alla reformerade en gång.

2:o. *Ni vilja störta makten för att komma till makten själva.*

Ja: ty vi ha rätten och därför tillhör makten oss att störta orätten.

Nej: ty vi vilja dela ut makten på hela underklassen och icke alls betungas med den ensamma.

3:o. *Ni ledas endast av egoistiska intressen.*

Alla intressen ledas av egoism eller självbevarelsedrift. Men det finns berättigad egoism: Underklassens; och oberättigad: Överklassens.

4:o. *Ni söka bara komma åt pengar.*

Inte bara, men även! Ty pengar är under nuvarande förhållanden en makt. Och utan den makten kan icke överklassen störtas.

Digitized by Google

Överklassen behöver icke söka komma åt pengar, ty den har redan roffat åt sig allt!

5:o. *Ni släpa det heliga i smutsen!*

Det heliga är allt som överklassen slagit under sig. Den har gjort konungen helig, egendomen helig, familjen såsom matinstitution helig, våldslagarne heliga.

Låtom oss därför släpa det heliga i »smutsen».

Med smuts menar överklassen allt avfall. Men glömmer att deras läckraste rätter äro frambragta ur jord, väl blandad med avfall eller smuts.

6:o. *Ni vilja bara riva ner men inte bygga upp! Vad ger ni oss i stället?*

Det finns så mycket för mycket som bara behöver rivas ner. Om man river ner vidskepelse och lögn, så behöver man väl ej bygga upp nya vidskepelser och lögner.

För övrigt bemötas alla nybyggnadsförsök med förakt och motstånd.

Sålunda: föraktas förslagen att bygga upp fredsdomstolar i stället för de nedrivna krigen.

Sålunda: föraktas frikyrkor, som vi vilja bygga upp i stället för den rivna statskyrkan.

Sålunda: föraktas republik, som vi vilja bygga upp i stället för den fåniga monarkien.

Sålunda: föraktas lika och gemensam undervisning, som vi vilja sätta i stället för privilegierad klassuppfostran.

Sålunda: föraktas civiläktenskap, som vi vilja sätta i stället för bibel-konkubinat.

Sålunda: föraktas progressiv beskattning, som vi vilja sätta i stället för nuvarande.

Sålunda: föraktas allmän rösträtt, som vi vilja sätta i stället för enskild.

Digitized by Google

Sålunda: föraktas jämlikhet, som vi vilja sätta i stället för klass-skillnad.

Sålunda: föraktas underklassen, som vi vilja sätta i stället för överklassen.

7:o. *Ni äro blaserade och veta inte vad ni vilja.*

Blaserad kallar överklassen den som icke längre är road av dess gyckel i litteratur, konst, avsett att draga uppmärksamheten från allvarliga frågor.

Vi ha genomskådat överklassens hokus pokus och äro icke längre dess beundrare, därför kallas vi blaserade.

Vi veta väl vad vi vilja. Men överklassen har med sin uppfostran förvirrat våra begrepp så att vi ofta råka i motsägelser i detaljer. Det är överklassens fel, men det är uteslutande vår förtjänst att vi så väl veta vad vi vilja i huvudsaken.

Ungdomen skall därför endast kunna akta sig för överklassens sofismer genom att avhålla sig på en tid att läsa dess böcker och tidningar, samt undvika umgänge med överklass.

Våra hjärnor äro alltför väl beredda av överklassen för att de icke skulle ge eko när överklassen slår an tonen.

När man länge arbetat sig ur garnen, så kan man läsa deras talesätt med behållning. Då får man sina bästa vapen från deras rustkammare.

Hur ofta finner man icke liberala som äro stockkonservativa i somliga frågor.

Björnson är ateist i religion, socialist i politik, men bibelkristen i moralen.

Georg Brandes är liberal i allt utom estetiken och fruntimmersfrågan.

Tidningen Tiden är demokrat i allt utom i damfrågan, där den är asexuerad.

Digitized by Google

8:o. *Alla era reformförsök ha ju strandat förut.*

Ja, ty överklassens motstånd var då för starkt; men nu börjar det försvagas och därför skola vi lyckas — säkert!

Almqvist försökte bli bonde, men misslyckades. Han var för gammal att reformera sig och förstörd av kultur.

Dessutom isolerade han sig på landet. Om han bildat en lantbruksassociation, skulle han ha lyckats kanske. Men därför att han misslyckades behöva ej andra nu under nya förhållanden göra det.

9:o. *Vi gamla ha varit vår ungdoms ideal trogna.*

Det var dumt av Er, ty Er ungdoms ideal voro dikterade av den då gängse reaktionen.

Vår berömmelse är att vi varit otrogna vår ungdoms reaktionära ideal.

10:o. *Vi ha icke övergivit vår barndomstro, vi.*

Det är just Er olycka, det. Vi trodde på spöken när vi voro barn, men vi ha till vår heder övergivit den barndomstron.

Och Ni skickar ut missionärer att beröva negrerna deras barndomstro. Ni tro således endast bara på Er barndomstro, därför att den är nyttig för överklassen.

11:o. *Det är inga personer med anseende som angripa samhället.*

Nej, det är icke att undra på, ty överklassen, som utdelar anseende, skänker detta endast åt dem som försvara samhället (= överklassen). Och skulle någon med anseende angripa överklassen så bleve han genast berövad anseendet, och då fick ju överklassen rätt.

Digitized by Google

Underklassen är så fullnarrad av dessa överklassens fraser, att den alltid börjar med att ställa fordringar på anseende, moralitet, god ekonomi o. d., så snart någon uppträder till dess försvar.

Varför fordra sådant av underklassens vän?

Fordrar man moralitet eller heder av en kung eller hans kreatur? Och hur ofta råkar man sådant hos dem?

Kan inte en person även med låga bevekelsegrunder avslöja ett bedrägeri?

Polisspionen upptäcker brott mot kontant betalning, vilket ju är en låg bevekelsegrund, men hans tjänster mottagas ändock med tacksamhet, och han behandlas såsom en vän av samhällsordning.

Kungen regerar ju för betalning och prästen predikar Kristus den korsfäste för betalning; domaren dömer för betalning. Varför jävar man ej dem för låga bevekelsegrunder?

Då svarar man: de måste ju leva!

Men underklassens vän då?

— Han får inte leva!

Det är alldeles otroligt hur förslavat underklassens sinne är i detta fall.

Så snart någon vill tala till deras förmån, så anlägga de kritik på honom!

Men när överklassen talar till deras nackdel, då ta de vad som helst utan att fråga efter sagesmannen.

Underklassens narrade vänner ha en fras varmed de söka motivera detta:

De säga nämligen: vi måste ställa högre fordringar på oss!

Varför det? Äro vi bättre?

Det är ju högfärd, det!

Skall man icke ställa högre fordringar på dem som ge sig ut vara av Guds Nåde, än dem som måste leva till vad pris som helst.

Att den rike icke stjäl, det är ingen dygd. Ty hans rikedom är hopstulen förut, och legaliserad så att han icke behöver stjäla längre. Att icke behöva stjäla, se där dygden.

Digitized by Google

Den fattige, som stjäl av nöd, uppfyller endast den enklaste plikt mot sitt liv och följer självupphållelsedriften. Den rike, som stulit av njutningslystnad, han begår brottet, men förblir ostraffad, ja, han blir belönad. En köpman, som på andras nöd ockrat ihop pengar, får slutligen en orden för »medborgerlig förtjänst».

Digitized by Google

Höstslask

eller

Den Samhällsvådlige Reformatorn.

Toalett-pjäs av Rococo.

Fri översättning.

TOALETTER.

Mogol.
Lama.
Rococo eller Den Samhällsvådlige.
Ansvaringarne.
De Missnöjda.

Akt 1.

MOGOL och LAMA, sittande vid ett matbord med två skivor, dricka champagne och munklikör samt utdela serafimerordnar och nådemedel.

MOGOL.

Nej, nu börja de bli för svåra. De angripa ju samhället...

LAMA.

Och moralen eller samhällets grundvalar.

MOGOL.

Que faire?

Digitized by Google

LAMA.

Man måste sysselsätta dem, ge dem något att tänka på, vad som helst!

MOGOL.

Man måste göra tidsenliga medgivanden, när man lever i den konstitutionella despotismen. Om man till exempel skulle giva dem tillstånd att reformera samhället mot att de reformerade sig själva först?

LAMA.

Det är väl talat, Mogol; då få de något att sysselsätta sig med. Reformera sig själva! Förbannat roligt sagt! Men vi måste ha någon som säger det där, någon ur deras egna leder helst; eljest jäva de honom. Känner du någon?

MOGOL.

Skulle jag icke känna mitt folk! — Jag känner Rococo. Han är ung till åren, men gammal till förståndet. Han har nog vett att begagna astma och snusdosa, samt föraktar icke att gå med det fäderneärvda spanska röret, som i sekler varit samhällets, familjens och religionens segaste stöd. Det är min pojke — jag vill inte säga man!

Tar upp sin nyckelknippa och visslar.

Akt 2.

DE FÖRRE. ROCOCO.

ROCOCO.

Här är jag!

Digitized by Google

MOGOL.

Rococo, gå genast och säg åt De Missnöjda att de skola få reformer, om de börja med att reformera sig själva.

ROCOCO.

Det kan de inte!

MOGOL.

Det måtte jag väl veta; men du kan säga det i alla fall!

ROCOCO.

Ja, det kan jag! Allting kan sägas, om det säges fint!

MOGOL.

Väl talat! Säg det fint nu och visa, att du är en klok poj — karl!

ROCOCO.

Jag hör och lyder. Går.

Akt 3.

PÅ TORGET.

ROCOCO och DE MISSNÖJDA.

ROCOCO.

Ni säga att ni vill ha reformer. Ni skall genast få en reform!

MISSNÖJDA.

Tala!

ROCOCO.

Reformera Er själva!

Digitized by Google

MISSNÖJDA rådslå.

MISSNÖJDA.

Gott! Vi antaga ditt kungliga tillbud, men vi vilja ha fullmakt!

ROCOCO.

Här ha ni kunglig fullmakt på att få bli moraliska, sparsamma, nyktra, kyska, ordentliga, ärliga. Är det nog?

MISSNÖJDA.

Det är nog! De gå.

Akt 4.

HOS MOGOL.

MOGOL. ANSVARINGEN FÖR FINANSERNA.

ANSVARINGEN.

O, store Mogol, vilken helvetes reformator har du icke givit oss i Rococo! Samhällets grundvalar hota att ramla.

MOGOL.

Vad nu då?

ANSVARINGEN.

Han har gått och inbillat De Missnöjda att de skulle reformera sig själva. Nu ha de tagit honom på orden och börjat bli nyktra.

MOGOL.

Nå, det är ju gott det!

ANSVARINGEN.

Är det gott? Statskassan visar en brist på 14 millioner brännvinsmedel. Var skall man ta dem ifrån nu.

Digitized by Google

MOGOL.

Fjorton millioner äro icke snutna ur näsan! Vi få lägga skatt på vin, punsch och konjak då.

ANSVARINGEN.

Går inte! Då få vi högern i uppror. Eller också utvandrar den, och då förlorar samhället sitt säkraste stöd.

MOGOL.

Vad skall man då göra?

ANSVARINGEN.

Det vet jag inte, och därför ber jag få ställa min portfölj till Ers Mogols disposition. Går.

Akt 5.

MOGOL, ANSVARINGEN FÖR LYXEN.

MOGOL.

Vad i Herrans namn är det nu igen?

ANSVARINGEN.

O, Store Mogol, det var en olycklig reformator du sände ut. Han har gått och predikat att de skulle reformera sig själva. Och nu ha de blivit sparsamma. Samhället hotar att störta samman, ty se! kanaljerna begagna varken tobak, kaffe eller socker. Och statskassan företer en brist på 27 millioner tullmedel.

MOGOL.

Fjorton och tjugusju, gör mig 41 millioner; var skall man ta dem ifrån, vi få väl lägga tull på vin och siden då.

Digitized by Google

ANSVARINGEN.

Duger inte! Då utvandrar högern och då förlorar samhället sitt starkaste stöd; jag skall be att få ställa min portfölj till Ers Mogols disposition. Går.

Akt 6.

MOGOL. ANSVARINGEN FÖR SOLDATERNA.

MOGOL.

Vad kommer du nu med för olycka?

ANSVARINGEN.

O, Store Mogol, vilken enfaldig reformator du sänt till De Missnöjda.

MOGOL.

Vad har han nu gjort då?

ANSVARINGEN.

Han har givit dem kunglig fullmakt på att de skulle få reformera sig själva! Och nu säga de att de icke vilja göra krigstjänst, emedan det är förbjudet i Lagen och Evangelium att gripa till svärd. Jag ber följaktligen få ställa min portfölj till Ers Mogols disposition. Går.

Akt 7.

MOGOL. Sedan ANSVARINGEN FÖR DYNASTIEN.

MOGOL.

Det här börjar bli betänkligt! Samhället tycks inte vara byggt på några dygder just; vi få lov att desavouera den där reformatorn!

Digitized by Google

ANSVARINGEN.

O Store Mogol, Härskare på Guds nåder, samhället är statt i upplösning. Den satans reformatorn har lyckats göra De Missnöjda moraliska, och nu säga de upp sin trohetsed till Dynastien, emedan de anse omoraliskt att understödja Dynastien! Vad skall man ta sig till?

MOGOL.

Vi ha armén!

ANSVARINGEN.

Vi ha icke armén! Den har också blivit moralisk. Går.

MOGOL.

O, ve dig Lama, som gav mig ett sådant råd! Vad skola vi nu göra?

Akt 8.

MOGOL. LAMA.

LAMA.

Jo, nu är det ljust! Den fördömda Rococo har gått och givit dem lov att reformera sig själva. Nu ha de utträtt ur statskyrkan, emedan de anse det omoraliskt att understödja en lära, som de ej tro på.

MOGOL.

Var är ve, var är sorg, var är C. O. Berg?

LAMA.

Han har också utträtt ur statskyrkan!

Digitized by Google

MOGOL.

Även han har blivit moralisk! Var skall detta sluta?

LAMA.

Vi måste utvandra! Det är alltsammans. Ingen dynasti, ingen armé, ingen kyrka! Nej, då var det mycket bättre, när de voro omoraliska! Samhällets grundval tycks verkligen vara immoralitet!

MOGOL.

Vad skall man då göra?

LAMA.

Låtom oss vara omoraliska!

MOGOL.

Nej, finns det ingen medelväg? Tänk, om vi skulle börja med att reformera samhället!

LAMA.

Det vore kanske inte så galet!

MOGOL.

Observera att jag säger v i! D e få inte ta någon befattning med så ömtåliga saker.

LAMA.

Ska Rococo få vara med om det också, då emigrerar jag!

MOGOL visslar.

Akt 9.

DE FÖRRE. ROCOCO.

MOGOL.

Du är en åsna, Rococo! Jag desavouerar dig!

Digitized by Google

LAMA.

Vi desavouera dig!

MOGOL.

Men en klok monark låter icke någon gå missnöjd från sig! Se här Rococo!

ROCOCO.

Serafimen!

MOGOL.

Som ett uttryck av min personliga aktning för din goda vilja. Ditt goda förstånd — det vill jag inte ge något för!

LAMA.

Som ett uttryck av min personliga tacksamhet — — — (vill meddela Rococo nådemedlen).

ROCOCO går.

MOGOL.

Det var en samhällsvådlig reformator.

LAMA.

Som föraktar nådemedlen!

MOGOL.

Låt oss nu börja vårt omvändelsearbete på de reformerade missnöjda! Det blir kanske inte så lätt att demoralisera dem igen, men...

LAMA.

I Den Treenige Gudens namn! Till verket! Samhället måste räddas, ty himmel och jord månde förgås, men samhället skall stå!

— — —

Digitized by Google

Underklassens svar på de viktigaste av Överklassens fraser.

Samhället är en uppfinning av överklassen för att hålla underklassen under sig.

Det är överklassen som förlänar auktoritet, patent, socialt anseende; påhittar moralbud, sedlighetsbegrepp, artificiella samveten, vilka från barndomen intrumfas i underklassen, så att samhällsmänniskan senare icke kan utan stor möda skilja det naturliga samvetets röst från de falska stämmor överklassen efter behag tillverkar i oss. Överklassen kontrollerar alla böcker, som skrivas, och skriver själv alla böcker till försvar för sina gärningar, förlänar dem auktoritet och förnekar alla av underklassen författade böcker auktoritet. Är det då underligt att överklassen kan »vederlägga» allting, svara på allting? Den behöver ju bara citera sina egna böcker, så är saken klar; de andras böcker kunna ju ej citeras, emedan de äro förklarade ogilla. Är det underligt att underklassen så ofta står svarslös, när den från barndomen endast fått de dumma svaren på alla frågor inlärda av överklassen?

Nu synas äntligen tider vara komna, då underklassen icke längre svarar med överklassens katekessvar, utan börjar undersöka överklassens lögner. Att

Digitized by Google

alla svar icke genast kunna vara färdiga, det ligger i sakens natur, ty hur skulle underklassen, som nyss börjat frigöra sina tankar från auktoritetstron, kunna på en kort tidrymd av några år riva ned vad överklassen behövt ett par tusen år för att knåpa ihop. Jag har här blott hunnit göra en liten blomsterplockning av de skönaste fraser, vilka jag nu i tjugo år läst i överklassens tidningar, och vilka man lär kunna läsa där än i dag; de blomstra nämligen ostört och fröa av sig år från år, och rycker man upp dem med rötterna, så ha de ändå hunnit lägga ett litet frö innan de kastas på elden. Alltså: härmed en liten början! Må andra harva där jag plöjt, så skall väl snart den blomsterängen ligga i träda.

Fras 1.

Du, underklass, ledes bara av egoistiska syften i allt vad du gör, och du vill bara störta makten för att komma till makten!

Svar.

Du har rätt, min vän, i att jag ledes av egoistiska syften, ty av sådana ledas vi alla. Men, min gubbe lille, det finnes två slags egoistiska syften: berättigade och oberättigade. Underklassens egoistiska syften äro berättigade, ty de fordra rättvisa; överklassens egoistiska syften äro oberättigade, ty de fordra orättvisa. Vi äro sålunda i vår rätt, när vi fordra att få våra »egoistiska syften» befordrade på bekostnad av dina »egoistiska syften».

Vad det beträffar att vi vilja störta makten för att komma till makten, så är detta skenbart sant:

Digitized by Google

ty det finns två slags makt också: överklassens makt, som är våld på rätten, och underklassens makt, som är våld på orätten. Vi sträva sålunda att beröva dig makten att göra våld på rätten, för att vi må få makt att öva våld på orätten! Är det klart? Och erkänner du att våra egoistiska syften äro berättigade och att vår strävan efter makten är berättigad? (Avsides.) Nu kommer han med Robespierre, men den har jag också färdig.

Fras 2.

Robespierre...

Svar.

Alldeles ja! Robespierre! Robespierre var en lärjunge av dig! Ty du hade givit honom så kallad uppfostran. Tror du han kunde utrota den i ett enda tag? Alla sina misstag hade han lärt av dig! Men jag vill försvara Robespierre. Han övade våld på våldet! Är det icke rätt? (Avsides.) Nu kommer han med Frälsningsarmén i Schweiz!

Fras 3.

Men Frälsningsarmén i det fria Schweiz...

Svar.

Frälsningsarmén övade våld på den frihet Schweiz givit sina medborgare, ty Frälsningsarmén störde husfrid, gatufrid, kyrkofrid! Därför anmodades Frälsningsarmén lyda landets lagar eller gå sin väg! Då gjorde Frälsningsarmén våld på landets lagar, och därför fick Schweiz lov att göra våld på våldet! Är det klart? (Avsides.) Nu kommer han med aktningen för andras meningar!

Digitized by Google

Fras 4.

Men man skall dock i vår upplysta tid ha aktning för andras meningar.

Svar.

Ja, om man med »andras meningar» inbegriper underklassens meningar. Jag kan därföre på dina egna ord endast uppmana dig att ha aktning för socialismen såsom varande det enda rimliga försök att avslöja alla dina knep vid samhällets grundande, jag får uppmana dig, som ju skall föregå med gott exempel, att ha aktning för fritänkeriet, som vill sätta förnuft i din samhällskristendom, att ha aktning för den nya moralen, att ha aktning för alla aktningsvärda strävanden, för folkens fredliga sammanslutning, för folkens självstyrelse; ja, jag får uppmana dig att ha en synnerlig aktning för alla yttringar av missaktning mot ditt föraktliga beteende mot underklassen, ty att förakta föraktliga meningar är just att akta aktningsvärda meningar, och du begär ju ej att man skall akta det föraktliga! (Avsides.) Få se om han inte kommer med »nerdragningar» nu?

Fras 5.

Era strävanden, som du kallar aktningsvärda, bestå bara i att dra ner allt som står över er, till er egen låga ståndpunkt.

Svar.

Om jag ser en pojke klättra opp i ett av statens körsbärsträd (till exempel på Djurgården) och så sätta sig på en gren och äta körsbär, men spotta ut kärnorna på mig som står nedanför; då intar

Digitized by Google

visserligen denne pojke en högre ståndpunkt i förhållande till mig, som står nedanför, men som jag anser honom inneha denna skenbara högre ståndpunkt på grund av orätt, så drar jag såsom varande äldre och förståndigare ner honom ur trädet, och så kan det hända att jag smäller honom i stjärten, men någon klok människa klandrar mig ej för den nerdragningen! Ha vi förstått?

Fras 6.

Det där var inte svar på tal; det där var ett poetiskt talesätt!

Svar.

Att det var ett sätt att tala är tyvärr sant, men att det var poetiskt, det hade jag inte väntat! Var det poetiskt, så är det ditt fel som givit mig en så poetisk uppfostran. Emellertid vill jag svara om igen, men prosaiskt. Din höga ståndpunkt är endast inbillad; ser den ut att vara hög, så är det därför att du bestämt synpunkten! Därför att du bestämt den behöver den därför icke vara hög! Vill du jag skall företa en undersökning? (Avsides.) Det vill han bestämt inte! Utan han vill nog hellre tala om nerrivningar.

Fras 7.

Att riva ner, ja, det kan man nog, men vad bygger ni upp?

Svar.

Det är 1:o inte så lätt att riva ner era byggningar, som ni behöft ett par tusen år att ostört bygga upp. Vet ni, hur man fick göra, när man skulle riva ner Linköpings kyrktorn? Jo, man fick spränga

Digitized by Google

det... med... hm!... dynamit! 2:o Erinrar jag mig ur gamla lagarne i Byggningabalken ett ganska märkvärdigt påbud om nerrivningar. BB. Kapitel 2, § 2: »Bygger någon annan till men; rive det upp, då han varder därom tillsagd!» Nå, när ni inte vill riva upp, så få vi väl lov att göra det! För övrigt och 3:o finns det trångbyggda samhällen, som bara behöva rivas för att invånarne skola »få luft och ljus». 4:o Erinrar ni nog er det höga exemplet i Ryssland, hur man där gjorde med pestbyarne för några år sen!

Fras 8.

Du är inte exakt, det var för många år sen!

Svar.

Förlåt, förlåt, stränge herre; många eller några gör ju ingenting, bara faktum är exakt! Eller hur! Jag tror att faktum är bisak för er och bisaken är huvudsak! Emellertid, man brände upp pestbyarne! (Avsides.) Det där svarar han bestämt inte på, såvida inte han svarar med sitt gamla svar: Jag förnekar faktum! Eller så här: Det är lögn! Eller kanske också så här: Det hör inte hit!

Fras 9.

Det hör inte hit! Men om ni vilja reformera, så reformera er själva först!

Svar.

Den frasen har jag svarat uttömmande på i tidningen Tiden n:o 154, årgång 1884,* och innan ni

* Härmed syftas på Höstslask, sid. 199, vilket stycke var infört i detta nummer av tidningen Tiden.

Digitized by Google

svarat uttömmande på det svaret, så behöver jag inte svara igen. Jag vill bara antyda att reformarbetet skall gå utöver hela samhället, annars går det inte alls. Har ni inte några andra fraser som jag kan få öva min skarpsinnighet på! Vill ni inte frasa litet om moral!

Fras 10.

Du sa ett ord! Hur kommer det till att alla reformatorer äro så omoraliska, när man sätter förstoringsglas på dem? Va? Svara på det du!

Svar.

Det beror på minst två omständigheter. 1:o att man sätter förstoringsglas på dem! Försök med er själva, så ska ni få se att era fel ska bli så stora, stora! Ty det ligger a) i människans natur att äga fel (vara omoralisk), b) i förstoringsglasets natur att förstora. Nu beror det bara på att förstoringsglaset kommer till användning. Som lagen förbjuder dess användande på överklassen, så kommer det naturligtvis bara att användas på underklassen! Förstod ni det?

2:o kan det också hända att överklassen i dömandet av underklassen begagnar en annan moralisk tumstock än den han begagnar på sig själv, och 3:o är det troligt att moralen icke är så moralisk, då den är en uppfinning av överklassen till ett så omoraliskt ändamål som att hålla underklassen under sig! — Var det klart sålunda, att underklassens reformatorer äro omoraliska på grund av det anförda och icke på några andra grunder!

Digitized by Google

Kanske ni vill tala om Zola också? Va? Nej, kanske inte numera, sedan ni insett att han icke är så snäll mot underklassen, som vi en gång hoppades!

Fras 11.

Vi ska inte bråka om sånt där nu, man måste ta världen sådan den är, ty den blir inte annorlunda, och den är ändå till sist den bästa av alla världar!

Svar.

Tack, herre, tack, kära herre, för att ni kom fram med den frasen också, för den var nästan den viktigaste av alla. Vi ska inte bråka, sa tuppen när han stod i spiltan hos hästen! Nej, ni vill vara i fred, ni beati possidentes, lyckliga som huggit för er! Det är mycket naturligt, men det är icke snällt! Att denna världen är den bästa för er, det tror jag; men därför har ni kastat åt oss himlen. Rättvisligen borde ni dock ge oss då och då en försmak av den där berömda himlen, så att vi förlorade lustan till denna den bästa av världar, men så länge ni inte det gör, tro vi att denna världen för oss är bland de sämre. Emellertid ha vi nu omsider fått ett svagt hopp om att den skall bli bättre, för alla, men det blir väl inte förr än herrarne kommit till himlen!

(Avsides.) Att han icke ryckt fram med avundsjukan än!

— — — — — — — — — — — — — — — —

Fras 550.

Du är bara avundsjuk, det är alltsammans!

Digitized by Google

Svar.

Den avundsjukan är ett av överklassens fula namn på rättskänslan.

Fras 678.

När var och en sin syssla sköter o. s. v.

Svar.

Den som har fått någon, ja!

Fras 1290.

Frasmakare!

Svar.

Frasmakare!

(Forts. i oändlighet.)

Digitized by Google

Överklassens bevisföring.

"Överklassen har alltid orätt, ty det ligger i sakens natur att den, som driver en orättfärdig sak, alltid har orätt!"

Överklassen, som skriver lagarne, har icke glömt att fridlysa s i n a personer. När därför någon av underklassen någon enda gång vågar på ett argumentum ad hominem, så svarar överklassen: Du skall hålla dig till saken; du skall skilja person och sak. Detta är översatt: D u får icke röra vid min fridlysta person, men j a g får göra vad jag vill med din!

När nu underklassen angriper saken, då »vederlägger» överklassen medels antingen grova utfall mot angriparen, vilkens person ju icke är fridlyst, eller citerar den sina böcker. Men som sunda förnuftet ibland icke vill hålla till godo med citaten, så håller man sig till personen.

Om en person »utan namn», det vill säga en underklass, ty det är överklassen som ger namn, angriper något av överklassens intressen, så säger överklassen: Vi känna icke den mannen, alltså betyder hans ord intet. Och så tillägga de: Om en enda auktoritet hade yttrat sig i samma riktning, skulle vi böja oss. Nåväl! Antag att Pasteur skulle uppträda mot vaccinationen! Vad skulle då inträffa? Jo, att Pasteur upphörde att vara Pasteur, den store, och i

Digitized by Google

stället blev »den där» Pasteur, det vill säga han bleve genast degraderad till underklass, efter som han angripit ett av överklassens prerogativ, vilket vaccinationen, emedan den är obligatorisk och inregistrerad, har blivit.

Nu har emellertid Pasteur bevisat vaccinationens nödvändighet med följande ganska betecknande »bevis», i överklassens skarpsinniga stil. Ett får bekajat med mjältbrand dödades och nergrävdes. Ett år efter utsläpptes ett antal får att beta på den plats, där det döda fåret var nergrävt. Några av dessa får voro ympade med svagt mjältbrandsgift, andra icke. De ympade fingo icke mjältbrand, de oympade fingo det. Ergo — inympning av svagt mjältbrandsgift är absolut medel mot mjältbrand och alltså corollarium — även inympning av koppgift absolut medel mot koppgift. Om vi nu låta det djärva analogibeviset — — — som icke skulle vara tillåtet i andra fall än till exempel i detta: vad som gäller statens eller det allmännas moral, måste även gälla den enskildes (enligt formeln: vad som gäller för alla, måste gälla för många, alltså även gälla för varje). Nu är det moraliskt (och stort, ärorikt, fosterländskt) att nationer döda nationer, alltså måste det även vara moraliskt (stort, ärorikt, fosterländskt) att den enskilde dödar den enskilde. Detta förnekas emellertid, och alltså duger icke det beviset i annat fall än då det tillämpas på överklassens »stat» och herr »Pasteur», ty då duger allting.

Emellertid — Pasteurs bevis, vilket av hela den lärda världen hälsades med ett enhälligt jubel, kan dock tåla invändningar, vilka ofelbart skulle ha använts mot en underklass. Hade herr Pettersson gjort

Digitized by Google

den upptäckten, och herr Pasteur befunnit sig bland vaccinationens motståndare, skulle herr Pasteur gjort följande invändning, som naturligtvis då blivit godkänd:

»Herr Pettersson sluter på otillräckliga grunder. Ty det har kunnat inträffa 1:o av en störande slump, att de ympade fåren icke smakat det gräs som växte på den dödes mull; 2:o av en naturlig orsak, att de ympade fåren haft en naturlig motvilja att smaka det giftiga gräset, då de redan hade giftet i kroppen, ex analogia med en tobaksförgiftad som avskyr tobak; 3:o kunde också ha inträffat, att de oympade fåren voro mer predisponerade för mjältbrand än de ympade av helt andra grunder än att de voro oympade.» Nu är det emellertid ganska sannolikt (ehuru av andra grunder), att Pasteur har rätt och herr Pettersson orätt, men faktum kvarstår, att vad som blev slående bevis för herr Pasteur, icke blev bevis för herr Pettersson. Detta överklassbevis av herr Pasteur skulle man kunna kalla vänskapsbeviset eller ler- och långhalmsbeviset efter formeln: vad mina vänner bevisa, det är rätt och har alltid en tillräcklig grund.

Varför träffar man aldrig personer med högt anseende, kommendörer av nordstjärneorden o. s. v. bland män som arbeta för de liberala strävandena? Därför att i samma stund en person arbetar för rättvisa mot underklassen berövas han allt anseende, ty det har överklassen i sin makt. Nu anför överklassen som bevis för de »liberala strävandenas» misstänkthet att inga kommendörer av nordstjärneorden uppträda på arbetarmöten emot det bestående, orättens samhälle. Detta bevis skulle kunna kallas i n k o n s e k v e n s b e v i s e t, ty ingen blir kommendör

Digitized by Google

av nordstjärneorden, som arbetar för utvecklingen, alltså kunna inga nordstjärnekommendörer arbeta för utvecklingen.

Som överklassen kan bevisa allting, skyr den icke heller att ena gången begagna en sak för, en annan gång emot. Detta vill jag kalla konjunkturbeviset, och det är mycket roligt.

När Gustav IV Adolf avsattes, förklarades hans bröstarvingar förlustiga Sveriges tron för evärdeliga tider.

När Bernadotte kom på tronen, var han sålunda icke alls angelägen att bli släkt med de fördrivna Vasarne. Men, hur det var, man kände sig främmande i det främmande landet och var icke nog förnäm för de ädla släkterna, vilka hade anor. Vasarne hade ett gott namn, skalderna förgyllde upp dem, och saken tystades ner om Vasarnes utestängande från svenska tronen. När Oscar I:s gemål Josefina kom till Sverige, stod i en tidning en stamtavla, en hel sida lång, som bevisade att Josefina var en Vase. Nu skulle på den grunden, efter Vasarne voro utestängda från tronen, både Carl XV och Oscar II också såsom Vasaättlingar blivit utestängda från tronen, men det blevo de som bekant icke. Nu kommer en ny kronprinsessa av Baden, i rätt nedstigande linje från Gustav IV Adolf. Hertigen av Skåne, som av henne föddes, utropas icke desto mindre som tronföljare, och en skald skriver ett smakfullt poem om »Den felande länken» (i Vasakedjan). Vad säger man om det »beviset» på legitimitet, när man legitimerar sig som illegitim?

Emellertid! Det var en gång, då man var angelägen att icke vara Vase, och då letade man upp

Digitized by Google

handlingar som skulle bevisa att Gustav IV var illegitim. — Nu letar man upp andra handlingar (ty överklassen har alla »historiska» handlingar under sin vård), och Riddarholmskyrkan öppnar sina portar för att släppa in ett »stort minne», som skall vårdas av en herr Jonas Spilhammar och en herr Anders Gödecke, och kanske besjungas av en herr David av Wirsén!

Ett annat bevis, kanske det mest berömda, är det historiska beviset. Det lyder så här: allt som hänt i förflutna tider till min fördel, det bör också hända nu, till min fördel!

När man försvarar en orättvis skatt, så söker man i »handlingarne» (som alla äro skrivna av överklassen) efter ett bevis, icke för skattens orättvisa (gu'bevars), utan efter ett bevis för att den tillkommit. Bara den tillkommit i den förflutna tiden är den rättvis nu. Erik XIV lade t. ex. på en ny skatt för att få en ny frilla. Skatten satt kvar, men frillan icke. Skatten har sålunda sin historiska förutsättning.

Riksdagsbeviset är av samma natur. Man utnämner 200 nya sjöofficerare. Man har ingen plats för dem, det vill säga ingen lön. Vad gör man? Jo, man begär ett nytt fartyg! Men man skall bevisa att det behövs! Det går ledigt. »Se här siffror, fakta,» säger ministern; »står det inte 200 här?» — Jo det står 200! Vem kan förneka det? Alltså! Vilket skulle bevisas! Kan man därvid foga en anekdot om en stor amiral, om ett sjöslag, gräva upp en sjöhjälte och få några storslagna ord ur svenska historien, så har man anekdotbeviset, vilket vanligen slutar med en parlamentarisk triumf, det vill säga att underklassen betalar kalaset.

Digitized by Google

Mitt judehat.

Efter som judefrågan kommit att rivas upp i Sverige, är det kanske min skyldighet att yttra mig, både därför att jag nu anses vara en indirekt orsak därtill, och därför att jag, kanske med rätta, anses ha någon skuld i den ovilja som från ett visst håll nu visats judarne.

*

Ibsen har kallat judarne »världens adelsfolk». Det ligger en viss grym sanning i detta, och en viss grym ironi. Med adel menas personer, som icke arbetat med sin kropp, och med adel menas personer, som på grund av denna sin emancipation genom sekler haft tid att utbilda sitt förstånd. Juden har icke arbetat med sin kropp, icke därför att han varit hindrad därifrån, utan emedan hans inärvda föreställning om sin nation, »Guds utvalda folk», nekat honom detta; därigenom har han blivit ett slags adel, som, när bördsadeln gick under och kapitaladeln uppstod, genast var färdig att träda in i överklassens leder. Han blev, så snart han fick rättigheter, konservativ och aristokrat. Därtill nödgades han av sin ställning dels som dynasti-kristendomens fiende, dels såsom gäst i ett främmande land. Hans ställning var alltid tvetydig eller åtmin-

Digitized by Google

stone skev. Skevast likväl när han uppträdde som patriot i det främmande landet. Därav, och på grund av hans ensidiga sysselsättning med kapitalbildning, blev han underklassens fiende. Därav de nyare judeförföljelserna i Europa. Därav, även i Tyskland, bördsadelns fientlighet mot honom.

Därav, när jag efter 1865 såg bördsadelns fall, som vi hälsade med jubel, och den nya penningadelns stigande makt, mitt tillfälliga judehat i egenskap av underklassens författare. Jag såg och hörde svenskens beryktade patriotism, vilken hindrat honom att utveckla sig till europé och världsborgare, understödjas av judarne, vilka lovtalade »våra» stora minnen, vår dynasti och all annan vår skröplighet. Samtidigt hade jag sett judarne i Danmark uppfylla sin stora mission som »världens adelsfolk». Där hade bröderna Brandes, med stor fara och med stort mod, kastat sin skeva ställning och introducerat europeisk kultur i ett stagnerande nationellt självavguderi. Desse män hade brutit med konvenansen och i det främmande landet uppträtt under ren flagg som européer. Detta är enligt mitt förmenande judens stora kallelse i Västerlandet. Han har intet fädernesland, han har vandrat i alla land, har hållit sig fri från alla nationella trånga fördomar, är obunden av dynastikristendomens försoffande dogmer, är bror med alla folk, talar alltid ett kulturspråk, har släktingar i alla Europas stater. Detta är en förmånlig ståndpunkt och har verkligen gjort juden i genomsnitt till ett intelligent, kanske Europas intelligentaste folk. I kampen om ställningen måste han därför segra tills vidare.

I Sverige sökte juden assimillera sig med na-

Digitized by Google

tionen genom att antaga dess fördomar för att få sin ställning, och han lyckades. Sin officiella religion måste han bibehålla, emedan endast den, såsom erkänd av staten, gav honom rättigheter. Därför kallar han sig i regeln »mosaisk bekännare». Men just denna religion, vilken den upplyste juden ej mer tror på, men nödgas bekänna, gör honom till ett offer för samma offentliga lögn, till vilken vi äro dömde. De unge judarne, vilka, liksom vi andra, väckts till nya tankar, vilja så gärna reformera sin kyrka; de sucka också under förbannelsen av stats- och brödlögnen, men de få icke avlägga den. De stå kvar i församlingen, men de begagna icke sina nådemedel och sin kyrka. Under sådana förhållanden börja vi känna oss ha mera gemensamt än förut, och det var därför jag vid mitt senaste ofrivilliga besök i Stockholm uppmanade unge judar att inträda i religionsfrihetsföreningen. Huruvida de haft för mycket att våga för att riskera detta steg, känner jag nu ej. Om de ej gjort det, äro de kanske mindre att klandra än vi, som döpa och konfirmera och viga ännu, fastän vi ej tro på dessa sakrament. Men gjorde de det, då skulle sista muren mellan oss och dem falla.

De farhågor jag förr hyste, då jag satt hemma vid spisen i innanfönstrens land, att judarne, från att vara en kapitalaristokrati, skulle bli en reaktionär politisk aristokrati, hava, sedan jag ute i Europa lärt känna ställningen, bortfallit. Allting bär sitt korrektiv i sig själv. Juden Laskers national-liberalitet korrigeras av juden Lassalle's socialism, och juden Rothschilds världsbehärskande kapital skall en gång smulas sönder av juden Marx' kritik.

Digitized by Google

Ingen författare har skrivit så frigjort som Heine; det är som att läsa skrifter av dem, som skola skriva om hundra år. Därför är också hans inflytande omätligt. Ingen har kunnat döma så fri från alla nationella och religiösa hänsyn över Europas litteratur som Georg Brandes, just därför att han var europé, men icke tysk eller fransk europé. Från Berlin skulle Frankrike kanske tett sig annorlunda för honom, från Paris skulle han kanske sett Tyskland på annat sätt.

Våra judar i Sverige hava icke hittills verkat som jästämne, kanske med undantag av bröderna Warburg* i viss mån. Men framtidens skola kanske göra det. Men votera de med överklassen, den patriotiska och statskyrkliga och dynastiska, då behöva vi ej vara vänner, icke därför att de äro judar, utan därför att de äro icke-judar.

Att mitt beryktade judehat, som mest tog sig form i en satir mot judarnes svenskhet och svenskarnes jubelfestpatriotism, snart blev något tillryggalagt, har jag sedan visat i handling, misstydd naturligtvis, som allt vad jag företager mig, och jag hoppas få visa det än mer framdeles, när jag får rikare anledningar. Att jag icke kan annat än förakta de angrepp, som nu från statskyrkans sida riktas mot judarne som kristendomsfiender, behöver jag väl ej försäkra.

* Karl Warburg, eljes min vän, ställde sig på statskyrkans sida i mitt religionsmål. Det hade varit naturligare, att han stått på min sida mot en naturlig fiende, men klokast hade varit att tiga. Jag hyser emellertid intet agg mot honom för det, ty hans ställning är ömtåligare än min.

Digitized by Google

Antingen—eller! Både—och!

Redan Adam Smith, som anses före Cobden vara frihandelns uppfinnare, hade en stark aning om att generaliseringar av teorier icke alltid äro så välgörande vid tillämpningen. Han finner därför nödigt göra följande tillägg till sina frihandelsläror, vilka dock endast ingått som ingredienser i hans filosofiskt-ekonomiska system: Wealth of nations, som i våra dagar icke undgått ödet att söndergranskas.

Han säger nämligen: »Man bör respektera bestående förhållanden och privilegier, ej endast rent individuella, utan ännu mer sådana, som tillhöra hela grupper och klasser av samhällsmedlemmar; och ehuru man anser dem i viss mån skadliga, dessa privilegier, bör man nöja sig med att inskränka vad man ofta icke kan tillintetgöra utan att begå våld, och då man icke kan åstadkomma den bästa lagstiftning, bör man, likt Solon, försöka åvägabringa den bästa, som folket kan fördraga.»

Adam Smith var sålunda frihandlare i princip, men godkände ej över allt sin teori i tillämpningen, likasom vårt lantmannaparti enligt 1867 års program.

*

Digitized by Google

Samma berömvärda realism har även stadsmannapartiet, efter Gripenstedtska frihandelsfilosofiens antagande i princip, ådagalagt, och när helst någon större eller mindre stadsnäring (leksaker, läder m. m.) hotades av det idealistiska systemets principer, lämnades teorin, och ett litet tillfälligt skydd beviljades av de alls icke så småaktiga bönderna, vilka en gång gåvo läderhandlarne lov att tvinga hela nationen köpa sämre läder för högre pris än bättre.

*

Nu är böndernas spannmål hotad av utländsk konkurrens, och nu begära bönderna en liten tull till skydd för sin lovliga näring för att kunna komma över krisen. Vad svarar nu det frisinnade stadsmannapartiet? Nej, svara de och dra fram med det filosofiska systemet! Råg är mat! Ja, gott, men råg är också pengar och står än i dag i markegångstaxorna noterat. Råg är för bonden en bytesvara såsom läder och leksaker! Vad är skillnaden?

*

Jo, svarar man: mattullar kunna medföra hungersnöd! Nej, det kunna de ej, ty skyddstullar äro ej införselförbud, och de kunna mycket lätt avskaffas i händelse av dyrtid.

Mattullar höja brödprisen, säger man. De kunna göra det, men i Frankrike och Tyskland, där spannmålstullar existera, har brödpriset ej stigit.

För övrigt: dyrt läder, dyrt bröd! För att kunna betala den skyddade läderhandlarn måste råghandlaren ha betalt för sin råg!

*

Digitized by Google

Det finns en modärn sällskapslek, som går så här förrädiskt till. Man lämnar en kompass åt en person, som ser mindre skarpsinnig ut; ber denne gå in i ett mörkt rum och sedan svara om han sett rött eller blått ljus från kompassnålen.

Har man nu misstagit sig på personens omdömesförmåga, så svarar han: ingendera! ty magnetnålen ger intet sken alls. Men har man valt ett lämpligt subjekt med tillräckligt mjuk hjärna, svarar han antingen rött eller blått!

Detta antingen—eller är en logisk snara och kan i fråga om frihandel eller skyddstull med stor fördel användas vid valkampanjer (likasom septennatsfrågor). Man tvingar svaga hjärnor att bestämma sig för endera av de två, ehuru tertium och även kvartum, i detta fall, datur.

*

Alla Europas civiliserade länder och republiken Amerika hava övergivit det rena antingen—eller i denna fråga och hava i fullt modern realistisk anda antagit både—och!

Furst Bismarck har förklarat, att han varken är frihandlare eller protektionist och att han begagnar skydd vid kris eller då det gagnar hans nation.

Fursten anser nämligen nationen vara ett slutet sällskap — tills vidare. Varför? Därför att nationen är ett slutet sällskap — tills vidare.

*

Skyddstullar äro (i princip) ett barbari (Henry George), emedan de i längden förorsaka arbetsförlust och kraftslöseri. Men i kritiska tider får man

Digitized by Google

tillgripa utomordentliga (barbariska) medel, och ett sådant ganska lämpligt är fallande skyddstull (efter échelle mobile).

*

Emellertid förvånar det något en f. d. utopist att finna samhällsbevararne i spetsen för en rörelse, som ytterst är en avläggare av universalrepubliken och allt det där, som vi diktare ha drömt om, och vi ha svårt att tro så mäktiga anhängares varma stöd vara att lita på.

Det förvånar oss även att finna socialisterna i frihandlarsekten, då socialisterna, de tyska åtminstone, ideligen begära skydd, ja, pensioner till och med, alldeles som gamla ämbetsmän.

Att arbetarne låtit lura sig av det vackra ordet frihandel (på råg nämligen, inte på läder och leksaker), beror väl därav att ordet börjar med stavelsen fri, alldeles som frikyrklig, frisinnad m. fl. nya ord, som datera sig från kvartärperiodens början.

*

Så kommer en liten bifråga, som kanske borde tagas med i räkningen. Gagnar den påtänkta frihandeln (på råg) landet? Vad är landet? För det första är det väl icke utlandet! För det andra är det väl majoriteten, eftersom de flestas lycka är det högsta vi kunna komma till, då allas är omöjlig.

Nu uppgiver Sidenbladh (själv) i 1878 års utställningskatalog för Paris, Sveriges befolkningsförhållanden sålunda: 86 % lantbor och 14 % stadsbor.

Gagna nu rågtullarne 86 och skada 14, så voterar jag för de 86 såsom utilist (Mill'ist, Spencer'ist; m. m.).

Digitized by Google

Sedan frågar jag mig, för att vara rättvis: är den skada, som tillfogas de 14 (plus norrlandsbönderna, som äta korn och havra) större, proportionsvis, än det gagn, som tillfogas de 86? Därpå ha vi förut svarat nej, då det visat sig i Tyskland och Frankrike, att spannmålstullar ej höjt brödprisen!

Och tillägger: Skadan som tillfogas de 14 % gottgöres därigenom, att de »skyddade» bönderna bilda åt industrimännen dugligare köpare än de oskyddade bönderna.

Kommer en ny fråga: ha spannmålstullarne gagnat lantbefolkningen i de länder, där de varit tillämpade?

Härpå har man med den skälmaktiga statistiken svarat: i sådana länder (Tyskland!) har det visat sig, att efter spannmålstullarnes införande böndernas villkor försämrats. Detta är ett vanligt logiskt knep att sätta två på varandra följande händelser i kausalsammanhang.

E f t e r, men icke i f ö l j d a v! I Tyskland har industrien till exempel efter skyddstullarnes införande uppdrivits till sådan höjd, att själva Articles de Paris numera tillverkas i Tyskland. Här skulle en frihandlare vilja slå mig med mina egna vapen och invända, att detta ej behövde vara följden av skyddstullarne. Låt vara, svarar jag, jag släpper efter det taget för att få fatt i det förra: nämligen att en närings förfall ej b e h ö v e r bero av skyddstullar, och därmed förefaller hela striden ekonomiskt likgiltig.*

*

* I tyska riksdagen är denna tullfråga en reaktionär junkerfråga, emedan i Tyskland knappt bönder finnas; i Sverige är den en ren bondefråga!

Digitized by Google

Kanske den har ett annat syfte; ett politiskt till exempel! Är det vårt septennatspel som drives? Säkerligen! Under den skyddande likheten med friheten har reaktionen och monarkien velat spela upplysta despoter, göra sig till frihandelns martyrer och därvid lyckats lura med sig arbetare och socialister, röra ihop partierna till en oredig massa, ur vilken skall med överraskning framdestilleras en trycktvångslag och något mera! Kanske en liten fortifikationsfråga också! Eller en unionsfråga?

Det var lantmannapartiets sprängning möjligen! Men vad få vi i stället? Frihandlare (på råg)! Är det så säkert att frihandlarne även vilja giva bokhandeln fri, ordet fritt, tanken fri? Är det så säkert att det gamla lantmannapartiet var så konservativt? Det kastade av sig 40 % av grundskatterna för att få igen dem utdelade på — 86 % lantmän och 14 % stadsmän. På vilka »vräkte» de då sina bördor? Till största delen på sig själva! De beviljade utsträckt beväringstid. Vem föll största bördan på? De 86 naturligtvis! Det var egoism! Vad är icke egoism? Tull på läder!

*

Det var också bondeegoism att hålla efter ämbetsmännen i dyrtidsdagarne, men den egoismen ansågs då mycket frisinnad!

*

Det var icke egoism att ge ett nytt biblioteks-hus åt Stockholm, nytt universitetshus åt Uppsala, nytt kyrktorn åt Linköping; men den liberalismen hälsades då som konservativ!

*

Digitized by Google

Och pudelns kärna? Kampen om makten! Kampen om att få göra det liberala programmet! Kampen om att få kreera konservativa!

Söndra och härska!

Söndringen har lyckats! Vem skall nu härska?

*

— Är du frihandlare eller protektionist? frågar läsaren.

Därpå svarar jag: — Det hör inte hit!

— Är du protektionist eller frihandlare? frågar läsaren än en gång (alldeles som han om kompassnålen).

— Jag är ingendera och kan vara bådadera, svarar jag. Om jag vore rågbonde, skulle jag vara protektionist i detta fall; vore jag kornbonde, skulle jag kanske vara frihandlare; vore jag stadsbo (och riksdagskandidat), vore jag säkerligen frihandlare! (Annars blev jag inte riksdagsman!)

Digitized by Google

Min jubelfest — 89.

Som bekant är det snart ett hundra år sedan den stora franska revolutionen kom till utbrott. I egenskap av »liberal» hade jag ämnat förhärliga året 1889 medelst ett dramatiskt spelbart verk, som skulle uppföras på en sekundteater någonstans i Skandinavien. Stycket skulle ju sluta sig själv med Bastiljens stormande, och de olycklige, som försmäktat i åratal i dess underjordiska hålor, för okända brott, skulle komma ut och falla i armarne på sina befriare.

Som en samvetsgrann diktare ville jag ha reda på huru många hundra av dessa olyckliga, som funnos instängda, när portarne öppnades, och till den ändan slog jag upp i böckerna.

Min förvåning liknade nästan ledsnad, då jag erfor, att vid det dramatiska tillfället endast sju olyckliga funnos inspärrade i den hemska byggnaden. Till råga på missödet uppgiver den trovärdiga källan att av dessa sju offer för feodalväldet och monarkien, fyra voro växelförfalskare, två sinnessjuka och den sjunde var en förlorad son, som blivit insatt på sin egen fars begäran. Hur skulle jag nu reda mig med detta historiska dokument, som icke gav mig de politiska offer jag ovillkorligen behövde för min femte akt. De fyra växelförfalskarna kunde jag inte

Digitized by Google

begagna, såvida jag icke ville krysta ur deras brott något politiskt ändamål, såsom anskaffande av pengar för propagandaarbeten; de två vansinniga vågade jag inte på, eftersom problemet nyss varit före på scenen, och den förlorade, troligen förrumlade sonen kunde jag svårligen limma något guldpapper på och få till offer för århundradens förtryck. Det återstod mig då endast att begagna diktarens rätt att ljuga: och jag ljög. Det är ju en vacker bekännelse.

Därpå skulle jag, alltjämt i samma tilltänkta drama predika den eviga freden, och till det ändamålet ville jag anspela på våra dagars bedrövliga förhållanden i Europas stora krigarstat, där hela den manliga ungdomen ryckes från nyttigt arbete för att ligga bort sin tid i kaserner. Slog alltså upp om Tyskland för att utröna armékontingentens förhållande till folkmängden. Jag hade hoppats få en mycket stor procentsiffra, som kunde ta sig bra ut i en mellansats och verka kort och slående genom sin storhet. Tyvärr gav mig boken endast en liten tunn etta, en liten mager uppgift om att tyska rikets armé endast utgjorde en procent av befolkningen. En procent! Det vore som om man hade hundra människor samlade i ett rum och en smög sig ut. Man skulle inte märka det.

Därpå skulle jag också såsom bakgrund mot det fördärvade gamla régime sätta våra dagars förtryckta arbetsklass, som utsuges av kapitalisterna och hålles vid ett minimum av inkomst. Sökte därför upp ett arbete, som gav mig en tablå över alla kroppsarbetares ställning i alla Europas länder och började forska. Under forskningens gång fick jag se, att den samvetsgranne författaren — han hette

Digitized by Google

René Lavollée — funnit att det gavs fattiga och rika kroppsarbetare liksom det gavs fattiga och rika inom alla andra samhällsklasser. Sålunda fanns det glasblåsare i Belgien, som förtjänade 20,000 francs och som hade hantlangare att avlöna på egen bekostnad, vilka dock klagade över att de exploaterades av den rike arbetaren. I Amsterdam hittade jag på diamantslipare med 30 francs om dagen, eller 9,000 francs om året; i Paris sutto finsnickeriarbetare med 6,000 francs och i Rom kunde en juvelerarearbetare vinna 7,500 francs om året. Hur skulle jag nu kunna våga generalisera och göra en typ av den förtryckta arbetaren utan att upptaga i beräkningen de anförda exemplen med deras ministerlöner.

Min pjäs började bli allt vanskligare, och jag fruktade den skulle bli oskriven, om jag fortsatte att forska, men som jag icke tänkt bli riksdagsman och därför icke var beroende av någon valkorporation eller besvurit något program, tog jag mod till mig och fortsatte.

För att få alla faktorer och alla tidens strömmar med, måste jag göra en kolritning av det fjärde ståndets lidanden och elände, och jag sökte upp några hårresande skildringar om jordbrukarne i Irland.

Olyckligtvis hade jag ingen annan till hands än den aktade Philippe Daryl, som skriver i den trovärdigaste av alla franska tidningar: Le Temps. I Irland äges jorden som bekant av egendomsägare, vilka hava för sed att arrendera ut sin egendom, och det kan man ju inte säga något om. Arrendatorerna hava nu beslutat att icke betala arrendet, och det kan ju åtminstone vara två meningar om

Digitized by Google

det berättigade i ett sådant förfarande. Helt säkert är, att ägaren från sin synpunkt finner det oskickligt. När nu arrendatorn icke vill betala, så ber ägaren honom gå. Det är ju inte att undra på. Nu går inte arrendatorn, utan sitter kvar. Det är ju inte riktigt? Nå? Då låter ägaren driva ut honom med kraft av lagen och på grund av kontraktets bestämmelser. Som jag varken är ägare eller arrendator, finner jag hela förfarandet ytterst logiskt för att inte säga sunt, och jag fattas av svarta tvivel om arrendatorns förtryckta läge, när jag läser följande:

En egendom uthyres för 1,500 francs. Arrendatorn älskar nöjet och deltager i kapplöpningarne, måste därför sälja sina kreatur och har slutligen bara en ko kvar och underlåter betala arrendet. Ägaren låter driva ut honom. Som agrarligan, bildad av arrendatorer, icke tillåter ägaren, vid livets förlust, mera arrendera ut sin egendom, så lämnar den olycklige egendomsherren sin egendom åt en vaktman (caretaker) och överlåter åt hans vård trettio kor. Inom loppet av en månad äro djurens svansar avhuggna och ett par äro döda i kolik. Till egendomens och kreaturens skydd måste ägaren nu anställa en polisstyrka, som kostar 30 francs i veckan per konstapel. Efter tre månaders förlopp har ägaren förlorat 1,500 francs.

Jag kan inte neka till att mina sympatier började svalna för d e n arrendatorn, och min frihetskärlek lockade mig, om icke att omfatta den förtryckte egendomsägaren med någon livligare kärlek, dock att inte gå med på att förhärliga förtryckare, som ville med böss-skott hindra någon i sin lovliga hantering att arrendera ut jordegendom.

Digitized by Google

Det började växa hos mig en tanke, gammal för resten, att det fanns två synpunkter, minst två, på saker och ting, och jag stärktes i mina tvivel om det mänskliga omdömets frihet från intressets mäktiga förmåga att förvända synen. Jag erinrade mig detta just, då jag fick under ögonen en parallell mellan mr Gladstone's, den vise gubbens olika synpunkter på sakerna, då han sitter i regeringen och då han står utanför den, ledande oppositionen. Då Gladstone är vid makten, hämnar han mordet på mr Burke; då han är störtad, gillar han mordet på konstapeln Whelehan. Vid makten betjänar han sig av angivare för att undertrycka brottsliga handlingar; i oppositionen förklarar han att det är angivare, som uppmuntra till brott; vid makten förklarar han Parnell vara en skurk; i oppositionen applåderar han Parnell som en patriot; som minister finner han icke att Irland har något att beklaga sig över England; som oppositionschef har Irland 700 års engelskt förtryck att hämnas; ministern Gladstone motarbetar tunneln under engelska kanalen; oppositionschefen Gladstone arbetar för densamma o. s. v.

Emellertid, tvivlande på att kunna vinna några fasta vänner till min panegyrik över franska revolutionen, när jag måst lämna i sticket Bastiljen, den förtryckte arbetaren, Irlands arrendator, den eviga freden och mr Gladstone, vänder jag åter och söker min sista tillflykt hos de mäktigaste av alla förtryckta, och gör mig i ordning återerövra fruntimmernas ostadiga gunst. Jag vill till det ändamålet förhärliga franska revolutionens kvinnor i två av dess mest lysande representanter: Madame Roland och madame Tallien. Som jag icke vet något utan-

Digitized by Google

till om de båda frihetskämparne, och som jag icke vågar dikta något på fri hand, måste jag gå till böckerna. Jag tar vad jag har till hands och måste bekänna, att jag endast väljer pålitliga tendenslösa böcker att få uppgifter ur.

Alltså Roland, Manon Jeanne, född o. s. v. Efter sin gemåls flykt, förde hon i kontrarevolutionens intresse en brevväxling med girondisterna (det var högerpartiet), blir därför fängslad och avrättad.

Hon ledde sålunda kontrarevolutionen; men det var revolutionen i hela dess prakt som ett ohejdat utbrott av komprimerade naturkrafter jag ville förhärliga. Måste alltså lämna madame Roland och hennes högermän till stor avsaknad för min pjäs.

Återstod madame Tallien. Jag läste: Therèse Tallien gjorde bekantskap med konventsledamoten Jean Lambert Tallien, som förälskade sig i henne och under hennes inflytande utförde konventets beslut mindre strängt än han åtagit sig. Det där var inte för mig! — Vidare! Robespierres fall räddade hennes liv! Högerman alltså madame Tallien också!

Senare levde hon i vänskap med Josephine Beauharnais, Barras, Hoche och Napoleon.

Detta var just ingen rekommendation hos mig. Beauharnais och Napoleon, dem kände jag nog, men om Barras läste jag att hans palats var ett samlingsställe för spelare, galanta damer och penningespekulanter, samt att han slutade med starka stämplingar för det rojalistiska partiet.

Jag hade emellertid blivit skrämd av att forska vidare, fruktande att det skulle gå med mig, som

Digitized by Google

med den frisinnade Taine, vilken sätter sig att undersöka samma franska revolution såsom vänsterman, med den påföljd, att han blir högerman, eller som med sjöfaranden, vilken seglar så långt västerut, att han slutligen kommer upp i öster.

Återstod nu endast att göra en boulevardmelodram och sluta med Ludvig XVI:s halshuggning, förkroppsligande i honom alla tidevarvets laster, alla despotens lågheter. Men det kunde jag inte heller med gott samvete, ty Ludvig XVI var icke sådan, det var snarare en hygglig karl, vi skulle kalla, med goda seder, en arbetarnes vän, och snarare en demokratisk adelshatare med avgjord motvilja för statslyx; ja, han var även en reformvän, som emot de högre ståndens önskan ville genomdriva skråtvångets avskaffande, väghållningsskyldigheternas lyftande från det lägre folket, samt till och med ville belägga adelns och prästernas egendom med grundskatt och stämpelavgift. Frisinnad var han till och med, när han ingick på anhållan om ständernas inkallande, vilket just vållade hans undergång. Såsom offer för sina företrädares skulder blev han på visst sätt martyr, men det var ju såsom den store brottslingen han skulle avrättas i femte akten och icke som offret.

Jag må erkänna, att min pjäs syntes mig förlorad. Det finns nämligen något som kallas dramatisk rättvisa och som består i att dygden belönas och lasten straffas, men summariskt, utan inskjutande av hänsyn, utan införande av förmildrande omständigheter.

På scenen måste ju allt vara svart eller vitt, utan halvtoner eller nyanser, brett målat, så att det verkar på långt håll som dekorationer.

Att svärta de oskyldiga och kalkrappa de skyl-

Digitized by Google

[illegible] kunde jag ej förmå mig till, att skriva en filosofisk-historisk avhandling kunde jag ej och behövde inte, därför blev jag icke med på min egen [illegible] som skulle bli 89!

Digitized by Google

UTIFRÅN

Digitized by Google

diga, det kunde jag ej förmå mig till, att skriva en filosofisk-historisk avhandling kunde jag ej och behövde inte, därför blev jag icke med på min egen jubelfest, som skulle bli 89!

Digitized by Google

UTIFRÅN

Digitized by Google

Digitized by Google

Från Italien.

(Sommarbrev i mars.)

"Die Geister erwachen und es ist eine Lust zu leben!"

1.

Piemont den 3 mars.

Med klockan i hand förkunnade han för reskamraterna: Nu äro vi i Italien! Det var inne i Mont Cenis-tunneln, där gränsen mellan Frankrike och Hesperien går fram. Lampan lyste matt inne i kupén, och kolmörker härskade utanför fönstren.

Det är en god effekt denna tunnel, uppfunnen för dem som för första gången skola bländas av söderns härlighet. Den påminner om en reception i den orden, där offret först ledes in i ett mörkt rum och sedan med förbundna ögon släppes ut att få skåda ljuset med bländade blickar.

Ännu var god tid att anställa betraktelser. Han tänkte på alla de gamla sagorna om Italien. På Ehrensvärds resa, på Nicanders Hesperiska nätter, på Nybloms, Dietrichsons och Snoilskys lockande skildringar. Han visste, att Claes Lundin varit där och blivit mindre belåten, men han hade icke haft tillfälle att läsa dennes resebrev. Skulle nutidsmannen med sina vassa blickar finna samma tjus-

Digitized by Google

ning som de andra? Skulle även Italien vara en illusion? Han hade visserligen icke trott, att skogarne bestodo av apelsinträd, ty han hade läst, att apelsinen var en till Italien i n y tid införd växt, som icke var särdeles känd av de gamle romarne; han trodde icke, att palmen var allmän, icke heller att folket gick i »folkdräkter» och dansade saltarella på gatan hela dagen eller spelade mandolin hela natten; han visste säkert, att Rom var ett nytt Paris, att Corson var smal som en Drottninggata och att Neapel var ett ruskigt tillhåll. Men han skulle ju icke resa dit för att se på de stora grannlåterna, och han hade ju för tolv år sedan tenterat alla kyrkor och oljefärgstavlor; han hade ännu ett svagt hopp att kunna få njuta av söderns härliga natur. Han hade förliden sommar frågat en hemkommen realistmålare vad det egentligen var för märkvärdigt med det där Italien, och han hade endast fått ett mystiskt svar: »Å, det är en dröm!» Men som han visste, att det finns vackra och fula drömmar, blev han icke klok på vilken sort han hade att vänta.

Det blixtrar inne i kupén som av elektriska ljus. Se, se! De yngsta reskamraterna, som jag vill kalla det kommande släktet, börja vakna upp. Nu blixtrar det igen! Det är några fönsteröppningar i berget, som låta en skymta ett vitgrönt ljus från landskapet utanför. Tunnelns sotiga väggar ljusna, de glesna allt mer; nu är det färdigt! Italien!

Skrovliga bergväggar med istappar, stockstumpar, rails, skottkärror, spadar, hackor och järnvägsarbetare, allt susar förbi, under det att en härlig sol, lika härlig som den svenska, lyser på ett bergland med isbelagda vattenpussar, talldungar mellan

Digitized by Google

snödrivor, bruna betesmarker utan ett grönt strå. Det enda som påminner om Italien är att banvaktarstugorna äro signerade på italienska. Han tar upp sin annotationsbok och refererar sedan landskapet ända fram till Turin under reskamraternas måttliga förtjusning.

Hästhoven blommar på bankarne. Svarta kråkor synas över allt i backarne. Den grå kråkan träffade han aldrig i Italien. Vagnar och kärror sällsynta. Åsneryggar mera anlitade. Husen av travad sten med gavlarne åt söder och öppna verandor (loggier).

Bofinken sjunger. Vinet stiger i höjden och spaljeras. Kvinnofrågan synes vara under lösning i Italien, ty alla banvakter äro kvinnor; stora, starkbyggda gestalter med manshattar ovanpå schaletten. Folkdräkten synes vara en gemensam europeisk: mollskinn och bomull.

En röd mössa på en bondgubbe väcker hopp om pittoreska folkdräkter, men det är bara en fluga i vintern. Schaletten anträffas på alla kvinnohuvuden. Fåren beta mellan vinet. Höglandet sänker sig ned till slätten. Nötskrikan antyder annalkandet av hassel och ek. Eken har sina vissna löv kvar.

Slätten ligger ändlös, tråkig framför oss. Husen börja bli av tegel. Primula elatior uppträder på backar och ängar, som om det regnat svavel från himmelen. Hassel och sälg blomma.

Husen tillhöra familjen Syngenesia eller sambyggare. I ena ändan av längan är boningshuset; sedan ladugården, skullarne, och längst bort på andra ändan vagnslidret. Detta tyckes vara den rådande italienska typen för bondens hus.

Åkrarne äro lagda som i sängar. Troligen för

Digitized by Google

hirs eller majs. Svårt att avgöra, då inte ett grönt strå synes. Plöjningen pågår, men hackan tyckes vara föredragen för plogen. Boskapen kraftig, av ljusgrå färg. Ängarne röjas.

Villor skymta här och där som utposter för det rika Turin.

Fabriksskorstenar och tornspiror! Järnvägsmateriel, lokomotivstall — och så är man i Turin.

*

En stor stad med det första glada stationshuset jag sett! Folket tyckes bestå av två stammar: de arga och de blida. Av de blida råkade jag först på en representant. Det var en stationsämbetsman, som med nordiskt lugn, nästan godmodighet, upplyste, att jag måste växla biljett, emedan jag av misstag kom med expresståg på omnibusbiljett. Som jag endast studerat Dantes italienska och Dante icke begagnade järnvägsbiljett till helvetet, hade jag litet svårt att samtala. Men mannen var tålig och mild och förde mig mellan eldade lokomotiv och över järnvägsspår till en lucka, där han övervakade, att jag avhändes en mindre penningsumma, varpå han med samma lugn förde mig tillbaka oskadd i skötet av min väntande familj. Den arga rasen var anställd vid tullen. När han icke nog hastigt kunde tömma en säck med barnkläder och en päls, kastade han den på golvet och talade piemontesiska, som icke Dante skulle ha förstått.

Hotellet hade ofantligt höga rum och priser. Det enda som var italienskt var kylan, ty Turin har Hamburgs klimat. Vinet tycktes också vara

Digitized by Google

från Hamburgs klimat, fastän flaskan och säven nog voro från Piemont.

Om stadens yttre meddelar Bædeker bättre beskrivning än jag kan. De ryktbara slängkapporna togo sig emellertid icke alls väl ut på de icke alls bildsköna gestalterna. I stället för att gå ut och gapa på kyrkor och palats, gick jag och köpte tidningar, emedan jag ville ha reda på det som icke synes utanpå.

Jag fick fatt i Gazetta Piemontese. På första sidan fick jag telegram från hela världen; en uppsats om anarkisterna; referat från offentliga sammanträden; notiser; på andra sidan en uppsats om det bristfälliga rättegångsväsendet; en om tullen på vermuth, vilken bekanta populära dryck av engelsmännen vill hänföras till likörer; en om åkerbruksfrågan, vilken tyckes vara på dagordningen i hela Europa; brev från det övriga Italien; artikel om den blivande utställningen i Turin; brev från Paris; på tredje sidan brev från Nizza; artikel om vetenskaper, konster och teater, lokalkrönika, innefattande notiser från Turin jämte rättegångsärenden; på fjärde sidan annonser. Detta var ju tidsenligt? Jag stannade vid åkerbruks- och bondefrågan, emedan den synes mig vara den som skall lösa alla andra frågor, och särskilt emedan jag ville ha några jämförelser med vår bondefråga. Man har nämligen i Europa äntligen upptäckt, att människan icke lever av bara Guds och människors ord, utan huvudsakligen av bröd, och att brist på bröd icke kan ersättas av trä och järn eller bomullsvävnader, lackerade arbeten eller konstindustri; vidare har man insett, att bristen på bröd framkallar brott och att brott ger den fattige

Digitized by Google

bröd — och husrum. Av fruktan för de svåra följderna har man sålunda börjat tänka på att uppmuntra åkerbruket. I Italien, där man så länge levat på katakomber och oranger, har brödfrågan också vaknat, och den står på dagordningen i kamrarne; den har framkallat en kommitté, som redan utgivit betänkanden i sju volymer i aderton fascikler i stor kvart, vilka kosta femtiofyra francs i boklådan. Den artikeln, som nu väckte min uppmärksamhet, var egentligen en anmälan av ett arbete av professor Ottavi, kallat La chiave dei campi, eller Nyckeln till åkerbruksvetenskapen. Artikeln börjar så här, mångordigt som allt italienskt, ända från den pratsjuke Cicero:

»Från några år tillbaka har ett verkligt korståg öppnats i Italien för att liva utvecklingen av åkerbruket och i italienarnes sinne upptända intresset, kärleken till denna folkens övergivna moder och amma. Vi kunna icke säga, att detta arbete av övertygelsens trogne apostlar har förblivit fruktlöst. Vi se tvärt om å ena sidan åkerbruksministern giva bevis på en nitälskan, en verksamhet, som äro helt nya för Italien; vi se, huru dag från dag den nobla skaran av jordbrukande ädlingar ökas, och vi se också många, särskilt bland ungdomen, som känna det nyttigas dragningskraft, fältets poesi, men som, uppfostrade etc....»

Sedan min uppmärksamhet var väckt, sökte jag i boklådor efter litteratur. Jag fick fatt i något litet. Det var bland annat en broschyr, översatt från franskan och antagen som lärobok i primärskolorna i Belgien. Fick sålunda på köpet veta, att det industriidkande Belgien, som underhåller en artificiell folk-

Digitized by Google

stock, också har åkerbruksfråga. Det är som att höra själve Rousseau tala emot industrialismen i denna lilla folkskolebok. Hörom: »Utan åkerbrukare skullen I icke hava bröd, grönsaker eller kött, icke kläder att kläda er med. Alla industrigrenar, som förse eder med de förnämsta nödvändighetsartiklar, hämta sina råvaror från bondens arbete.» Så talar en regeringens lärobok i Belgien och finner eko i Italien!

»Det yrke, som bonden övar, är av alla det mest oumbärliga och är yrket företrädelsevis» (per eccellenza). »Därför har åkerbruket med goda skäl blivit kallat vår närande moder. Det förtjänar därför att av oss högt aktas och är för oss en plikt att känna!»

Och detta var min första lärdom i Italien!

Därpå köpte jag en skämttidning! Mycket förstod jag ej, emedan den naturligtvis var personlig som alla skämttidningar. Men där var ett träsnitt, kolorerat, som jag förstod. Det föreställde en hop munkar av alla ordnar, som med röda näsor och heliga miner dansade omkring buteljer och glas — i fastan! Prästerna äro också mera på retur i Italien än — annorstädes, och de se mera tuktade ut.

Men apelsinerna? Och myrtenlundarna? Det kommer, det kommer!

2.

Den 4 mars. Mellan Turin och Savona.

Åter igen slätten, som dock stiger mot havsalperna, vilka skola genomfaras, och bakom vilka Italien, det för nordliga vinden skyddade Italien, och Medelhavet ligga!

Digitized by Google

Åter igen är referenten färdig med annotationsboken!

Båtarne, som synas här och där i vattendragen, äro snipiga i båda ändar och likna den heraldiska båten (Bondevapnet). Bondgummor uppträda på småstationer i persiska schalar och parishattar. Bönderna i »ångpannor» och parisrockar från La Redingote grise.

Klimatet blir sydligare. Helloborus (falsk prustrot) uppträder på banken. Husen i byarne och småstäderna äro målade, röda, gröna, blå, gula. Hönsäggen, som gumman säljer vid stationen, äro rödfärgade.

Ute på åkrarne tilltaga bondgubbarnes röda mössor med svart bård. Slängkappor med hundskinnskragar på stationerna. Klimatet blir nordligare igen, allt eftersom vi stiga i havsalperna. Primula elatior (en varietet, men blekare, av vår guldviva) försvinner, och Tussilago (hästhoven) kommer igen. Tall, en, ormbunkar, gran och al på gneisformationer giva ett nordiskt lynne.

Trakten blir vildare. Alperna äro sönderbrutna i tunnlar och viadukter, avgrunder och höjder.

I ett slag ändras vegetationen utan övergång. Träden äro gröna. Men det är icke våra träd! Bergen äro klädda med buskar, som också äro gröna, men som icke stå i Hartmans Flora. Observationskårer i vagnsfönstren! Vad kan det vara för ena träd? Konselj! Det är oliver! Och buskarne? Lagrar!

Och nu, nere i den dägeligaste avgrund, ett litet vitrappat hus med vin- och — stor överraskning: blommande körsbärsträd! Men de ha ju rosenröda

Digitized by Google

blommor! Konselj igen! Det är persikor! Icke sådana där korsfästa skelett, som man ser i mellersta Frankrike på spaljér, utan friborna små vildar, ännu visserligen utan blad, men med den mest rosenfärgade snö på sina fina svarta kvistar!

Klockan 3,30 noteras en pinie, en riktig paraplyformig förgrundspinie, som alltid synes på vyer av Neapel, tills den nyligen utbyttes mot en palm!

Åter igen mörker, och så en till! Tre okända gröna buskar! Små bjärtmålade hus! Madonnabilder på väggarna! Mycket röda mössor! Starka landkänningar av Italien!

Klockan 4. Förfärligt anskri av det kommande släktet: »Apelsiner!» Ja, det var apelsiner — varför icke säga oranger? — i klungor, icke med guldets dova färg, utan med apelsinens djupa levande cadmiumfärg mot det mörkgröna, blanka lövet.

Nytt indianrop: »Citroner!» Det var citroner, men uppspetade mot väggar och platta som örter i ett herbarium.

Allmänt anskri: »Havet!» Det var Medelhavet, som låg där blått, ja, blått som Vettern, skådat mellan fabriksskorstenar, stenkolsrök och järnvägsmateriel, och så försvann det bakom det ohyggliga stationshuset, där hotellportierer och bärare stodo lika opittoreska som i Bremen eller Nässjö!

Och så till hotellet!

*

Hotellet var dystert och anlagt på att slippa sol. Sängarne med sina fyra stolpar och myggtält sågo ut som likvagnar. Sedan jag befriat mig från

Digitized by Google

lokomotivsotet, tog jag en droska för att se på staden. Kusken var, tack vare min rutiga överrock och min röda Bædeker, mycket artig. Han fick först köra mig till en boklåda, där jag erhöll en beskrivning på Savona och en åkartaxa, vilken jag sedan i hemlighet studerade. Därpå anhöll jag att bli förd ned till havsstranden för att få hälsa på min gamle vän havet. Genom stadens Corso, en ganska bred gata med arkader över trottoaren, här och där tråkiga lagrar, något större än Novillas, genom slingrande gränder med lekande barn, där intet pittoreskt stod att upptäcka, blev jag skallrad ned till stranden. Där var en liten öppen plats med en dansande björn, och där låg nu Medelhavet i full eftermiddagsbelysning. Det var blått, det kan icke förnekas, men icke var det blåare än Jungfrufjärden. Och himlen? Ja, den är precis lika blå i Nyköping. Havet utan skärgård blir aldrig annat än ett blått flack eller ett streck! Men stränderna uppåt och åt sidorna bildade vackra, gröna terrasser, som begränsades av piniernas runda, mjuka linjer. Detta senare var, syntes mig, det behagligaste i det nya, jämfört med våra vassa granskogskonturer. Jag bad att få bli rullad vidare utmed stranden, men se det gick icke an, ty stranden var upptagen av industriella inrättningar. Emellertid fördes jag in på en hamngata, något liknande gamla Stadsgården. Sotiga kolskutor, sotiga arbetare, brännande hetta, oljeluktande ångbåtar, krogar och tobaksbodar; icke hjälptes saken upp av några sotiga lagrar eller järnekar, och ett par aloer i en bergskreva med bibehållna torkade blomstänglar duperade mig icke alls! Icke heller några observerade kaktusstånd! Och här skulle jag

Digitized by Google

slå ned mina bopålar, avstängd från stranden och klämd av Liguriska alperna. Det behagade mig icke! Jag återvände något nedslagen till hotellet för att sammankalla konseljen och steg med tunga steg uppför trapporna efter ett tämligen frostigt avsked från kusken, som icke beräknat, att jag kände landets mynt och hans taxa.

På hotellgården anträffade jag reskamraterna, av vilka de yngsta redan kommit så långt, att de kastade boll med apelsiner, inköpta för 60 centimer dussinet och plockade från träden i trädgården. De hade för övrigt avlagt vinterplagg och utförde barhuvade sina manövrer med apelsinerna.

Trädgården upptog några golvytor och var samvetsgrant packad med några apelsinträd, en citron och två palmer, de senare väl omlindade med halm. Sedan jag avlagt rapport om min rekognoscering och apelsinförtjusningen lagt sig något, beslöts med tre rösters pluralitet (det kommande släktet hade icke rösträtt), att vi skulle skudda Savonas stoft av fötterna och försöka Pegli, som var varmare och låg en timmes väg därifrån åt Genova till. Sedan reskamraten och »den tjänande systern» på samvete tillsports, om de ansågo luften vara blåare här än i Sverige, svarades bestämt nej! Samma svar erhölls på tillfrågan, om Medelhavet var blåare än Kanholmsfjärden. Sedan vi sett efter, att solen gick ordentligt ned bakom pinierna, anträdde vi färden till matsalen för att njuta av landets goda, och vi rekvirerade naturligtvis färsk sparris, som kostade rakt ingenting. Sedan denna lika välsmakande som hälsosamma ört blivit inburen och granskad, befanns den, sådan den odlas i Italien, likna svartgröna, knott-

Digitized by Google

riga rottingstumpar med tydliga spår av blivande blad (grenar) och oätlig. Vinet var däremot förträffligt. Eljest var allting sig likt; det vill säga europeiskt. Dessert — apelsiner!

*

Följande morgon gick jag bittida upp för att se på omgivningarna och taga en promenad ut i naturen. Jag klättrade följaktligen upp i en trappa och in i en gränd! En lång italiensk gränd, klämd mellan murar, alldeles som avsedd för rån. Men gränden förde bara upp till ett kapell, där jag intet hade att skaffa. Gick en annan gränd. Fick se en väl mognad olivlund. Gjorde den anmärkningen, att oliverna äro fula träd med grå, ogenomskinliga löv. Anträffade en ung man, som spelade dragklavér för en madonna, under det en ung flicka utförde en dans till hennes ära, vilken jag fick betala. Nya, ändlösa murar, som stängde utsikten till havet. Kom slutligen ut på en landsväg, dammig, tråkig, med dammiga aloer på vägkanterna, dammiga kakteer i bergspringorna och några blommande lackvioler. Allt, som var grönt och icke dammigt, det var inhägnat. Och så blåste dammet upp i virvlar och lade sig i mun, näsa, öron och ögon, så att njutningen av Medelhavet var ganska begränsad. Och så var det bränn-hett som mot ett plank, ty hela rivierans härlighet består i att vara skyddad av det stora plank, som havsalperna bilda.

Och så reste vi till Pegli.

Genom havsalpernas fyrtio tunlar på en halv timme. Det var som i ett tittskåp. Man fick glimtar

Digitized by Google

av Medelhavet och de små städerna på stranden. I trädgårdarna växte blomkål med vita huvud och kronärtskockor med små knoppar. Husen voro mycket kulörta, och på havet gingo segelbåtar med galersegel och fock; somliga hade bara ett råsegel utan fock och liknade mycket våra råseglare i skärgården.

3.

Den 5 mars.

Och så voro vi i Pegli. En liten stad i havskanten alldeles som Savona, men ännu mera utklämd åt sjösidan med endast ett par tusen invånare.

Hotellet är ett annex till Villa Doria och är signerat 1700 och någonting mer. En tredjedel av huset upptages av trappuppgångar och förstugor, stora som danssalar och målade i pompejansk stil. Fasaden ligger åt strandgatan med havet på ett par meters avstånd; bakom huset ligger hotellets park. Vi hava i dag den 5 mars, och nu är full sommar, så att man söker skuggan i bersåer, utan överplagg. Stora buskager av kamelior äro fullsatta med röda, vita och spräckliga blommor, rosorna stå i flor med ljusröda ända till blodröda blommor och knoppar. Mot parkens mur stå apelsiner, och vid deras fötter är en rabatt med blommande reseda, som besökes av bin, humlor och okända steklar. Gräsmattorna äro översållade med bellis, vita och röda. Som man undvikit lövfällande trädslag, vilka här nere icke få löv förr än i april, ser det hela alldeles sommarlikt ut, med gröna stenekar, lagrar och pinier. Gräsmattorna hava den fördelen, att de få beträdas och äro

Digitized by Google

till den ändan anlagda med kortväxta, snaggiga örter, som tåla att trampas. Ovanför parken resa sig gröna kullar, den ena över den andra med präktiga villor, tillhörande rika genuesare såsom familjerna Doria, Pallavicini och flera. Och över alla dessa kullar skymta de skrovliga, bruna och svarta spetsarne av de Liguriska alperna. Det är onekligen mycket vackert.

På framsidan mellan strandgatan, som endast är bebyggd på ena sidan, ligga båtar uppdragna, och här sitta och ligga stadens barn i solskenet, men om de äro gladare än andra lands barn, kan jag icke avgöra. Föräldrarne synas just icke heller vara mera livade av den berömda livsglädjen, men de göra icke heller livet surt i onödan med en överflödig konvenans, ty få de fatt i en sten att sitta på, så göra de sin barnkammare på stället. Några vackra ansikten, gestalter eller dräkter synas ej. Det är bara mollskinn och bomull och någon enda röd mössa, sådan som fiskarne i »Den stumma från Portici» bära. Hamnens och stadens skyddshelgon Santa Rosalia är målad på en husvägg och är omgiven av en ram med krokar för lampor och kransar. På en söndagseftermiddag såg jag vid hennes fötter ett stort marknadsbord, omkring vilket en folkhop spelade tärning om de saker, köpmannen hade att på detta sätt avyttra. Varje slag kostade några sous, och man kunde vinna en spegel, en lampskärm, en kaffekanna, en brosch eller annan småsak. När de tröttnat på rafflet, hölls auktion. Detta var söndagsförmiddagen. Mitt på middagen samma dag mötte jag en överlastad äldre mansperson, som raglade fram på stadens förnämsta gata utan

Digitized by Google

att ådraga sig några anmärkningar, andra än mina tysta, över att dryckenskapen även kan trivas i Hesperien.

*

Jag vaknade om natten och tyckte mig höra en jätte, som snarkade. Regelbundna, dova andetag, som stundom gingo upp i ton och slutade i en flåsning. Det var havet, som gick för sydostvinden eller sciroccon. Jag öppnade fönsterluckorna. Det var en präktig anblick. Havet under mig så nära, att jag kunnat kasta åtminstone min cigarrask i det. Månen stod lågt över horisonten i söder. I väster syntes Genovas fyr, vilken blinkade lika regelbundet som sjöarne drogo andan. När jag så låg i min säng igen, såg jag den upprörda havsytan lik en flod av smält silver, som tycktes komma in genom fönstret mot mig. Vinden ökas, och sjöarne stiga; de bli allt högre och skugga sig själva, så att de som svarta odjur med silverborst på ryggarne jaga varandra, sluka varandra, och stiga upp igen; komma i skaror, alltid nya, i ändlös rad, som aldrig tar slut. Andningen blir rossling, och suckarne bli stöningar. Det är icke blott våg, som dunkar mot våg, skum, som risslar över vågryggen, utan det är även sanden och småstenarne, som rassla, och längst ut mot Sarazentornets cyklopmurar, där vågorna bryta på djupare vatten, dundra och dunka de mot gråstensgrunden och kasta hela kaskader av månbelyst, sönderpiskat vatten upp i den dävna luften.

Det är onekligen mycket vackert, men inte får man sova!

Så börjar det ljusna i öster! En svag apelsin-

Digitized by Google

färgning, som småningom blir citrongul. Så släckes fyren. Sjöarne bli blå, djupt indigo till ultramarin, och så går solen upp. Att då ha sitt fönster vis à vis havet utan något enda skymmande föremål, det ger språng åt blicken och ljus i tankarne, men icke är det något att sitta och se på. Det är blott för ögat, vilket lyfter sig från skrivbordet, som ett bad. Men det tröttar i längden att titta ut i det tomma intet, och då kastar inbillningen några grönskande öar här och där ut i det blå, icke öar med apelsiner, lagerbärsträd och marmorpalats, utan små knottriga gneisknallar med taggiga granar och röda stugor, och då känner man en förfärlig tomhet, när man i verkligheten vaknar upp och ser ut »ins Blaue hinein».

*

Alla försök att komma åt naturen, att få lägga sig i en backe under en pinie, hava strandat, ty naturen är redan delad. De, som först kommo på den idén att dela den, voro otvivelaktigt av samma ull som *några* av forna dagars socialister, vilka vilja göra om igen den där delningen. Över allt murar, ändlösa, vilka pressa vandraren fram såsom genom ett pneumatiskt rör för att ställa honom framför en vägg eller en stängd port med en arg hund, där han är tvungen att vända om. Jag fick sålunda lov att medelst två francs femtio centimer låta öppna en sådan där port och titta in i naturens härligheter, ty kyrkor och oljefärgstavlor finnas lyckligtvis icke i Pegli. Jag överantvardades sålunda, efter att av en vaktman ha blivit anropad vid första porten till villa Pallavicini, åt en guide, som ledde mig

Digitized by Google

in genom en andra port att hos en mycket mäktig man anteckna mitt namn, för att jag genom en tredje port skulle få träda in i förgården till villa Pallavicini. Jag stod inför ett marmorpalats med marmortrappor och marmorterrass för första gången i mitt liv. Jag erkänner, att jag icke blev krossad, ty Carraramarmorn har den egenskapen att vara vit, när den är ny, men den ser så mycket smutsigare ut, när alla järnkramporna pressat ut sina svarta och röda tårefloder och regn och damm skvalat ut i långa strimmor. Men utsikten från terrassen var härlig. Under fötterna ligger trädgården. Två blommande magnolior togo bukt på mig genast. Två träd, stora som ordinära lönnar, bokstavligen översållade med klockformiga, vita och violettspräckliga blommor, större än tulpaner, måste ovillkorligen dupera till och med en felfinnare (Fault-finder) till yrket. Hägnade marker, stora som beteshagar, med apelsinbärande träd, snår med blommande persikor, det ljuvligaste av alla fruktträd, och där bakom kulle efter kulle med vingårdar, pinier och oliver, slutligen bakom alltsammans havet, det var en syn!

Därefter fördes jag backe upp och backe ned under cedrar med svarta armar, palmer med gröna solfjädrar, bambus med flygande, vassgröna vimplar, manshöga, trädartade ljungstånd, ögonstickande aloer och barocka kaktus. Jag såg korkekar och kamferträd, nerier och ruscus, evonymus, laurocerasus med flera, med flera, som aldrig fälla bladen eller erinra om, att det kan bli höst.

Så kommo vi till ett marmortempel, i vilket stod en kaffeservis, ur vilken en drottning, vars namn jag icke ville belasta minnet med, hade druckit.

Digitized by Google

Och så visades jag på en vit marmortriumfbåge med en inskription, som började: »Valete Urbani Labores», »farväl stadens bullersamma mödor»! — varemot jag intet hade att invända. Bakom triumfbågen stod en dold imitation av en bondes hydda. (Där ha vi »lantmannapartismen» igen!) Den var byggd av stenskärv och gav en livlig, ehuru nedslående bild av den hårda och säkra grund, varpå marmorpalatsen äro uppförda.

Jag fördes vidare, som Dante av Virgilius, mellan mörka klippor, där en liten bäck rusade fram under dunkla pinier, och stod mitt i en småskog av blommande kamelior. Effekten var väl beräknad, ty allt var här beräknat. Rödbröstan (pettirosso) och lövsångaren sjöngo ljuvligt i buskarne, och en hel äng av lövkojor doftade bedövande. Nu går gångstigen åter igen ned i det dunkla, djupa, blir allt trängre och trängre, och man står framför ingången till en grotta. Man böjer sin styva nacke och är inne i kolmörker! Guiden tar ens hand, och man slingrar fram i mörkret, till man plötsligt vänder om ett hörn och befinner sig i en halvdunkel stalaktitgrotta på stranden av en liten bäck. Olyckligtvis upplyser guiden, att den är konstgjord, att varje bit är förd från Sardinien eller någon annanstädes från. Det mörka vattnet ligger så stilla och speglar endast här och var några lätta, gröna ljusfläckar. Tystnaden avbrytes, och jag hör steg tassa bakom oss i grottan. Som jag med så mycket annat förlorat tron på italienska rövare, blir jag icke rädd, snarare gör den figur, som nu kommer fram, ett komiskt intryck, ty han är förvillande lik en gammal bekant från norden. Han inbjuder mig att stiga ned

Digitized by Google

i en liten båt. Jag antar inbjudningen, och min guide är försvunnen! Mystiskt skall det vara! Nu kavas båten fram i vinklar och krokar under stalaktiten, till — tablå! — man är ute på en liten sjö, i vars mitt ligger ett vitt marmortempel, omgivet av tre tritoner. Stränderna äro härligt vårgröna och besållade med bellis. När man sitter i båten och ser åt söder, ligger den lilla sjöns yta så, att den för ögat synes gå i hop med Medelhavet i fjärran. När man nu tittar sig omkring, är det meningen, att man skall tillintetgöras av överraskningar. Där ligger ett kinesiskt tempel, där en morisk paviljong. Små broar, en förgylld gondol, en grön gunga, en röd, dum obelisk! Nej! Det bet inte på mig! Det var ett lustigt krafs, men bedrövligt anspråksfullt. Det skulle vara Armidas trädgårdar, kan jag tro! Och när jag landsattes, mottogs jag lika mystiskt av min forne guide, som bakom buskar gått mig till mötes.

Sedan började en rad av mera barnsliga än roande lekar med osynliga vattenrör, som med utkastade strålar stängde vägen vart man ville gå. Jag ville över bron — pang! — Nu vrider guiden på en för mig osedd kran, och en stråle störtar mot mig, jag vill åt höger, nu kommer en stråle från en buske; åt vänster, där kommer en ny skur från gräsmattan.

Som jag icke visade tillräckligt intresse för stupiditeten, avkortades besöket.

Jag hade sett en botanisk trädgård, en leksakspark, övat mig i botanik och italienska, men Italiens natur, den hade jag icke sett! Men nu lär det vara så med Italiens så kallade natur, att alla de beundrade örterna, träden och buskarna äro odlade, införda

Digitized by Google

och förvildade! Det är väl därför den naturen tilltalat sådana poetiska själar, som finna poesien endast i konsten, även där den tillämpats på naturen! Vinrankan, orangen, mandeln, persikan, citronen, cedern, oliven, fikonet, rosen, alla äro de från Orienten; agaven, aloen, magnolian, nerien, kaktus, palmen från Afrika; kamelian från Japan; feberträdet och araucarian från Australien. Vad återstår då av Italien? Myrten, en liten tråkig buske, lagern, en välkänd schweizeriväxt! Men pinien! Ja, d e n!

Jag beslöt att någon av de närmaste dagarna inträngа i det inre av landet och bestiga Monte Penello, som är 4,000 fot högt och från vars spets man kan se Mont-Blanc, Tyrolen och Corsica på en gång! Då måtte jag väl få se Italiens natur också!

4.

Pegli den 10 mars.

Filippo anlände tidigt på morgonen, iförd en rock, som var en enda ficka, vilken satt på ryggen. I fickan instuvades hårdkokta ägg, bröd, ost och vin samt tobak. Därpå började avtåget. Mellan murar naturligtvis, över vilka lyste apelsiner — jag började redan ledsna på apelsinerna, och det kommande släktet begagnade dem numera regelbundet som bollar. Slutligen upphörde murarne och därmed gatan. En spång förde över en bäck, och fortsattes av en gångstig, som slingrade mellan trädgårdar, tills den kröp in i en ravin, som låg öppen för tramontanan. Inom en halvtimme var sommaren slut och därmed Italien. Bestigningen börjar. Fi-

Digitized by Google

lippo tröstar med, att det bara är de sex första timmarna, som äro värst. Gångstigen kryper upp mellan ljung, blommande, välluktande (Erica arborea) och under tallar (Pinus pinaster), som icke äro riktiga pinier, till skillnad från den paraplyformiga, som bär ätliga frukter. Den första halvtimmen går ledigt, men överrocken börjar trycka, varför Filippo övertager densamma. Andra halvtimmen höras tydliga flåsningar, och främlingen anmärker, att det icke är benen det gäller på, utan bröstet. Villa Pallavicini ligger nu som en grönskande, blomsterströdd ö under fötterna. Vegetationen blir knappare; ginst och ulex sätta snaror för fötterna, och marken är alldeles brun. Tredje halvtimmen börjar det bulta i tinningarna, och håret ligger som något vått blår på kraniet. En cigarr ger en underlig, nyfödd kraft, vilket bekräftar uppgiften om, att indianerna ursprungligen begagnade tobaken som stimulus. Himlen börjar betäckas med moln, och det regnar ute på Corsica. Villa Pallavicini synes numera som en liten holme. Underligt tyst är det här uppe, men jag får snart förklaringen. En morkulla flyger upp ur ett snår och försvinner. Några minuter efter smäller ett skott. »Nu är den död», försäkrar Filippo. Och han talar om den kända saken, att Italienarna äro alldeles vilda på att skjuta fågel. De skjuta bofinkar, rödstjärtar, lärkor, ja, till och med svalor, och äta. Men »varför?» frågade jag, som icke tillhör föreningen Småfåglarnes vänner, men ändå icke är deras ovän. »Därför att det icke finns några stora,» svarade vägvisaren, och därpå kunde jag icke invända något, helst jag dagligen på hotellet måste äta kramsfågel. Italienaren är sålunda icke

Digitized by Google

så poetisk, som man sjungit, och hans natur saknar fågelsång, som är ganska poetisk. Halvtimmarna bli allt längre och, vad värre är, Monte Penello sveper sig i moln, varunder Filippo hugnar mig med underrättelsen, att några bönder gått bort sig där för ett par år sedan och dött i snön. Vi vända om så, att vi komma på norra sidan om det där planket, som skyddar rivieran från nordliga vinden. Enar och ljung pryda den skrovliga marken, och en blåsippa, den första i år, sitter gömd mellan fjolårsgräs. Den kallas på italienska Erba Trinitá, troligen emedan bladen äro tredelade och likna treenighetsmärket, trepasset, som spelar igenom hela gotiken. Ylletröjan tycktes ha flyttat sig upp mellan axlarne, och hängselspännena glöda; solen har gått fram, och vi äro halvvägs, kanske 2,000 fot uppe. Villa Pallavicini synes icke mer, och Pegli ser ut som några tegelstenar på en sjöbotten.

Rast på spetsen av berget nescio nomen. Frukost dukas inne i en casetta, på svenska skåre, en skjutkoja av sten, avsedd för örnskytte. Detta är det avslöjade Italien, avklätt alla asiatiska och afrikanska grannlåter. Dalar med outspruckna lövträd, kastanjer, mulbärsträd, plataner, och i fjärran snö på bergspetsarne. Italien är stort, säger man, och det är långt till Rom. Ja, men i Rom är klimatet kallare än här, och campagnan lär vara en ödemark, vars enda prydnad är — Sankt Peters kyrka. Alla de lövfällande träden stå nakna sin period ut, och grönt enligt vårt begrepp blir det ej förr än i april.

Den inventiösa rockfickan tömdes, och trötthetens var snart över. Under bordssamtalet plockade jag litet etnografi ur vägvisaren. Fann att midsommars-

Digitized by Google

bål tändas San Giovanni-afton hela kusten efter. Att de tändas i Nizza, visste jag förut. Därpå drog jag fram ur stallet min gamla käpphäst nyckelpigan och fick veta, att den kallas av Ligurerna för himmelens fjäril och att barnen bruka läsa upp en liten vers, när den flyger från handen: »Himmelens fjäril visa mig den väg jag skall gå.» Min gamla tro och mitt nya hopp: att européen är en nation fick ny näring! En svala, den första på året för mig och min vän, kretsade nu över våra huvuden, och jag sade tyst: omen accipio!

Den sjunde halvtimmen började med bestigningen av Scoglio nero. Ett ohyggligt, söndertrasat berg, bestående av järnmalm, oduglig att bearbeta, genomfårat av skölgångar och utan en synlig ört utom fjolårsstånd av Carlina acaulis, en släkting med vår spåmanstistel. Det var en svår vandring, och man behövde bara ha haft ett kors på ryggen för att få riktigt levande för sig en calvarieprómenad, men nu hade vi solen i stället, och Filippo hade min överrock. En lärka, som troligen tog min käpp för en bössa, rände av ett par kilometer i luften och hann icke en gång sjunga i förskräckelsen. För att hålla modet upp framkallade jag en hop glada föreställningar om, huru ledigt det skulle gå ned för dessa branter, som voro så svåra att knoga uppför; jag tänkte på den goda middagen, som väntade där nere sina 2,000 fot eller mer, på den sköna soffan, badrummet och tofflorna, men jag måste ändå sätta mig ned på ett brännhett malmstycke och tända om cigarren för femte gången. Filippo rapporterar, att Monte Penello är klart igen, men jag övertygar honom, att jag måste hem, även om Monte Penello

Digitized by Google

är aldrig så klart. Han tror att vi äro snart på spetsen av Scoglio nero. O, att få sätta fotbladet i rät vinkel igen mot benpipan, att slippa känna, hur det spänner i okända senor och blodkärl! Jag tror, att jag kände mig mera försonlig mot Italien, sen jag kom upp på platån, och jag lovade, att jag skulle älska det, bara det slutta' utför igen! Men det var för tidigt! — Nu bär det utför, men nu skjuter foten ut i tåhättan på stöveln och blir klämd, knäen vika sig, så att ledpannorna värka, och jag meddelar snart Filippo den upptäckten, att det »nästan var bättre att stiga uppför», vilket han alltid vetat. Det var en via mala! Och Medelhavet och solen i ögonen!

Men det gick ändå jämförelsevis fort, och vi voro snart nere vid en bondgård, där vi fingo sitta. En ligurisk bondgård är ett stenhus, byggt med längan mot söder och konstruerad för samboning. Först till vänster bo kreaturen; sedan är huvudingången, som leder till ett skräprum, där kol, ved och en del matvaror förvaras; därinnanför till höger köket med ett litet fönsterglas insatt i en trälucka. Ovanpå, en trappa upp, äro sovrum. Jag kom icke längre än till köket, som hade stengolv med små barn på; gumman stod vid spiseln och lagade vitlök; om det var något till den, vet jag ej. Där inne var mörkt och ruskigt! Få möbler och kökskärl. Jag tror, att fönsterskatt finns i Italien (jag vet det ej) och antar, att här såsom i Frankrike denna onaturliga, för att icke säga elaka skatt nödgar invånarne att bo i mörkret! Är det beskedligt det? Bredvid stenhuset stod höladan, förfärdigad av ris och rör, för tillfället innehållande löv av kastanj och

Digitized by Google

ek att strö under kreaturen med. Bonden var en rak, ståtlig person med vänligt sätt och frimodigt utseende; gumman likaså. Därpå besåg jag deras åkerbruk. Det var en blandning av trädgård och åker.

Som marken var en sluttning, lågo jordlapparne mycket lodrätt och sågo ut som trädgårdssängar, mitt i vilka stodo blommande persikoträd, äpplen, körsbär, päron och några oliver. På sängarne stodo mogna och blommande smultron, bönor, kvartershöga ärter blommande; där emellan sängar (!) med vete, potatis och långa, vita rovor (navone). Vetet skördades med skära för att icke säden skulle spillas ur, och plog begagnades icke, utan endast hacka och spade. Höet kan slås fem à sex gånger om året. Jorden tycktes bestå av sandblandad mylla. Silke odlade icke denne bonde, men han nämnde, att de som sådant odla få fyra francs för italienskt, men bara två för japanskt per kilo. Som bekant härjade en sjukdom silkesmaskarne i södra Europa, så att man måste intaga ägg från Japan. Detta vad jag snappade upp om bondens liv i Ligurien. I Lucca till exempel lär det vara bättre ställt med jordbruket, ty där kan man på samma jordstycke på samma år skörda vete, majs, bönor, vin och rovor, givande sålunda varje hektar 600 francs om året. Denna senare uppgift är av en professor i agrikultur.

Vi stego emellertid ner, ner alltjämt genom villa Elena och voro mot kvällningen nere i Pegli, där min vän förde mig in på en krog (på poetiska = Osteria) för att skaffa mig smak på äkta lantvin. Jag kan icke säga, att jag fann något poetiskt där inne. Sex sjömän, som spelade trisett och drucko

Digitized by Google

en spillkum vin. Sex åkardrängar med jackor och »skorstenar», som drucko en dame jeanne med vin. Ett porträtt av kung Umberto och drottning (min själ jag minns namnet!). En vinpress, en glugg till köket, vitlök och tobak.

Sedan Filippo plockat upp på ett bord lämningarna av vår bestigningsfrukost och vi därtill fått ett halstrat fårben med spår av kött, skredo vi till vinsmakningen. Jag vill inte nedskriva vad jag tänkte, men jag har läst i en resebok, att nybyggarne på rivieran bruka färga sitt vin med att i karet nedsänka en påse soustycken gångbart, tummat, ärgigt, kopparhaltigt mynt!

Och därpå återvände jag till högkvarteret och reskamraterna!

5.

Pegli—Genova.

Dagarne förflyta något enformigt, och att »studera folklivet», det vill säga behandla människor som etnografiska preparat, har alltid haft något motbjudande för mig. Folket tycker heller icke om att bliva betraktat uppifrån som kuriositeter; den tiden är förbi. Jag märkte det genast vid mitt besök på krogen (osterian för all del!), där min närvaro endast syntes verka störande både på kortspel och vindrickning. För övrigt, vad är det man får se i en folkhop? Kläderna! Längre kommer man icke. Som Scoglio nero icke lämpade sig för regelbundna promenader, återstodo havsstranden och hotellparken. Stranden utgjordes dock av en enda lång gata från Savona till Genova, ty stad ligger vid stad,

Digitized by Google

och alla vilja åt strandremsan. Här kokas tjära till skeppsvarven, här osas med asfalt, här rökes med stenkol — stenkol, industriens förfärliga bundsförvant; här blandas orangedoften med garveriparfymer, och att inbilla sig, att det finns så mycket som en stenknalle i sjökanten att lägga sig på och ändas havsluft, det förblir en inbillning. Går man sålunda på strandgatan, så är det antingen lugnt väder — men då bränner solen olidligt som före ett åskväder — eller också blåser det, och då dammar det.

Återstår att sätta sig i parken, titta på guldfiskarne i fontänen, lukta på resedan och se på kameliorna, palmerna och kaktéerna. Men att gå här som i en kätte blir enformigt. För att få någonting av det skall man oupphörligt gå och tänka högt: detta är dock i mars månad! Reskamraten och jag skulle företaga en rekognoscering på kusten för att utse något mera lantligt tillhåll. Reste till den ändan åt Genova, som ligger en timmes tramway från Pegli, och skulle samtidigt göra en småhandel i den stolta staden, som vågade tävla i skönhet med Stockholm. På denna enda timme passerades fem tullportar och tre städer utom Pegli och Genova; nämligen Sestri ponente, Cornigliano och Sampierdarena. Åt sjösidan: skorstenar och Medelhavet; åt landsidan: palats med apelsiner, där skydd för nordliga vindar fanns; men där dalarne öppnade sig för nordan, där var lagom vackert. En karg, gråbrun natur med lövfällande träd, uttorkade floders småstensbottnar; full höst; icke ett grönt strå eller en knopp utom på sälgen. Söderns vinterlandskap är bedrövligt. Man ser förgängelsen och är vittne till förruttnelseprocessen, över vilken vår härliga snö drager sina bländ-

Digitized by Google

vita, rena lakan. Men sommaren, sommaren! invänder man. Ja, den lär vara olidlig i södern, och det var just vintern i Italien jag ville se, emedan endast den kan konkurrera med vår vinter, om den nämligen är skyddad för nordlig vind.

Vi anlände emellertid till Genova under hällregn och sågo en hamn, en skeppsbro, en terrassformig stad, som i dag var grå. Vi vandrade in på den förnämsta gatan, som var besatt med stora, höga hus, men saknade trottoarer, så att man vid möten med åkdon fick springa in i portgången. Invånarne voro klädda som i Paris. Handlade smått och återvände till Pegli utan att våga ha något omdöme om den lysande staden, och beslutna att en annan dag vid vackert väder beskåda de berömda marmorpalatsen.

Trött på Pegli, började en gammal, dunkel pliktkänsla att se Rom, att vakna hos mig. »Kom icke hem utan att ha sett Rom», hade vänner skrivit mig till. Så frågade jag mig själv, vad jag skulle göra i Rom. Se Vatikanen och Peterskyrkan. Vad rörde de mig numera? Men harmen att icke hava sett dem, då man var så nära! Men att skallra på en järnväg fram och tillbaka för att kunna säga, att man sett Rom, det var bra mycket, och ensam till på köpet, ty vi kunde ju icke fara alla. Efter att ha sovit på saken, beslöt jag att fara till Rom, taga en droska, se på staden samt återvända hem. Tåget skulle, efter vad man sagt mig, gå från Genova middagstiden och vara om natten i Rom. Nattsäcken är packad, avskedet taget, och spårvagnen rullar mig bort från reskamraterna. Det var kusligt. Men vad gör man icke för äran!

Digitized by Google

Ankommen till Genova mötes jag av den upplysningen, att mitt inbillade tåg var nattåg och att endast ett dagtåg gick till Pisa klockan tretiden. Hon var nu tolv. Vända om? Nej, hellre vad som helst! Jag gick ut att se på staden och marmorpalatsen; upptäckte, att de stora husen, jag sett på den trånga gatan, just voro marmorpalatsen, de besjungna, avritade, tenterade marmorpalatsen som gjorde Genova till la Superba. Dunkla tvivel började vakna. Skulle kanske Rom också —? Jag vandrade vidare. Solen sken glänsande klar, så att nu fanns intet fult väder att skylla på. Ville ned till stranden. Upptagen. Fanns ingen strandpromenad, utan en terrass som låg i utkanten av staden. Steg uppför en gränd. Salita di Santa Brigida stod det. Det var min landsmaninna från Vadstena, och där stod hon i marmor ovanför ett slags triumfbåge, med sitt röda kors i handen. Gick in till en snickare och bad om upplysningar. Han visste endast, att det fordom funnits ett brigittinerkloster uppe i backen, visade mig till prästerna att få veta mer, men jag ville icke veta mer. Kom upp på höjderna. Såg ett palats så stort som teknologiska institutet, vilket höjde sig i bergen och hade tycke av ett kungligt slott. Det var fattighuset. Frågade en karl, om det fanns mycket med barn utan far och mor. Underliga, stackars barn! Palatsen äro sålunda icke bara byggda på bondstugor, utan också på fattighus. Undvek så mycket som möjligt kyrkor och muséer. Gick förbi Garibaldis hus, där hans efterlämnade familj bor. Såg Mazzinis marmorstaty på en offentlig plats. Erinrade mig dunkelt, att Mazzini var en konspiratör på sin tid. Slog upp i Meyers berömda lexikon för att

Digitized by Google

vara riktigt säker och läste följande: »Mazzini... Agitator.» Det var en titel. »Blev såsom medlem av Carbonaria 1831 förvisad; grundade i början av 1832 i Marseille det hemliga sällskapet Unga Italien... till upprättandet av en italiensk republik — dömdes efter det förolyckade Savojertåget 1833 in contumaciam till döden. Och nu lever han i marmor mitt i konungariket Italien. Kanske vi en gång få se Peroffska och Vera och andra »martyrer» i det konstitutionella Ryssland på något större torg. Vem vet!

Därpå gick jag till en tidningskiosk! Det är ur dessa små brunnshus man hämtar levande vatten och får på en timme veta mer om världen än genom långa resor från hotell till hotell! Fick först syn på en politisk karrikatyr i skämttidningen La Rana (Grodan). Denna »vrångbild» gav mig den allra fullständigaste insikt i Italiens politiska liv för ögonblicket. Statsministern Depretis, som regerat ända sedan 1881, ligger sjuk och sover på ett järnbantåg. Mot tåget rusa: Herr Cairoli (f. d. vänsterminister) med en högaffel, märkt sfiducia (misstroendevotum); herr Crispi med en pappersrulle (interpellanza); herr Baccarini med en kvast, märkt malcontento (missnöje); herr Zanardelli med en käpp, märkt interpellanza. Dessa herrar tillhöra den fraktionen, som bär namnet Pentarchia och utgöra vänstern. Det kungliga tåget med herr Depretis skyddas av en gendarm, som heter Trasformismo (en fusion av den gamla högern och den moderata vänstern), vilken lossar två revolvers, som heta maggioranza, och trampar på en tom Chiantiflaska, märkt Pentarchia. Vi ha således en ordentlig parlamentarism med majoritet (för tillfället höger-) och interpellation. Detta

Digitized by Google

var ju en god början till ett nytt Italien och visar, att folket krupit fram ur katakomberna och att Rom hädanefter kommer att spela andra kort än Vatikanen och Peterskyrkan.

Därpå köpte jag Genovas lokaltidning, den kanske mest lästa av alla: l'Epoca. Den utkommer varannan dag och är försedd med en litografi på första sidan. Denna litografi ger en föreställning om ett ännu levande nationaldrag, kanske också det bara är liguriskt, nämligen smaken för det blodiga, det uppskakande. Bilderna föreställa mord, eldsvådor, avrättningar, skeppsbrott, utan någon politisk färg. Här är till exempel marseillemördaren Francesco Guichard avritad. Här misshandlas nihilisten Netchajeff av sina bödlar. Denna blodiga smak yttrar sig på mångahanda sätt. Min sista tändsticksask var försedd med två färgtryck; det ena var ett skeppsbrott, det andra en luftballong, som förolyckades. (I Frankrike äro regeringens strykstickasaskar prydda med nakna fruntimmer.) Allt småtryck, som säljes i öppna bodar eller i fria luften, handlar om olyckshändelser och brott. På husväggarna i Sampierdarena såg jag en affisch, på vilken i litografi var återgivet ett rum, en uppriven säng och ett avklätt lik! Ovanför stod med stora bokstäver: Amore! — Odio! — Vendetta! Det som gjorde intrycket verkligen vidrigt var, att man med en i rödfärg doppad pensel kastat röda stänk över hela rummet, sängen och liket. Det var en bokannons!

Men när man kom förbi Epocas första litografi, fann man inuti bladet en vacker text, som följde med alla frågor, dock kanske väl mycket rättegångsfrågorna! Genast på andra sidan hittade jag n:o 5

Digitized by Google

av en artikelserie Inchiesta agraria (jordbruksfrågan). Den frågan tycktes förfölja mig, och jag stannade vid den, och jag uppehåller mig vid den för mina landsmän för att visa, att vår lantmannafråga icke är en obetydlig partifråga, hemmagjord med små enskilda intressen, utan en hela Europas livsfråga, som uppstått samtidigt i alla länder, under ungefär liknande förhållanden, det vill säga: en längre tids överskattande av industriens förmåga att göra allt. Jag vill icke gå djupare i den italienska frågan, men endast hålla mig till några punkter och särskilt till Ligurien, som jag haft under ögonen något litet och som erbjuder någon jämförelse med våra svenska förhållanden. Åkerbruket är tryckt. För det första emedan »de goda tiderna» höjt dagspenningen med 50 procent. Förr hade en legd karl 1 franc 50 centimes till 2 francs 50 centimes; en kvinna 50 till 80 centimes om dagen och maten. Jorden brukas nämligen i små stycken av familjen själv, och legofolk tages endast vid sådd och skörd. Därjämte lockar industrien arbetarne från jorden till stadens lyx och nöd. Vidare komma grundskatterna, vilka gå upp ända till 88 procent! Vad skall man säga om sådant? Men huru skulle marmorpalats och oljefärgstavlor finnas eljest! Vidare klagar man över grundskatternas ojämna fördelning. Sålunda finnas jordstycken, som för 90 år sedan voro oodlade, men nu äro upptagna och giva stora vinster, men ändock icke betala grundskatt! Vidare är jorden till den grad hypotiserad, att man anser åkerbrukaren endast arbeta för sina kreditorers räkning. Kommer därtill vanhävd, phylloxera, konkurrens med utlandet och missmod, så är författaren berättigad att anse åker-

Digitized by Google

bruket i Ligurien gå sin undergång till mötes. (Jag ber få erinra, att jag icke talar om hela Italiens jordbruk!) Men botemedlen? Ja, dem har författaren till artiklarne, vilka han hämtat ur kommitterades källor, alldeles klara: grundskatternas jämnare fördelning; och längre fram desammas överflyttande på — kapitalet!

Som jag icke i tidningskiosken kunde få alla numren av Epoca, vilka innehöllo frågans utredning, blev jag visad till redaktionens byrå. Den låg icke i något marmorpalats, utan långt borta i en gränd, som var så smal, att man kunde nå båda väggarna med utsträckta armar! Varav kan ses, att ur de mörka gränderna också kan komma ljus över saker och ting. Genom en tryckerilokal, alldeles lik sådana lokaler annanstädes, inträdde jag i redaktionsbyrån, som upptogs nästan helt och hållet av ett bord. Vid bordet satt redaktören. En lång, kraftig man i sina bästa år, med hatten på huvudet, cigarren i mun och pennan i handen. Pennan gick fram över papperslappar, fullskrivna i ett tag, men som vanligt bara på ena sidan. Gummiflaskan och saxen saknade jag. Han avhörde mitt ärende skrivande och bad mig vara betäckt. Därpå ropade han åt ett biträde, och min önskan blev uppfylld. Detta är det nya Italien! Hæc est Italia' — nova! Parlamentarism och tidningar? Ja, det är vägen, den rätta vägen! Farväl Tasso och Rafael, som roade och gladde påvar och resande engelsmän! God dag alla arbetare, som vilja gagna alla människor!

Därpå gick jag in och åt frukost och läste mera tidningar. Förfärliga historier om präster överflödade i rättegångsavdelningen, och av det obehagligaste

Digitized by Google

slag. Jag hade senare ett par gånger tillfälle att se, med vilken missaktning man behandlade prästerna. I en järnvägskupé hade en präst sökt sig ett bra hörn, där han försjönk i stilla betraktelser. Då öppnades dörren, och en ung man för in sin hustru. Han ber mycket kort och bestämt prästen vara god och flytta sig, ehuru denne icke alls satt i vägen. Det gjorde mig nästan ont om den stackaren. Prästen lydde som en skolpojke. Det såg ut som om den unge mannen icke ville att hustrun skulle sitta bredvid prästen. En annan gång kom jag ned i hotellets samlingsrum. Vid mitt inträde satt en liten rödbrun kapucin och skämtade med hotellvärden. När han fick se mig, sprang han upp och strök kalotten; kom bugande emot mig och frågade hur jag mådde. Därpå frågade han hur min hustru mådde och hur mina barn mådde. Därefter räckte han fram en snusdosa och bjöd mig en pris. Därpå räckte han fram en liten kanalje till sparbössa med en madonnabild på. Sedan jag nedlagt ett mynt och prisat en pris, gjorde han »tecknet» över mig och slank ut, allt under det hotellvärden raljerade honom och bad mig vara rädd för den skälmen.

Sedan jag emellertid läst ut mina tidningar och blivit både mätt och uppbyggd, hade min Romlängtan givit sig, och jag beslöt återvända till Pegli för att »i morgon» resa till Rom med expresståg. Men »i morgon» är en skälm, och så blev även denna.

När jag återkom till Pegli, fann jag en stor post emot mig. Utom »Verdens Gang» följde den av mig för länge sedan rekvirerade »Bortom Alperna» av Claes Lundin. Jag läste halva natten i den boken,

Digitized by Google

och när jag vaknade på morgonen, beslöt jag — med varma tacksamhetskänslor till min gamle vän C. L. — att icke resa till Rom. Och så tog den Romresan en ända.

6.

Pegli—Genova.

Vad skrev då C. L., som så kunde ändra ett ganska länge grundat beslut? Han skrev, att Rom blivit europeiskt! Det var det som gladde mig, ty det är en av det yngre släktets många önskningar (icke drömmar längre!) att få bli européer. Järnvägarne hava utfört det — det är en av dessa skogsfrätares stora förtjänster att ha strukit över de gamla, historiska landgränserna, vilka för övrigt ändras efter dynastiska godtycken. Se bara på kartorna i en resehandbok! Bara järnvägsstationer! Detta gör, att man, om icke tullarne funnes, skulle ha svårt att hålla reda på, när man kommer in i ett nytt land. Järnvägarne blanda språken, först bland järnvägstjänstemännen och så inne i kupéerna. Järnvägarna flytta floran, och genom lastvagnarne flyttas de olika näringsämnena in i de förr så strängt söndrade länderna. Den franskhatande (?) tysken inför i sitt tjocka blod sin fiendes druvsaft, och den tyskhatande fransmannen calmerar sig med tyskens kornvin. Fransmannen, som köper för 100 millioner francs bränsle, emedan hans eget land blott förser honom med en tredjedel av behovet, eldar med Schweiz' och Tysklands skogar och trampar på svenska golvtiljor (eller parketter)! Hotellen äro lika många, och matlagningen kroaseras i dem så småningom, tills den också

Digitized by Google

blir en. Det gemensamma postportot har också givit något kosmopolitiskt åt Europa. De stora, internationella järnvägsbolagen hava gjort sitt. Kan man bara hitta på ett antagligt sätt, att få bort tullarne, och få vi bara det parlamentariska styrelsesättet till en full verklighet, så skola nog dynastierna föredraga att intaga privatmannens hederliga och aktade ställning mot att leva ett liv i förödmjukelser som betydelselösa dockor, och sedan folken få ta hand om sina angelägenheter så — sen går det andra av sig självt! — Detta är ju riktigt optimistiskt! Ja, det ser verkligen icke så mörkt ut, när man kommer ut i ljuset, som när man sitter hemma i sin vrå, där, som bekant, solen icke gör så stora kurvor och den mörka årstiden varar längre än i södern. Den som icke tror på ett blivande Europa måste leva i Schweiz någon tid; där skall man se experimentet redan utfört. Där bo »arvfienderna» om varandra: tyskar och fransmän, för detta österrikare och för detta italienare, och de äro alla stolta att få heta schweizare, vilket visar, att det icke är rasernas hat, utan något helt annat, som retar folken mot varandra!

Vad är det då, som kunnat väcka Italien, vilket tyckes ha gått in i den eviga sömnen? Jo, det är samma världshändelse, som på sin tid ansågs vara Europas olyckligaste i nyare tid: det är Frankrikes och Tysklands krig 1870—1871. Vilken välsignad olycka som gav Italien fritt och som skänkte Frankrike en republik, som de andra makterna måste erkänna.

Man kan ju icke annat än bli optimist, när man ser, huru de största olyckor kunna föra sådana pre-

Digitized by Google

senter med sig! Att Tysklands utveckling genom segerruset blivit hindrad någon tid, är endast en villa, ty när Bismarck inför parlamentet måste byta ord med herrar Hasenclever och Bebel, vilka han stundom sätter i fängelse, så har min sann icke utvecklingen stått stilla!

Emellertid: hettan i Pegli fortfar. De heta vindarne från Afrika mättas med fukt från Medelhavet, och man befinner sig som i ett drivhus. Havet är enformigt. Inga fiskmåsar ens liva denna döda yta, vilket beror på, att det knappast gives någon fisk, oaktat det finns många fiskare. Bristen på fisk lär åter ha sin grund i att här saknas havsväxter, i vilkas skydd små »lägre djur» kunna leva som föda åt fiskarne, dels av den omständigheten, att lekställen fattas, då havet går alldeles öppet mot stranden. En viss dåsighet lägger sig så småningom över sinnet, och kroppen söker ofrivilligt och så ofta som möjligt horisontalplanet. Kameliorna och törnrosorna betraktas med likgiltiga blickar, och apelsinerna hatar jag numera, sedan de uppträtt vid varje måltid som dessert. Men Romlängtan utrotades icke på en gång! Några återfall (atavismer) började förspörjas, men nedtystades genom värdens löfte att skaffa mig romerska tidningar. Och så fick jag en romersk tidning, Il Messaggiero hette hon, och det var en budbärare, en budbärare om att en ny tid brutit in, att det sköna har blivit slaget av det nyttiga. På första sidan en ledande artikel, sådan som om den blivit skriven enkom för mig. Den som i åratal kämpat mot opinionens alptryckningar, den som misstänkt sina egna tvivel, som själv varit inne som bergtagen, som sedan sökt med gruvlyktan leta sig ut ur ber-

Digitized by Google

get, men stannat i mörkret och lämnat dem, man skulle leda, också i mörkret och hört deras dova fördömelser bakom ryggen, endast den kan förstå vad jag erfor, när jag fick läsa en ledande artikel i ett tidningsblad, tryckt och signerat Rom, och med rubrik:

De sköna konsterna... och de fula!

Jag måste uppfylla en plikt, ganska sträng för övrigt mot mig själv som gammal konstdyrkare, genom att återgiva några strofer ur denna bulla, given från Rom mot Roms egna gamla synder. Så här skriver folktribunen:

Det är ett faktum, att vårt sekel — demokratiskt i sinnet och positivt i handlingen — ägnar föga deltagande åt konsten, och detta emedan konsten, av naturen aristokratisk, representerar lyxen i känslan och överflödet i ekonomin. Av denna orsak har alltid konsten, under demokratiska tider drunknat i politikens prosa, i den borgerliga likgiltigheten och apatien. När blomstrade den däremot alltid? Jo, bland

Le donne, i cavalieri, gli armi e gli amori,

bland feodalherrarne, då varje furstehov var ett näste för nöjet och gästabudet, där goddagspiltar fetmade på bekostnad av »folket från jordkojan». Och den triumferande konsten, dyrkad, älskad, beskyddad, återuppträdde lugn och glad i baronernas salonger, under kyrkans kupoler och i klostersalarne, och slutligen under tiaren på en profan påve och lysande furste: Leo X...

O, sköna tider... för målare, bildhuggare, poeter, charlataner, konstmakare och gycklare av alla kulörer!

*

Tider så olika våra, då det närvarande framåtskridandet är mera prosaiskt än sentimentalt, handlingskraftigt och icke grubblande, bättre förstående det nyttiga än det sköna (hör!):

Digitized by Google

och de som skulle kunna vara mecenater, de sysselsätta sig hellre med peruguano än med tavlor och statyer!

Konsten i sig själv snyltgäst, har bra litet att bjuda på vid den moderna sociala banketten, där ofta brödet fattas... Vem skall hjälpa konsten? Folket! Men det finns ingen konst för folket av folket, varför folket resonerar för mycket med magen för att kunna värdera och njuta av det »artistiskt sköna». Hon är en blomma, som, för att kunna leva, måste omplanteras i de rikes trädgårdar, icke på torgen, där den profana hopen eller den trängande fattigdomen trampar den under fötterna.

Men då de rike icke bry sig om henne... då må styrelsen tänka på henne.

*

Där ha vi det! Styrelsen! Men styrelsen föreställer beskyddaren av hela nationens intressen och icke av en kasts privilegier, som roar sig med »vackra onyttigheter».

Den som tycker om konst, må betala det nöjet; vill han ha tavlor, må han köpa dem, vill han ha statyer, må han beställa dem.

Konsten är de enskildes lyx, icke ett folks behov, och när styrelsen skänker hundra lire åt en målare av medel tagna från folket (som svettas, arbetar och lider för att kunna betala dem), då bedrager (tradisce) styrelsen hela nationen, emedan hon tager brödet ur munnen på de hungrande för att giva det åt statens parasiter, vilka konsumera utan att producera.

Vad är då denna anspråksfulla och högfärdiga konst, som vill konstituera sig som en privilegierad bland de andra arbetarne, denna grimaserande aristokrati av leksaksarbetare, som vill höja sig medelst den förmögenhet, han plockar ur den tålige Pantaleones fickor, vilken släpar, betalar, men aldrig får njuta.

Och detta skrevs i Rom i vårmånaden 1884. O! O!

Men nu lysste mig också veta, om folket kunde läsa alla nyttigheter. Jag visste visserligen, att Ita-

Digitized by Google

lien fått 47,000 folkskolor, men jag ville också ha reda på vad man lärde i dessa. Gick till den ändan åt municipalpalatset i Pegli, där jag brukade höra ba, be, bi och så vidare sjungas ut genom fönstren; men när jag fick veta, att man skulle »gå in till styrelsen» för att få entrée, gick jag i stället in i en snusbod och köpte för ett par lire alla folkskolans läroböcker, och så gick jag hem på min medelhavskammare och studerade, och jag tror, att det var bättre än att övervara en förevisning i dressyr, ty alla förevisningar gå ut på att visa sig.

Jag började med abcboken såsom varande själva den bittra roten till lärdomens frukter. Den begagnade icke ljudmetoden och var tämligen lik vår gamla. När den kommit över räkneorden, gav den en n o m e n c l a t u r a, innefattande en uppräkning av ord för livets nödvändigheter, och slutade med böner på latin, dock med italiensk text jämlöpande. Där fanns: Pater noster, Ave Maria, Gloria, Credo, Salve Regina, Angelus. Bordsbönerna voro dock enbart på italienska.

Därpå expedierades den första läseboken för första elementarklasserna. I denna, som i det hela var ganska fullständig, spårades dock ännu många prästerliga och regeringsklådiga avsikter. Hade träsnitt och handlade verkligen om allting. Religion, moral, men mycket om det verkliga livet. Alla yrken funnos här beskrivna, med namn på verktygen och sådant. På sidan 8 fick jag en beskrivning på de föremål, vilka finnas i skolsalen, varigenom mitt skolbesök blev delvis överflödigt. I skolan synas nämligen följande föremål: krucifixet, konungens porträtt, svarta tavlan, geografiska kartor, väggtavlan

Digitized by Google

över vikter och mått. Mellan dessa nyttigheter äro småfabler och versstycken inskjutna, alla av sedolärande, men även roande innehåll. Naturvetenskapen, botaniken, zoologien, åkerbruket äro behandlade. Ja, en nutids nyttighetsande har verkligen blåst in några viktiga upplysningar om egendomsförhållanden, mobili och immobili, lös och fast egendom, och de unga, även flickorna, få i första klassen lära sig skillnaden mellan debet och kredit, som troligen många av våra lärde män ännu icke ha utrett för sig. Även de enklaste begreppen i logik, såsom om skillnaden mellan grund och följd, äro insmugna. Aritmetikens grunder äro likaledes framställda, kort och tydligt. Boken gör ett gott intryck och röjer tidens dock icke alltid så kloka arbete på att bygga nytt på den gamla grunden, som därefter så småningom plockas undan. Sätten äro mångahanda, och detta är också ett!

Oaktat den rådande värmen travade jag också genom »bibliskan». Den var i det allra närmaste lik vår gamla Hübner och röjde inga spår av katolsk propaganda. Bråkade litet mindre med Jesu person än våra protestanter älska, och hade såsom katolicismen i allmänhet något gladare ton över sig än vår lutherska pessimism.

Italienska grammatikan var bestämt ett misstag. I en bok på 47 sidor hade man samvete att sticka in »resolutioner», soggetto, attributo, oggetto! Den hade samma verkan på mig som fordom Svedboms berömda satslära! Jag somnade! Men jag beklagade de stackars barnen, som icke fingo ligga på en soffa och läsa den med en god pipa smugglad Birds eye i mungipan. Jag vaknade för att fort-

Digitized by Google

sätta med geometrien. Här hade induktionsmetoden, utilismen, realismen eller vad det allt kallas, befruktat de torra markerna med sina sköna slagregn. Man börjar geometrin med kroppar — kroppar, som man kan ta i med sina bara händer, och icke med osynliga, räta linjer, som fordom uppgåvos vara kortaste avståndet mellan två punkter, vilka senare voro rena dikter, emedan de aldrig kunde fattas av våra sinnen, såsom saknande utsträckning. Från kropparne kom man till ytan och från ytan till linjer och därifrån huvudstupa in på metersystemet och de gångbara myntsorterna, alltsammans expedierat på 13 sidor och med stora, tydliga figurer.

Och därmed ansåg jag mig såsom turist vara fullärd på det lägre skolväsendet.

Ett senare, mycket hastigt besök i universitetet i Genova, där jag hade en god avsikt att åhöra en föreläsning, strandade mot en föreläsningskatalog, som jag fick se på en dörr. O, du stora Ablativus, du blir dig alltid lik, och det är icke från dig, som nydaningarna komma den här gången!

7.

Pegli—Lombardiet—Como.

En morgon, då jag kom ut i parken och skådade upp åt bergen, såg jag snö på Monte Penello. Det var en ganska slående effekt, och om jag kunde måla, skulle min tavla blivit ett kompendium av hela Italiens natur, så full av motsägelser, så hoplånad från alla väderstreck, att man, såsom jag ovan refererat, kan plocka blåsippor några hundra meter från oliverna, röda blindnässlor vid foten av citronerna,

Digitized by Google

och den fula boörten (Senecio vulgaris) sitter i intim närhet vid murgrönan och begagnas som bakhåll av de små, kvicka ödlorna. Placerad på perrongen framför hotellets baksida, belägen kanske två meter över havsytan, kan jag se rivieran och alperna höja sig som en amfiteater ända från kameliorna vid mina fötter upp till Monte Penellos snöspets 4,000 fot över havet. I första planet stå vita kamelior, blodröda rosor på den ljusgröna gräsmattan, genomvävd av skära och vita bellis, begränsad av solfjäderspalmer och svavelgula citroner mot det blanka lövverket, som efter nattregnet skiner likt nylackerat läder; i andra planet stiga Villa Dorias stenekar och laurier-cerises omvirade med murgrön; i tredje planet Villa Pallavicinis pinier i runda, mjuka, ljusgröna bågar, här och där schatterade med cederns svarta inslag och genombrutna av marmorpalatsets vita torn, den förgyllda minareten på den turkiska moskén, toppen av den röda obelisken; däröver stiga Liguriska alperna, bruna, svarta, grå, döda i färgen och ofruktbara som svältor; och över dessa slutligen Monte Penellos bländvita snötopp, som dock börjar vattras med svarta fåror allt efter som solen stiger och smälter snön.

Den tryckande hettan kommer mig allt jämt att blicka upp till den där snötoppen, och en ganska stark längtan efter att få draga några andetag nordliga vindar börjar blanda sig med hågkomsten av de tider, då man fick sätta tänderna i en brödkaka upplandsråg (vilken dyrbara ört enligt allra nyaste forskningar skall hava vuxit som ogräs på de gamle romarnes åkrar). Alla sagor om huru nordens barbarer förvekligades av söderns luft föreföllo mig nu-

Digitized by Google

mera högst sannolika, och hela tillvaron här nere förekom mig blott som en kamp mot en övermäktig sömnlusta! Men det är dyrt att sova, och man skall äga åker och äng för att erfara nöjet av hur det växer, medan man sover. Min målande väns utlåtande om Italien, att »det var en dröm», kunde jag nu förstå, ehuru jag icke tror, att han sov hela tiden, han var i Italien.

Sedan konseljen utan diskussion bifallit proposition om dragning mot norr, packades kappsäckarne. Dagen därpå läto vi ett väl eldat lokomotiv köra fram. Och när tåget vid Sampierdarena i en djärv kurva vände åt norr, vände vi med glädje och otacksamhet ryggen åt Medelhavet.

*

Vid valet mellan katedralen i Milano och den vackra naturen vid Comosjön föredrogs den senare. Efter en eftermiddag tillbragt på Lombardiets fula, men fruktbara slätter, som se ut som ett utprickat hav, där de skalliga popplarne stå som ruskprickar och där den konstgjorda bevattningen av risfälten framkallar malarian och därför börjar övergivas, anlände vi slutligen till Milano i mörkret, varigenom katedralen fullständigt undveks. Efter en timmes färd voro vi i det lilla Como. Inga vagnar vid stationen mötte oss här, knappast några bärare. I mörkret och genom dödstysta gator utan bodfönster lotsades vår lilla sömniga karavan fram mot hotellet.

*

Digitized by Google

Månen stod ännu över de västra alperna, när solen arbetade sig upp bakom de östra och jag vid sjutiden gick ned till hamnen för att få en båt. En dylik erbjöd sig genast, och den var snipig i båda ändar som en gondol samt överspänd med tunnbandlika bågar, som skulle vid starkare solsken än nu bära segelduk. Morgonen var sval och skön, och på Comosjön kände man sig som hemma i Schweiz igen, ty man känner sig alltid som hemma, när man är i Schweiz.

Sakta skjuter båten fram i den lilla sjökitteln mellan silkestvättare i andra båtar. Solen lyser just nu, på den högsta alpspetsen, upp en liten kyrka, vilken med detsamma börjar sjunga matutinan ur gapet på en liten klocka, och nu svarar en annan klocka från en annan bergspets, och snart sjunger det från strand till strand, och vid denna musik paddlar vår båt fram, allt jämt mötande andra båtar, som skola in till torget i Como med grönsaker, mjölk och bränsle, och alla salutera de oss med ett vänligt g i o r n o. Solvargen på bergstoppen och på den ljudande kyrkan flyttar sig allt längre ned över bruna vingårdar och bruna ekar och är snart nere på villorna, som rika milaneser hava byggt sig till sommarnöjen; men längre in åt sjön, där bergen synas vara fogade i varandra, där är ännu morgongryning och där ligga blå flor av dimmor över byarna. Nu passera vi under några knoppande hängpilar invid en engelsk villa. Där står en liten paviljong på en udde. Genom ett järngallrat fönster titta en mängd nyfikna ansikten ut, men jag förvånas över, att de alla äro vita i hjässan och ha så stora, runda ögon, så nämligen, som jag på avstånd kan skönja dem.

Digitized by Google

När vi komma närmare, upptäcker jag, att de också ha stora, öppna munnar, som om de skrattade, och de visa alla tänderna. När vi komma ändå närmare, får jag klart för mig, att det är dödskallar. »Ett minne av den stora pesten», säger båtkarlen. Att mitt i ett solbrinnande vårlandskap träffa på döden, kommer något oväntat; men bofinkar och rödbröstar sjunga snart bort det dystra intrycket.

Vi landade om en liten stund vid ett litet utvärdshus, där vi skulle se på en utsikt, men båtkarlen ledde mig rakt in i källarsalen och bjöd mig sitta, varpå värdinnan kom in och frågade vad som behagades, vilket gav mig en osökt anledning att fråga båtkarlen vad han behagade. Sedan han fått en karaff vin och jag en kopp kaffe, som serverats framför köksspiseln, gick jag ut att se på landskapet. Båtkarlen förde mig till den ändan till husets gavel, där en stor, järnbeslagen dörr ledde ned till — jag gissade det — vinkällaren. På ena sidan om dörren var målad en italiensk bonde, som med ömkliga blickar skådade upp mot himmelen, under det hans krökta rygg bar en med vindruvor tungt lastad korg. På andra sidan stod en galantuomo i 1700-talets herredräkt och visade med tydliga åtbörder och glada miner, att han ämnade dricka ur en flaska vin, som han höll i handen. »Den ene arbetar, den andre dricker», så uttydde båtföraren den socialistiska väggmålningen från förra århundradet.

Sedan jag tagit den för mig mera intressanta utsikten över sjön i betraktande, skildes jag från min vinkäre vän och anträdde återtåget landvägen till Como.

*

Digitized by Google

Under kastanjer och valnötträd utan tecken till grönska slingrade vägen fram utmed en bergvägg så småningom förbi sidenfabriker in i staden. Fabriksflickorna, som jag mötte, voro barhuvade, hade eleganta sandaler och granna strumpor samt sågo bleka och bedrövade ut. Var helst man ser en skorsten resa sig upp mot skyn och bolma stenkolsrök, var helst »kulturen» bygger sina offerplatser, skall man se bedrövade blickar, bleka kinder och granna strumpor!

En utställning av dödskallar mötte mig i en vrå vid en kyrkdörr, ett litet kapell, försett med bilder och ljusstakar, men jag förjagade det rent mänskliga intrycket genom att göra den etnografiska iakttagelsen, att de här saligen hädangångne comonesarne måtte ha varit ett blandat folkslag, ty här funnos både korthuvud och långhuvud, rätkäkade och framkäkade i den intimaste blandning travade som maskinhuggen ved på varandra. Och med ett nytt, ehuru icke allt för starkt bevis på min nyaste mening om den europeiska nationen gick jag för att äta frukost och — läsa tidningar!

Det lilla dödskalleodlande Como, beläget på bottnen av en fridens dal, skyddat för tidens heta vindar av höga vinberg med små kyrkor på, vilka ju voro avsedda att med sin vigda malm skrämma bort all politisk och socialistisk hedendom, skulle nu bjuda mig på en överraskning, som jag trott knappast vara möjlig!

Det första tidningsblad, Camerieren lade på frukostbordet, hette Il Baradello, politisk administrativ veckotidning för den demokratiska ligan i provinsen Como; och på första sidan stod med stora

Digitized by Google

bokstäver: La Norvegia insegna! Norge skänker lärdomar! Hej, du lilla Norge, som i tjugu år skänkt oss litteratur av Björnson, Ibsen, Lie, du, som bestått våra teatrar med teaterpjäser, du, som givit våra studenter sång, sång av Kierulf, Nordraak, Grieg, du, som år 1866 lärde våra målare måla sitt eget land såsom Gude och Tidemand sitt, du, som till sist gav oss en lärdom vi aldrig glömma, du skulle också lära Europa, att det fanns ett land, som hette Skandinavien, där ännu begrepp om styrelse och konungadöme icke blivit bortblandade!

Jag måste nu tala om, huru jag fått de med sådan spänning motsedda underrättelserna om norska frågan. Den första erhöll jag inne i boklådan i Lausanne, där en ung man kom strålande mot mig med tidningen Der Bund (Edsförbundet) och berättade, att ministären var dömd. Jag mottog upplysningen med den tillfredsställelse man erfar, då världen hedrar sig med att vara rättvis! Vi hade visserligen, alla svenskar, lärt oss i regeringsläroböcker, att »tre stortings sammanstämmande beslut blir lag även utan konungens bifall» (se Odhner!), så att den största förvåning rådde hos oss alla, att något tvivel om själva grundlagsfrågan kunde ha uppstått.

Senare läste jag i Schweizertidningar, Turintidningar, i Genovatidningar korta telegram, vilka droppvis gåvo mig nyheterna, tills en packe av Verdens Gang gav mig hela ställningen. En Kölnische Zeitung hade sprutat etter i ett par nummer, men tyskan var så krystad, som om den varit ett översättningsprov från norskan.

Nu i Como fick jag ett uttalande! Aldrig har

Digitized by Google

italienskan klingat så skönt som nu, tyckte jag! Och så fick jag se, att demokratien också — och kanske mest — blir den som gör oss alla en gång till européer. Så här skrev han:

»Våra läsare torde icke ha glömt vår notis om processen mot den norska ministären, på initiativ av stortinget, anklagad inför riksrätt för att ha kränkt grundlagen. Våra monarkiska tidningar av alla färger hava tegat eller nästan med förakt talat om denna sak och om domen mot signor Selmer, norske konungens ministerpresident. Men hade det varit fråga om någon republikansk skandal i Frankrike, Schweiz eller Förenta staterna, då skulle de nog funnit tid och utrymme att tala om huru och varför. Men huru och varför i ett verkligt konstitutionellt land som Norge — där konstitutionen icke blivit såsom hos oss av högsint fruktan (magnanima paura!) beviljad folket, utan av folket dikterad (imposta) för konungen — huru emot konungens uttryckliga vilja man kunnat ställa en minister till svars, då han kränkt lagen, det skola vi upplysa med hjälp av den romerska tidningen Il Dovere, vårt partis mest aktade organ!»

Och så kom en förträfflig redogörelse för hela striden, som slutar: »colle parole del deputatopoeta norvegese Björnstjerne Björnson: Se il re non rinunzia al veto assoluto, il popolo rinunziera al re.»

*

Och därmed slutar jag mina intryck från en titt i Italien. Det jag fick lära var mer än jag väntat, mindre än jag hoppats och helt annat än jag trott.

Och så återvände jag till det nya hemmet vid Lac Leman, där luften är kylig, men ren, där människorna se nöjdare och vänligare ut än annanstädes, emedan värdemätaren där är en annan, och där en

Digitized by Google

viss sannfärdighet i väsendet gör samvaron mänskligare, kanske mest förorsakad av, att icke i toppen på samhället sitter en osanning, som ingen tror på, men alla äro nog beklagansvärda att hava intresse av att vörda. Och så är jag åter i Schweiz — och det är ändå av alla land numro — — två!

Digitized by Google

Rom på en dag.

Det var för fjorton dagar sedan i S:t Gallen. Jag hade begivit mig dit för att studera forntidens idyller och denna guldålder, som ställes så högt av fienderna till enskild äganderätt.

Tänk er vilken missräkning. Jag mötes av anarkistiska upprop, klerikala proklamationer, elektriserande anslag på knutarna.

Befolkningen var orolig.

Efter en kosmopolitisk middag, en produkt av fransk, tysk och italiensk kokkonst, gick jag ut för att bese staden. Jag betraktade det hus, där Gustav den IV Adolf dog. Jag kastade mina blickar uppåt och nedåt, kors och tvärs, då en manlig röst tilltalade mig på ren svenska.

— Är det ohövligt att interpellera er om vad ni gör här i S:t Gallen?

— Jag studerar den sociala frågan. Och ni?

— Jag är på väg till Neapel.

— Över Rom?

— Alldeles! Över Rom.

— Gott! Låt oss resa tillsammans. Jag är nära fyrtiotalet och måste se den där stan, innan jag dör. Mina föräldrar anbefalla mig det, min sociala ställning fordrar det, mitt litterära samvete pockar

Digitized by Google

på det. Men jag kan inte uppoffra mer än en dag. Tror ni det är tillräckligt?

— För mycket!

— Bravo! Jag tycker inte om hundfröjderna, jag avskyr krukmakarbutikerna, jag vämjes vid amulettkrämeriet. Men det gäller min heder! Trettiotvå timmars lidande för ett liv av ära: mod och till järnvägen!

Och så: klickti-klickti-klickti-kla! Trettiotvå timmar. Klockan ringer, pipan visslar, och maskinen flåsar tolv tusen gånger, tolv tusen gånger dag och natt.

Konversationen har upphört, innan vi hunnit till Gotthard, man meddelar sig med tröga ögonkast, betraktar varann som två kadaver, och förtvivlan målar sig i de svettiga ansiktena. Si cambia convoglio! Partenza!

Man är i Italien! De lombardiska popplarna förfölja oss som elaka drömmar. Mullbärsträden fortfara som de eviga straffen, och så detta ihjälpinande klickti-klickti-klickti-bum-bum-bum.

Man går in i en sovvaggon och lägger sig för att inte stiga upp förrän man är i Rom.

Konduktören kommer och underrättar om den snara framkomsten. Man drar undan gardinerna. Klockan är ungefär fem, och morgonen är vacker! Ett svagt, gulrött ljus visar, var solen skall gå upp. Man ställer sig i kö för att komma åt tvättfatet. Jag känner noga på pulsen. Ingen feber! Jag lyssnar på hjärtat. Ingen bultning! Och ändå skulle vi inom fem minuter skåda Uppenbarelsebokens stora sköka.

Ångvagnen blåser och börjar bromsa. Två lysande punkter stirra på mig genom rutan. Två elek-

Digitized by Google

triska lampor. När kom ljus från Rom? Prästhålan, gardistsamhället, brännvinsadvokaternas högkvarter, alias påvedöme, romerska erövringarne och romerska rätten (!) Bromsarne gnissla, tåget glider in på bangården. Vi äro i Rom! Men det är alldeles som på Östra eller Lyonerbangården i Paris. Ingen lokalfärg! Försvunnen med romantiken! Kuskarne äro inte en gång ohövliga och bärarne inte alls näsvisa.

Gatorna äro öde och de stora butikerna ännu stängda. Vi gå förbi ett palats.

— Palazzo Barberini, underrättar min vän, som har fått sin konstnärliga uppfostran i Paris. Thorvaldsens staty!

Jag vänder mig bort för att dölja min blygsel. Stackars Thorvaldsen, vad jag har misshandlat dig! Men du var tillräckligt stor utan mig; jag vill inte göra mig olycklig på dig en gång till!

Så fort vi kommit till hôtel Vittoria via de' due Macelli, äro vi hemma i Paris igen. Man talar franska, man serverar oss café au lait och œufs à la coque.

Klockan sju väntar vagnen vid porten. Framåt till verket!

Rom byggdes inte på en dag, men kan expedieras på en. Det är ett hårt arbete, men angår mest hästen och kusken. Jag har inte kommit för att se. Jag har kommit hit för att ha sett. Kör!

— Stanna! Capitolium!

Vackra palmer och kaktusväxter. Dioscurerna äro där, och vargarne må förträffligt. Gott! Vidare!

— Forum!

En ganska vacker grop, litet skräpig bara!

— Vespasianustemplet!

Digitized by Google

Tämligen enkelt, einfach, bara tre kolonner. Men präktigt i alla fall.

— Den heliga vägen!

— Ingenting är heligt för en sappör. Vad ha vi sen?

— Ni tycks känna till allt det här?

— Utantill. Jag bara konstaterar fakta. Concordiatemplet. Saturnustemplet. Allt på sin plats. Vidare!

— Colosseum!

— Är man tvungen stiga ur?

— Ja visst.

— Alldeles nödvändigt.

— Ja, man får lov att gå in.

Ganska storartat, men jag föredrar fotografierna. En karriär runt omkring teatern. Och sen? Historier. Å, så många historier. Underklassen blöder offentligt under applåder. Det var rent spel åtminstone.

— Triumfbågarne.

— Småsaker! Går inte upp emot l'Étoile.

— Kör på, kusk! Till S:t Peter!

Kupolen höjer sig i den azurblå luften som en kupol, men tornet är för litet. Det liknar en fågel, känd under det ryktbara namnet Rördrum. Ett alltför litet huvud på ofantliga axlar. En rymlig byggning, men (alltid men) på långt när inte så hög som Mont Blanc.

Den stora polypen sträcker ut en klo, som omfattar en obelisk omgiven av en kompassros, symboliserande världens fyra hörn, vilka bidragit till att göda den heliga klon.

— Måste man gå in?

— Å, min herre!

Digitized by Google

— Men jag går aldrig i kyrkan.

— Ja, men tänk på era stackars föräldrar, er sociala ställning, ert litterära samvete...

— Sluta då! Vänta ett ögonblick, kusk!

En glad konsertsalong.

— Känner ni er inte överväldigad, frågar min vän.

— Jag känner ingenting. Men jag är förskräckligt hungrig.

— Tyst! Man håller på med några dumheter i ett avskilt kabinett till vänster. Man sjunger? Eller hur?

— Det tycks så.

— Det är kvinnor?

— Å, min herre!

— Karlar?

— Nej då, det är..... hur skall jag säga?

— Emanciperade?

— Låt gå för det. Emanciperade!

— Vad sjunga de för något?

— Troligen den Obefläckade Avlelsen. Det ligger för deras röst.

— Det är mycket religiöst, men inte så vidare moraliskt. Stackars kräk! De skulle kunna gå in i ett kloster utan att avlägga kyskhetslöfte.

— Det kan inte förnekas.

— Drottning Kristinas av Sverige grav. Det var då en, som inte var emanciperad. Något tvetydigt anlagd, men i alla fall dotter till den store Gustav Adolf (inte den i S:t Gallen).

— Är detta allt?

— Kanske ni vill stiga upp i kupolen?

— Aldrig i livet! Å, mina stackars föräldrar, förlåt mig för er kärleks skull! Allt vad ni vill, men

Digitized by Google

inga kupolbestigningar. Och den beskedlige kusken, som sitter och huttrar därnere. Var nu förståndig!

Min vän tog nu sitt förnuft till fånga, och för att inte vara sämre tog jag mig för att svälja Vatikanen på fastande mage.

Nu kom det högtidliga ögonblicket. Min reskamrat hade underrättat mig, att den goda takten fordrade, att alla nykomlingar smälte i tårar framför Herculestorson. Han påminde sig till och med, att två hans kvinnliga landsmanninnor hade fattat varandras händer och gråtit som ett par barn vid åsynen av denna så sorgligt stympade människokropp.

Vi bestiga kullen kantad med pinier, och med nådigt tillstånd från vår portvakt på hôtel Vittoria (säkerligen en mycket mäktig man) gjorde vi vår entré i den fula byggningen, ett av den civiliserade världens underverk.

— God dag Laocoon! Jag tycker mera om dig i gips. Det är snyggare. Man har påstått, att du skriker. Möjligt, men jag har ingenting hört.

En gammal bekantskap i Sergels Faun, n:o 36 Braccio nuovo vid Nilen. Det är verkligen inte bara för nöjes skull, som skulptörerna ha studerat i Rom. Bra studerat, min vän!

— Herculestorson. »Här gråtes!»

— Ni tycks vilja skratta?

— O, det är rörande! Nu förstår ni väl orsaken till de kära flickornas bedrövelse.

— De bästa bitarna ä' borta. Stackars Hercules! Den heliga biskopsstaden har ej så koncentrerat smaken på det sköna som på det starka.

Sixtinska kapellet! En rektangulär låda, kompromet terande likt en gammal teater.

Digitized by Google

Slutomdöme. Någonting mycket blått och mycket fult. Illa hopsatt med ideliga återupprepanden. Kristusfiguren liknar en av dessa havande kvinnor, som förekomma i kopparstick på titelbladet till sjuttonde seklets tryckalster.

— En vidskeplig fantasi.

— Antar ni, att Michel Angelo målat på god tro?

— En tarvlig tro, enär intet har berövat honom den! Ty det är sådana tragedier, som krävas, när man vill verka för folket! Vad frågar kyrkan efter, om sanningen ligger gömd, endast lögnen firar seger. Bort med snillet! Skaffa hit en gycklare, som kan skrämma barn!

Låt oss titta i taket! Vilken blandning av grov realism och falsk idealism. Sådana små, goda genretavlor, trogna, enkla som sanningen själv. Det är orsaken, varför de inte äro så berömda. Han måste ha varit bra olycklig den där artisten: ett lejon i prästkappa, en Hercules i trasor, en snöpt jätte. Vidare!

Rafaels stanzer. Ganska bra målade väggar, fastän litet för mycket överflöd på teologi.

— Ingenting att anmärka?

— Ingenting.

Rafaels loggier.

Vaktmästaren jagar oss skocktals. Man måste låta föra sig upp på en bår för att bli i stånd att läsa Rafaels bibel. Låt gå för bibeln. Men så arabeskerna också, troligen ganska vackra, förutsatt att man kunnat se något af dem. I trots av allt har jag äntligen sett dem. Det var nödvändigt, att jag skulle se dem.

Vatikanen var lyckligen avslöjad, och vi taga oss tid att äta frukost. »Macaroni à pomi d'oro, finocchio, bisstecca, chianti» och till dessert tid-

Digitized by Google

ningar med socialism. »I poveri, i ricchi.» Och så redogörelse över karnavalen, ty vi äro i början av fastan.

Än en gång: kör!

I förbigående en hälsning åt Stockholms slott, kallat Palazzo Borghese. Vad jag känner väl igen den där lilla flygeln motsvarande den, som vetter åt Logården. Där låg Kungliga biblioteket.

Till Monte Pincio. Piazza del Popolo. Corso.

Karnavalen. Vad är karnavalen för något? Tre amerikaner kasta krita i ansiktet på en fredlig vandrare. En arbetare företar sig att stuka hatten på en välklädd främling. Denne kastar sig över sin angripare, hugger honom i strupen och slungar honom till marken. Handklappningar! Balkongerna stå nästan övergivna. Kungen består musik. Folket förhåller sig trumpet, klätt i blusar, och tar ingen del i upptågen. De påvliga tidningarne påstå, att det är kolerans skull. Demokratiens organ kommer fram med brödfrågan. Panis et circenses! Besynnerligt. Världens sorg är för närvarande överflöd på bröd. Kamrarna votera om tulltaxan för att trycka ned det hotande överflödet, och i samma ögonblick faller folket i förvåning över att se till så litet därav. Å, du motsägelsernas värld.

Efter att ha konstaterat Qvirinalens tillvaro återstår oss äntligen ingenting annat än Pantheon.

— En rotunda? Eller hur?

— Jag är frestad att tro, att det är den rundaste rotunda jag någonsin sett.

— Rotundorna höra inte till era svaga sidor?

— För att vara uppriktig föredrar jag en god supé, en mandolin och en tarantella.

Digitized by Google

— Vackra pretentioner! Nog får ni besvär med att leta fram en mandolin i detta positivens århundrade.

Då supéen var expedierad, började vi hetsjakten efter en mandolin, ett företag, som endast inbragte oss svullna fotsulor. Det är verkligen slut med mandolinspelarne. Vi hade, för att tala med en hotellvärd, genomvandrat alla osterior i Ripetta, alla krogar i Trastevere.

Utmattade kommo vi åter till vår boning, och det dröjde inte länge, innan sängarne omfamnat oss med sina dävna, svalkande lakan.

Jag hade inte längre håg att tänka på någonting, men min reskamrat ville aldrig sluta med att undfägna mig med sin outtröttliga vältalighet.

— Voro romantikerna bedragare eller bedragna med avseende på deras Rom på 1830-talet?

— Ingendera delen! Rom har gjort sitt bästa och vi också. Hela saken är, att våra förfäder hade hjärninflammation, så att de togo talgdankar för elektriskt ljus.

Om jag hade den där Chateaubriand i mina händer, skulle jag minsann säga honom sanningen.

*

Då man bestigit Mont Blanc, skyndar man sig att bekräfta det med en inskrift. Sammaledes for jag följande morgon i trav till Skandinaviska Föreningen, där jag till förekommande av allt slags tvivelsmål om mitt besök gjorde mig odödlig genom att inskriva mitt namn.

Digitized by Google

Mitt Venedig.

Jag sitter inne hos barberaren på Marcusplatsen under de nya Procuratiernas galleri. Mellan fönsterhyllornas eau Botot-flaskor, cosmétiqueburkar, pomador och en perukstock ser jag Marcuskyrkan. Genom det halvimmiga fönsterglaset liknar den långsträckta fasaden, utan torn, stora operan i Paris, en industriutställningsbyggnad med dess obligata flaggstänger; ett romerskt, gotiskt, orientaliskt potpourri av seralj och rådhus, term och kyrka, men mycket litet kyrka. Världslig och glad, nästan munter, har den vänt ut och in på sig, så att altarnischen kommit ovanpå portalen, och den visar sina målningar ut åt torgbesökaren. Neros fyrspann, lejon och påfåglar, Josefs drömmar och yttersta domen vittna om pendylsmaken hos en aristokrati av skeppsklarerare, kofferdikaptener och varuexportörer.

Färgimpressionen mellan pomadburkarne blir vaxgult, köttrött, bokryggsguld och kortlek.

Nu är jag intvålad och måste hålla huvudet bakut på stolputan; men mellan barberarens finger och rakkniven ser jag de gamla Procuratierna. Om jag inte visste huru gamla de äro, skulle jag tro att de stodo på rue de Rivoli. Ett hus utan väggar, bara fönster vid fönster som gjorda efter en chablon; en enformig-

Digitized by Google

het utan vila; en torgdekoration, ett grand magasin, med cigarrbodar, juvelerarbutiker, pariserkaféer, skräddarfönster under arkaderna. Och detta hus är byggt på fjortonhundratalet; och i detta bodde justitieborgmästarns, dogens, nio illitterata rådmän! Fordom!

Jag ligger i mitt fönster på hôtel Luna och ser över kungliga trädgården ut över lagunen till Lido. Marssolen skiner, men jag har eld i kaminen, och nere i trädgården glöda inga oranger, dofta inga mandelblommor; där grönskar endast lagern, järneken, mahonian och Evonymus, alldeles som på Klampenborg mitt i januari. Himmeln är ljusblå som i Nyköping, och lagunen speglar himmeln som sjöars och strömmars vatten pläga göra det. Lido ligger grå med avlövade träd såsom bruket är om vintern.

Jag halvligger i gondolen, den något oväntat svarta gondolen, och ser ryggen på en karl, som är iförd mollskinnsbyxor, schoddykavaj, becksömsstövlar, röd yllehalsduk och hundskinnsmössa; han heter gondolier på svenska och barcajuolo på italienska. Framom hans rygg skymta de forna boningshusen, i vilka skeppsklarerarne bodde och som nu kallas palats. De som äro från gotiken äro byggda i gotisk stil, det vill säga: hava spetsbågiga fönster. Murar, tak, trappor och fundament ha ingen stil alls. De åter, som äro från renässansen äro byggda i renässansstil.

Där ligger poliskammaren, fordom Palazzo della Cà Grande. Där ha vi Palazzo Ferro, numera Grand Hôtel; Foscari eller Handelsskolan; Tiepolo Zucchelli eller Hôtel Britannia; Corner della Regina eller

Digitized by Google

Pantlånekontoret; Manin eller Riksbanken; Fondaco de' Tedeschi eller Generaltullstyrelsen.

Jag vänder mig om åt Rialtobron, och med annotationsboken i hand skriver jag upp varenda färgton i panoramat för att icke låta mig sedermera narras av minnets förgyllande förmåga.

Om verkligen till en början palats stod invid palats, skulle perspektivet vara opåtalt vackert; men nu passerar man tre rysliga ruckel, höga, fyrkantiga som lådor, med fyrkantiga hål utan en list eller en konsol och med låga tak, som ligga direkt på muren som lock och på vilka står en enda skorsten ut i takkanten, vilket ger huset ett uttryck av dumhet. De gotiska husen äro sköna genom sina fönster och balkonggrupper, loggier, men renässanshusen se alldagliga ut, därför att stilen är så divulgerad in på våra dagar.

Nu till färgen! Vattnet är grönt, smutsigt såsom vid Röda bodarne eller än värre, ty canal grande är en cloaca maxima, rännsten och kloak på en gång, i vilken både slaskrör och andra rör mynna. Jag refererar därför majskolvar, apelsinskal, kålblad, linnelappar, hyvelspån och annat som varken ökar färgverkan eller kan refereras. De svarta gondolerna ge en djup svart fläck här och där, men angöringspålarne (pali) med sina urregnade, merendels vita och blårandiga vertikallinjer stå icke fram så bjärt som på målningarna, utan ögat måste leta upp dem.

De gotiska husen se ut som rostigt järn med stora fläckar av möglig blomkruka, och renässanspalatsens marmorplattor äro kartlagda av järnoxidul, lavar, damm, sot, vilket allt sitter påsmetat ojämt, i störande räta linjer när smutsen runnit, och i

Digitized by Google

smackor när smutsen blåst till stället. Gammal marmor är fulare än gammalt kalkputs, vilket slår an som en väl rökt sjöskumspipa eller ærugo nobilis på antik brons. Men färgen? Var är Palms lysande orientaliska färgprakt i dessa hängande turkiska mattor från balkongerna, gondolierernas skärp och hattband, draperierna i loggierna!

Jag kan i hela dessa längor av rost, sot och grått icke se annat än ett par blåa rullgardiner av papper, som kosta två kronor i Stockholm; en förfärlig amerikansk flaggskylt, som annonserar för White Star Line; en lång röd affisch om utförsäljning av glasvaror; en blå sköld, lockande till liv- och sjöförsäkring. Varken Generaltullstyrelsen eller Assistansen ha en enda färgklick på sina hus, och i hotellen stå portierer i dunkla livrén endast med blanka knappar. På balkongerna hänga i fattigmanshus halvrent linne, ett par jægerskjortor, vilka äro normalt färglösa, och hos de rika köpmännen hänger en sängmatta eller en madrass ute att luftas!

Mer kan jag inte se!

Hur kunde Palm se husen brandröda och gröna, melongula och azurblå? Han hade fantasi, säger den vise, och det saknar du, det vill säga jag! Nej, det senare är icke sant, ty jag skulle kunna måla gondolerna som kameler och husen som valfiskar, men det behöver jag inte, ty jag tycker om dem sådana de stå där, men det kunde inte Palm, och det var hans svaghet. Han tyckte att de voro fula och därför målade han på dem! Men för mig äro de icke fula, fastän de icke äro granna. De stå där som de stå, och de förarga mig icke, göra mig icke ledsen; de skänka mig tvärt om ett stort nöje, och mina

Digitized by Google

vänner målarne, som ha sinne för fina halvtoner, ja kvartstoner, de se vårt Venedig mycket finare om ock icke så grant. Om det vore så bjärt som vi trodde, skulle man bli orolig och icke trivas så väl i den staden som man gör, sedan man nämligen reducerat alla äldre värden, stämt om sinnet för andra fordringar, anlagt helt andra synpunkter. Man går där lugn över att poliskammaren icke mera står i förbindelse med blykammaren eller Suckarnes bro, lugn över att inga storgubbar sitta och tjurhålla palatsen, utan att man kan få hyra ett sådant för 800 francs om året; lugn över att man, om man är målare kan slå sig ner med sitt staffli och sin stol i Marcuskyrkans högkor, så att nattvardsgästerna få maka åt sig.

*

Jag sitter på bibliotekstrottoaren och beundrar rådhuset eller dogernas palats. Jag vill förflytta mig till Orienten för att få stämningen av denna sköna byggnad, jag vill blunda och tänka på Rom, men kommer icke ur fläcken, jag vill ur minnesmagasinet leta fram något från Frankrikes byggnadskonst, men utan framgång! Var har jag sett denna höga brandmur av tegel med gotiska fönster och runda lunetter? Var dessa spetsiga arkader? — Jo, nu kommer det fram — örat hör gnissel av tåg och tjut av ångwinchen såsom i en annan sjöstad, näsan känner doften av helles Bier och Fladstrandsostron, ögat ser en nordtysk tegelkyrka, smala hus med trappgavlar och Erker, och nu — det är rådhuset i Lübeck med sin oförgätliga Rathskeller! Men det är också rådhuset i Stralsund, i Rostock, i Bremen! Det är ett nordtyskt Rathhaus i renaste stil. Teglet

Digitized by Google

är icke rostrött som i Lübeck, icke halmgult som ofta i Danmark, icke smutsgult som holländsk klink; men det är svagt urblekt, rödgult som gammalt tegel, varmed man lappar på nya hus i Stockholm, och mosaiken, som är så grann på de kolorerade avbildningarne av palatset, är endast en svag avtoning i teglets färg, och rutningen framkallas mest av skuggor genom stenarnes infällning. Huru denna nordbo kommit hit ner, där kelter, illyrier, goter, romare och österländare bastarderat, kan jag ej förklara, men troligen har den gått samma väg som Otto Wilhelm von Königsmark, vilken icke gått samma väg som runlejonet utanför arsenalen, ini vilken Königsmark lär ha ett monument.

*

Jag går på Marcusplatsen och ser gummor sitta på pallar och sticka strumpor, omgivna av tusentals duvor. Man hör sina egna steg, de promenerandes röster och duvornas kurrande. Man förvånas över tystnaden och att man kan föra ordentliga samtal utan att behöva skrika eller gestikulera, över att man kan gå arm i arm mitt på gatan utan att skingras! Icke för att vilja förstöra njutningen, utan tvärt om öka den genom att få veta varför, frågar jag mig: vadan denna tystnad och denna frid? — Och tystnaden svarar: det finns inga hästar och vagnar! — En stad utan hästar och vagnar, det var Schopenhauers dröm, och därför har Venedig även varit uppsökt av kompositörer och skalder, som älska människors sällskap lika mycket som tystnaden. Men det är även därför gatan och torget är rent som ett sopat golv, och det är därför man kan sitta på

Digitized by Google

trottoarkanten och därför som stadsfullmäktige måste mata sina duvor klockan två varje dag, till åminnelse av de brevduvor, som i början av tolvhundratalet förde depescher från Candia, som då intogs av amiralen Dandolo.

Det är afton, och vi ha fått ett absintbord utflyttat på själva Marcustorget, ett gott stycke utanför trottoaren.

Vi ha haft tur, ty i afton öppnas karnavalen och mitt på torget är en estrad uppslagen och prydd med alla slags flaggor, till och med en blågul, vilken icke lär vara svensk, utan veronesisk från äldre dagar. Masker börja samlas och musikkåren, klädd i vitt som pierrots, spelar upp Carnaval de Venise, och så dansas det som det dansas på en maskerad. När musiken tystnar, hör man ett sorl av människoröster, skratt och skrik, såsom inne i en stor sal.

Tungsinta nordbor sitta och klunka absint och tala om hur det skulle se ut på Gustav Adolfs torg, om man fick slå upp en dansbana och flytta ut småbord från Hôtel Rydberg och Operakällarn, men medan de fundera över denna kvadratura circuli, stiger röken upp från marechallerna på Marcustorget, musiken spelar An der schönen blauen Donau, och över en röra av masker och kostymer, genom det stumma töcknet från rökande lampor och dåliga kroncigarrer ser den tungsinte nordbon Marcuskyrkans mosaik av yttersta domen och blir ändå tungsintare, när han tänker på dessa vällustens många blåsbälgar, som den allena saliggörande kyrkan satt i gång denna afton och vilka den själv trampar nu i åtta dagar, för att värdigt bereda allmänheten att fira Kristi lidandes fest.

*

Digitized by Google

Det är gemytligt i Venedig, därför att ingen partikularism gör främlingen illa sedd, och staden har varit under de flesta europeiska nationer, utom Englands och Rysslands. Det ligger även något av Orient i den somnandes frid och sorglöshet. Venedig är ju en småstad, med tjugufem tusen invånare mindre än Stockholm. Den är på återgång som handelsstad och ägde i slutet av förra århundradet två hundra tusen invånare; men den är även på retur som turiststad, så att en mindre bemedlad kan få en ordinär femfrancs-pension.

Det är gemytligt i Venedig, men kallt. Och när man varit där ett par dagar, känner man sig hemma, helst när man snart ledsnat på vattenkommunikationerna. Då går man och går, och hur man går, kommer man alltid till Marcusplatsen. Där har man sin salong, sin promenad, sin restaurant, sitt kafé, sitt läsekabinett. Och när man så raderat ut alla äldre målarbegrepp om den vackra, ovanliga, rena och tysta staden, så är man bättre belåten med sitt Venedig sådant det verkligen nu går och står, än sådant det ut- och påmålades förr.

Den nya bilden jag nu bär i minnet med mig av Venedig, är mig som en palimpsest, där jag skrapat ut barbarisk munkskrift och behåller urtexten på klassisk romarlatin; en vatikanstaty med borttagna fikonlöv; en klädståndstavla, under vilken jag hittat en Rafael; en cremoneserfiol, av vilken jag skrapat fernissan.

Och jag sitter ibland i dimmiga höstdagar ute på landet och halvlängtar efter pessimistens idealstad utan vagnsbuller och gatsmuts, utan spårvagnsklockor och gatulokomotiv, där fridens duvor sitta

Digitized by Google

på Stortorget, där man dansar utanför kyrkdörren och inför yttersta domen, där man stundligen får en glad påminnelse om den sista färden, när man stiger ner i den flytande likvagnen och paddlat ut på det stora vattnet!

Digitized by Google

Familistèren i Guise.

1.

Utopier ur verkligheten. — Skönlitteraturens förödmjukande roll. — I Picardie. — Två monument och två ideal. — Brynhild och Fredegunda. — Assurans mot felräkning. — Det första intrycket av Familistèren, vilket icke är dåligt. — Entrée. — Två byster, och nymfen Salmakis bönhörd. — Godins biografi.

Man hade så länge ropat till oss att icke fara med utopier och fantasterier, man hade så länge predikat, att vi icke skulle inskränka oss till att bara riva ned, när vi ej kunde sätta något nytt i stället, att jag nästan började anse det för en plikt att för en gång uppsöka några av de redan realiserade utopierna och framlägga några av de utförda projekten till nybyggnad. Och så utgav jag U t o p i e r i v e r k l i g h e t e n. Med orden: »i verkligheten» ville jag antyda, att dessa planer, som ännu diskuteras och som framträda i min bok, redan voro utförda på n å g r a håll, och jag ville lugna läsaren med att han hade fast mark under fötterna.

Vad händer då? Jo, en mycket upplyst vän, som själv i litteraturen arbetar på framtiden, skyndar att tacka mig för de vackra framtidshägringar, jag hade diktat ihop. Där hade jag igen den eviga histo-

Digitized by Google

rien om Polichinell, som får i uppdrag att meddela publiken, att elden är lös i teatern och som hälsas med bifallssalvor för sitt lyckade skämt. Det är också en trevlig roll, som skönlitteraturens idkare ha fått! Att applåderas eller utvisslas, men aldrig bli trodda. Roa och förnöja, men aldrig få lov till att upplysa. Varför tas inte skönlitteraturen på allvar? Äro vi dömda att vara gycklare? Och har den nyaste konstruktionslitteraturen med sin halvhet att servera documents humains gjort genren mera väl sedd? Knappast!

För mig återstod således blott att mitt i höstrusket företaga en resa till nybyggnaden i Guise, departementet Aisne, för att som referent lämna ett meddelande, som uteslöte allt tvivel, ett icke utsmyckat eller tillagat referat om Social-palatset eller Familistèren, som blomstrar där sedan nära trettio år tillbaka, känt av få, förtiget av många.

Den läsare, som känner min färglagda skildring (författad efter tryckta källor) i novellen Nybyggnad, skall nu få tillfälle att jämföra naken verklighet med poetisk omklädnad, skall kanhända, liksom jag, sluta med att föredraga referatet framför novellen, och jag hoppas, att detta konstlösa brev icke må uppleva den skammen, som av så många anses för en stor ära, att bli tagen för en dikt.

När man med Bruxelles-tåget har farit förbi Compiègne, lämnar Isle de France och kommer in i Picardie, märker man att färden går mot norr. Människorna bli mera blonda, rödkindade och klumpiga. Vinet på stationerna blir sämre och ölet drickbarare. Boningshusen ha inga vita tak och se inte livliga ut såsom söder om Paris, men det nakna, rödbruna

Digitized by Google

teglet ger åt byarne en tung, trist, nordtysk ton. En gammalmodig väderkvarn ger en nordisk prägel och tyder på grannskap med Holland. Här är vitbetans region. Så långt ögat når sträcka sig sådana fält, utsugande jorden, riktande eller ruinerande socker- och spritfabrikanter, lämnande motiv till Salon-tavlor och antagas ha befriat negrerna från överansträngning vid plantagearbetet. Vem vet?

*

En regntung lördagskväll, då klockspelet på det götiska rådhuset har pinglat en strof ur »Sicilianska aftonsången», köra vi upp till stora torget i S:t Quentin, min reskamrat och jag. Strax invid järnvägsstationen står ett monument till minne av S:t Quentins hjältemodiga försvar mot preussarne 1870. Är det icke en förtröstande, förhoppningsfull nation, som reser minnesmärken över sina nederlag, från vilka den daterar sin framgång? Eller är det den fjolliga patriotismen, som icke vill erkänna nederlaget? Här blev nämligen nordarmén under general Faidherbe slagen, därom finns det intet tvivel.

Monumentet, av Barrias, framställer en dödligt sårad linjesoldat, som med handen på gevärskolven faller baklänges ned mot en kvinna, en härlig gestalt med en svällande, moderlig barm, och dubbelt så stor som den lille, döende mannen, som hon stöder med sin utsträckta hand. Bakom henne står en spinnrock. Oviss om betydelsen av denna symbolik, vänder jag mig till min reskamrat. — Fransk artighet! svarar han. Som vanligt dyrkan av och ringaktning för kvinnan. Hon satt hemma vid sin spinnrock, medan

Digitized by Google

männen voro ute och läto nedskjuta sig. Och efteråt fick hon en staty! Morsk efteråt, och mannen i kjolvecken vid hennes fötter. Om det är modern konst, så är den verkligen gammalmodig!

På det svarade jag:

— Det skall antagligen föreställa modern, till vars sköte den sårade mannen flyr, liksom han förr flydde dit, när han fick sina första sår. Det är gammalt, må så vara, men det är alltid modernt.

Och medan droskan rullade uppför backen, flögo mina tankar till samme Barrias' monument i Courbevoie, rest till minne av Paris' hjältemodiga försvar, alias av Paris' erövring av preussarne. Fransmännen påstå däremot att Paris aldrig blev taget av preussarne, men att det gav sig. Det har således blivit mer ärofullt att ge sig än att falla. Nå, chacun son plat.

I Courbevoie ligger också en helt liten man, fallen, med sönderskjutet gevär, vid en kvinnas fötter, Men det är en annan kvinna. Smärt, med ett bröst av en okvinnlig bredd, klädd i en soldatkappa, omgjordad med ett bantler och, om jag inte minns orätt, med en bajonett i handen, ser hon trotsigt framåt mot den segrande fienden. Hon har manliga, hårda drag, amazonens obarmhärtighet, och intet av modern, något som icke heller skulle kunna skönjas igenom den vanprydande mansdräkten.

Bildhuggaren tycks ha i dessa två arbeten givit nutidens två motsatta ideal av kvinnan. Han har inte tagit parti. Kanske har han vacklat i valet och därför tagit bägge. Jag tar parti (fast jag förmodligen ej har något att taga), och jag dröjer ej med att bestämma mig för henne i S:t Quentin.

Digitized by Google

Söndagsmorgonen anträdde vi det sista stycke väg, som på ett par timmar skulle föra oss till Guise.

Här på dessa oöverskådliga vitbetsfält kunde drottningarne av Austrasien och Neustrien, Brynhild och Fredegunda, hava utkämpat sin blodiga strid med den utgången, att den förra, sedan hon som en amazon hade utrotat det merovingiska konungahuset, blev ihjälsliten av hästar, ett dödssätt, som helt visst icke var kungligt, men bestämt icke heller var en slavinnas.

Tåget går nu längs med floden Oise, genom ängar med popplar, och vilka likna Lombardiets slättland.

Om en halvtimme skola vi stiga av i det landet Utopia, och våra ögon skola se socialpalatset, där kapital och arbete ha knutit sitt äkta förbund. För att i tid assurera mig mot felräkningar, begynner jag att på grundvalen av det redan synliga i landskapet och de andra omgivningarne konstruera det första intrycket så ofördelaktigt som möjligt.

— Det ser naturligtvis ut som en kasern, ett sjukhus, en fabrik, svart och otrevligt, börjar jag.

— Svart måste det naturligtvis vara, eftersom det är beläget tätt invid ett gjuteri med stenkolsrök, bättrar min reskamrat på.

Vi komma överens om att det är svart.

— Snyggt kan det inte heller vara, eftersom 1,200 arbetskarlar med hustrur och barn bo där.

Vi komma överens om att det inte är snyggt.

— Det måste vara otrevligt att bo sammanpackade som gardister.

Det måtte vara otrevligt. Och nu kom jag dock hit för att berömma och se allting i en ljus dager,

Digitized by Google

i sanningens gyllene dager. Uppriktigt sagt: om Peterskyrkan i Rom alldeles icke passade ihop med mina genom studier förvärvade ringa tankar om den, så var detta tämligen likgiltigt, ty den var blott en byggnad, men socialpalatset var förmer än ett arkitektoniskt ting, det var embryot till en ny samhällsbyggnad. Och ändå kom jag med den estetiska måttstocken om trevligt, snyggt och dylikt.

Lokomotivet signalerar slutstationen Guise. Vid foten av en skogbevuxen höjd, på bottnen av Oises floddal får man plötsligt ögonen på den lilla aristokratiska, klerikala fabriksstaden.

— Kan man se palatset?

— Jag vet inte.

Med halva kroppen utanför vaggonen upptäcker jag mellan popplarna det översta av ett stort, rött hus, över vars tak en glasbyggnad höjer sig. Den röda tegelstensfärgen ser inte tråkig ut; fönstren äro infattade i vita karmar; gröna persienner och blå rullgardiner liva upp den stora väggytan, och blomkrukor utanför fönstren bidraga till att göra det första intrycket livligt. Det var verkligen inte svart!

— Gudskelov att det inte var svart!

*

Sedan vi tagit in på hotellet, styra vi kosan till palatset för att hälsa på herr Godin, som är förberedd på vårt besök.

Där låg nu familistèrens huvudbyggning framför oss i full dagsbelysning, och hur subjektivt man än må anses taga tingen, så fanns det intet tvivel om att denna murkoloss var full verklighet. (Det var också därför jag reste med vittne.)

Digitized by Google

Vad liknade den mest? Det är svårt att säga. Men dess tre fyrkanter bildade en sträcka lika lång som Stockholms slotts norra fasad med flyglar (så när som på 5 meter). Den mellersta fyrkanten, som annars borde kallas avant-corps, var innesluten mellan de två sidofyrkanterna och bildade med dem en borggård. Stilen enkel, sträng, det oputsade murverket bildande här och där enkla ornament på gesimser, lister och fönsterinfattningar, något som borttog det tröttande intryck, vilket våra vitrappade kaserner eljest göra. Teglets grundton är ej så ljus som dogepalatsets i Venedig, ej så tung och mörk som rådhusets i Lübeck. Fönstren sitta ej så tätt och äro ej så låga som på en modern byggnadskasern, men rymligt placerade, så att huset ser ut som en offentlig byggnad. Upp till mittfyrkanten eller huvudfasaden leda tre trappor; den mellersta är försedd med urtavla och upptill krönt av en balustrad med en klocka liknande ett litet observatorium. Borggården är ej försedd med planteringar och saknar bänkar; marken är nästan svart. Men detta är gjort med avsikt, ty kolstybben avhåller fuktighet och förkväver jordens osunda utdunstningar.

Vi gå in genom stora porten. Denna liksom husets andra portar vänder sig kring en axel åt vilken sida man önskar, en inrättning, som, utom att den gör utgången lätt i händelse av eldfara, förskonar innevånarne från bullret av en smällande dörr. Portarne ha inga lås, stängas varken dag eller natt. Det är ett vackert skryt, om det är skryt. Farstun är vitrappad, men utan ett spår till målning, icke en list, icke den minsta krumelur. Trappuppgången lika

Digitized by Google

enkel. På ledstängerna synas spår av svarta händer — och hur skulle det kunna undvikas?

En trappa upp i vänstra fyrkanten bor stiftaren, direktör Godin. Han äger själv tio millioner, men hans dörr är lika litet prydd som arbetarens, vilken bor vägg i vägg; inte en mässingsplåt, inte en brevlåda. Endast en skoavskrapningsapparat antyder, att ägaren har mattor på golvet och ännu är så fördärvad av kulturen, att han sätter värde på att man lämnar kvar det jordiska utanför dörren, som öppnas av en med mänskliga rättigheter utrustad tjänsteflicka.

Vi insläppas i salongen för att vänta. En välburgen mans salong med mattor och valnötsmöbler med rött överdrag. Två byster, av vilka en framställer husets herre i brons. Det är ett huvud liknande Victor Hugos, men kraftigare och med blicken vänd mera utåt till handling och realiteter.

Den andra bysten. Hm! När man förföljer en tanke, förföljes man av den. Ett ungt huvud i vit marmor. En hög panna, rak, klar som en tänkares, håret med sned bena, avklippt som polkahår, som Mussets mellan 1830 och 1840. Ögonbrynen äro för starka för en kvinna, men för svaga för en man. Ansiktets linjer lugna, sköna som en Antinous'. Intet spår till skägg. Det ligger något som man brukar kalla hedniskt i detta onaturliga lugn. Blicken går ut under skuggan av den framåtlutande pannan, och munnen har ett leende som Hermes, när han skall dräpa. Nedanför hakan infattas halsen i ett blusliv, rynkat i en skoning, kyskt, iskallt, och det breda, men tunna bröstet infattas av en dubbelradig bonjours breda uppslag.

Men det finns ett men, som sönderriver hela den

Digitized by Google

osammanhängande bilden: det hänger en medaljong om halsen, och den framställer i relief ett manshuvud.

Det är alltså en kvinna.

Jag betraktar ännu en gång den sällsamma figuren, och den blir obehaglig, obehaglig som en hand med sex fingrar.

Nymfen Salmakis bad gudarne om att bliva förenad med Hermes' och Afrodites son, och hennes bön blev hörd, till och med så, att de tu blevo ett. Lyckligtvis höra inga gudar mera gudabarnens böner, men människobarnens oförståndiga suckar tyckas ännu stundom tränga fram till en barmhärtig försyn, barmhärtig eller — ironisk.

Dörren till de inre rummen slås upp och herr Godin kommer ut.

*

Han ser ut som en lärd eller en statsman och har ett f i n t utseende. Sextioåtta levnadsår ha efterlämnat spår i det milda, melankoliska ansiktet, vilket lyses opp av två vallonska stenkolsögon med en förunderlig glans. Han är svartklädd och dekorerad med Hederslegionens röda band. Han ser trött ut, och en lätt rodnad under de tunga ögonen berätta om en störd middagslur.

Eftersom valen till Kamrarna försiggå med rasande fart och det dessutom är söndag, ber vår värd oss vara välkomna nästa morgon för att se maskineriet arbeta. Nu äro alla människor ute på valmöten, barnen äro icke i barnkamrarna, och skolorna, butikerna och biblioteket hållas stängda; själv skall

Digitized by Google

han om en liten stund på en sammankomst. Det vill med andra ord säga att vi kommit olägligt.

Medan vi vänta på morgondagen, skola vi göra en förberedande bekantskap med Godins levnad och verksamhet. Grundläggaren av Familistèren i Guise är född 1817 i departementet Aisne. Hans far var låssmed, och vid elva års ålder började den unge att arbeta i faderns smedja. Sjutton år gammal begav han sig ut i världen för att söka fullkomna sig i sitt yrke. Men då han därvid fick se arbetarnes hårda levnadsvillkor och förtryckta ställning, gjorde han sig själv det löftet, att han, om han någonsin komme i bättre villkor, skulle söka hjälpa sina olyckskamrater. Vid tjugu års ålder gifte han sig, men äktenskapet blev av kort varaktighet, emedan hustrun icke tyckte om sin mans föresats att arbeta för det nya samfundets grundläggning.

Godin tycks ha tidigt blivit fängslad av S:t Simons och Fouriers lärosatser, vilkas kärnpunkter han sammanfattar i två ord, eller några flera, sålunda: kulturmänniskan födes med skuld och lever med skuld till sina medmänniskor. Hennes kropp näres av föda, som andra ha frambragt, hennes mödosamma liv förljuvas av andras, av hela släktets samarbete; alla sina tankar har hon fått av andra, och därför skall hennes liv gå ut på att under erkännande av vad hon står i skuld för hos sina medmänniskor, söka avbetala denna skuld, under det att hon i annat fall skall hela sitt liv plågas av fordringsägare. För att kunna göra detta, måste hon först leva för sig själv. Och att vädja till någonting annat än livets grunddrift, självuppehållelsedriften eller egoismen, är idel fantasteri. Hittills ha människorna trott

Digitized by Google

sig finna sin sanna fördel i att arbeta som de kalla det egoistiskt, det vill säga isolerat. Detta är icke någon förbrytelse, men bristande insikt. Det välförstådda intresset, den sanna egoismen bjuder oss att arbeta i endräkt, i association. Därför böra vi sträva efter detta, icke av människokärlek, utan av egoism, upplyst, solid, genomförd, human egoism.

Godin börjar realistiskt, egoistiskt sin bana med att samla pengar, utan vilken stormakt han under dåvarande förhållanden ej kunde genomföra sina planer. Han gör uppfinningar och passar noga på att få patenträtt på dem för att kunna bliva rik. I denna romantiska period, då poeterna affekterade att visa förakt för jordisk egendom, medan de dels trodde sig skola få räntor i himlen på det kapital de kastade bort på krogarna, dels kände saknad efter det försmådda jordiska godset, var Godin naturligtvis en oförbätterlig realist.

Avvaktande goda tider arbetade han i smått på sina »medarbetares» välfärd och tänkte, skrev, uppfann, ökande sin förmögenhet. Statskuppen 1851 hade så när drivit honom i landsflykt, men han undgick förödelsen, emedan han var industriidkare och jordbrukare.

Därunder satte han till en tredjedel av sin förmögenhet på ett åkerbruk, som i Texas grundades av kommunister. Företaget misslyckades, men Godin var klok nog till att inse, varför det misslyckades, och förkastade därför icke idén.

Mindre skarpsinnig har däremot Heinrich Semler varit i våra dagar, då han genom att skriva en översikt över alla misslyckade socialistförsök i Nord-

Digitized by Google

amerika* har trott sig kunna bevisa planernas outförbarhet. Det vore ju det samma, som om man av världshistorien ville bevisa omöjligheten av folkfrihetens upprättande, på grund av att revolutioner hittills till en stor del misslyckats.

Kort sagt, Godin förtröttas icke, hämtar lärdom av den dyrbara motgången och lägger i april 1859 grundstenen till Familistèren, som vi i morgon skola besöka från källaren till vinden.

2.

Andra intrycket. — Parken. — Trädgårdarne. — Promenaden börjas. — Samhällets viktigaste hörnsten. — Olika meningar om frigörelsen. — Familjens utveckling, icke upplösning. — Barnfrågan och barnkammaren. — Hustrun. — Grytorna och arbetsmarknaden.

Efter att ha sovit på det första intrycket, återsågo vi Familistèren i morgonbelysning. Allvarlig som det tunga kroppsarbetet, men i dag livligare än i går. Handelsbodarne äro öppna, och folk går ut och in genom portarne. Väntande på tioslaget göra vi först en promenad i parken, som är belägen vid husets baksida. Gräsplaner, blomsterbäddar, skuggade av gamla kastanjeträd, bilda här en behaglig viloplats för palatsets innebyggare. Man ser intet förbud, inga kungörelser. Gräsplanerna äro ej kort klippta, som de engelska, vilka äro till för ögat, utan här äro de liggplatser för vem som vill sträcka sig i gröngräset. Floden bildar parkens naturliga inhägnad. På andra stranden sträcker sig en ofantlig

* Geschichte des Socialismus und Communismus in Nordamerika. Leipzig. Brockhaus 1880.

Digitized by Google

stor äng med poppelpilträd, och där beta vackra boskapshjordar. Denna stadsaktiga byggnad har sålunda den fördelen att den ligger med ena sidan i staden och med den andra på landet. Längs efter parkens ena sida finns det gymnastikapparater. Längre bort ligga små trädgårdsbitar, vilka stå öppna dels för äldre folk, som tycker om att arbeta i jorden, dels för barnen att öva sig på.

På andra sidan om floden synes lustträdgården. En verklig paradisets trädgård utan kunskapens träd och orm. Vackra fruktträd kanta blomsterrabatter, jordgubbland, sparrissängar, ärtskockor, melonbänkar; och det hela väcker hos nordbon föreställningar om en herrgårdsträdgård med en arg trädgårdsmästare och en elak bandhund. Drivhus, vinrankor, spaljérmurar, droppstensgrottor, dammar med guldfiskar, vattenkonster, avenboklövsalar kröna sidorna av den terrassformiga kulle, på vilken trädgården är anlagd, och högst uppe breder en klunga idegranar djupa skuggor.

Man tror väl nu, att detta är millionären Godins särskilda privategendom. Ingalunda. Det är Familistèrens, och trädgården är öppen för alla, överlämnad åt allas och åt trädgårdsmästarens vård. Produkterna säljas, och var och en som vill är köpare, herr Godin med, som har skänkt anläggningen till Familistèren och blott förbehållit en liten fläck åt sig själv.

Klockan slår tio, och vi rycka oss lös från de svala gångarne för att träffa herr Godin i hans rum. I dag är han idel uppmärksamhet och tillmötesgående. Sedan hans compagne, m:lle Moret låtit oss skriva våra namn i Familistèrens främlingsbok,

Digitized by Google

börja vi vår vandring med palatsets direktör till ledsagare.

Det finns en fråga, som ligger såsom den viktigaste hörnstenen för hela samhällsbyggnaden, en fråga på vilken hittills alla reformförsök ha strandat och utan vars lösning intet nutidsproblem kan lösas. Det nuvarande samhället är byggt på familjen. Denna institution, för sin tid ganska ändamålsenlig, tycks gå en ny utveckling till mötes.

Reformvänner hade sett, att familjen var för trång och motverkade samhällets ändamål, ty det saknades en led mellan familjen och samhället. De hade tillika sett, att männens antal i Europa hade nedgått så betydligt, att ett ogift kvinnostånd var på väg att uppkomma. De hade tillika märkt, att fattigdomen tilltog i säkert förhållande till barnens antal. Därav uppkommo flera reformsträvanden, som yttrade sig på olika sätt, men alla gingo ut på en eller annan obestämd omorganisation i avseende på familje- och i synnerhet barnfrågan. Somliga, engelska kvinnor, förklarade öppet, att de icke ville vara barnaföderskor, det vill säga att de icke ville leva i och för släktet. Som medel anbefallde de celibat. Det var ett sätt. Men naturen, om vi med naturen mena materiens åtrå efter att söka det ändamålsenliga, låter icke påtvinga sig ändamålsvidrigheter mera än till en viss grad, och den nämnda riktningen blir nog övergående, så att man vänder tillbaka till det ändamålsenliga (naturen). Inte för att jag tror, att det vore brottsligt eller omoraliskt att leva ogift, inte för jag tror, att det ej finns tillräckligt med barn till i världen. Gud bevars! Det finnes tillräckligt. Men till människornas jordiska salighet (den

Digitized by Google

himmelska ha vi uppskjutit tills vidare) hör som en nödvändig beståndsdel att fästa avseende även vid den sexuella sidan av tillvaron, och om den inte tillgodoses, blir individen krympling. Alltså: ingen strejk mot barnfödandet har på längden utsikt att lyckas. Häremot ha nymalthusianerna menat sig finna ett arkanum, som är känt. Ja, som för mannen är antagligt, men inte för kvinnan, ty hennes sexuella behov är först och sist tillgodosett med barnets födelse; den andra sidan av saken är för henne underordnad. Basta!

Nu komma svårigheterna. Kvinnan, som har barn, är under de nuvarande förhållandena genom barnet hindrad från att leva sitt liv som samhällsmedlem och blir aldrig mer än familjemedlem, såvida hon inte är rik eller har en rik man.

Häri ligger alltså knuten. Kan kvinnan befrias från den genom övercivilisation långt drivna barnavården, så är hon befriad — halvvägs.

Familistèren har försökt befria henne från barnavården, och Familistèren kan därför ge sig ut för att vara ett led emellan familjefadern och det blivande samhället, utan att därför upplösa familjen, nej, blott genom att utveckla den till familjeassociation.

Vi återvända nu till herr Godin, som har fört oss in i nourriceriet eller barnkammaren, en envåningspaviljong, belägen i parken och sammanhängande med palatset.

Här äro nu de barn upptagna, vilkas mödrar ha sökt självständigt arbete. Dibarnen besökas av mödrarna två gånger om dagen och hämtas om aftonen för att sova hos modern. Den gamla ingrodda föreställningen, att barnet i de tidigaste åren be-

Digitized by Google

höver moderns ständiga närvaro tyckes, efter vad här visar sig, vara ogrundad — något som man redan fått fullt bevisat genom exempel från de många o ä k t a barnhusbarn, som blivit dugliga och framstående medlemmar i samhället.

Här ligga de minsta i sina vaggor av järn. På ett läger av havrekli, löst utbrett på bottnen av vaggan, ligger ett överdrag, som lätt kan avlyftas, när de fuktiga delarne av klilägret skola avlägsnas. Detta är den renligaste av alla barnsängar.

Men vad som förvånar en mest är att de små så hastigt ha kunnat vänjas till en i viss mån självständig tillvaro utan modern. De gråta under de första dagarne, men vänja sig snart vid sköterskan, och vi sågo med förundran, hur de minsta vaknade och blevo liggande stilla utan att skrika för att bli tagna opp.

Dessa småttingar hade redan gjort en värdefull livserfarenhet: att man inte kan få sin egen vilja fram i allting och allraminst genom skrik. Hittills har man ju trott, att barnets skrik tydde på ett tillstånd av smärta, vars orsak strax borde avlägsnas. Vem vet, om icke detta kelande med att tillfredsställa alla den lillas önskningar har alstrat de höga fordringar på livet, som sedan göra människorna så olyckliga vid minsta motgång. Kanske att denna ömma modersomsorg ger den unga helt falska föreställningar om livet, kanske det är i vaggan som de »ideala kraven» uppammas.

Förståndiga ammor ha allenast genom bestämdhet och godhet i förening uppnått sådana resultat med dessa små, att de falla i sömn och vakna upp utan gråt, vänta utan otålighet tills de få mat. Ett-

Digitized by Google

och tvååringarna äro så förståndiga, tack vare självhjälpsmetoden, att de i kinkiga fall sköta sig själva. Därjämte ha de genom ständigt umgänge med andra barn, som icke äro förenade med dem genom släktskap, lärt att begränsa sin frihet gentemot andras. Den som vill ha fred får hålla fred och icke rusta sig till krig. De ha lärt att inte knuffa undan varandra, inte retas med varandra. De utbildas redan från första stund för samhället i stället för att leva barnets osjälvständiga tillvaro, som fasthängandet vid föräldrarne eller vantrevnad skapar och som man sedan ej kan bota annat än med våldsamma medel.

Kort sagt, barnen tycktes vara raska och förnöjda, om än icke så muntra som andra barn. De voro redan tämda för samhället. Redan! Men det är sant, vi skola ju tämjas.

Från barnkammaren gick vandringen till mödrarna i hemmen. Här finnas fyrahundra gifta kvinnor, bland vilka endast hundra ha kunnat finna arbete. Dessa hundra sätta sina barn i barnkammaren.

De få lämna arbetet en halvtimme före männen och köpa då i köttboden tillredda matportioner, som i hast lagas färdiga.

De trehundra sitta hemma vid eldstaden, som är transportabel och anbringas vid en spiselmur. De sutto för det mesta och sydde, medan de vaktade på grytorna. I början fanns här ett ångkök, där all maten lagades. Detta var hustrurnas frigörelse vad den andra hälften av mödan angick. Nu hade de varken barnen eller grytorna att se till, och nu skulle de försöka komma in på arbetsmarknaden. Gjuteriet var fullt av män, som voro uppfostrade till det farliga och besvärliga arbetet. Det fanns

Digitized by Google

således ingen anledning att avskeda dessa, och kvinnorna visade ingen lust till att stå framför de glödande ugnarne eller bära smält järn i tunga, brännheta formar och deglar.

Vad händer? De sutto kvar hemma utan sysselsättning, utan barn eller kök. De uträttade ingenting, men hade dock plats i styrelsen vid bestämmandet över mannens genom eget arbete förvärvade egendom. Kvinnan var sålunda emanciperad, men till en icke arbetande överklass, som hade förmynderskap över mannen. Det var rättigheter utan plikter. Snart måtte de dock ha funnit att jämvikten var rubbad, och därför begärde de tillbaka sina grytor för att dock göra »gagn för födan». Ångköket förföll, och grytorna kommo till heders.

Men nu i dessa dagar har herr Godin försökt skaffa kvinnorna en arbetsmarknad. En mindre farlig och mindre tung än gjuteriet. Han inrättar en maskinstickningsfabrik, och därmed är ångköket å nyo på tapeten, framkallat av nödvändigheten, och jämvikten någorlunda åvägabragt i det nämnda förhållandet mellan man och kvinna.

Sedan blir frågan, om en på konstlad väg frambragt arbetsmarknad kan i längden äga bestånd. Hela departementet Aisne idkar stickningsindustri, och konkurrensen blir blodig. Men det får bli en fråga, som kommer efter de andra frågorna.

Digitized by Google

3.

Nervus rerum. — De oemanciperade männen. — Familistèrens organisation. — Blott en övergångsform. — I gjuteriet. — De dödsdömda. — Skolan och ungdomen. — Evolution eller revolution.

Familistèren hade, som vi sågo, gjort kvinnans frigörelse från arbetet till en verklighet. Vi skola nu se hur den har lättat mannens släp och förbättrat familjeförsörjarens ställning.

Till den ändan besöka vi gjuteriet, på vars verksamhet hela det lilla samhället vilar. Här bör den anmärkningen förutskickas att Godin genom sina uppfinningar har sökt och delvis lyckats att ersätta järnplåt med gjutgods, vilket delvis har gjort metallplåtarbetet överflödigt. Vidare har han uppfunnit ett sätt att emaljera det tunna gjutgodset på, så att det får utseende av lackerad plåt.

Nåväl! Här gå nu industriens svarta tjänare tio timmar om dagen med en dagspenning av i medeltal 5 à 6 francs, maximum således 4 kronor 20 öre, eller 42 öre i timmen.

För att kunna yttra sig om betydelsen av denna siffra, måste man välja två synpunkter: de nuvarande förhållandena och rättvisans krav.

Vi, som arbeta för rättvisans krav, det vill säga framtiden, finna strax arbetstiden för lång och betalningen, jämförd med den för andra lättare arbeten, för låg. Detta har också Godin funnit. Arbetstiden tror han sig under de nuvarande förhållandena icke kunna förkorta, dels för att man måste hålla elden vid makt och maskinerna i gång, dels därför att inte

Digitized by Google

han kan bestämma varans pris. För att öka arbetarens vinst och sätta den i rätta förhållandet till sin egen har han 1) gjort dem alla till delägare i vinsten, 2) inrättat konsumtionsföreningar, där de kunna köpa varor till en-gros-pris, 3) genom att bygga Familistèren skaffat dem billiga och goda bostäder, och 4) inrättat sjuk- och ålderdomskassor. Vi få således icke, som i romanen, söka ett ombildat, fullkomligt idealsamhälle här i en avsides liggande vrå av världen, ty samhället kan endast ombildas genom en enda stor reformrörelse uppifrån. Familistèren är alltså blott en miniatyrmodell, en symbol, som kan brukas till motiv i en romantisk skildring, ett utkast till det kommande samhället.

Vad nu beträffar vinstens fördelning, så har Godin inrättat denna efter följande principer.

Det aktiva arbetet, säger han, berättigar arbetaren till andel i arbetsproduktionens avkastning. Det passiva arbetet eller kapitalet berättigar kapitalisten till gottgörelse för den tjänst, han genom lånet har gjort. Den proportion vari gottgörelsen skall ske beror på varje enskilds bidrag beräknat efter ränta och arbetslön. I Familistèren är arbetets revenyandel större än kapitalets, i det att avlöningen belöper sig till 1,888,000 francs, medan kapitalräntan endast uppgår till 230,000 francs.

Beräkningen av revenyn är alltså enkel, i det att var och en betalas efter arbetslön eller ränta.

Men när Godin grundlade denna institution, fanns det en mängd gamla arbetare, som hade varit med om att skapa hans förmögenhet, samt en mängd mindre dugliga, som hade offrat mera tid och möda på att uppnå sin färdighet. Han såg sig därför

Digitized by Google

nödgad att indela alla delägarne i fem klasser, som följer: associés 68 personer, sociétaires 95, participants 573, auxiliaires 258, intéressés 286.

Tillika utdelas 25 procent till verkliga talanger och administrativa kapaciteter.

Den som vill ha flere siffror och upplysningar om palatsets exteriörer och interiörer hänvisar jag till n:r 1 av Études sociales: Le Familistère de Guise, som kan erhållas från Familistèren för 40 centimer.

Har nu arbetarens ställning genom denna association av arbete och kapital förbättrats i så hög grad som man kunnat vänta? På det kan man svara ja, när man tillfogar »under de nuvarande förhållandena». Givit arbetarne andel i vinsten ha många gjort, men ofta blott en chimärisk, genom att sätta ned lönen. I Mülhausen har man byggt en arbetarstad med isolerade hus och trädgårdar. Detta system är slöseri och medför icke det tillfälle till social utbildning genom samliv, som Familistèren erbjuder.

Vid Liège har man byggt en stor arbetarpension med kasino, restaurant, bibliotek och andra behagligheter.* Allt detta är bara fantasteri.

I Familistèren bor arbetaren billigt. För 10 francs i månaden får han två höga, vackra rum samt en skrubb. Köket får han inreda själv i det ena rummet, när hustrun inte vill ha att göra med ångköket. Sina varor köper han i samma hus i konsumtionsbodarne till rimligt pris, och får vid årets slut andel i vinsten i proportion till det belopp, han har köpt för. Blir han sjuk, så får han sjukhjälp;

* Inackorderingen kostar 1 franc 50 cent. om dagen, arbetarens lön är omkring 5 francs.

Digitized by Google

dör han, tillfaller en summa pengar änkan och barnen. Vidare ha hans barn fri skolgång. Och av årsvinsten kan han lägga av.

Han är kanhända inte rikare och lever kanhända inte överflödigare än andra arbetare, men han har det trevligare och bekvämare.

Slav blir han alltid som samhällsklass betraktad, om han också är sin egen herre och röstberättigad i palatset, ty med tio timmars kroppsarbete har han blott ringa tillfälle att njuta av livet. Familistèren är tills vidare som en oas i öknen, en övergångsform, om den ock under de nuvarande oreglerade förhållandena är den fullkomligaste organisation för ett litet arbetaresamfund.

*

Innan vi lämna de oemanciperade männen, så låtom oss kasta en blick in i den avdelning av gjuteriet, där det livsfarliga arbetet utföres. Det är ett reserverat rum, där den hemliga processen med järnets emaljering på torra vägen försiggår. Framför ett bord, på vilket det ligger högar av ett torrt blysaltpulver, stå två hjältar, som för en avlöning av 8 à 10 francs lackera spottlådor, med fara för att k u n n a falla ned döda inom 24 timmar. Den ene tager det skinande stycket ut ur en glödande ugn, den andre tar emot det med en tång, beströr det med pulvret och ger det tillbaka till den första, som igen skjuter in stycket i ugnen. Det är unga män med raskt sätt. De se dock litet nervösa ut och röka pipa, antagligen för att så mycket som möjligt skydda munnen mot de giftiga dunsterna. De arbeta

Digitized by Google

blott 3 timmar om dagen. På en bänk sitta två andra, som skola avlösa dem. De hälsa på oss, när vi gå ut ur denna dödens antichambre, morituri me salutant! Och all denna sorg och fruktan? För att vi skola kunna spotta i emaljerade spottlådor. Varför inte lika väl i oemaljerade? Därför att vi inte kunna hindra kulturspottlådornas utveckling till emaljerade. Det skulle vara reaktionärt! Och vem vill vara reaktionär?

*

Sedan vi nu sett männen och kvinnorna, vända vi tillbaka till ungdomen.

Vi komma in i en skolsal. Jungfrun av Orléans sitter på ena sidan om katedern, remplacerande madonnan, ty skolan är laiciserad, liksom Pantheon.

Undervisningen tycks vara praktisk. De små lära sig läsa efter en kombinerad ljud- och teckenmetod. De teckna ljuden kvasi-hieroglyfiskt likasom dövstumma. De lära sig räkna med stickor. Man har alltså avstått från att begagna imaginära storheter. Allting är handgripligt. Man lär tillika här någonting för livet. En hel serie av olika saker finnes här utställd i krukor, som visas för lärjungarne. Här finns jord, lera, sand, stenarter, sädesslag, spånads- och industriväxter, träslag o. s. v. Gossar och flickor sitta i samma skolsal alla klasser igenom ända upp till de sextonåriga. Och skolans föreståndare försäkrade, att det icke medförde några olägenheter. Barnen vänja sig att anse varandra för syskon. Många äktenskap hade redan ingåtts mellan skolkamrater härifrån, och att valet skett med omsorg kan man väl

Digitized by Google

hoppas, då en grundlig, mångårig bekantskap gått före giftermålet.

Kroppsstraff var förbjudet. Belöningar och straff utdelades av utskott, vilka valdes bland lärjungarne själva och tid efter annan drogo sig undan för att som jury överlägga och döma kamraterna. Detta är ett stort steg framåt i social uppfostran.

Olyckligtvis motverkades även här reformerna av det gamla samhällets krav. Eftersom det råder en fullständig frihet i Familistèren, så att barnen icke »tillhöra» densamma, måste uppfostran gå ut på att sätta alla barn i stånd till att söka sig platser i det gamla samhället, då de icke alla vilja eller kunna bli järngjutare.

Därför måste alla lärokurser inrättas efter statens, det vill säga mynna ut i en examen, som giver bröd och plats. Nu är visserligen det franska undervisningsväsendet omorganiserat och kanhända det bästa i Europa, men dock läres där för många onödiga saker. Likväl må vi tacksamt taga emot det bättre, medan vi vänta på det ännu bättre. Det värsta, tvångsundervisningen i gammal mosaisk religion, var dock struken.

*

Med ett kapital av 6,000,000 står likväl den vackra nybyggnaden ändå inte säker. Den är byggd på storindustriens vacklande grund. I 25 år ha Godins ugnar och kaminer gått i marknaden. Nu ha nya, förbättrade modeller öppnat konkurrens, och fabriken i Guise skälver. Magasinen äro överfyllda, och köparne komma inte. Skall framtiden kunna reglera

Digitized by Google

förhållandet mellan tillverkning och efterfrågan? Industrisocialisterna tro det, agrarsocialisterna tro det icke.

*

Tredje dagen på morgonen avskedsvisit hos herr Godin. M:lle Moret gjorde ensam les honneurs, medan vi väntade. Det var samma ansikte som marmorbystens, men äldre, mycket äldre. Där hängde medaljongen om halsen, men den tvåradiga bonjouren fanns inte där. Den hade genom en sund regress utvecklat sig till ett vackert klädningsliv, högt över bröstet och svällande över skuldran.

Hon hade ett gott och vänligt väsende, nästan kvinnligt. Kom så herr Godin. Han hade Le Temps med sig. M:lle Moret läste högt dess ledare, som beklagade valens utgång. Sorg och vrede lyste i gubbens ögon, han som hade sett revolutionerna 1830, 48 och 71.

— På det här viset återstår blott att ta fram bössorna igen, sade han.

— Tror ni på revolutioner ännu? frågade jag.

— Ännu? Vad tror ni på?

— På evolutioner!

Han fixerade mig med ett egendomligt leende, som ett igenkänningstecken, och tillade:

— Menar ni, att folk, som inte längre tror på himlen, som vet att de leva blott ett liv, skulle låta nöja sig med att vänta på evolutioner?

— Nej, det menar jag inte, fast jag säger det.

— Och vet ni inte, att naturen, som ni dyrkar, har gjort revolutioner under vulkanperioden, under

Digitized by Google

flodperioden, under isperioden? Tror ni inte, att revolution är evolution?

— Jo, det tror jag, fast jag inte säger det!

Jag tryckte den präktige gubbens hand och sade farväl åt Familistèren.

Digitized by Google

ANMÄRKNINGAR TILL SEXTONDE DELEN.

LIKT OCH OLIKT.

FÖRRA BANDET.

Likt och olikt, sociala och kulturkritiska uppsatser från 1880-talet i två band, inledes med de uppsatser som Strindberg själv under titeln Likt och olikt 1884 offentliggjorde i två häften och fortsätter med artiklar och avhandlingar som dels senare tryckts i Tryckt och otryckt I—III, dels blott varit offentliggjorda i tidningar och tidskrifter, dels slutligen hittills aldrig publicerats, åtminstone på svenska; i denna del har "August Strindbergs Lilla katekes för Underklassen", icke fullt avslutad, aldrig förut varit tryckt.

Med att sammanställa dessa artiklar över skiftande ämnen, som övervägande äro av polemisk och kritisk art och beröra under 1880-talet diskuterade kulturfrågor, under den gemensamma av Strindberg för en del av dessa uppsatser använda titeln Likt och olikt, har man icke begått något våld på författarens rubricering; man kan tvärtom våga säga att Likt och olikt först nu med denna upplaga framträder ungefär i det skick han tänkt sig arbetet. Som framgår av breven till Albert Bonnier avsåg han nämligen att i detta verk, som skulle utgå i fria häften, samla och uppbevara isynnerhet de kritiska artiklar över olika frågor han mellan sitt skönlitterära författeri åstadkom, vare sig

Digitized by Google

de här för första gången publicerades eller något som förut stått i den periodiska pressen kunde vara värt att här omtrycka. Som vidare skall framgå av anmärkningarna till de bägge delarna, har Strindberg själv rörande åtskilliga av de nu här införda uppsatserna föreslagit att de skulle införas i Likt och olikt, vilket dock aldrig blev av, då utgivningen avstannade. Flera av de till denna serie tänkta uppsatserna omtrycktes sedan först i Tryckt och otryckt. Tryckt och otryckt kan ju i viss mån sägas i sin yttre plan ha upptagit vad Strindberg tänkt sig med Likt och olikt; dock är att märka att denna serie var avsedd att uppbäras av en bestämd radikal kulturkritisk tendens, medan Tryckt och otryckt blott blev ett sammelverk för allt möjligt, artiklar, novelletter, dramatik m. m. Med att bryta ut 80-talsuppsatserna ur Tryckt och otryckt I—III (1890—91) har man icke blott åstadkommit en riktigare kronologisk ordning utan även återställt Strindbergs ursprungliga plan.

"Likt och olikt" i två häften, innehållande essayerna Om det allmänna missnöjet, dess orsaker och botemedel, (första häftet), Livsglädjen, Kulturarbetets överskattning, Nationalitet och svenskhet (andra häftet), utkom först hos Albert Bonnier 1884. En andra upplaga i en volym utkom 1911 hos Albert Bonnier och en tredje 1913 (1-kronasupplagor). Originalmanuskriptet till dessa uppsatser äges av hr K. O. Bonnier.

Manuskriptet till "August Strindbergs Lilla katekes för Underklassen" tillhör hr K. O. Bonnier. Det är i katekesformat och häftat som en bok; tomrum och hela oskrivna sidor mellan styckena ge vid handen att Strindberg tänkt utfylla framställningen och man märker för övrigt vid läsningen att det lilla arbetet aldrig avslutats. Dock är det å andra sidan så pass färdigt och av det intresse att det försvarar sin plats i Samlade skrifter. Strindberg

Digitized by Google

upptar själv i ett brev Katekesen på ett register av uppsatser lämpliga för Tryckt och otryckt; att han förbisett eller icke nämnt att den icke var färdig antyder att den åtminstone icke stått särdeles långt från sin avslutning.

"Höstslask eller Den samhällsvådlige reformatorn, Toalettpjäs av Rococo, Fri översättning" har stått införd i Tiden 5 juli 1884. "Underklassens svar på de viktigaste av Överklassens fraser" har stått i Budkavlen 15 augusti 1884, "Överklassens bevisföring" i samma tidning 29 aug. 1884 och "Mitt judehat" i Tiden 16 dec. 1884. Samtliga dessa fyra uppsatser ha här för första gången omtryckts efter den i dessa tidningar tryckta texten.

"Antingen — eller! Både — och" är enligt anteckning av Strindberg på det bevarade manuskriptet — tillhörigt hr K. O. Bonnier — skrivet år 1887 och offentliggjort i Tryckt och otryckt III, 1891. "Min jubelfest — 89" har stått i Tryckt och otryckt I, 1890.

"Från Italien" trycktes först i Dagens Nyheter den 1, 2, 4, 7, 9, 10, 21, 23, 26 och 30 april 1884* och omtrycktes därefter i Tryckt och otryckt II, efter vilken text artikelserien här satts. "Rom på en dag", skrivet av författaren på franska, översattes av tidningen Blänkaren och trycktes där den $^{22}/_{4}$ 1884. "Mitt Venedig" har först tryckts i kalendern Svea 1889. "Familistèren i Guise" har först stått som tre "Rejsebrev fra A. Strindberg" i Politiken 1885. Rom på en dag och Mitt Venedig ha omtryckts i Tryckt och otryckt III, 1891 och Familistèren i Guise i Tryckt och otryckt II, 1890; uppsatserna ha här tryckts efter den där förekommande texten.

* Uppgiften i Zetterlunds Bibliografiska anteckningar om August Strindberg, att artiklarna stått införda 2, 4 etc. m a r s är icke riktig.

Digitized by Google

Brevväxling mellan Strindberg och Albert Bonnier om Likt och olikt 1884 och övriga här upptagna uppsatser.

Serien Likt och olikt har rätt mycket sysselsatt Strindberg, såsom framgår av hans brev 1883—84 till Albert Bonnier, och han har därvid tydligen förespeglat sig något mer än som kom till utförande med de två häftena 1884.

Den första planen på arbetet är något annorlunda än den gestaltning det fick vid författandet. Strindberg har först tänkt sig skriva en samling svenska brev, kritiserande svenska kulturförhållanden, sådana de vid jämförelsen med de utländska på avstånd tedde sig för honom. Vid utförandet har denna plan icke fasthållits; om han också företrädesvis utgår från och betraktar svenska förhållanden, betonar han i allmänhet icke särskilt detta, vilket han heller icke konsekvent kunde göra, då han som han utvecklar i uppsatsen Nationalitet och svenskhet kommit till övertygelsen att den svenska kulturen väsentligen var en filial av den allmänna europeiska. Hans kritik blir i överensstämmelse härvid lagd huvudsakligen som en prövning av det allmänna kulturtillståndet.

Redan strax före avresan från Sverige 1883 nämner han i brev till Albert Bonnier från Kymmendö 1 sept. sin plan på brev om Sverige:

"Jag tror en bok om Sverige såsom första verkan av resan skulle vara det publiken helst tog emot. Att jag icke är så ondsint numera, sedan jag slagit igen, kan jag försäkra, och jag tror jag skall kunna säga mycket nytt bara jag får avstånd på sakerna."

Den 26 sept. skriver han från Grèz:

— — "Som jag tror jag icke kommer att utsträcka min landsflykt längre än ett år, har jag nu blivit ense med

Digitized by Google

mig själv att jag icke kan bättre använda detta år än att skärskåda på avstånd de svenska förhållandena. Herr Bonniers farhågor att jag därvid skulle komma att gå hårt på personer och känslor äro alldeles ogrundade: jag fruktar att ni skall finna mig alldeles för allvarsam och mitt skrivsätt för litet pikant. Jag har nämligen kommit till den tron att man icke kan upplysa och roa på en gång och nedlåter man sig att gyckla, så tar pöbeln allvaret också för gyckel. Jag vill icke vara någon gycklare även om jag skulle förlora publikens öra. Jag vill denna gång med risk att vara tråkig söka ställa tidens horoskop, återblicka på de 18 år (sedan 1865) jag själv sett och därur draga slutsatser för framtiden. När jag sitter här, är jag icke alls bitter på Sverige eller svenskar: tvärtom framträder våra företräden mycket starkt, ehuru icke där de gamle se dem, nämligen i Carl XII och Hazelii museum.

Dessa uppsatser, avhandlande
Tidsdrag
Politik
Religion
Ekonomi
Vetenskaperna
Litteratur
Konst
Teater
Undervisning
Uppfostran
Framtiden,

skulle bäst lämpa sig att offentliggöras i en Stockholms- och en Göteborgstidning för att dra uppmärksamheten på sig och bli diskuterade, och sedan utkomma i bokform, men jag vill först inhämta eder önskan i detta avseende. Skulle ni ej tycka om tidningsspalterna, tror jag fria häften

Digitized by Google

vore det bästa, ty jag fruktar man ej skulle köpa en bok på 30 ark och draga igenom, ävensom skulle det höga priset minska läsekretsen.

Jag tror att detta arbete vore det nyttigaste och största jag kunde ta mig före, och de unga vänta detta av mig nu, de ha hört så många beskyllningar mot de gamla, men de ha icke hört motiven, och det är dem jag nu är skyldig dem. Jag anser sålunda som avgjord sak att nästa arbete blir Svenska brev om Sverige (eller dylik titel) helst i 6 häften om 5 ark."

Albert Bonnier svarar härpå i brev av den 2 okt. och finner rörande de ifrågasatta breven om Sverige att "idén är ju god och jag tror man kan förespå den framgång". Förläggaren föreslår att blott en del, högst en fjärdedel, av innehållet i den blivande boken borde vara synligt i tidningar förut och att utgivningen borde ske "i fristående häften av olika omfång — allt efter vad avdelningen eller innehållet kräver — och därefter så att varje häfte alltid innehölle ett avslutat helt för sig — alldeles som ni själv föreslår." — Hr Bonnier hemställer om icke ett häfte redan kunde utkomma till julen 1883, vilket dock Strindberg i brev av den 16 okt. ej anser lämpligt, då samtidigt dels Dikter och dels sista häftet av Svenska ödens andra del utkomma och ännu ett nytt arbete skulle störa intrycket av dessa, något förläggaren också i ett följande brev förklarar sig fullkomligt inse. I stället föreslår Strindberg att första häftet skulle utkomma på nyåret 1884. Emellertid kom nu Sömngångarnätter emellan. Den 5:e nov. skriver Strindberg:

"De Svenska Breven ligga tungt över mig, ty jag tar dem rysligt allvarsamt, och Sömngångarnätterna leker mig i hågen, de leka så att jag har sömnlösa nätter, och det

Digitized by Google

far jag ej väl av. Jag tror därför att jag brinner upp, om jag ej får sticka emellan med dem."

Den 17 nov. synes Strindberg åtminstone ha påbörjat de Svenska breven att döma av meddelande på ett brevkort: att han "nu skriver de omtalade Sv. br. på 12 ark" och "bor trevligt i Neuilly och är vid god disposition".

Han ber vid olika tillfällen om litteratur i och för breven. Den 19 nov. skriver han:

"De Svenska Breven, ja, de börja antaga sådana dimmiga former, ju mer jag läser i böckerna, och att skriva dem som jag först tänkte dem kan jag ej; ty jag ser mig ej mäktig utreda denna härva, vilken kanske endast framtiden kan lösa. Däremot har jag börjat se sakerna i större allmäntmänsklig skala och kommer nu genast efter Nätterna att taga itu med lösningen av det problem som ligger under alla de företeelser de sista årtiondenas svenska händelser givit fram, och skall därmed göra mera gagn än med att sitta domare över samtida, vilkas bana ännu icke är slutad. Vi få väl se."

Detta brev anger tydligen den avgörande förändring som inträtt i planläggningen av arbetet: dels vill författaren begränsa sig, då han alltmer gör bekantskap med frågornas invecklade art, dels vill han se sakerna mera allmänt och gå tillbaka till grunderna för vissa förhållanden i stället för att sitta till doms över samtida enskilda personligheter.

Juldagen 1883 utvecklar han närmare sin plan på den nya publikationen. Den skall under en gemensam titel och i fria häften utan bestämd utgivningstid diskutera tidens frågor, bliva författarens "permanenta organ" och bör "tränga ner till folket".

"En gemensam titel och ett gemensamt format skall åstadkomma (dock med avslutade häften men numrerade) att publikum ej skall tycka jag kommer med en skrift i

Digitized by Google

månaden och att jag därigenom äger ett permanent organ, däri jag på prosa yttrar mig i tidens frågor; varigenom också mina nyttigaste skrifter kunna tränga dit jag vill! Publikationen kan stå still i många månader och ändå leva, ty häftena äro tvångsfria och det hela kan både bli en bok och lösa småskrifter om man håller samma format.

Vad innehållet beträffar skall det bli omväxlande. Jag börjar med ett allvarligt försök i Laboulayes allvarliga stil. Det är ett försök. Tiden är skeptisk och man grinar gärna. Grinar man åt detta! Bon! Då grinar jag själv i häftet 2, och då kommer jag fortfarande att satirisera. Se här några titlar på prov till upplagda småskrifter jämte huvudtiteln på förslag: *Öppna brev* från Aug. Sg. 1. Tidens tecken. 2. Vad gäller striden? 3. Missnöjets orsaker. 4. Magen och lemmarne (satir, opersonlig). 5. Vårt fäderne och möderne. 6. Missnöjets orsaker. 7. Fira-Kannas resa i Sverige (satir). 8. Om partier. 9. Poesi och politik. 10. Personer och saker. 11. Mångahanda ting.

Ordningen kan ändras. Grinar man som sagt allmänt (några skola alltid göra det) åt mitt allvarsamma försök, så kastar jag in en satir. Fira-Kannas resa i Sverige är en sådan. Jag låter min vän Sagisoka med vilken jag arbetade tre månader dagligen i Vegabiblioteket ha rest i Sverige för att för sitt fäderneslands civilisering studera detta landet och jag låter honom vid hemkomsten ha skrivit en bok om allt det befängda i våra institutioner (obs. inga personer), och nu låtsas jag översätta hans bok!

Var nu god och publicera icke dessa mina förslag. Jag är för tillfället mycket fredlig och är min familjs glädje. Alla tidningar hava bränts oöppnade och min hustru har läst min post. Men det har ändå sipprat fram att man behandlat mig 'en canaille'. Jag har kämpat som en karl för att icke vilja slå igen, men reser den 11 januari till

Digitized by Google

Neuchatel för att höra lammen bräka och bli ändå snällare. Jag är nog ond ändå, så att förfårad blir jag ej."

Den 12 febr. 1884 har Strindberg avhandlingen om Det allmänna missnöjet färdig och sänder den från Ouchy i Schweiz med brev till hr K. O. Bonnier:

"Härmed översänder jag första uppsatsen Om det allmänna missnöjet. Det är nyckeln till hela mitt författarskap och har legat och grott hos mig sedan 1872. Jag känner mig nu som efter en operation, friskare men fasligt medtagen. Nu skola vi emellertid spela korten förståndigt och inte gå bet på ett. Mitt förslag är därför att denna skriftsamling, som numera är döpt till *Felfinnaren* (ordet lånat från engelska Fault-Finder), publiceras på följande sätt: halva upplagan tryckes i bokform, halva i häften, så att man icke kommer stickande med en broschyr som genast göres ner. Nu skola vi icke heller skrämma av folk med första missnöjet utan den skola vi ha som tredje häfte.

Felfinnaren band I, Häft. 1, 2, 3 utkommer såsom jag tänkt mig i slutet av april. Innehållande: 1. Magen och lemmarne eller Böndernas ring. 2. Fira-Kannas resa i Sverige. 3. Det allmänna missnöjet."

Den 15 febr. har han ändrat denna plan. Då skriver han att han har under utarbetning "en ny prosaskrift", "Vad gäller striden", som skall publiceras som första häfte. Denna skrift, som sedermera i förkortad upplaga utkom i Tryckt och otryckt III under titeln Den litterära reaktionen i Sverige, lät Strindberg efter någon tid åter inhibera för Likt och olikt; den kommer att införas i Likt och olikt II och de uteslutna styckena i anmärkningarna till denna del. De i breven omtalta uppsatserna Magen och lemmarne och Fira-Kannas resa i Sverige blevo aldrig skrivna.

Den 26 februari sänder Strindberg in ett par uppsatser "Om livsglädjen" och "Kulturarbetets verkningar",

Digitized by Google

avsedda att med Vad gäller striden införas i första häftet. Dessa uppsatser äro tydligen identiska med de tvenne uppsatser som sedermera infördes främst i andra häftet av Likt och olikt. Den senares titel är redan i hskr. rättad till Kulturarbetets överskattning och i brev av följande dag, nämner han den senare titeln, vadan "verkningar" närmast kan anses vara en felskrivning.

Den 7 april — efter att ha företagit en resa till Italien i mars och för Dagens Nyheter skrivit sina "Brev från det vaknande Italien" — skriver han att han håller på med uppsatsen om Nationalitet och svenskhet, beräknad jämte en "Om kvinnofrågan i Sverige" för en "broschyr nr 3".

Den 11 april bestämmer han bokens titel till Likt och olikt, "därmed givande mig ett större språngrum" och föreslår att i tredje häftet intaga de Italienska breven jämte en tillämnad — och aldrig skriven — uppsats om "Det nuvarande Schweiz" och "Litet krafs från Neuilly", varmed åsyftas den lilla prosaskissen Marthas bekymmer. Häftets gemensamma titel skulle då bli "Från främmande land". De Italienska breven (Från Italien) ha nu införts i Likt och olikt såsom Strindberg först tänkt.

I ett brev juli (odaterat) föreslår Strindberg att göra Likt och olikt till "en samlare" för hans tidningsuppsatser och upptecknar till ett häfte följande artiklar: Realism, Björnson, Carl Larsson, Brev från Italien, Höstslask, Interview på d:o, Rousseaus svar till farbröderna, d:o, Marthas bekymmer, Pantomimer.

För de tvenne sista har han satt frågetecken och skriver därom:

"Jag har satt ? på två ställen och undras om inte skönlitteraturen bör hållas särskilt och, sedan sådan är sparad, ges ut i en annan sparbössa för sådant."

Pantomimer och Marthas bekymmer kommer att i

Digitized by Google

Samlade skrifter utges i enlighet med det arrangemang som Strindberg här tveksamt framkastar. Av de övriga äro Höstslask och Brev från Italien införda i denna volym av Likt och olikt, Realism, Björnson och Carl Larsson komma i följande del. Interview på Höstslask har icke stått i Tiden såsom Strindberg här uppger, den har antagligen blivit sänd men ej införd av någon anledning; i ett av Strindberg själv på 1880-talet skrivet registerkoncept över arbeten av honom, som tillhör greve Birger Mörner (Mauritzbergs arkiv) uppger han också Interwiew på Höstslask som "otryckt". Rousseaus svar till farbröderna finnes varken i Tiden eller i någon annan av samtidiga publikationer, där Strindberg kunde tänkas ha medarbetat; det är antagligt att uppsatsen aldrig blivit skriven, men blott var påtänkt att skrivas och sändas till Tiden. — Förläggaren ansåg emellertid icke lämpligt att publicera redan allmänt kända uppsatser och fasthöll vid att de som upptogos i Likt och olikt i allmänhet skulle vara nya, synpunkter varmed författaren, 28 juli, förklarade sitt samförstånd.

På hösten upptar Strindberg åter frågan om Likt och olikt och framställer på ett brevkort från Chexbres 15 sept. ett förslag att i ett tredje häfte skulle intagas Italienska brev, Svar på överklassens fraser, Överklassens bevisföring och Höstslask "(omarbetad eller putsad)" jämte två andra manuskript; det förra heter att döma av brevkort 30 sept. Likställighet och tyranni och kommer att avtryckas i andra delen av Likt och olikt. Det senare manuskriptet, Moral och tvetydiga dygder, torde vara förkommet. Förläggaren skriver därom 19 sept.: "Vad nu det allra senast hitkomna manuskriptet (Tvetydig moral etc.) angår så förekommer det mig att det icke vore lämpligt svara på angreppen (d. v. s. på Giftas, som skulle utkomma i dagarna), så länge dessa blott äro supponerade. Ett tredje häfte av

Digitized by Google

Likt och olikt vore det ju icke otänkbart kunna vara lämpligt senare på hösten — ifall man kan fylla det med några verkligt goda, förut otryckta uppsatser. Det borde till omfånget dock icke vara mindre än de föregående och i intet fall är det värt att nu intaga de på närslutna brevkortet nämnda artiklarna "Italienska brev" etc." — Svar på överklassens fraser och Överklassens bevisföring ha nu införts i denna volym av Likt och olikt.

Författaren får nu annat som upptar hans tankar och planerna på Likt och olikt försvinna härefter ur brevväxlingen.

Katekesen för underklassen är såsom dess åskådning och argumentering ge vid handen skriven kring mitten av 80-talet; överensstämmelsen med artiklarna Underklassens svar, Överklassens bevisföring och den i Likt och olikt II utkommande skildringen Kvarstadsresan gör det antagligt att den författats 1884 eller början av 1885. En av Strindberg överstruken passus i texten (se anmärkning till sid. 176): "Författaren till denna bok tillhör sålunda de tärande eller överklassen? Ja, dit hava fåfänga eller välvilliga föräldrar kastat honom" etc., erinrar om ett ställe i ett brev till Albert Bonnier 4 jan. 1885, där Strindberg skriver att "ödet (i form av en aristokratisk bourgeoisifar) vräkt mig in åt överklassen till". Tidpunkten för skriftens författande kan av detta lilla drag och mycket annat att döma ej vara avlägsen detta datum. I ovannämnda registerkoncept upptar Strindberg sin "Lilla Cáteches för underklassen". Han nämner den också i ett brev 2 maj 1891 till Albert Bonnier, då han föreslår att "En liten Katekes för underklassen" skulle ingå i en tillämnad fjärde del av Tryckt och otryckt. Detta företag blev emellertid då icke av och den fjärde del som senare 1897 utkom har ett helt annat innehåll än det då föreslagna.

Digitized by Google

LIKT OCH OLIKT.

Tryckfel (och tryckeriändringar) i tidigare upplagor.

Sid. 7, rad 15: tusen år sen. Så hskr. Uppl. 1—3: sedan.

Sid. 8, rad 10: de "oberoende liberal a", enl. hskr. Uppl. 1—3: — — liberal e.

Sid. 9, rad. 9 och 11: stövlor, så enl. hskr. på dessa ställen. Uppl. 1—3: stövlar.

— noten, rad. 2—3: la police sur l e s veaux, enl. hskr. Uppl. 1—3: sur d e s veaux, tryckfel.

— rad 26—sid. 10, rad 1: ner för, enl. hskr. Uppl. 1—3: nedför.

Sid. 11, rad. 4—5: liksom om icke allt detta, enl. hskr. Uppl. 1—3: likasom icke allt detta. Märk två rader nedanför i rhetorisk upprepning: liksom om icke avunden etc., här liksom om även i tidigare uppl.

— rad 17: dan enl. hskr. Uppl. 1—3: dagen.

— rad 29: Men jag lämnar optimisterna och återgår etc., enl. hskr. I uppl. 1—3: "Men" överhoppat, varigenom två på varandra följande meningar, både den som inleder stycket och den som upptar argumentationen från nytt håll (Jag vill antaga etc.), kommit att börja med "jag".

Sid. 12, rad 2: heldre, enl. hskr. Uppl. 1—3: hellre.

— rad 18: medikamenter, enl. hskr. Uppl. 1—3: medikament.

Sid. 13, rad 20: är således den enda etc., enl. hskr. I uppl. 1—3: "således" överhoppat ("lik").

Sid. 14, rad 4: är det då underligt att etc., enl. hskr. I uppl. 1—3: är det s å underligt etc.; tryckfel.

— rad. 29—34: Vi ha sett huru skalder, som, så länge de roade allmänheten med skådespel smickrande för nationalfåfängan och rörande likgiltiga ting, uppburo en halvt gudomlig dyrkan, så snart de togo befattning med frågor om nästans väl och ve, hånades och smä-

Digitized by Google

dades etc. Så hskr. Sättaren eller korr.-läs. till uppl. 1 har felaktigt insatt ett "men vilka"; "men vilka, så snart de togo befattning" (uppl. 1—3) etc., varigenom satskonstruktionen upplöses.

Sid. 15, rad 18: huru, enl. hskr. Uppl. 1—3: hur.

— rad 19: Vanliga vildväxande almen. Så hskr. Uppl. 1—3: Vanligt vildväxande etc.; tryckfel.

Sid. 16, rad 6: romarnas, enl. hskr. Uppl. 1—3: Romarnes.

— rad 11: varann, enl. hskr. Uppl. 1—3: varannan.

Sid. 17, rad 2: tjänstefolket, enl. hskr. Uppl. 1—3: tjänstfolket.

— rad. 5—8: men har, efter att ha varit inne i alla klasser — — fått se sakerna från en mängd synpunkter. Så hskr. Uppl. 1—3: men tror, efter att — — att jag fått se etc., tryckfel: sättaren har läst "har" för tror — vilket ligger nära till hands — och därpå satt in "att jag".

Sid. 20, rad 23: att man icke etc., enl. hskr. Uppl. 1—3: att h a n icke, tryckfel.

Sid. 23, rad. 12—13: Inga klockslag, ty solen är hans ur. Så hskr. Uppl. 1—3: Inga klockslag, o c h solen etc., tryckfel.

Sid. 24, rad. 9—11: Därför gå de gamla ätterna också ut, oftast med föregående förfall. Så hskr. Uppl. 1—3: oftast också med föregående förfall, tryckfel.

Sid. 25, rad. 10—11: kulturmänniskans eländiga tillstånd, enl. hskr. I uppl. 1—3: eländiga överhoppat.

Sid. 26, rad 23: han slutar därav, att etc., enl. hskr. Uppl. 1—3: han sluter etc. Jfr sid. 150, rad 21: han slutar av det, också enl. uppl. 1—3.

Sid. 27, rad. 12—13: han tar sin ställning som överordnad, då den (d. v. s. ställningen) är underordnad, enl. hskr. Uppl. 1—3: då han är underordnad, läsfel eller ändring på tryckeriet.

Sid. 28, rad 3: Den militära ämbetsmannen, enl. hskr. Uppl. 1—3: militäre. Likaså rad 20: Den andliga ämbetsmannen, enl. hskr. Uppl. 1—3: andlige.

Digitized by Google

Sid. 28, rad. 6—10: Det egentligen råa i hans syssla, där kroppslig strid, dödande eller slaktande, vad man vill kalla det . . . måste för mänskliga blygdens skuld överskylas med estetiska medel: grann toalett och turkisk musik. Så hskr. (punkterna efter "det" ins. av utg.); satsen ofullständig, den bör lyda: "där kroppslig strid — — är huvudsak" eller något dylikt. I uppl. 1—3 har genom läsfel plus ändringar på tryckeriet, för att överskyla den syntaktiska defekten, uppstått denna oformliga sats: Det egentlig a råa i hans syssla, d e n kroppslig a strid, dödande eller slaktande, vad man vill kalla d e n, måste för mänskliga blygdens skuld överskylas.

Sid. 32, rad 6: år ut år in, enl. hskr. Uppl. 1—3: år ut och år in.

— rad. 8—9: Det är som att få bakläxa på en läxa man kan. Så hskr. Uppl. 1—3: en läxa s o m man kan; "som" insatt på tryckeriet; märk den därmed inträdande upprepningen av som.

— rad. 12—13: Kommer därtill, att han ofta får ämnen att undervisa uti, om vilkas nytta han hyser tvivel, enl. hskr. Uppl. 1—3: o f t a s t får ämnen etc., tryckfel.

— rad 16: finns, enl. hskr. Uppl. 1—3: finnes.

Sid. 33, rad 17: utstängd, enl. hskr. Uppl. 1—3: utestängd.

— rad 27: något allmäntmänskligt, enl. hskr. Uppl. 1—3: allmänmänskligt.

Sid. 34, rad. 21—22: Han (sjömannen) kallar allt lärt för "Ablativus" etc. Så hskr. Uppl. 1—3: Han kallar allt lärt f o l k för Ablativus". "Folk" tydligen insatt på tryckeriet av missförstånd i tanke att Strindberg uteglömt detta ord, som ju icke passar. Jfr Ett dockhem i Giftas I där kaptenen kallar hustruns lärda termer för ablativus ("det etiska" — Etiska! Ablativus! Hm, hm! etc.) och själv skriver som svar på hennes brev "ett välment litet ablativus".

Digitized by Google

Sid. 35, rad 13: skomakarn, enl. hskr. Uppl. 1—3: skomakaren.

— rad 29: huven, enl. hskr. Uppl. 1—3: huvuden.

Sid. 38, rad 4; industrin, enl. hskr. Uppl. 1—3: industrien.

— noten, rad 10: Därav, enl. hskr. Uppl. 1—3: Härav.

Sid. 39, rad 9: tar mer arbete etc., enl. hskr. Uppl. 1—3: tar mer a arbete.

— rad 25: timma, enl. hskr. Uppl. 1—3: timme.

Sid. 41, rad 6 och 11: lärdes, enl. hskr. Uppl. 1—3: lärdas.

Sid. 44, rad 2: författarverksamhet. Så hskr. Uppl. 1—3: författareverksamhet.

Sid. 46, rad. 1—2: ådrar honom beskyllning e n för feghet. Så hskr. Uppl. 1—3: beskyllning a r, läsfel.

Sid. 47, rad 10: fordna, enl. hskr. Uppl. 1—3: forna.

— rad. 12—15: ha månne icke alla tiders författare förfarit på samma sätt? Litteraturhistorien lär oss att alla stora författare förfarit på samma sätt och ännu mera hänsynslöst! Så hskr. I uppl. 1—3 en handskriftsrad överhoppad: ha månne icke alla tiders författare förfarit på samma sätt och ännu mera hänsynslöst?

Sid. 48, rad. 8—10: Att tidningarne hava rätt, betyder icke att deras hjärtan äro så rena, eller att författarnes så orena. Så hskr. Uppl. 1—3: eller att författarne äro så orena; felläsning (författarne för författarnes) och ändring på tryckeriet.

Sid. 51, rad. 20—21: en person, vars utsatta namn skulle annullera hela verkan av hans ord. Så hskr. Uppl. 1—3: av hans utsatta ord, meningslöst; utsatta har vid sättningen smugit sig in från föregående rad.

Sid. 52, rad. 27—28: Jag har läst referat som kunde vara goda kapitel i vilken modern verklighetsroman som helst. Så hskr. I uppl. 1—3: "goda" överhoppat.

Sid. 55, rad 8: en nutidens nyktre författare. Så hskr. Uppl. 1—3: nykter, tryckfel.

— rad. 14—15: se huru många dumheter som äro utstrukna vid den nyktra genomläsningen. Så hskr.;

Digitized by Google

"vid den nyktra genomläsningen" är i hskr. inskrivet i marginalen med hänvisning, har felplacerats vid sättningen av uppl. 1: dumheter, som vid den nyktra genomläsningen äro utstrukna (så uppl. 1—3).

Sid. 56, rad 26: Måhända! Utropstecken enl. hskr. Uppl. 1—3 ha felaktigt kolon.

Sid. 57, rad. 17—18: författaranlag, enl. hskr. Uppl. 1—3: författareanlag.

— rad 21: Alla barn leka teater. Så hskr. Uppl. 1—3: Alla barn leka lekar. Tryckfel uppkommet genom att Strindberg i hskr. glömt dra tvärstrecken på de båda "t"-na.

Sid. 60, rad 19: knappt, enl. hskr. Uppl. 1—3: knappast.

Sid. 61, rad. 19—20: Emellertid framställer målaren också en säng. Så hskr. I uppl. 1—3 "också" överhoppat.

Sid. 64, rad 13: kritikern, enl. hskr. Uppl. 1—3: kritikerna, tryckfel.

— rad 32: yrkessjukdomen ensidighet, enl. hskr. Uppl. 1—3: yrkessjukdomens ensidighet, tryckfel.

Sid. 67, rad 9: ej, enl. hskr. Uppl. 1—3: icke.

Sid. 69, rad. 10—11: den (staten) ådrar sig ansvar om den lockar in människor på banor etc. Så hskr. Uppl. 1—3: lock a t in etc., tryckfel.

— rad. 25—27: Men samhället är nog obarmhärtigt att behandla dem som kommo efter såsom brottslingar etc. Så hskr. Uppl. 1—3: dem som komm a etc., tryckfel.

Sid. 72, rad. 1—2: och bad honom in. Så hskr. Uppl. 1—3: bad honom stiga in; stiga antagl. insatt på tryckeriet i tanke att Strindberg uteglömt ordet.

Sid. 74, rad 6: med vilken förkrosselse utbrister han icke. Så hskr. Uppl. 1—3: med vilken f ö r b a n n e l s e etc., felläsning.

— rad 10: existenser, enl. hskr. Uppl. 1—3: existens, tryckfel.

Sid. 76, rad. 14—15: Sålunda uppkomma fågelfängare, positivspelare, artister och författare. Denna mening överhoppad i uppl. 2—3.

Digitized by Google

Sid. 77, rad. 22—23: arbete i fria luften demoraliserar icke så som i stängda gemensamhetsrum, enl. hskr. Uppl. 1—3: icke som i etc.

— rad 33: med käpp överhoppat i uppl. 2—3.

Sid. 80, rad 8: då, enl. hskr. Uppl. 1—3: så.

Sid. 82, rad 7: fullt, enl. hskr. Uppl. 1—3: full, tryckfel.

— rad 8: Grundtanken är den etc., enl. hskr. Uppl. 1—3: Grundtanken är ren, tryckfel.

— rad. 11—13: Han pekar på våra naturliga vattenkommunikationer och de med enkla medel såsom kanaliseringar underhjälpta. Så hskr. Uppl. 1—3: Han håller på våra, med de mest enkla medel såsom kanalisering underhjälpta, naturliga vattenkommunikationer. H å l l e r i st. för p e k a r är felläsning. De övriga olikheterna uppkomna genom feltydning av en omkastning som Strindberg gjort. M e d d e m e s t e n k l a i st. för o c h d e m e d e n k l a ändring av sättaren eller korr.-läsaren för att få mening.

— rad 19: orsakat av att, enl. hskr. Uppl. 1—3: d ä r a v att, ändring på tryckeriet.

— rad 26: huvudsakligen, enl. hskr. Uppl. 1—3: huvudsakligast.

Sid. 84, rad. 31—33: Naturens väg är sålunda värd all ära och behöver icke gås "på alla fyra" då den kan gås för fulla segel (bästa herr Voltaire!). Så hskr. Uppl. 1—3: behöver icke gå "på alla fyra" då den kan gå etc. Ändring på tryckeriet. Det är enl. uppl. 1—3 vägen som går!

Sid. 85. Den till rad 29 hörande noten uteglömd i uppl. 2—3.

Sid. 86, rad. 31—32: Det är då våldet ånyo uppträder etc., enl. hskr. Uppl. 1—3: Det är då som etc.; som antagligen insatt på tryckeriet.

Sid. 89, rad 5: alkoholn, enl. hskr. Uppl. 1—3: alkoholen.

— rad 24: vill, enl. hskr. Uppl. 1—3: ville.

Sid. 92, rad 15: vänster, enl. hskr. Uppl. 1—3: vänstern. "Vänster" korresponderar här med "höger" fyra rader ovanför, där även uppl. 1—3 ha obestämd form.

Digitized by Google

Sid. 93, rad. 13—14: menar jag ingenting mer och ingenting mindre än. Så hskr. Uppl. 1—3: menar jag ingenting mindre än ("lik").

— rad 22: beroende, läs: oberoende, tryckfel i denna uppl.

— rad. 29—30: Arbetsdelningen, som nu prisas såsom kulturens upphov. Så hskr. Uppl. 1—3: s o m kulturens upphov.

Sid. 97, rad. 3—4: Är det nu så svårt att styra ett land, så att man skall behöva ha en yrkesstyrelse. Så hskr. Uppl. 1—3: s k u l l e behöva etc., tryckfel.

— rad 5: Staten, enl. hskr. Uppl. 1—3: Staden, tryckfel.

Sid. 98, rad. 8—9: besluter, enl. hskr. Uppl. 1—3: beslutar.

Sid. 99, rad 4: Men nu började en razzia. Så hskr. Uppl. 1—3: men nu började etc.

Sid. 100, rad. 3—4: — — fett-haltiga (jag tror han begagnade uttrycket "höllo kolväten"). Parentesen överhoppad i uppl. 1—3.

— rad 6: farfäder, enl. hskr. Uppl. 1—3: förfäder, ändring på tryckeriet. Skärgårdsbefolkningen säger farfäder.

Sid. 101, rad. 2—3: en lära man ej tror på, enl. hskr. Uppl. 1—3: en lära som man ej tror på; som insatt på tryckeriet; som förekommer i föreg. rad.

Sid. 103, rad 25: Men ett eget sken, liksom från en blindlykta. Så hskr. Uppl. 1—3: Men ett eget tecken, liksom en blindlykta; meningslöst; sättaren har läst "sken" för "tecken" och tagit bort "från".

— rad 27: hållas (subjekt: förhandlingar), enl. hskr. Uppl. 1—3: hålles, tryckfel.

Sid. 104, rad 21: inte, enl. hskr. Uppl. 1—3: icke.

Sid. 105, rad 4: ej, enl. hskr. Uppl. 1—3: icke.

Sid. 106, rad 22: gärdsgård, enl. hskr. Uppl. 1—3: gärdesgård.

— rad 22: icke vågar se, enl. hskr. Uppl. 1—3: icke vågar att se; att tillagt på tryckeriet.

Sid. 107, rad 12: icke, enl. hskr.; märk korresponderande icke i nästa rad; uppl. 1—3: inte.

Digitized by Google

Sid. 107, rad. 20—22: och de enda skillnader mellan människorna, som skola kvarstå, äro de som naturen utstakat mellan man och kvinna, starka och svaga. Denna i hskr. inskrivna mening överhoppad i uppl. 1—3.

— rad. 24—25: som några socialister vilja det, icke med etc. Så hskr. Uppl. 1—3: vilja, och etc., läsfel av sättaren; meningens rhetoriska stil neddrages med tryckfelet.

— rad 29: därhän, enl. hskr. Uppl. 1—3: därtill, läsfel.

Sid. 108, rad 9—10: icke frukta något ord, icke förfölja någon mening, enl. hskr., överhoppat i uppl. 1—3.

Sid. 109, rad 13: oppspetade, enl. hskr. Uppl. 1—3: uppspetade.

Sid. 112, rad. 2—3: Men så kommo imitatörerna och då var olyckan framme, enl. hskr. Uppl. 1—3: och så var etc., läsfel.

— rad 4: mänskolivet, enl. hskr. Uppl. 1—3: människolivet.

Sid. 113, rad. 2—4: Man gick och lade sig tidigt om kvällarne i stället för att sitta regelbundet på krogen. Så hskr. Uppl. 1—3: tidigt på kvällarne, ändring på tryckeriet; obs. den fula sammanställningen på kvällarne — på krogen.

— rad. 20—21: Paillerons fars! Fars på Théâtre Français. Så hskr. I uppl. 1—3 "lik": Paillerons fars på Théâtre français.

Sid. 114, rad 5: då var jag med och jag såg. Så hskr. I uppl. 1—3: det senare "jag" överhoppat.

Sid. 115, rad. 21—22: Jag har hittat den hos Spencer och senast i Daudets Evangéliste. Så hskr. Uppl. 1—3: i Spencer.

Sid. 116, rad 28: bröd, enl. hskr. Uppl. 1—3: börd, meningsstörande tryckfel.

Sid. 117, rad. 3—4; inga oberättigade värdigheter över sig som tryckte, enl. hskr.; överhoppat i uppl. 1—3.

— rad 13: Jakten efter socialt anseende. Så hskr. Socialt överhoppat i uppl. 1—3; det är begreppet "socialt

Digitized by Google

anseende" som här kritiseras och många gånger nämnes, så att det ej är troligt att socialt här strukits i korr.

Sid. 118, rad. 4—5: roddarbåten, enl. hskr. Uppl. 1—3: roddarbåtar.

— rad 14: kaffebrännarn, enl. hskr. Uppl. 1—3: kaffebrännaren.

— rad. 26—27: huru många komma i livet i tillfälle att begagna ens ett främmande språk, enl. hskr. Uppl. 1—3: att ens begagna etc.; omkastning på tryckeriet.

Sid. 119, rad 18: mamselltiteln, enl. hskr. Uppl. 1—3: mamsellstiteln.

— rad 27: de nya fröknarne. Så hskr. Uppl. 1—3: de unga fröknarne, tryckfel.

Sid. 120, rad 31: Dit går det så småningom! Så hskr. Uppl. 1—3: Det går så småningom!, tryckfel.

Sid. 124, rad 28: många ting, enl. hskr. Uppl. 1—3: mången ting, tryckfel.

Sid. 125, rad 22: trädgårdsmästarn. Så hskr. Uppl. 1—3: trädgårdsmästaren.

Sid. 127, rad. 8—9: skaffa dig icke hjärnanemi etc. Så hskr. Uppl. 1—3: och skaffa etc., och tillagt på tryckeriet.

— rad 14: där (d. v. s. i kampen) skall slås friska sår, enl. hskr. Uppl. 1—3: det skall slås etc., läsfel.

Sid. 130, rad 4: vars och ens tro, enl. hskr. Uppl. 1—3: vars och en tro.

Sid. 135, rad 6: mera lita på etc., enl. hskr. Uppl. 1—3: mer.

— rad 28: huru långt, enl. hskr. Uppl. 1—3: hur långt.

Sid. 136, rad. 26—27: 80 fots avstånd (jämför 40 yards) med sin bolas. Så hskr. Uppl. 1—3: 120 fots avstånd med sina bolas. Att "(jämför 40 yards)" utelämnats beror helt säkert på missförstånd. Strindberg har nämligen skrivit det i marginalen, men sättaren har ej observerat insigneringen utan trott det vara en begäran om kontroll, vadan, då 40 yards blev 120 fot, uppgiften också här rättades.

Digitized by Google

Sid. 137, rad. 14 och 23: boktryckarkonsten, enl. hskr. Uppl. 1—3: boktryckerikonsten.

Sid. 138, rad. 25—26: Hur långt sträckte sig verkan av Kants "epokgörande" Kritik der reinen Vernunft och Urtheilskraft? Så hskr. Uppl. 1—3 har "und", varigenom det ser ut som om Kants arbete hette så; här syftas tydligen på två Kants berömda arbeten: Krit. d. rein. V. och Kritik der Urtheilskraft; missförstånd på tryckeriet.

Sid. 140, rad. 20—21: Det är sålunda just arbetarnes nöd etc., enl. hskr. "Just" överhoppat i uppl. 1—3.

— rad 27: arbetarfrågan, enl. hskr. Uppl. 1—3: arbetarefrågan.

Sid. 144, rad 19: börjar, enl. hskr. Uppl. 1—3: börjas.

Sid. 145, rad 5: anställa jämförelser, enl. hskr. Uppl. 1—3: jämförelse, tryckfel.

— rad. 21—22: slitningar som olikhet i nationalitet där framkallat. Så hskr. Uppl. 1—3: framkallar, läsfel.

— rad 24: vänskapsband slitas etc. Så hskr. Uppl. 1—3: vänskapsförbund, tryckfel.

Sid. 148, rad 7: vid Edsförbundets assemblée, enl. hskr. Uppl. 1—3: assembléer.

Sid. 150, rad 30: vilket är svårt, enl. hskr. Uppl. 1—3: vilket är så svårt, tryckfel.

Sid. 153, rad. 26—27: som om han ville säga, enl. hskr. Uppl. 1—3: vill säga, tryckfel.

Sid. 155, rad 7: filosofier. Så hskr. och uppl. 1. Uppl. 2—3: filosofer.

Sid. 155, rad 14: den ena eller den andra. Så hskr. Uppl. 1—3: den ena eller andra; "den" överhoppat.

Sid. 156, rad. 5—7: hela hans bildning ifrån lands- och stadslagarne är germanisk. Hskr. och uppl. 1—3: äro germaniska, distraktion vid skrivningen.

— rad 13: all världenes, enl. hskr. Uppl. 1—3: all världens.

Sid. 160, rad 26: längre, enl. hskr. Uppl. 1—3: länge, tryckfel.

Digitized by Google

Sid. 161, rad 7: I uppl. 2—3 är här det kinesiska tecknet överhoppat.

Sid. 162, rad. 19—20: Historien om runorna lämnar jag ännu åt dess öde. Så hskr. Uppl. 1—3: sitt öde.

Sid. 164, rad. 19—20: Trettioåra kriget, enl. hskr. Uppl. 1—3: Trettioåriga.

Sid. 168, rad. 25—26: Tänk då på oss svenskar, om icke vi äro litet överkultiverade. Så hskr. I uppl. 1—3 omkastning: om vi icke etc.

Sid. 169, rad. 10—11: Det är ett nordiskt drag och minner på den gamle Isländaren. Så hskr. Uppl. 1—3: drag och minne på etc. Ändr. av missförstånd.

Ändringar av Strindberg.

Sid. 7. Avhandlingens titel lydde först "Om det allmänna missnöjet och dess orsaker" men är sedan ändrad till den nuvarande.

— rad 1: franska. Hskr.: den franska.

— rad 2: som är en idyll mot. Hskr.: som dock är en idyll emot.

— rad. 2—3: och där hämtat många lärdomar, anträdde jag. Hskr.: och där funnit missnöjet på sin höjdpunkt, så att pressförföljelse, upplösning av folkförsamlingar och sådant hörde till dagordningen, anträdde jag, etc.

— rad 6: 12,000; hskr.: 10,000; ändring enl. anvisning på brevkort till Albert Bonnier av Strindberg.

Sid. 7, rad 23—sid. 8, rad 1: hela huset kom i rörelse. Hskr.: hela huset vaknade och kom i rörelse.

Sid. 9, rad 20: om födelsen underrätta boskapsinspektören. Hskr.: underrätta boskapsinspektören om födelsen.

Sid. 10, rad 20: 1874. Hskr.: 1864. 1874 är det riktiga årtalet; ändringen skedde enl. anvisning på brevkort från Strindberg till förlaget.

— rad 21: en del. Hskr.: ett par.

Sid. 11, rad 31: och vill behandla. Hskr.: och behandla.

Sid. 13, rad 22: under det. Hskr.: under det att.

Digitized by Google

Sid. 21, rad 10: vilka i många fall. Hskr.: vilka i de flesta fall.

— rad. 12—13: framforcerande. Hskr.: frampressande.

— rad 21: barnen. Hskr.: barnet; jfr fyra rader ovanför "barnen".

Sid. 25, rad 28: det vill säga. Hskr.: det är. "Är" och "äro" förekommer i meningen runt omkring.

Sid. 26, rad 10: hans efterkommande råka in i. Hskr.: komma in i; jfr föregående ord.

Sid. 28, rad 24: psykologisk gåta. Hskr.: psykologisk outredd gåta.

Sid. 28, rad 33—sid. 29, rad 1: så blir han oharmonisk. Hskr.: så blir han ej harmonisk.

Sid. 33, rad 5: den (hans vetenskap) är väl så god som någon annan. Hskr.: är onekligen så god etc.

— rad 24: naturalsterna. Hskr.: naturprodukterna.

Sid. 35, rad. 1—3: Att varje hantverkare vet bestämt huru svårt hans yrke är, men icke vet något om andras, åstadkommer oftast etc. Hskr. syntaktiskt felaktigt: Att varje hantverkare därigenom att han vet — — åstadkommer etc.

Sid. 36, rad. 17—18: vars förvärvande är ofta svårare än att lära sig några läroböcker etc. Hskr.: är kanske ofta etc.

— rad. 19—20: fördärva hälsan. Hskr.: hälsa.

Sid. 38, noten, rad 1: fabriksalster. Hskr.: fabriksvaror.

Sid. 39, rad 29—30: om ock några sysslolösa fruar — — finge. Hskr.: fingo; kan också vara tryckeriändring.

Sid. 40, rad 6: att. Hskr.: det; meningen börjar med "det" så att satsen i hskr. lyder: D e t svider — — att nödgas erkänna d e t etc.; antagligast ändring av Strindberg på grund av denna ljudsammanställning.

Sid. 41, rad 14: förlänar mer anseende. Hskr.: mer socialt anseende. Jfr samma sida, rad. 1—3: Ju onyttigare en lärd avhandling är, dess större anseende åtnjuter den (så ock hskr.); socialt antagligen på detta ställe struket av Strindberg.

Digitized by Google

Sid. 47, rad 8: — — gagnat. Härefter i hskr.: Frågan kan knappt lösas.

— rad. 32—33: en tidningsskrivare. Hskr.: en avundsjuk tidningsskrivare.

Sid. 49, rad. 24—25: orsakerna till missförhållanden. Hskr:. missförhållandena; tydligen ändring av Strindberg för att undvika den fula upprepningen av -a-ändelsen i de två substantiven.

Sid. 51, rad 15: många tidningar. Hskr.: alla tidningar.

— rad 28: ofta, saknas i hskr.

— rad 31: skönskriveri. Hskr.: skönförfatteri.

Sid. 52, rad 31: att de skrivit anonymt. Därefter i hskr. följande utelämnade sats: Se där går straffet i spåren av att skriva anonymt. Satsen kan ju också vara överhoppad, men då enl. hela uppsatsens anda blotta namnkunnigheten icke är en fördel och då på föregående sida anonymiteten framställts såsom bekväm i jämförelse med namnets utsättande, varmed författaren ger "hela sin person till pris", har utgivaren föredragit antagandet att meningen strukits av Strindberg.

Sid. 54, rad 18: o. s. v. Hskr.: o. d. Den hit hörande noten saknas i hskr.

— rad 27: sammanföra. Hskr.: sammanställa.

Sid. 55, rad 24: dock icke ännu; saknas i hskr.

— rad 25: rätt; saknas i hskr.

— rad. 28—29: en ansträngning för att kunna få se syner. Hskr.: av ansträngning att se syner. Den förra läsarten ett grand mer hånfull än den senare.

Sid. 56, rad 2: nyare tider. Hskr.: nyare tiden.

Sid. 65, rad 30: för artisten. Hskr.: för honom; härigenom kommer honom att syfta på målaren.

— rad 31: naturen betraktas som ämne. Hskr.: såsom ämne. Såsom förekommer rad 33: naturfenomenen såsom solens upp- och nedgång.

Sid. 67, rad. 32—33: — — har mött på starka hinder icke minst från konstvännerna. Hskr.: konstvännernas.

Digitized by Google

Strindberg har här antagligen i hskr. uteglömt "sida", men sen i korr. strukit den omotiverade genitivändelsen.

Sid. 68, rad. 9—10: han glömmer att det är hans fel. Hskr.: han glömmer därvid etc.

Sid. 69, rad 19—20: samhället åtager sig icke att skaffa var och en plats. Hskr.: att skaffa var och en en plats; det senare en antagligen struket av Strindberg.

Sid. 74, rad 32: (Indelta armén!). Parentesen saknas i hskr.

Sid. 75, rad 6: någon enskild. Hskr.: några enskilda.

Sid. 76, rad 10: inte. Hskr.: icke; antagligen ändring på grund av de täta "icke" på bägge sidor.

— rad. 16—17: Samhället — — blundar gärna på ena ögat, om det kan bli roat. Hskr.: — — på ena ögat och om det kan bli roat.

Sid. 77, rad. 1—2: dricka av vattenledningen. Hskr.: dricka ur vattenledningen.

Sid. 78, rad. 20: jakten efter det sociala anseendet, vilken. Hskr.: vilket (felskrivning).

Sid. 79, rad 9: de (kulturländerna) sysselsätta sig. Hskr.: det sysselsätter sig (distraktion vid skrivningen).

— rad 13: nyttan av s. k. högre intressen. Hskr.: nyttan av högre intressen.

— rad. 16—17: amo, moneo, lego och audio och aldra minst oljefärgstavlor. Hskr.: amo, moneo och lego, audio och aldra etc.

— rad. 24—25: för sitt och de sinas, det vill säga det kommande släktets, bröd. Hskr.: för sitt och de sina, det vill säga det kommande släktets bröd.

Sid. 80, rad. 26—27: I London, den fläck på vilken det största antalet människor packat sig tillsammans. Hskr.: a n t a l människor etc.

— rad 31: muids. Här har Strindberg i hskr. skrivit fat med frågetecken i parentes. Muid är ett franskt rymdmått av växlande storlek för olika varor och länder; 1 muid havre = omkring 37 hektoliter.

Digitized by Google

Sid. 82, rad 26: svårt bearbetad glaciallera. Hskr.: en svårt bearbetad etc.

— rad 27: rullstensgrus. Hskr.: rullstenssand.

Sid. 83, rad 30: denna. Hskr.: den.

Sid. 84, rad 2: att få; saknas i hskr.

Sid. 85, noten, rad 4: för tillfället; saknas i hskr.

Sid. 86, rad 27: ej belåtna; ej saknas i hskr. (skrivfel). — Likaså i rad 29 "och" insatt i korr.

— rad. 30—31: vilka vid medeltidens slut hotade att förfalla. Hskr.: vilka hotade vid medeltidens slut att förfalla.

Sid. 88, rad 26: hämtade. Hskr.: tog. Ändring för att undvika upprepning av ordet "tog", som förekommer 2 rader nedanför.

Sid. 89, rad 3: som icke låter hans själs verksamheter förbliva i harmoni. Hskr.: icke låter hans själs verksamheter a t t bliva i harmoni (felskrivning eller ett slags germanism).

Sid. 92, rad. 18—19: Låtom oss alltså vara vänner, Cinna. Hskr.: Låt.

Sid. 95, rad 23: spatserade. Hskr.: promenerade.

Sid. 97, rad. 25—26: stanna i en icke kroppsarbetande klass. Hskr.: stå en (?) icke etc.; stället dunkelt.

Sid. 99, rad 4: fiskynglet. Hskr.: ynglet.

Sid. 101, rad. 13—14: det nyttiga äras. Hskr.: det nyttiga att äras och det onyttiga får etc.; ett "kommer" (att etc.) här uteglömt, Strindberg har här antagligen i korr. strukit att och förändrat infinitiverna till presens; "kommer att" i nästa sats: arbetet med kroppen kommer att etc.

Sid. 103, rad 7: modstulet etc. (om släktet); handskriften har här modstulna etc. i pluralform, som Strindberg stundom använder till kollektiver.

— rad 12: vilket. Hskr.: som; som i nästa sats.

Sid. 104, rad 15: något; saknas i hskr.

Digitized by Google

Sid. 104, rad 28: lärde honom statens — — lagar. Hskr.: Sveriges lagar.

Sid. 105, rad. 1—2: att landet icke kan föda sig med åkerbruk etc. Hskr.: på åkerbruk etc.

— rad. 30—31: brännvinet bara dövar och närer onda passioner. Hskr.: väcker onda passioner; utbytet gjort av Strindberg tydligen för att undvika den olämpliga sammanställningen "dövar och väcker".

Sid. 108, rad. 14—17. Denna sista mening saknas i hskr.

Sid. 109. Uppsatsen Livsglädjen har Strindberg först kallat *Levnadsglädjen* och den började ursprungligen i hskr. med det nuvarande andra stycket. Senare har första stycket tillskrivits och omkastning liksom omrubricering gjorts.

Sid. 111, rad. 19—20: Som de bara kunde tänka med en halv hjärna, så sågo de etc. Hskr.: kunna tänka.

Sid. 112, rad 11: oaktat. Hskr.: men.

Sid. 115, rad 11: orsakad av. Hskr.: orsakad kanske av.

— rad 17: jag tror mig ha funnit det. Hskr.: jag tror jag funnit det.

Sid. 116, rad 7: icke se de på långa håll hopp om ett bättre. Hskr.: icke se de knappast hopp.

— rad 11: förnuft. Hskr.: förnuftet.

— noten till rad 20 saknas i hskr.

Sid. 117. Noten till rad 12 lyder i hskr.: Att missnöje finnes i hela världen och även i Schweiz skall jag i en senare uppsats visa. Här vill jag bara säga att jag såg det mindre i Schweiz än annorstädes!

Sid. 122, rad 4: Pietismens Kristus. Hskr.: Kristendomens Kristus.

Sid. 123, rad 1: omläst. Hskr.: läst om.

Sid. 125, rad. 1—2: ett uttryck av sorgen över att etc. Hskr.: ett uttryck över hans förtvivlan över etc.

Sid. 136, rad. 2—3: med hagel på 40 yards, omkring 120 fots avstånd. Hskr. har här i marginalen följande skrivet av Strindberg: "Till korr.-läs.: Var god kon-

Digitized by Google

trollera y a r d s". — "I Ballhorns sista Svenska studier står siffran på båghållet på Kalmar slott. Var god sätt in den här!"

Sid. 138, rad. 17—21. Här har Strindberg i hskr.: s marginal skrivit följande: "Till korr.-läs.: Sök i Granskaren eller Anmärkaren 1823 (?) (jag minns icke vilken) och tag in en strof."

Sid. 141, rad 8: en aristokratisk ledare. Hskr.: en ärelysten aristokratledare.

Sid. 150, rad 16: I den i själsanalys så otroligt fina etc. Hskr.: I den så i själsanalys otroligt fina etc.

Sid. 151, rad 5: kantonen Vaud; saknas i hskr.

Sid. 156, rad 5: got. Hskr.: german.

— rad 16: så klar bild. Hskr.: så levande klar bild.

Sid. 171, rad. 11—15 saknas i hskr.

*

ÖVER- OCH UNDERKLASS.

Sid. 176, (petit-)rad 20: Till denna rad har Strindberg först skrivit följande not, i hskr. nu överstruken med blyerts:

Författaren till denna bok tillhör sålunda de tärande eller överklassen? Ja, dit hava fåfänga eller välvilliga föräldrar kastat honom. Han talar sålunda icke i eget intresse, utan mot eget intresse, för mångas.

Sid. 176, rad. 21—28 lyda ursprungligen i hskr.:

Vilka medel begagnar överklassen för att hålla underklassen under sig?

Lögn, bedrägeri, vidskepelse, stående arméer och fängelser.

Lögn kallas eviga sanningar, bedrägeri »för folkets väl», vidskepelse »Guds ord», stående arméerna »för fosterlandets försvar», fängelserna »förbättringsanstalter».

Styrelsen är den som håller underklassen i styr.

Digitized by Google

Och ändock säger underklassen: Men man måste ju ha en styrelse.

Och när man har en styrelse måste man ju lyda den?

Varför måste man det?

Vilka äro överklassens fem huvudlögner?

Religion, Politik, Lagar, Vetenskaper, Konster och Moral.

Alla dessa saker etc. som i tryckta texten.

Strykningen, varigenom de två styckena sammandragits till ett, är gjord med rödkrita, med undantag av de 3 styckena "Styrelsen är den som håller — — Varför måste man det?", vilka ej äro överstrukna, men då de äro skrivna å bladet bredvid den övriga texten samt insignerade i det strukna ha de här ej medtagits.

Sid. 184, (petit-)rad 29: Frioul; gammalt hertigdöme i nordöstra Italien, nu delat mellan Österrike och Italien.

Sid. 187, rad. 13—14: fosterlandet, som oupphörligt upptager nya fosterlandsvänner av vilken nation som helst, bara de vistats tre år i landet och erlägga lösen. K. Förordningen av den 27 febr. 1888 ang. ordningen och villkoren för utländsk mans upptagande till svensk medborgare föreskriver som villkor tre års vistelse i landet; Strindberg skriver i hskr. två, här rättat. Därefter i hskr.: Att bli svensk kostar 00 kronor 00 öre. Såvida Strindberg här menar att lagen särskilt föreskriver någon penningsumma för att bli svensk medborgare är detta ett misstag, lösen för utfående av kungabrev om medborgarrätt kostar däremot 20 kr.

Sid. 188, rad 10: Femte artikeln: Moralen. I hskr.: Sjätte artikeln, beroende på att ursprungligen i hskr. föregående artikel varit delad i två: dels fjärde med rubriken Ekonomi, dels femte med rubriken: Vetenskaper och konster, Filosofien. Då ändringen vidtogs, har författaren glömt att här ändra sjätte till femte.

Sid. 200, rad 10: då få de etc. Tiden har här s å, säkert felläsning, Strindbergs då läses ju ytterst ofta av sättaren som s å.

Digitized by Google

Sid. 216, rad 4: Fras 678. Tiden har: Fras 6781, säkert tryckfel, då siffran kommer mellan Fras 550 och 1290.

Sid. 218, rad. 17—22: Om vi nu låta det djärva analogibeviset — — — som icke skulle vara tillåtet i andra fall än till exempel i detta: vad som gäller statens eller det allmännas moral, måste även gälla den enskildes (enligt formeln: vad som gäller för alla måste gälla för många, alltså även gälla för varje). De tre tankstrecken insatta av utgivaren; här måste tydligen föreligga något "lik" i texten, sådan den är tryckt i Budkavlen; meningen saknar icke bara huvudsats men också ett rätt tankesammanhang. Den bevisformel parentesen upptar är icke analogibevisets. Vad som utfallit kan svårligen rekonstrueras.

Sid. 226, rad 20: över allt; i två ord enl. hskr.

Sid. 227, rad. 27—28: — måste råghandlaren ha betalt för sin råg. Så Tryckt och otryckt III. Hskr.: måste man ha betalt för sin råg; korr.-ändring av Strindberg.

Sid. 230, rad 3: havra. Så hskr. Tryckt och otryckt III: havre.

Sid. 231, rad 12: i stället? Frågetecknet (?) enl. hskr. Tryckt och otryckt har utropstecken (!).

Sid. 232, rad 17: I hskr. avslutas artikeln med följande, sedermera med blåkrita överstrukna, rader:

— Ska det vara sötsoppa eller buljong?
— Tackar, om jag får lov att få ärter!

*

UTIFRÅN.

Sid. 241. Rubriken Utifrån till denna avdelning är Strindbergs egen i Tryckt och otryckt II för de här ingående artikelserierna Från Italien och Familistèren i Guise. E- och a-ändelser i Från Italien äro enligt första tryckta texten i Dagens Nyheter och icke efter Tryckt och otryckt II, där e-ändelserna på tryckeriet moderniserats till a-ändelser.

Digitized by Google

Sid. 277, rad 7: — — blivit europeiskt! I Tryckt och otryckt II kolon i st. f. utropstecken, tryckfel.

Sid. 331, rad 15: givit arbetarne andel etc. Tryckt och otryckt II: ande!, tryckfel.

JOHN LANDQUIST.

Digitized by Google

TILLÄGG TILL ANMÄRKNINGARNA.

Sedan ovanstående anmärkningar redan tryckts har kommit i dagen ett av Strindberg genomsett exemplar av 1:a uppl. av Likt och olikt, andra häftet (innehållande uppsatserna Livsglädjen, Kulturarbetets överskattning och Nationalitet och svenskhet), vilket utgjort manuskript till den nya upplagan 1910. Strindberg har här gjort några strykningar och ändringar till den nya upplagan. Uteslutits ha sid. 111 rad. 1—6: Men det hade även inträffat något emellan, som förberedde sinnena. Vise män hade upptäckt, att människan var ett djur, och tillika övertygat världen, att det icke var någon skam att vara ett sådant, då ju skaparen drog försorg om att icke den minsta sparv föll till jorden utan hans vilja. Sid. 114 rad. 3—5: Och när han [Pailleron] på samma Théâtre Français gör ett stort narr av tragedien, är av Strindberg ändrat till: den gamla tragedien. Meningen samma sida rad. 6—7: Gudarne äro döda, men Pan lever, är struken. Likaså noten sid. 116. Sid. 122 rad 3: Kristus kan därför icke bli dess ideal! är ändrat till: kan därför icke bli dess ideal i den meningen. Sid. 124 rad. 11—12 parentesen: (d. v. s. gillad och censurerad av prästadömet) utesluten; likaså samma sid. rad 21: "tillbedjan av". Senare delen av noten sid. 144: men icke rörande hans [Nils Nilssons] idealstat, som ännu är mig motbjudande emedan den dödar — andens frihet, är utesluten. Noten sid. 167 har av Strindberg ersatts med denna anmärkning: "Det är väl engelskan ändå, som är mest blandad med romanskt och germanskt. Författaren (1910)."

Då Strindberg läst korrektur till häfte 2 av Likt och olikt, andra upplagan, blev det tydligt att han även borde ha genomläst korr. till andra upplagan av häfte 1. En förnyad undersökning av 1910 års billighetsupplaga, första

Digitized by Google

häftet, vilken förut ansetts som rent omtryck och därför ej ur denna synpunkt blivit föremål för särskild prövning, visade också att Strindberg själv här måste ha gjort några ändringar. Noterna sid. 50, 61, 85 och 91 äro borttagna, likaså stycket sid. 55, rad. 22—29. Sid. 18, rad. 20—21: bonden var en tjänande broder är ändrat till: bonden var en tjänare; sid. 19, rad. 24—25: en motsats m o t, till: en motsats till; sid. 21, rad. 19—20: de få lära sig judiska fabler, till: de få lära sig fabler; sid. 42, rad. 11—14: vetenskapsmännen hota därför att för utvecklingen bli lika farliga som prästerna med deras föregivna höga vetande, till: vetenskapsmännen hota därför att bli farliga för utvecklingen; sid. 54, rad. 7—8: att han icke kan, även med bästa vilja, vara sann, till att han icke alltid kan vara sann. De anmärkta olikheterna mellan uppl. 1 och 2, sid. 76, rad. 14—15, sid. 77, rad 33, liksom sid. 85 (noten), böra i enlighet med denna uppfattning ej, som ovan gjorts, rubriceras som tryckfel (”lik”) utan som ändringar av Strindberg.

J. L.

Digitized by Google

INNEHÅLL.

Likt och olikt.

Om det allmänna missnöjet, dess orsaker och botemedel 7
Livsglädjen 109
Kulturarbetets överskattning 128
Nationalitet och svenskhet 143

Över- och underklass.

August Strindbergs Lilla katekes för Underklassen 175
Höstslask eller Den Samhällsvådlige Reformatorn 199
Underklassens svar på de viktigaste av Överklassens fraser 208
Överklassens bevisföring 217
Mitt judehat 222
Antingen — eller! Både — och! 226
Min jubelfest — 89 233

Utifrån.

Från Italien 243
Rom på en dag 293
Mitt Venedig 302
Familistèren i Guise 311

Anmärkningar 337

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

OCT 15 '92

1992

Stanford University Libraries
3 6105 013 378 091

839.74
S911L

Digitized by Google

Digitized by Google